

T.C

HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

I. DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
MERSİN MİLLETVEKİLLERİ

VE

SİYASİ FAALİYETLERİ

(1920-1923)

Yüksek Lisans Tezi

Gülşen KARABACAK

Çorum 2018

**I. DÖNEM TBMM MERSİN MİLLETVEKİLLERİ
VE
SİYASİ FAALİYETLERİ
(1920-1923)**

Gülşen KARABACAK

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı**

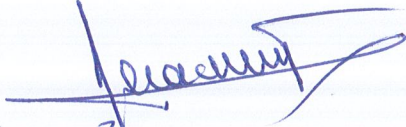
Yüksek Lisans Tezi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BAKAN

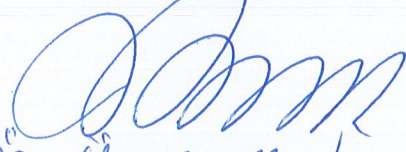
Çorum- 2018

KABUL VE ONAY

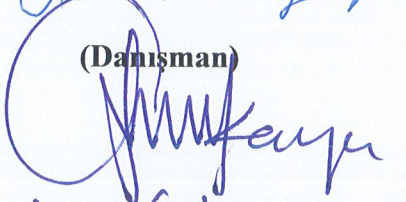
Gülşen KARABACAK tarafından hazırlanan "I. Dönem TBMM Mersin Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri" başlıklı bu çalışma, 2.1.12.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Günaydin KOCACI

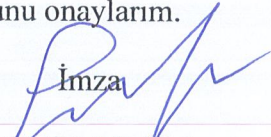
(Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Bekar

(Danışman)

Dr. Öğr. Ü. Gökhan Karay

Yukarıda imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza
Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim. (21.12.2018.)

Gülşen KARABACAK

ÖZET

KARABACAK, Gülşen, *I. Dönem TBMM Mersin Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri (1920-1923)*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2018.

İtilaf Devletleri; I. Dünya Savaşı'nın ardından Anadolu topraklarını işgale başlamışlardır. Mersin şehri de 4 yıl kadar işgal altında kalmıştır (17 Aralık 1918- 3 Ocak 1922). Bu durumda Anadolu halkı; Mustafa Kemal önderliğinde işgale karşı direnişe geçecek, Kuvâ-yi Milliye hareketiyle vatanını savunacaktır.

Mustafa Kemal'in, düşündüğü kurtuluş çaresi; bir an önce Anadolu'ya geçmek, işgalden uzak yerde bir meclis açmak, bu mecliste bir hükümet ve ordu kurarak ülkeyi işgalden kurtarmak düşüncesidir. Mustafa Kemal, aynı zamanda milli egemenliğe dayalı, kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti kurmayı amaçlamaktadır. Böylece 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anadolu'da yeni bir Türk devletinin de temeli olmuştur.

Anadolu'da açılan bu ilk meclis, ülkede yeniden yapılan seçimle belirlenen ve yine İstanbul'dan Ankara'ya kaçıp gelebilen Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinden oluşmuştur.

Bu çalışmada; bu mecliste yer alan Mersin Milletvekillerinin özgeçmişleri ile birlikte, siyasi faaliyetleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Yüksek lisans tezi olarak ele aldığımız bu çalışmada ilgili kaynak ve literatür taranarak yeni bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın konusu; Mersin Milletvekilleri ve siyasi faaliyetleri olduğu için, milletvekillerinin meclis konuşmalarının tamamı tezin içerisinde yer almıştır. Bu bağlamda TBMM'nin kurulmasından önceki ve sonraki gelişmeler, TBMM'de görev alan Mersin Milletvekillerinin özgeçmişleri, meclis konuşmaları, kanun teklifleri ve tavrileri ele alınmış ve milletvekilleri hakkında geniş bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: TBMM, Mersin, Milletvekili, Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele.

ABSTRACT

KARABACAK, Gülşen, Mersin Deputies and Their Political Activities in the I. TGNA (1920-1923), (Master Thesis), Corum, 2018.

The Entente Powers began to invade the Anatolian lands immediately after the First World War. In this context, the city of Mersin was occupied for four years (17 December 1918 - 3 January 1922). In this case, the people of Anatolia tried to defend their homeland in the movement of Kuvâ-yi Milliye, which was under the leadership of Mustafa Kemal Pasha.

Mustafa Kemal Pasha's salvation, which he had thought for the liberation of the country, was to move to Anatolia and open a parliament in a place far from occupation and set up a government and army unclear the control of this parliament and save the country from the occupation and establish a new Turkish state. More importantly, this new state will be a completely independent new Turkish state based on national sovereignty. In this context, the foundation of a new Turkish state was laid on April 23, 1920 in Anatolia.

This new parliament in Anatolia, which consists of deputies from each province, and deputies from the old Ottoman Parliament, who fled from Istanbul to Ankara, has started to carry out its projects. For this new Parliament, seven deputies were elected from Mersin province, which is the subject of this study.

The purpose of this research is to provide information about the activities of Mersin Deputies they perform on behalf of the development of the country and the region during the building process of Turkey.

In this study, which is organized as a master thesis, many sources and literature that may be related to the subject have been searched and new information has been tried to be reached, too. As the main subject of the study is the deputies of Mersin and their political activities, not only the parliamentary speeches of the deputies but also their political activities has been explained in the study in detail. In this context, the developments before and after the establishment of the Turkish Grand National Assembly, the resumes of the deputies of Mersin, the parliamentary speeches, and the

proposals they made in the parliament were discussed in the study by giving extensive information about the deputies.

Keywords: The Grand National Assembly of Turkey, Mersin Deputies, Mustafa Kemal Pasha, National Movement.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar DİZİNİ	vii
KISALTMALAR.....	viii
ÖN SÖZ	ix
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM

YENİ TÜRK DEVLETİNİN KURULUŞU

1. Millî Mücadele Dönemi	8
1.1. Mondros Mütarekesi ve Uygulanışı.....	8
1.2. İşgallere Karşı Tepkiler ve Kurulan Cemiyetler	13
2.Millî Mücadelede Kongreler ve Genelgeler	15
2.1. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi (19 Mayıs 1919)	15
2.2.Mustafa Kemal Paşa'nın Havza Genelgesi (28 Mayıs 1919)	18
2.3.Amasya Tamimi (22 Haziran 1919).....	19
2.4.Erzurum Kongresi (23 Temmuz- 7 Ağustos 1919).....	21
2.5.Sivas Kongresi (4- 11 Eylül 1919)	23
2.6. Amasya Görüşmeleri (20-22 Ekim 1919)	25
2.7. Mustafa Kemal'in Temsil Kurulu ile Ankara'ya Gelişi (27 Aralık 1919).....	26
3. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Açılışı ve Misâk-ı Milli	26

II. BÖLÜM

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN AÇILIŞI

1. Mustafa Kemal ve Millî Egemenlik	30
2. TBMM'nin Açılış Öncesi Gelişmeler	33

2.1. Milletvekili Seçimleri ve Meclisin Açılışı.....	34
2.2. İlk TBMM Milletvekillerinin Eğitim Düzeyi ve Sosyal Konumları	36
3. Meclis Hükümetinin Kuruluşu	39
3.1. Meclisin Aldığı İlk Kararlar	41
3.2. Yeni Türk Devletinin İlk Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu)	44
4. TBMM'nin Savaş Yönetimini Ele Alması ve Cepheler	45
4.1. Doğu Cephesi ve Kars Antlaşması (13 Ekim 1921).....	45
4.2. Güney Cephesi ve Ankara Antlaşması (20 Ekim 1921)	46
4.3. Batı Cephesi ve Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923)	51
5. TBMM I. Dönem Mersin Milletvekilleri	55
5.1. Fahrettin Paşa (ALTAY)	55
5.2. Hüseyin Selahattin Bey (KÖSEOĞLU).....	58
5.3. İsmail Safa Bey (ÖZLER).....	59
5.4. Hüseyin Hüsnü Bey (KONAY)	61
5.5. Ahmet Muhtar Fikri Bey (GÜÇÜM).....	62
5.6. Yusuf Ziya Bey (ERAYDIN)	62
5.7. Emin Efendi.....	63

III. BÖLÜM

TBMM I. DÖNEM MERSİN MİLLETVEKİLLERİNİN SİYASİ FAALİYETLERİ

1. Hüseyin Selahattin Bey.....	65
1.1. Meclise Verdiği Takrirler	65
1.2. Hüseyin Selahattin Bey'in Meclise Sunduğu Teklifler	68
1.3. Hüseyin Selahattin Bey'in Meclisteki Konuşmaları	69
2. İsmail Safa Bey	135
2.1. Meclise Verdiği Takrirler	135
2.2. İsmail Safa Bey'in Meclisteki Konuşmaları	137
3. Ahmet Muhtar Fikri Bey	145
3.1. Meclise Verdiği Takrirler	145
3.2. Ahmet Muhtar Fikri Bey'in Meclisteki Konuşmaları	145
4. Yusuf Ziya Bey	146

4.1. Meclise Verdiği Takrirler	146
4.2. Yusuf Ziya Bey'in Meclise Sunduğu Teklifler	146
4.3. Yusuf Ziya Bey'in Meclise Verdiği İstizah Takrirleri	147
4.4. Yusuf Ziya Bey'in Tahriri Sualleri ve Bunlara Verilen Cevaplar	147
4.5. Yusuf Ziya Bey'in Meclisteki Konuşmaları	147
SONUÇ	153
KAYNAKÇA	155
EKLER	162

TABLolar DİZİNİ

Tablo	<u>Sayfa</u>
Tablo 2.1. Doğu ve GÜneydoğu Bölgesi Meslek Dağılımı	36
Tablo 2.2. Karadeniz Bölgesi Meslek Dağılımı.....	37
Tablo 2.3. Akdeniz Bölgesi Meslek Dağılımı	37
Tablo 2.4. Ege ve Marmara Bölgesi Meslek Dağılımı.....	37
Tablo 2.5. İç Anadolu Bölgesi Meslek Dağılımı	38

KISALTMALAR

Age	:	Adı Geçen Eser
Agm	:	Adı Geçen Makale
Agt	:	Adı Geçen Tez
AKD TYK	:	Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
ATTB	:	Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri
ATAM	:	Atatürk Araştırma Merkezi
BCA	:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz	:	Bakınız
BMM	:	Büyük Millet Meclisi
C	:	Cilt
DİA	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Haz	:	Hazırlayan
S	:	Sayı
ss	:	Sayfa sayısı
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM ZC	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
vd	:	ve devamı/ve diğerleri

ÖN SÖZ

“I. Dönem TBMM Mersin Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri (1920-1923)” adındaki bu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Mersin şehrinin tarihine yer verilmiş olup, birinci bölümde; Osmanlı Devleti’nin yıkılma süreci ve Millî Mücadele, ikinci bölümde; Mustafa Kemal’in demokrasi anlayışı, TBMM’yi kurma çalışmaları ve I. Dönem Mersin Milletvekillerinin özgeçmişleri, üçüncü bölümde ise siyasi faaliyetleri yer almaktadır. Çalışmada, TBMM Arşivi, TBMM Zabıt Cerideleri, Atatürk’ün Nutuk kitabı, temel başvuru kaynakları olarak kullanılmıştır. Çalışmanın konusu; milletvekilleri ve siyasi faaliyetleri olduğu için, milletvekillerinin meclis konuşmalarının tamamı tezin ana metni içerisinde yer vermeye çalışılmış ancak çok uzun konuşmaların bir bölümü tezin içine alınıp, tamamı ise ekler bölümünde verilmiştir.

Çalışmanın her safhasında kıymetli görüşlerini paylaşarak bana yol gösteren değerli hocam- danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BAKAN’a ve Sayın Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU’na, Sayın Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KAYA’ya teşekkür ederim. Yardımlarından dolayı Sayın Öğretim Görevlisi Mehmet KANATLI ve Tülay AYDIN Hocama, Arda KANATLI’ya, çalışma aşamasında desteğini esirgemeyen büyükbabam Ali KARABACAK’a, büyükannem Gülveren KARABACAK’a babam Mustafa KARABACAK’a, annem Binay KARABACAK’a ve kardeşlerime çok teşekkür ederim.

Kaynak ve doküman sağlamada yaptıkları yardımlardan dolayı, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Kütüphane çalışanlarına, Milli Kütüphane çalışanlarına, Mersin Üniversitesi ve Hitit Üniversitesi kütüphane çalışanlarına teşekkür ederim.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin yükselmesi XV. yüzyıla kadar devam etmiş, XVI. yüzyılın sonlarına doğru duraklama sürecine girmiştir. İç sorunlarla birlikte Avrupa'daki gelişmeler, Osmanlı iç dengelerini sarsacaktır. Bununla birlikte dünya jeopolitik teorilerinin ana konusu olan Şark Meselesinden ilk kez Viyana Kongresi'nde (1815) bahsedilecek, Avrupalı devletler Osmanlı Devletindeki Hristiyan nüfusu korumak amaçlı, Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etmek isteyeceklerdir. Osmanlı Devleti, bu gelişmeler sonucunda, iç işlerine karışılmasını önlemek amacıyla Tanzimat Fermanı (1839) ve Islahat Fermanı (1856)'nı ilan edecektir.

XIX. yüzyılda Avrupa'da öğrenim gören Türk gençleri, Osmanlı'da meşrutiyet yönetiminin kurulması için gayret göstereceklerdir. Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi Efendi, Çapanoğulları Agah, Sağır Ahmet, Mehmet Beyler, İstanbul'da *Yeni Osmanlılar Cemiyeti*'ni kuracaklar; sonuçta meşrutiyeti ilan etme sözünü veren II. Abdülhamit tahta geçecek ve Meşrutiyet rejimi kurulacaktır (1876)¹. Meşrutiyet anayasası olan ve aynı zamanda Türk tarihinde ilk anayasa olarak kabul edilen; Kanun-i Esasi (23 Aralık 1876) ile birlikte I. Meşrutiyet Dönemi başlamıştır. Böylece Türk tarihinde ilk parlamento olan Osmanlı Mebusan Meclisi de açılmıştır. Ancak 1877- 1878 Osmanlı- Rus Savaşı'nın çıkışı (93 Harbi) sebebiyle Sultan II. Abdülhamit, Yıldız Sarayı'nda bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıda İstanbul Mebusu Astarıcılar Kethüdası Ahmet Efendi, böyle bir toplantının daha önce yapılması gerektiğini, bu savaş durumundan meclisin sorumlu olmadığını söylemiştir. Sultan II. Abdülhamit, bu duruma çok kızacak ve anayasanın kendisine verdiği yetkiyle parlamentoyu kapatacak, anayasayı askıya alacaktır (14 Şubat 1878)². Parlametonun dağıtılmasına ülkede bazı tepkiler de olmuştur. Aralarında Abdullah Cevdet ve İbrahim Temo'nun da olduğu bir grup Askeri Tıbbiyeli, 1889'da İstanbul'da *İttihad-ı Osmanî* adında bir cemiyet kurmuştur³. Bu örgütlenme aşamasına *İnciraltı Toplantısı* adı verilir⁴. Daha sonra bu iki cemiyet, İttihat

¹Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2000, ss. 22.

²Metin Kunt, Sina Akşin vd., *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*, Ankara: Cem Yayınevi 1988, ss.161

³Sina Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1980, ss. 16.

⁴M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, ss. 175; Satılmış Gökbayır, "Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetinin 1908 Seçimleri Siyasi Programı", *Çankırı Kocatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, S.3.1. ss.63.

ve Terakki çatısı altında birleştirilecektir (1907). Bu gelişmeler II. Abdülhamit'e karşı yürütülen muhalefetin sertleşmesine yol açmıştır. Bu muhalefet sonucunda İttihat ve Terakki'nin baskısı ile Meşrutiyet ikinci defa ilan edilmiştir (23 Temmuz 1908)⁵.

II. Meşrutiyet ile yoğun olarak partilerin kurulması hatta yüzlerce dernek açılması Cumhuriyet'e giden yolda önemli bir adım olmuştur. Bu dönemde ülkenin parçalanmaması, bütünlüğünün korunması amacıyla, çeşitli fikir akımları ortaya çıkmıştır. Bu fikir akımları Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılıktır⁶. Bu fikir akımlarından Türkçülük akımı, Balkan Savaşları sonrası etkin bir biçimde taraftar bulmaya başlamış, Batıcılık fikri ise daha çok batılılaşmayı öne süren bir akım olarak kalmıştır. XX. yüzyılın başlarında, İtalya'nın sömürgecilik faaliyetleri sonucunda Trablusgarp Savaşı (1911-1912) ile Kuzey Afrika'daki son toprak parçası da Osmanlı Devleti'nden kopmuş, ardından Balkan Savaşları (1912-1914) patlak vermiştir. Balkan Savaşları, Osmanlı için büyük bir felaket olmuş, daha bu savaşın yaraları sarılmadan I. Dünya Savaşı çıkacak, Osmanlı kendisini bu defa bir Dünya Savaşının içinde bulacaktır⁷.

I. Dünya Savaşı, dünyada ilk defa "topyekûn" bir savattır⁸. Bu savaşı, görünürde başlatan olay Avusturya- Macaristan Veliâhdının öldürülmesidir. Asıl neden Avrupalı devletlerin dünyada sömürge paylaşımı ve sınırlarını büyütme ve yine ekonomik çıkarların çatışmasıdır. Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi, I. Dünya Savaşı'na giden süreçte etkili olan en önemli gelişmelerdir⁹. Balkanlar'da savaş halini hızlandıran ilk çatışma Sırbistan'ın Avusturya- Macaristan'daki Sırpı kışkırtması üzerine başlamıştır. Kara El Örgütü'ne bağlı Gabriel Prencip adlı bir Sırp Milliyetçisinin Saraybosna'da Avusturya- Macaristan Veliâhdını öldürmesi siyasi gerginliği artıracaktır (28 Haziran 1914).

I. Dünya Savaşı, Almanya'nın Fransa'ya saldırmasıyla başlamıştır¹⁰. Bunun üzerine, Avusturya Belgrad'ı bombalayarak Sırbistan'a savaş ilan etmiştir (28 Temmuz

⁵Sina Akşin, "Jön Türkler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi III*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, ss.840.

⁶Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789- 2007*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, ss. 237.

⁷Temuçin Faik Ertan vd., *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012, ss.57-59.

⁸Sander, age, ss.351.

⁹Ertan vd, age, ss.61.

¹⁰Haluk Ülman, *I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, İstanbul: İmge Kitabevi, 2002, ss.303.

1914)¹¹. Rusya, Sırbistan'ı destekleyince Almanya hem Rusya'ya hem de Fransa'ya karşı savaş ilan etmiştir. Almanya, Fransa'yı işgal edebilmek için Belçika üzerinden geçmek istemiş ancak Belçika buna izin vermeyince Almanya, Belçika'ya saldırmıştır. Bunun üzerine İngiltere de Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Avrupa'daki bu hareketlilik devam ederken, Osmanlı Devleti'nin en yakın olduğu ülke Almanya idi¹². Osmanlı Devleti savaşın başladığı dönemde önce tarafsız kalmak istemiş, ardından mümkün olmayacağını görmüştür. Bunun üzerine önce İngiltere ve Fransa ile ittifak arayışına girecektir. Hatta 1914 Mayıs'ında, Rusya'ya bile bir ittifak önerisinde bulunulmuştur¹³. Bu ittifak arayışları netice vermeyince Osmanlı Devleti ve Almanya arasında 2 Ağustos 1914 tarihinde bir anlaşma imzalanmış, böylece Osmanlı Devleti savaşa girmiştir¹⁴. Almanya'nın Osmanlı Devleti ile savaşa girmesindeki beklentisi; Kafkas Cephesi'nin açılmasıyla, Rusya'ya karşı kendi savaş yükünü hafifletmek olacaktır. İkinci beklentisi ise İngiliz- Fransız sömürgelerindeki Müslümanların Osmanlı Halifesi yoluyla ayaklanmasını sağlayarak, İngilizler ve Fransızları zor durumda bırakmaktır. Osmanlı cephesinde ilk çatışma Sarıkamış'ta yaşanmış, ağır kayıplar verilmiştir. Ancak, Erkan-ı Harbiye vekili olan Enver Paşa Kafkas Cephesi'nin Osmanlı Devleti için yeni fırsatlar yaratabileceğine inanmaktaydı. Kafkas Cephesinde ise Rusya ve Rusların bölgede organize ettiği Ermenilerle savaşılmıştır¹⁵.

I. Dünya Savaşında, Çanakkale Cephesi oldukça önemlidir. İngilizler ve Fransızlar, Osmanlı'yı savaş dışı bırakmak ve Rusya ile bağlantı kurarak Almanya ve Avusturya'ya karşı üstünlük sağlamak amacıyla Çanakkale Boğazı'nı geçtikten sonra İstanbul'u kontrol etmek istemişlerdir. Çanakkale Savaşı, Deniz ve Kara Savaşları olarak iki aşamada yapılmıştır¹⁶. Her iki savaşla da başarıya ulaşamayacağını anlayan, İngilizler 18-19 Aralık 1915'te batı kıyılarından ve 8-9 Ocak 1916'da Gelibolu Yarımadasından çekileceklerdir¹⁷. Çanakkale Savaşlarında büyük yararlılıklar gösteren 19. Tümen Komutanı Miralay Mustafa Kemal için Gelibolu Savaşları aynı zamanda

¹¹Sander, age, ss.355.

¹²Ertan vd., age, ss.62.

¹³Ülman, age, ss.311.

¹⁴Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, İstanbul: E Yayınları, 1983, ss. 373-375.

¹⁵Sander, age, ss.368.

¹⁶Ertan vd., age, ss.64.

¹⁷Shaw, Kural Shaw, age, ss.381.

kendisine büyük deneyimler kazandıracaktır¹⁸. I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi'nde Osmanlı'nın İngilizlere karşı kazandığı Kût'ül Amare, Osmanlı'nın son zaferidir (29 Nisan 1916). Kût'ül Amare Savaşı'nda İngilizler kesin ve ağır bir yenilgiye uğratılmış, çok önemli bir komutan olan İngiliz Generali Towshend esir alınmıştır¹⁹. Kanal Cephesi ise Almanların, İngiltere'yi Doğu Akdeniz'de meşgul etme isteği üzerine açılmış, ancak cepheye gerekli yardımlar yapılmayınca cephedeki harekât başarısızlıkla sonuçlanacaktır²⁰.

Bu arada savaş devam ederken İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için kendi aralarındagizli anlaşmalar yapmışlar ve Osmanlı Devleti'ni kâğıt üzerinde paylaşmışlardır. Rusya, Fransa ve İngiltere Boğazlar konusunda anlaşmaya varmış, Boğazlar ve çevresi Rusya'ya, İstanbul Antlaşması ile bırakılmıştır (12 Mart- 15 Nisan 1915). Antalya ve çevresini İtalya'ya bırakan Londra Antlaşması, İtalya, Fransa, Rusya ve İngiltere arasında imzalanmıştır (26 Nisan 1915)²¹. Arap vilayetlerinin paylaşılması konusunda da anlaşmaya varılmış, Fransa ve İngiltere arasında gizli Sykes- Picot Antlaşması imzalanmış (9 Mayıs 1916), ardından İtalya, Rusya, Fransa ve İngiltere arasında Petrograt Protokolü imzalanarak Doğu Karadeniz Bölgesi, Rusya'ya bırakılmıştır (Mart 1916). Ayrıca Fransa, İngiltere ve İtalya arasında Saint Jean de Maurienne Antlaşması ile İzmir, Konya, Aydın ve Antalya'nın İtalya'ya bırakılması kararı verilmiştir (19 Nisan 1917).

Savaşın sonlarında bir diğer gelişme ise, İsrail Devleti'nin kurulma çabalarının temelini oluşturan *Balfour Deklarasyonu*'dur (1917). Bu deklarasyonla İngiliz Hükümeti, İngiltere ve Amerika'daki Siyonist liderlere Filistin'de bir devlet kurmaları için söz vermiştir²². Bir diğer önemli gelişme de biri de Rusya'nın, *Brest- Litovsk Barış Antlaşması* (3 Mart 1918) ile savaştan çekilmesidir. Rusya'dan boşalan yeri Amerika dolduracaktır. Başkan Wilson daha savaş sona ermeden, 1918 yılının ocak ayında "*Wilson Prensipleri*"ni yayımlayacaktır²³. Savaşın sonuna gelindiğinde 1918 yılının

¹⁸Sander, age, ss.377; Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası (1912-1922)*, İstanbul: İnsel Yayınları, 1970, ss.110.

¹⁹ Ertan vd., age, ss.67.

²⁰ Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I-II*, Ankara: AKDITYK ATAM, 2012, ss.86.

²¹ Azmi Özcan, "Osmanlı Mülkünü Paylaşım Planları Üzerine Düşünceler (Gizli Antlaşmalar 1914-1921)", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 1999, S. 3-4, ss.298.

²²Yalçın vd., age, ss.96.

²³Sander, age, ss.386.

mayıs ayında Romanya, Eylül ayında Bulgaristan, Ekim ayında Osmanlı Devleti ve son olarak Kasım 1918’de Almanya savaştan çekilmiştir²⁴.

I. Dünya Savaşı’nın sonunda Almanya, Avusturya- Macaristan, Osmanlı ve Rusya parçalanmasıyla yeni devletler ortaya çıkmıştır. Bu savaşın dünyadaki diğer sonuçları ise; savaş teknolojisi öne çıkmış, Wilson Prensipleri ile dünyada ilk defa Milletler Cemiyeti kurulmuştur (Cemiyet-i Akvam). Ayrıca bu savaş sonrası ülkeler ekonomik çöküntüler yaşayacak, işsizlik çoğalacaktır.

Tezimizin konusunu oluşturan Mersin ili, Akdeniz’e kıyısı bulunan önemli bir Anadolu şehirdir. Şehrin adının menşeiyle ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Yaygın olarak kabul edilen bir görüşe göre; civarda çok yetişen “*myrtus-murt-mersin*” ağacından dolayı; bir başka görüşe göre ise bir Türkmen aşireti olan “*Mersin Aşiretinden*” geldiği yönündedir²⁵. Yöresinde birçok medeniyet kurulmuş olan bölgenin tarihi, MÖ. 5000 yılına kadar uzanmaktadır. MÖ. XVII. yüzyıldan itibaren bölgede Kizutvana Krallığı kurulmuş, MÖ. 1200’lerde Kue ya da Que Krallığı hüküm sürmüştür. Bölgeye MÖ. VII. yüzyıldan itibaren Persler yerleşmiştir. Büyük İskender ordusunun bölgeyi ele geçirmesiyle (M.Ö. 333) Kilikya’daki Pers egemenliği sona ermiştir. Mersin, İskender’in ölümünden sonra bir Roma Vilayeti durumuna gelecektir (M.Ö. 101). Daha sonra Bizans egemenliği altına girmiştir (M.Ö. 395). Bölge, Araplar ve Bizanslılar arasındaki mücadelelere sahne olmuştur²⁶. Bölgeye Araplar hâkim iken buraya Türkmen aşiretler yerleştirilmiştir. Bölge, Selçuklu Sultanı Süleyman Şah Döneminde Türk egemenliğine geçmiştir (1080). XIII. Yüzyıldan itibaren, Karamanoğulları, Ramazanoğulları, Memlûklüler arasında el değiştiren bölge, 1516 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı İmparatorluğu’na katılacaktır²⁷. Mersin, Osmanlı döneminde de gerek Akdeniz’deki önemli limanı ile ve gerekse Mersin-Tarsus- Adana demiryolu ile hem şehir hem de ülke ekonomisine önemli katkı sağlamıştır²⁸.

Bilindiği üzere, I. Dünya Savaşı (1914-1918)’nin olumsuz şartları bütün yurttta olduğu gibi, Mersin ve Tarsus’ta olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Bu doğrultuda,

²⁴Sander, age, ss.393.

²⁵Şinasi Develi, *Dünden Bugüne Mersin: 1836-1987*, Mersin: Mersin Ticaret Sanayi Odası Yayını, 1990, ss.54.

²⁶İbrahim Bozkurt, *Salnamelerde Mersin*, (Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2001, ss.10-11.

²⁷Agt, ss.12.

²⁸DİA, “Mersin”, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, C.29, ss.212.

Mondros Mütarekesi imzalanmış, bölge önce İngilizler, ardından Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. Bölge, halkın onurlu direnişiyle işgalden kurtarılacaktır²⁹. Mersin, Millî Mücadele'nin sonunda, 1924 yılında vilayet olmuş; 1933 yılında çıkarılan bir kanunla İçel Vilayeti ile Mersin ili birleştirilerek, İçel ili adını almıştır³⁰. İçel adı daha sonra tekrar, Mersin olarak değiştirilmiştir (20 Haziran 2002)³¹.

Millî Mücadele'de Ankara'da yeni bir meclis açılmıştır. Anadolu'da yeni bir Türk devletinin temeli olan bu ilk TBMM'de Mersin'den de milletvekilleri seçilerek Ankara'ya gönderilecektir. Bu milletvekilleri şunlardır: Fahrettin Paşa (ALTAY), Hüseyin Selahattin Bey (KÖSEOĞLU), İsmail Safa Bey (ÖZLER), Hüseyin Hüsnü Bey (KONAY), Ahmet Muhtar Fikri Bey (GÜÇÜM), Yusuf Ziya Bey (ERAYDIN) ve Emin Efendi³². Bu milletvekillerinden mecliste en aktif olanları, Hüseyin Selahattin Bey, İsmail Safa Bey ve Yusuf Ziya Beylerdir. Bununla birlikte seçilen ancak çeşitli nedenlerle hiçbir siyasi faaliyette bulunmayan milletvekilleri de mevcuttur. Fahrettin Paşa, Batı Cephesi savaşlarına katılmasından dolayı Meclis kararı ile süresiz izinli sayılmıştır. Bu bağlamda, I. TBMM'de meclis çalışmalarına katılamamıştır³³. Emin Bey ise I. TBMM Mersin milletvekilliğine seçildiği halde meclise katılmadığı için istifa etmiş sayılmıştır³⁴. Emin Bey'in yerine Yusuf Ziya Bey'in seçildiğinin anlaşılması üzerine ise Hüseyin Hüsnü Bey'in vekilliği onaylanmamıştır. Bu nedenle Hüseyin Hüsnü Bey de meclis faaliyetlerine katılamamıştır³⁵.

Tezimizin konusunu oluşturan milletvekillerinden Fahrettin Altay ve Hüseyin Selahattin Köseoğlu hakkında bazı akademik çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Yüksek lisans tezi olarak 2009 yılında Mustafa Okuklu tarafından hazırlanan "Fahrettin Altay"³⁶ isimli bir tez çalışmasında Fahrettin Altay'ın yaşamından önemli kesitlere yer verilerek siyasi fikirleri ve askerlik görevlerine ait önemli veriler bulunmaktadır. Yine Yüksek lisans tezi olarak 2015 yılında Arif Özbekli tarafından hazırlanan "Mersin

²⁹Mithat Toroğlu, *Kurtuluş Savaşı'nda İçel*, İstanbul: Baha Matbaası, 1971, ss.13.

³⁰Toroğlu, age, ss.13.

³¹Resmî Gazete, 28 Haziran 2002.

³²Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi ve TBMM I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri*, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1994, ss.35.

³³Çoker, age, ss.777.

³⁴Age, ss.378.

³⁵Age, ss.785.

³⁶Mustafa Okuklu, *"Fahrettin Altay"*, (Yüksek Lisans Tezi) Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2001.

Mebusu Salahaddin Bey'in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri"³⁷ isimli bir diğer tezde, Hüseyin Selahattin Bey'in birinci meclisin işleyişiyle ilgili görüşleri ve siyasi faaliyetleri ile ilgili önemli bilgiler verilmiştir. Ayrıca tezimizin yazılmaya başlandığı 2016 yılından sonra İbrahim Bozkurt tarafından tezimizin adı ile benzerlik taşıyan bir makale de yayınlanmıştır³⁸. Adı geçen makalede Mersin'de milletvekili seçimlerinin yapılışı, Mersin Milletvekillerinin özgeçmişleri ve faaliyetleri ele alınmıştır. Bu makalede milletvekillerinin konuşmaları analiz edilmiş, meclis konuşmalarının tam metinleri sayfaya eklenmemiştir. Tezimizde adı geçen çalışmalardan farklı olarak ilk meclisin açılmasından önceki gelişmeler üzerinde durulmuş, ilk meclisin yapısı ve savaş yönetimini ele alması da detaylı anlatılmıştır. Tezimizde, Mersin Milletvekillerinin meclisteki siyasi faaliyetleri-meclis konuşmaları, tam metin halinde tezin içerisine alınmıştır.

³⁷ Arif Özbeyli, "*Mersin Mebusu Salâhaddin Bey'in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri*", (Yüksek Lisans Tezi) Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun 2015.

³⁸İbrahim Bozkurt, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Mersin Milletvekilleri ve Faaliyetleri", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, C. 41, S.2.

I.BÖLÜM

YENİ TÜRK DEVLETİNİN KURULUŞU

1. Millî Mücadele Dönemi

1.1. Mondros Mütarekesi ve Uygulanışı

I. Dünya Savaşının sonunda bazı önemli gelişmeler olmuştur. Osmanlı Devleti'nde Sultan V. Mehmet Reşat'ın vefatı ile Osmanlı tahtına VI. Mehmet Vahdettin (4 Temmuz 1918) geçmiştir³⁹. Rusya 1917 İhtilali ile savaştan çekilmiş onun yerine Amerika, İtilaf Devletlerinin yanında savaşa girmiştir. Bu gelişme, İttifak Devletleri aleyhine olacaktır. Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Bulgaristan; İngiliz, Fransız ve Sırp Kuvvetlerinin ortak saldırısı sonucunda savaştan çekildiğini ilan etmiştir (29 Eylül 1918)⁴⁰. Savaşta Osmanlı Devleti ile müttefikleri arasında bağlantı sağlayan Bulgaristan'ın Selanik Mütarekesi ile savaştan çekilmesiyle Almanya'dan lojistik destek alamayan Osmanlı cepheleri olumsuz etkilenmiştir. Bu durumda Osmanlı hükümeti, mütareke arayışına girecektir⁴¹. Ayrıca, Wilson Prensiplerinin içinde yer alan self-determinasyon hükmünce, Türklerin çoğunlukta yaşadıkları yerlerin geleceğinin, Türkler tarafından belirlenmesi ve Osmanlı ülkesinin parçalanmaması ile ilgili maddeleri bağımsız bir Türk devletinin kurulması umudunu doğurmuştur.

Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi I. Dünya Savaşı'nın sonuna gelindiğinin bir işareti olmuştur. Bulgaristan 29 Eylül 1918'de *Selanik Mütarekesi*'ni ardından Osmanlı Devleti ise 30 Ekim 1918'de *Mondros Mütarekesi*'ni imzalamıştır. 3 Kasım 1918'de Avusturya- Macaristan İtalya ile *Villa Giusti Ateşkes Antlaşması*'ni imzalamış ve 11 Kasım 1918'de İttifak grubunun son halkası olan Almanya *Rethandes Mütarekesi*'ni imzalayarak savaştan yenilgiyle ayrılmıştır. Savaşı tek başına devam ettiremeyecek olan Osmanlı Devleti, Almanya'dan bir gün sonra, İspanya aracılığı ile Wilson'a mütareke için başvuruda bulunmuş ancak uzun süre cevap alamamıştır⁴². Bu durumda Talat Paşa hükümeti çekilmiştir. Bu gelişmeleri yakından takip eden Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı ordularının gittikçe gücünü kaybetmiş olduğunu, bu sebeple hemen barışa gidilmesi

³⁹Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Ankara: Milli Eğitim Yayınları, 1977, ss.2.

⁴⁰Yalçın vd., age, ss.108.

⁴¹Ertan vd., age, ss.75.

⁴²Yalçın vd., age, ss.133.

gerektiğini, aksi takdirde yurdun kaybedilmesi ihtimali bulunduğunu belirtmiştir. Yinesadaretin, İzzet Paşa'ya verilerek yeni kabineye kendisi ile birlikte Fethi, Tahsin, Rauf, Azmi, Canbolat Beyler'ingirmesini, Şeyh-ül İslamlık makamına Hayri Efendi'nin getirilmesini istemiş ve bu isteklerin Padişah'a duyurulmasını rica etmiştir⁴³. Mustafa Kemal Paşa'nın tüm istekleri kabul olmasa da yine de sadrazamlığa Ahmet İzzet Paşa getirilmiştir. Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin ilk icraatı, mütareke girişimlerini sürdürmek olacaktır⁴⁴.

Wilson'dan mütareke için sonuç alınamayınca, Osmanlı Hükümeti'nin mütareke arayışları, İngiltere Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe'a iletilmiştir⁴⁵. Osmanlı Hükümeti, Kût'ül Amare Savaşı'nda esir olan General Towshend arabulucu olarak kullanılmak istemiştir. General Towshend, Kût-ül- Amâre'de esir edilen bir İngiliz generali idi. Esirlik günlerini Büyükkada'da geçirmekte olan General, Sadrazam İzzet Paşa'dan bir görüşme istemiş, Rauf Bey'e bir mektup göndererek, esirliği süresince gördüğü "Hoş ve şerefli" muameleye karşılık olarak, İngiltere ile müzakerelere girişildiği takdirde, Osmanlı Hükümeti'ne yardıma hazır olduğunu" bildirmiştir⁴⁶.

Towshend'in aracılığını kabul eden Amiral Calthorpe de mütareke görüşmelerinde bulunmak üzere Osmanlı hükümetinden Mondros'a bir heyet gönderilmesini istemiştir⁴⁷. Mondros'a gidecek heyetin belirlenmesi sırasında Padişah, Damat Ferit'in heyet başkanı olmasını istemiş, ancak İzzet Paşa Kabinesinden gelen tepki üzerine bu talebinden vazgeçmiştir⁴⁸. Sonucunda Bahriye Nazırı Rauf Bey başkanlığında Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet ve Yarbay Sadullah Beylerden Kurulu bir heyet Mondros'a gönderilmiştir (26 Ekim 1918). Mondros Mütarekesi görüşmelerine gidecek heyete Amiral Calthorpe'un daha önceden istediği gibi 8 maddelik bir talimat verilmiş, görüşmelerde bu talimatın esas alınması istenmiştir⁴⁹. Bu talimat özetle şöyledir⁵⁰:

1. Yunan savaş gemileri dışında, Boğazlar tüccar ve savaş gemilerine açık bulundurulacak, savaş gemileri Marmara'da iki günden fazla kalmayacak ve Boğaz istihkâmları Osmanlı kuvvetleri elinde bulunacaktı. Fakat bu son teklif

⁴³Tansel, age, ss.14-15.

⁴⁴Yalçın vd., age, ss.133.

⁴⁵Shaw, Kural Shaw, age, ss.392.

⁴⁶Tansel, age, ss.17.

⁴⁷Yalçın vd., age, ss.133.

⁴⁸Ertan vd., age, ss.75.

⁴⁹Yalçın vd., age, ss.134.

⁵⁰Tansel, age, ss.21.

kabul edilmezse o zaman, barış yapıldıktan sonra çekilmek şartıyla, “kontrolör olarak belli bir sayıda” İngiliz subayının Boğazlarda bulunmasına izin verilecek.

2. Güvenliği sağlayacak kuvvetler dışında, öteki Türk kuvvetlerinin terhisi kabul olunacak.

3. Mütarekenin imzalandığı gün cephelerde saldırı duracak.

4. Osmanlı Devleti'nin idaresine karışılmayacak ve Türk topraklarında herhangi bir yere asker çıkarılmayacak.

5. İtilaf Devletlerinden Türkiye'ye para yardımı sağlamaya çalışacak.

Mütareke görüşmeleri, 27 Ekim günü Ege Denizi'nin Limni Adası'nın Mondros Limanında bir İngiliz zırhlısı olan Agememnon Zırhlısı'nda başlamıştır. Görüşmeler başladığında Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'e gönderdiği telgrafla, Osmanlı Hükümetinin bu mütareke ile kendini düşmana teslim etmeye onay verdiğini, bu mütareke olduğu gibi kabul edilirse memleketin baştan başa işgal edileceğine dair görüşlerini dile getirmiştir.

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi⁵¹ için Rauf Bey, “*Bu mütareke yenen ile yenilen arasında yapılmış bir mütareke değil savaş halinden çıkmak isteyen denk iki kuvvetin aralarındaki düşmanlığı durdurmaları hali gibi bir şeydir*” demiştir⁵². Hariciye Nazırı Nabi Bey de 2 Kasım'da basın temsilcileriyle yaptığı toplantıda aynı doğrultuda görüşler beyan etmiş ve mütarekenin devletin egemenlik haklarına dokunmayacağını belirtmiştir. Mondros Mütarekesinde İngilizlerin ilk teklifleri olan 1,2,3,4,10,13. maddeler aynen kabul edilmiş, diğer maddelerde kısmen değişiklik yapılarak son halini almıştır. 25 maddelik mütarekede 7.ve 24. madde son derece önemlidir. Bu maddeler işgal kuvvetlerine gerekçe olmuş ve Anadolu'nun işgalini hızlandırmıştır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri, işgal faaliyetlerine başlamışlardır. İngilizler Musul, İskenderun, Antakya, Batum, Kilis, Ankara İstasyonu, Antep, Haydarpaşa İstasyonu, Konya İstasyonu, Maraş, Birecik, Urfa, Merzifon, Kars; Fransızlar Mersin, Dört Yol, Doğu Trakya Demiryolları, Adana, Pozantı, Toros Tünelleri, Şark (Doğu) Demiryolları, Akköprü, Çiftehan, Afyon İstasyonu'nu işgal etmişlerdir. İngilizler ve Fransızlar ortak olarak Çanakkale Boğazı, Turgutlu (Kasaba)- Aydın Demiryolu'nu işgal etmişlerdir. İtalyanlar; Konya İstasyonu, Antalya, Kuşadası, Marmaris, Bodrum, Fethiye, Afyon, Akşehir, Malkara, Burdur; Yunanlılar İzmir, Uzunköprü- Hadımköy Demiryolu 'nu işgal etmişlerdir⁵³.

⁵¹Mondros Mütarekesinin tam metni eklerde verilmiştir (EK-37).

⁵²Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, ss.1; Tansel, age, ss.26.

⁵³Ertan vd., age, ss.78.

İşgalin devam ettiği günlerde İstanbul'da siyasi değişiklikler yaşanmıştır. Ahmet İzzet Paşa 8 Kasım 1918'de istifa etmiş⁵⁴, yeni bir hükümet kurulmuştur (11 Kasım 1918)⁵⁵. Son Osmanlı Mebuslar Meclisi ise mütarekeden sonra yeni bir seçime gidilmeyerek kapanmıştır (21 Aralık 1918) Daha sonra Mustafa Kemal'in İstanbul Hükümetine kabul ettirmesiyle Osmanlı Mebuslar Meclisi üçüncü defa açılacaktır (12 Ocak 1920) Rusya, Şubat 1917 yılında Bolşevik İhtilali ile savaştan çekilmiş, diğer İtilaf Devletleri ise kendi aralarında yaptıkları gizli bir anlaşma (19-21 Nisan 1917) ile İzmir ve çevresini İtalyanlara bırakmışlardı. I. Dünya Savaşı'nın galip devletleri ise Paris'te bir konferans düzenlemiştir⁵⁶. Barış antlaşmalarının ana hatlarını belirlemek için 18 Ocak 1919'da Paris'te toplanmışlardır⁵⁷. 32 devletin katılımıyla görüşmeler başlamıştır. 32 devlet içinde beş büyük devlet (Amerika, İngiltere, İtalya, Fransa, Japonya) söz sahibi olmuş, bu ülkelerin başkan ve dışişleri bakanlarının oluşturduğu *Onlar Konseyi* kurulmuştur. Konferansın genel gündemi, Orta Avrupa Barışı, Manda Meselesi ve Türkiye Barışı olmuştur⁵⁸. Paris Barış Konferansı başladığı zaman her devlet kendi çıkarlarını kollamak için yoğun bir diplomasi mücadelesi vermiştir.

İngilizler, Paris Barış Konferansı'nda Akdeniz'de güçlü bir devlet olmasını istememiş, bu yüzden İtalya İngilizlere sömürge yollarında bir tehdit unsuru olabileceği için konferansın daha ilk günlerinde İtalya'nın istekleri görmezden gelinmiştir. İngilizlerin Akdeniz'de Yunanistan'ı tehdit olarak görmemesi, Paris Barış Konferansı'nda ve işgal faaliyetlerinde Yunanistan'ın hamisi olma rolünü üstlenmesine sebep olmuştur. Ayrıca İngiltere Anadolu'daki politikalarını uygulayabilmek için, askeri güç olarak Yunan ordusunu Anadolu'da jandarma kuvveti olarak kullanma düşüncesindedir.

Bu arada İzmir'in Yunanlılara verileceğini daha önceden sezen Türk halkı örgütlenme gereği duymuştur. İzmir'in haklarını savunma yönündeki bu örgütlenme ve çalışmalar, Vali ve 17. Kolordu Komutanı olan Nurettin Paşa'dan büyük destek görmüştür.⁵⁹ Ancak bu vali görevden alınacaktır. İngiltere, Amerika, Fransa ve Yunanistan arasında 6 Mayıs 1919'da işgal için görüşmeler yapılmıştır. Bu bağlamda

⁵⁴Age, ss.79.

⁵⁵Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, ss.78.

⁵⁶Yalçın vd., age, ss.145-152.

⁵⁷Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, ss.99.

⁵⁸Yalçın vd., age, ss.149.

⁵⁹Tansel, age, ss.169.

Amiral Calthorpe, Yunan işgalinin gerçekleştirilmesi için Paris'ten aldığı emir doğrultusunda İstanbul'dan İzmir'e hareket etmiştir⁶⁰.

Bununla birlikte Yunanistan Başbakanı Venizelos'un, Wilson'a Yunanlılara Batı Anadolu'da kötü davranıldığına dair mektubu⁶¹ Avrupa medyasında ses getirmiş ve Avrupa'nın Yunanistan lehine kararlar almasını kolaylaştırmıştır. İstanbul Hükümeti, işgallere sessiz kalarak "*Heyet-i Nasihâ*" (*Öğüt Heyeti*) adı verilen heyetleri kurmuştur⁶². İstanbul Hükümeti'nin bu politikasına karşı, halk "*Redd-i İlhak Heyeti*"nin kurulmasına karar vermiştir Heyet kurulduktan sonra bir beyanname yayımlamış ve beyannamenin ilk maddesi olası bir işgal faaliyetine karşı bir miting düzenlemek olmuştur⁶³.

Redd-i İlhak Heyeti, İzmir halkını 14/15 Mayıs gecesi Maşatlıkta toplanmaya çağırmıştır⁶⁴. İşgale karşı konuşmalar yapılmış, mitingde alınan kararları hükümete bildirecek kişilerin oluşturduğu bir heyet seçilmiştir⁶⁵. Ancak, Redd-i İlhak Heyeti'nin aldığı kararlar, 15 Mayıs'ta Yunanlıların İzmir'e çıkışına engel olamamıştır⁶⁶. Yunan askerleri şehri işgal etmek için Askeri Otelin önüne geldikleri sırada Hukuk-u Beşer (İnsan Hakları) Gazetesi'nin başyazarı Hasan Tahsin (Osman Recep Nevres) adında bir Türk ateş açmıştır. Bu olaydan sonra Yunanlı birlikler halk üzerine ateş açmış ve sadece işgalin ilk günü şehit edilen Türklerin sayısı 2 bini geçmiştir. İzmir'in işgali sonrası Anadolu'da işgale karşı tepkiler başlamış, bu amaçla *Müdafaa-i Hukuk (Hakları Savunma) Cemiyetleri* kurulmuş ve herkes kendi bölgesinde çoğunluk olduğunu ispatlama çabasına girmiştir. Bu arada Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi olan Mustafa Kemal Paşa ise sadarete gönderdiği telgrafla, heyet kurulduktan sonra bir beyanname yayımlamış ve beyannamenin ilk maddesi olası bir işgal faaliyetine karşı bir miting düzenlemek olmuştur⁶⁷. İşgale basın çevreleri de sessiz kalmamış, İzmir gazetelerinden Duygu, Ahenk ve Anadolu'da Mondros Mütarekesi imzalandığında işgale karşı yazılar

⁶⁰Yalçın vd., age, ss.153.

⁶¹İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili Yunan Belgeleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2006, ss.57.

⁶²Tansel, age, ss.176.

⁶³Günver Güneş, "İzmir'in İşgali ve Aydındaki Yankıları", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2007, S.9, ss.25.

⁶⁴Tansel, age, ss.187.

⁶⁵Güneş, age, ss.26.

⁶⁶Yalçın vd., age, ss.153.

⁶⁷Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Derl. Nimet Arsan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, ss. 23.

yazılmıştır. İzmir'in işgali sonrasında Yunan kuvvetleri gazetelere el koymuş, böylelikle basın sansüre uğramıştır⁶⁸.

Savaşın sonunda Almanya ile 28 Haziran 1919 tarihinde *Versailles (Versay)* Avusturya ile 10 Eylül 1919'da *Saint Germain* ve Bulgaristan 27 Kasım 1919'da *Neuilly Antlaşmaları*, Macaristan ile Haziran 1920'de *Trianon*, Osmanlı ile de Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması imzalanmıştır⁶⁹. Onlar Konseyi için, Osmanlı Devleti'nin durumu en önemli konu olmuştur. Paris Barış Konferansı, Osmanlı hakkında bir karar alamamış, işgallerin yoğunlaşmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'ndeki direniş hareketleri başlamıştır. Böylece, müttefik devletler 19-26 Nisan 1920'de San Remo Konferansı'nda bir araya gelmişlerdir. San Remo Konferansı'nda alınan kararlar Osmanlı yönetimini tedirgin etmiş, Osmanlı Heyeti Başkanı Tevfik Paşa, taslak metnin Osmanlı Devleti'nin dağılması anlamına geldiğini İstanbul Hükümeti'ne bildirmiştir⁷⁰. İşgallerin yoğunlaşmasıyla birlikte müttefik devletlerin baskılarına dayanamayan Osmanlı Devleti, *Sevr Antlaşması*'nı kabul etmek durumunda kalmıştır (10 Ağustos 1920). Sevr Antlaşması'nın yürürlüğe girebilmesi için taraf devletlerin yetkili kurullarının onayı gerekmektedir. Ancak işgaller sebebiyle Osmanlı Mebusan Meclisi feshedilmiş ve böylece Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından da onaylanmamış demektir. Ayrıca Sevr Antlaşması, Türk milleti tarafından da reddedilmiş ve bilindiği üzere geçersiz sayılmıştır⁷¹.

1.2. İşgallere Karşı Tepkiler ve Kurulan Cemiyetler

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle birlikte (15 Mayıs 1919) iki günde toplam 5 bin Türk insanının hayatını kaybetmesi, Anadolu'da büyük yankı uyandırmıştır. İzmir'in işgali Anadolu direniş hareketinde önemli bir nokta olacaktır. Pek çok vatansever harekete geçerek Milli Müdafaa Cemiyetleri kurmuşlardır. Kimileri de kendi bölgelerini savunmayı düşüneceklerdir. Ülkenin bu zor günlerinde farklı görüşler ortaya çıkmış; kimileri yabancı himayesi istemek (manda ve himaye), kimileri

⁶⁸Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Ankara: AKDITYK ATAM, 2007, ss.8.

⁶⁹Ertan vd, age, ss.83.

⁷⁰Yalçın vd., age, ss.208.

⁷¹Age, ss.211.

mahalli kurtuluş çaresi aramak, kimileri de sadece ilmi ve fikri savunmalarla yurdun bölünmesini engellemeye çalışmak olmuştur⁷².

Sivil örgütlenmenin askeri kanadını Kuvâ-yi Milliye hareketi oluşturmuş, siyasi nitelikli mücadelesini ise Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri gerçekleştirmiştir. Kuvâ-yi Milliye, Mütareke sonrasında başlayan işgaller karşısında vatanını savunmak isteyen Anadolu halkının başlattığı milli kuvvetlerin adıdır⁷³. Bu hareketin temelini ordudan ayrılan askerler oluşturmuş, bu hareketin içerisinde her kesimden insan yer almıştır. Kuvâ-yi Milliye düzenli ordu kuruluncaya kadar iç isyanları bastırmakla ve halkı işgale karşı korumakla meşgul olacaktır⁷⁴.

Anadolu halkının vatanını savunmak için kurduğu bu milli cemiyetlerden başka milli varlığa zararlı cemiyetler de kurulacaktır. Bu milli varlığa zararlı cemiyetler azınlıklar tarafından kurulan zararlı cemiyetler ve bir kısım Anadolu halkı tarafından kurulan zararlı cemiyetler olarak iki grupta toplanmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin çöküşü ile birlikte İtilaf Devletlerince yapılan gizli antlaşmalarda azınlıklara Osmanlı toprakları vaat edilmişti. Bu bağlamda Mondros Mütarekesi ve ardından Paris Barış Konferansıyla birlikte ülkede işgaller başlamış, azınlıklar müttefik kuvvetlerince desteklenmiştir. Azınlık Cemiyetleri köklerini Anadolu'da arama bahanesi ile işgallerini meşrulaştırma yoluna gitmişler, Anadolu'nun parçalanması ve işgal kuvvetlerinin işlerini kolaylaştırmak için her türlü silahlı ve silahsız faaliyetlerde bulunmuşlardır⁷⁵.

Anadolu halkı tarafından kurulan zararlı cemiyetler temelde saltanata ve hilafete bağlı kalarak İngilizlerin sempatisi kazanılır ve himayeleri sağlanırsa, Osmanlı aleyhine uygulanmak istenilen kararların birçoğunun önlenebileceğine inanmaktaydılar⁷⁶.

Türk milleti ise işgallere sessiz kalmayarak direnişe geçecek ve bu uğurda savunma örgütleri oluşturacaktır. Bunun yanında gerek basın yoluyla gerekse yapılan mitingler sayesinde seslerini Avrupa kamuoyuna duyurmaya çalışacaklardır⁷⁷.

⁷²Tansel, age, ss.139.

⁷³Ertan vd., age, ss.86.

⁷⁴Ertan vd., age, ss.87.

⁷⁵Age, ss.165.

⁷⁶Tansel, age, ss.139.

⁷⁷Ertan vd., age, ss.87.

2. Millî Mücadelede Kongreler ve Genelgeler

2.1. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi (19 Mayıs 1919)

I. Dünya Savaşı sona erdiği sıralarda Mustafa Kemal Paşa Suriye'de bulunmaktaydı. Yıldırım Orduları Komutanlığına bağlı 7. Ordunun komutanıydı. Mütarekeden sonra Alman General Liman Von Sanders görevden ayrılmış, yerine Mustafa Kemal Paşa getirilmiştir. Mondros Mütarekesi'ne göre ordunun dağıtılması, silahların toplanması gerekmektedir. Ancak bu tarihte Adana'da Yıldırım Orduları Komutanı olan Mustafa Kemal Paşa, bu kararları uygulamayı reddetmiştir. İskenderun'a çıkarma yapılması halinde kendisinin düşmana karşı koyacağını söylemiştir. İstanbul Hükümeti, işgal güçleriyle çatışmaya girmemek için Mustafa Kemal Paşa'yı uyarılmış ancak uyarılara rağmen Mustafa Kemal Paşa, İskenderun'u İngilizlere teslim etmemiştir. Daha sonra 7 Kasım 1918'de Yıldırım Orduları Grubu ve 7. Ordu lağvedilerek Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a çağırılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a daha ilk geldiğinde gördüğü manzara; İstanbul Boğazı'nda demirlemiş düşman donanmasıdır. Bu durumda yanındaki yaveri Cevat Abbas'ın üzülmüş, gözlerinin yaşardığını görünce ona; “Üzülme, geldikleri gibi gideceklerdir” demiştir (13 Kasım 1918)⁷⁸. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da kaldığı sürede; ülkenin kurtuluşu için çareler arayacak, bu bağlamda Şişli'de bir ev kiralayacak ve arkadaşlarıyla bu evde toplantılar yapacaktır.⁷⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul'a geldiğinde Tevfik Paşa Hükümeti kurulmuş, ancak meclisten henüz güvenoyu almamıştı⁸⁰. Mustafa Kemal Paşa'nın bu hükümette Harbiye Nazırı olmak gibi birdüşüncesi de bulunmaktadırdır⁸¹. Bir taraftan da Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da basın faaliyetlerine başlamıştır. Ali Fethi Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşı idi. Ali Fethi Bey ile birlikte gazete çıkarma konusunda anlaşmışlar ve böylelikle Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine Minber Gazetesi yayın hayatına girmiştir. Gazeteye, Minber adını Mustafa Kemal Paşa

⁷⁸Yalçın vd., age, ss.161.

⁷⁹Celal Bayar, *Ben de Yazdım: Millî Mücadeleye Giriş*, İstanbul: Baha Matbaası, 1967, ss.1424.

⁸⁰Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, İstanbul: Burçak Yayınevi, 1968, ss.198.

⁸¹Ertan, age, ss.95.

vermiştir⁸². Minber Gazetesi'nde, pek çok yazılar yayımlanmıştır⁸³. Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa kabinesi kurulduktan sonra, Vakit, Zaman ve Minber Gazetelerinin muhabirleri ile bir de mülakat yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da kaldığı sürece; artık İstanbul'un kurtuluş için bir anlam ifade etmediğini görmüş, bir an önce Anadolu'ya geçmek için fırsat kollamaya başlamıştır.

Mütarekenin 7. Maddesi gereğince Anadolu'da pek çok yer işgal edilirken Karadeniz Bölgesi'nde de işgal hazırlıkları ve çete faaliyetleri baş göstermeye başlamıştı. Bölgede bu faaliyetlerin yaşandığı illerden birisi de Samsun'dur⁸⁴. Karadeniz Bölgesi'nde sayıları yüzlerce olan silahlı Pontus- Rumçeteleri Türklere saldırıp, köyleri yakmaktadırlar⁸⁵. Esasen bölgedeki ilk çetecilik faaliyetleri Balkan Savaşları sonunda görülmüş, Osmanlı Hükümeti savaş sonrası Balkan Türk göçmenlerinin bir kısmını Rumların yaşadığı bölgeye nakletmiştir. Bunun üzerine Rumlar örgütlenerek asayişsizlik hareketlerine başlamışlar ve Mondros Mütarekesi'nin hükümleri de bu çeteleşme faaliyetlerine zemin hazırlamıştır. Asayişsizliğin temelinde, yerli Rumların, Sinop'un batısından Batum'a kadar uzanan kıyı bölgesinde Pontus Devleti kurma fikri yatmaktadır⁸⁶.

Durum bu halde iken; Osmanlı Devleti'ne, Yüksek Mütareke Komisyonunca bir rapor gönderilmiş, bu raporda Türklerin Rumları katlettiği ifade edilmiştir. İngiliz Yüksek Komiserliğinin ve Karadeniz Ordusu Başkumandanlığının bölgedeki asayişsizlik ve Türk halkının Rumlara karşı silahlandırıldığı hakkındaki şikâyetleri gittikçe artmakta bu durum devam ederse Karadeniz Bölgesi'ni de işgal edeceklerini söylemektedirler⁸⁷. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, lağvedilen Ordu Kumandanlıklarının yerine Mondros Mütarekesi 20. maddesini uygulamak üzere Ordu Müfettişliklerinin kurulmasına karar verilerek İngilizlerin bölgeyi işgal etmelerini önlemeye çalışacaklardır⁸⁸. Bu bağlamda 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliğine atanan Mustafa Kemal Paşa'nın görev bölgesi⁸⁹ şöyle belirlenmiştir: Trabzon, Erzurum, Sivas, Van,

⁸²Yücel Özkaya, age, ss.10.

⁸³Ertan vd., age, ss.95.

⁸⁴Selek, age, ss.205.

⁸⁵Yalçın vd., age, ss.163.

⁸⁶ Pelin İskender Kılıç, "Samsun ve Çevresinde Pontus Çetelerinin Faaliyetleri ve Hükümeti Uygulamaları", *Türkoğlu Araştırmaları*, 2011, S.6/2, ss.488.

⁸⁷Selek, age, ss.206.

⁸⁸Yalçın vd., age, ss.164.

⁸⁹Faik Reşit Unat, "Mustafa Kemal Paşa'ya Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Sıfatıyla Verilen Vazife ve Salahiyetlere Dair Bazı Vesikalar", *Tarih Vesikaları Dergisi*, 1943, C.11, S.12, ss.407-408; Selek, age, ss.212.

Erzincan, Samsun⁹⁰. Mustafa Kemal Paşa, 16 Mayıs'ta İstanbul'dan Bandırma Vapuruyla 19 Mayıs 1919'da İngilizlerin işgali altında bulunan Samsun'a çıkmıştır⁹¹.

Esasen, Mustafa Kemal Paşa, işgal karşısında vatanın kurtuluşu için milletin egemenliğine dayanan kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk Devlet kurmanın tek çare olduğunu düşünmektedir. Samsun'a geldiğinde, bölgenin asayiş ve güvenlik durumu ile ilgili incelemelerde bulunmuş ve bir rapor hazırlayarak sadarete göndermiştir (22 Mayıs 1919). Adı geçen raporda⁹², Rumlar Samsun'daki siyasi emellerinden vazgeçerlerse asayişin kendiliğinden düzeleceğine, Türklüğün yabancı mandasına ve kontrolüne tahammülü olmadığını, Yunanlıların İzmir'de hakları olmadığını, milletin milli hakimiyet esasını kabul ettiğine dair görüşlerini açık ve kesin bir ifade ile hükümete iletmiştir⁹³.

Mustafa Kemal Paşa, o günlerde işgal altında bulunan Samsun'un yerel idaredeki zafiyetini görmüş, Samsun Mutasarrıfını görevden almıştır. Samsun'dan ayrılarak, Merzifon, Vezirköprü, Amasya, Lâdik, Havza gibi asayişsizlikten şikâyet edilen yerlerde incelemelerde bulunmak amacıyla Havza'ya geçmiştir (25 Mayıs 1919)⁹⁴.

⁹⁰Ertan vd., age, ss.99.

⁹¹Tansel, age, ss.236.

⁹²ATAM, *ATTB*, ss. 24-25.

⁹³Bıyıklıoğlu, age, ss.116.

⁹⁴Tansel, age, ss.238.

2.2. Mustafa Kemal Paşa'nın Havza Genelgesi (28 Mayıs 1919)

Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu Müfettişi olarak Samsun'dan İstanbul'a gönderdiği 8 rapordan⁹⁵ biri bölgede yaşayan Türklerin, Rumlar tarafından katledilmesi ile ilgilidir. Bu durumda Mustafa Kemal Paşa'nın, Türklerin haklarını korumakta kararlı olduğu ve raporuna bunu yazmaktan da çekinmediği açıkça görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa, Samsun ve civarındaki Rum çetelerinin faaliyetlerinden ötürü karargâhınının bir yere naklini gerekli görmüştür. Bu sebeple Havza'ya hareket etmiş, burada şehrin ileri gelenleri ile bir toplantı yapmış⁹⁶, işgallere karşı örgütlenme konusunda çalışmalar başlamıştır⁹⁷. Mustafa Kemal Paşa, düşman işgaline karşı ilgisiz kalınmaması için mitingler ve protestolar düzenlenmesini istediği, Havza Genelgesi⁹⁸ şöyledir:

İzmir'in ve maalesef bunu takip eden Manisa ve Aydın'ın işgali, müstakbel tehlikeyi daha aleni ihsas etmiştir. Tamamiyeti mülkiyemizin muhafazası için, tezahüratı milliyenin daha canlı olarak, izhar ve idamesi lazımdır. Hayat ve istiklali milliyi zarara uğratan işgal ve ilhak gibi hadiseler, bütün milleti dilhun etmektedir. Kabilî hazım ve tahammül olmayan bu ahvalin derhal izalesini, bütün medeni milletlerle, büyük devletlerin adil ve tesirinden sabırsızlıkla intizar, zemininde önümüzdeki hafta zarfında ve muhtelif vilayata göre pazartesi başlayıp Çarşamba günü, müracaatin arkası alınmak üzere, büyük ve heyecanlı mitingler aktile tezahüratı milliyede bulunulması ve bunun tekmil mülhakata da teşmili ve bütün düveli muazzama mümesilleri ile Babialiye müessir telgraflar verilmesi ve ecnebi, olan yerlerde ecnebilere de tesir yapılmakla beraber tezahüratı milliyede adap ve sükkûnetin fevkalade mahfuziyet ve Hıristiyan halka karşı taarruz ve nümayiş ve husumet gibi etvar alınmaması elzemdir. Zatı ailelerinin bu fikirler etrafında hassas ve müessir bulunmaları ciheti ile işin hüsnü idaresinden ve muvaffakiyetten acizlerinden itminanı tam mevcuttur. Neticesinin imha buyrulmasını rica eylerim.

Mustafa Kemal Paşa, Havza'da memleketin genel durumunu ve işgalleri bunun yanında hükümetin görevini yapamadığından söz etmiştir. Bu yüzdendüşmana karşı mücadelenin Anadolu'dan başlatılması gerektiğini ifade etmiştir⁹⁹. Müfettişlik bölgesindeki valiliklerden ve mutasarrıflardan Anadolu'da kurulan cemiyetler hakkında bilgi istemiştir (1 Haziran 1919)¹⁰⁰. 3 Haziran 1919'da Samsun'da 3. Kolordu Komutanı Refet Paşa'ya Erzurum'da 15. Kolordu Komutanı Kazım Paşa'ya, Canik Mutasarrıfı Hamit Bey'e, Erzurum Valisi Münir Bey'e, Sivas Vali Vekili Hâkim Hasbi Efendi'ye,

⁹⁵Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili Belgeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1971, ss.121.

⁹⁶Ertan vd., age, ss.101.

⁹⁷Yalçın vd., age, ss.166.

⁹⁸Atatürk, *Nutuk*, ss.16-17.

⁹⁹Yücel Özkaya vd., *Millî Mücadele Tarihi*, Ankara: AKDITYK ATAM, 2005, ss.148.

¹⁰⁰Ertan vd., age, ss.101.

Kastamonu Valisi İbrahim Bey'e, Ankara 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'ya, Konya Yıldırım Kıtaaatı Müfettişı Cemal Paşa'ya, Diyarbakır 13. Kolordu Komutanı Vekili Cevdet Bey'e ve Van Valisi Haydar Bey'e çektiği "aceledir" ibaresi bulunan şifreli bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta, o günlerde Paris Barış Konferansı'na gönderilecek olan Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın heyetine ulusal hakları savunan kişilerin seçilmesi yönündeki fikirlerini paylaşmıştır¹⁰¹.

Bu gelişmelerden rahatsızlık duyan işgal kuvvetleri harekete geçerek 6 Haziran 1919'da İstanbul Hükümetine baskı yaparak Mustafa Kemal Paşa'nın derhal İstanbul'a geri çağrılacaktır¹⁰². Böylece Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nazırı tarafından geri çağırılmıştır (8 Haziran 1919). Ancak 11 Haziran'da kömür ve benzin yokluğundan dönüşünün gecikebileceğini söyleyerek niçin İstanbul'a çağrıldığını sormuştur¹⁰³. Aynı gün 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya bir telgraf göndermiş, "*mümkün olduğu kadar zaman kazanmak ve karargâhımı dâhili memlekete sokmak için aynı usulde mukabele ve muhabere etmekteyim*" demiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul'a neden çağrıldığını ilgili sorusunun cevabı 15 Haziran'da gelmiştir. Bu arada Mustafa Kemal Paşa Amasya'ya geçecektir¹⁰⁴.

2.3. Amasya Tamimi (22 Haziran 1919)

Mustafa Kemal Paşa, Havza'da direniş bildirgesini yayımlamış, düşmana karşı protesto mitingini de bizzat düzenlemiştir. Mustafa Kemal Paşa 13 Haziran'da Amasya'ya hareket etmiştir. Bu arada 15 Haziran'da 9. Ordu Kıtaaatı Müfettişliğinin adı 3. Ordu Kıtaaatı Müfettişliği adıyla değiştirildiğini Mustafa Kemal Paşa'nın telgraflarındaki 3. Ordu Müfettişı Mustafa Kemal imzasından anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, Amasya Tamimini hazırlarken İstanbul Hükümeti, baskılarına devam edecektir. Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa, görevinin başında olduğunu, görevin kendisine padişah tarafından verildiğini ve görevden de ancak onun alabileceğini, askeri ve mülki erkânın emirlerine uymak zorunda olduğunu söyleyerek zaman kazanmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, Amasya'da da teşkilatlanma faaliyetleri başlamış, Müftü Tevfik Efendi önderliğinde Amasya'da ülke savunması için örgütlenme hareketi

¹⁰¹ Atatürk, age, ss.20-21.

¹⁰² Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973, ss.6-10.

¹⁰³ Özkaya, age, ss.147.

¹⁰⁴ ATAM ATTB, ss.31.

başlamıştır (14 Haziran 1919) Mustafa Kemal, Amasya Genelgesi'ni hazırladıktan sonra yanında bulunan komutanlara imzalatmış, orada olmayanlar da telgraf yolu ile teyit etmişlerdir.

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'da bulunan 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'e, Rauf Bey ile 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın Amasya'yageldiğini, "*Rauf Bey, Ali Fuat Paşa birlikte bugün Amasya'ya teşrif ettiler. Vaziyet-i umumiye hakkında görüşüyoruz. Neticeyi yarın arz edeceğiz. Hepimiz ayrı ayrı selam ve ihtiram ile gözlerinizden öperiz.*"¹⁰⁵diyerek haber vermiştir (19 Haziran 1919).

Amasya'da kabul edilen kararlar özetle şunlardır¹⁰⁶:

1. *Vatanın bütünlüğü, milletin İstiklali tehlikededir. Hükümet sorumluluğunu kavramış değildir. Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.*

2. *Milletin sesini dünyaya duyurmak ve kaderini tayin etmek için her türlü tesir ve murakabeden uzak bir milli kongrenin toplanması şarttır.*

3. *Bu kongre Anadolu'nun her bakımdan en emin yeri olan Sivas'ta süratle toplanmalıdır. Kongreye delege olarak her livadan, milletin güvenini kazanmış 3 delegenin derhal yola çıkarılması gerekmektedir. Kongrenin toplanacağı, milli bir sır olarak gizli tutulmalı ve delegeler kişiliklerini belli etmeden seyahat etmelidir. Erzurum'da 10 Temmuz'da toplanacak olan bölge kongresinden sonra Sivas Kongresine katılacaklardır. Bu zamana kadar Sivas Kongresi delegeleri Sivas'a yetişmelidir.*

4. *Kumandanlar yerlerini terk etmeyeceklerdir. Eğer bir kumandan görevinden alınırsa, yerine tayin edilen kumandanın durumuna bakılacak, güvenilir bir kimse ise kumanda teslim edilecek, değilse hiçbir suretle kumanda mevkii terk edilmeyecektir.*

Amasya Tamimi, Kurtuluş Savaşının gerekçesini, amacını, programını ve yöntemini açıklaması bakımından son derece önem arz eder. Amasya kararlarının gizli kalması istenmişse de kısa bir süre sonra hükümet tarafından öğrenilmiştir¹⁰⁷.

Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey 23 Haziran 1919'da bir genelge yayımlayarak Mustafa Kemal Paşa'nın görevinden azlini istediğini valilere bildirmiştir¹⁰⁸. Mustafa Kemal Paşa'nın ise bu genelgeden 27 Haziran 1919'da Sivas'ta haberi olacaktır¹⁰⁹.

¹⁰⁵ Kazım Karabekir, *Günlükler 1 (1906-1948)*, Haz. Yücel Demirel, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2009, ss.605.

¹⁰⁶ Selek, age, ss.158.

¹⁰⁷ Age, ss.258.

¹⁰⁸ Şimşir, age, ss. 23-24.

¹⁰⁹ ATAM, age, ss. 47.

2.4.Erzurum Kongresi (23 Temmuz- 7 Ağustos 1919)

Amasya Tamiminin öncesinde ve sonrasında İngiliz baskılarının da sonucuyla İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a çağırmış ancak Mustafa Kemal Paşa, çağrıya uymayarak Erzurum'a gitmek üzere Amasya'dan ayrılmıştır. 26 Haziran'da Tokat'a, ertesi gün de Sivas'a ulaşmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Sivas Valiliğine, Tokat'tan Sivas'a hareket etliğini yola çıktıktan 6 saat sonra haber vermiştir. Bunu, kendisine karşı herhangi bir menfi plan yapılmaması için planlamıştır. Bu arada Sivas Hürriyet ve İtilaf Partisi Başkanı Halid Bey ile Elâzığ Valiliğine atanmış ve o sırada Sivas'ta bulunan Ali Galip Bey, Sivas Valisi Reşit Bey'e baskı yaparak Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanmasını istemişlerdir. Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta kaldığı sürede mücadele için gerekli talimatları verdikten sonra Erzurum'a gitmek üzere yola çıkmıştır¹¹⁰.

Erzurum'da yapılması planlanan kongre, ilk olarak ayrı ayrı kurulmuş olan cemiyetleri birleştirmek ve ortak bir mücadele planı hazırlamak amacıyla yapılmıştır. Erzurumluların 30 Mayıs 1919'da Trabzonlulara başvurmasından sonra 10 Temmuz'da Erzurum'da bir kongre yapılması kararlaştırılmıştır¹¹¹. Mustafa Kemal Paşa daha Amasya'dayken 17-21 Haziran 1919'da ilk toplantılar yapılmaya başlanmış, bölgeden göç edilmemesi, Bekçi Örgütü'nün kurulması kararı alınmıştır. Mustafa Kemal Paşa 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a gittiğinde bir heyet ile 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa ve maiyeti karşılaşmıştır¹¹². Bu arada İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul'a dönmesi konusunda baskı yapmaya devam etmiştir. Mustafa Kemal bu durumu şöyle anlatmaktadır¹¹³:

Harbiye Nezareti, İstanbul'a gel! diyor. Padişah, evvela tebdilhava al, Anadolu'da, bir yerde otur, fakat bir işe karışma diye başladı. Nihayet, ikisi birlikte behemehal gelmelisin! dedi. Gelemem! dedim. Nihayet 8/9 Temmuz 1919 gecesini, sarayla açılan bir telgraf başı muhaberesi esnasında, birdenbire; perde kapandı ve 8 Haziran'dan, 8 Temmuz'a kadar, bir aydır devam eden oyun hitama erdi. İstanbul, benim, o dakikada 8/9 Temmuz 1919 gecesini saat 10.50 sonrada Harbiye Nezaretine, saat 11 sonrada padişaha vazife-i memuremle beraber silki askeriden istifamı bildiren telgrafları vermiş oldum.

Aynı gece 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir, günlüğüne "Akşam Mustafa Kemal Paşa, Mabeynle muhabere ettiler. Vazifesine hitam verdiler. Başkâtip Fuat Bey

¹¹⁰Atatürk, *Nutuk*, ss.29.

¹¹¹*DİA*, "Erzurum Kongresi", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, C.11, ss.335.

¹¹²Tansel, age, ss.29.

¹¹³Atatürk, age, ss.34.

bildirdi. Mustafa Kemal Paşa da askerlikten de istifa ettiğini yazdı... Bereket benim samimiyetime ve muhitime sözümün geçmesine.” diyenot yazmıştır¹¹⁴.

Mustafa Kemal Paşa, ordu müfettişliği ve askerlik görevinden istifa ettiğinde¹¹⁵, Kazım Karabekir Paşadan önemli destek görmüştür¹¹⁶. Bu arada İngilizler kongreye delege seçimlerini engelledikleri için kongre 10 Temmuz’da toplanamamış, II. Meşrutiyetin ilan tarihi olan 23 Temmuz’a ertelenmiştir. Erzurum’a gelen Trabzonlu bazı delegeler ile Erzurumlular arasında, Mustafa Kemal’in kongreye katılıp katılmaması konusunda anlaşmazlık çıkmıştır¹¹⁷. Kongre Başkanlığına Mustafa Kemal gibi tanınmış bir komutanın getirilmesini sakıncalı gören bazı delegelerin görüşlerine itibar edilmemiştir¹¹⁸. En yaşlı delege olan Trabzonlu Eyyübizade İzzet Efendi dostluk nişanesi olarak kongreyi açma işini Erzurumlu Hoca Raif Efendi’ye vermiştir. Kongreyi açılış konuşmasını yaptıktan sonra kongrenin yürütme işini yapacak bir başkanın seçilmesi için bir oylama yapılmış ve Mustafa Kemal kongre başkanı seçilmiştir. Erzurum Kongresine 56 kişi katılmış¹¹⁹, 14 gün süren kongrenin kararları şu şekilde açıklanmıştır (7 Ağustos 1919)¹²⁰:

1. *Milli sınırlar içinde vatanın her parçası bir bütündür. Biri diğerinden ayrı kabul edilemez.*
2. *Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı hükümetinin dağılması halinde millet beraberce müdafaa ve mukavemet edecektir.*
3. *Vatanın ve istiklalin korunmasına ve merkezi hükümetin muktedir olmadığı takdirde, geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet heyeti, milli bir kongrece seçilecektir. Kongre toplanmış değilse, bu seçimi Heyeti Temsiliye yapacaktır.*
4. *Kuvâ-yi Milliyeyetken, irade-i milliyeyihâkimkılmak esastır.*
5. *Hristiyan unsurlarsiyasi hakimiyeti ve toplumsal dengeyibozanimitiyazlar verilemez.*
6. *Manda ve himaye kabul olunamaz.*
7. *Milli meclisin derhaltoplanması ve hükümetin işlerinin, meclisin kontrolüne bırakılması için gereken çalışma yapılacaktır.*

¹¹⁴Karabekir, age, ss.609.

¹¹⁵Sarihan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, ss.372.

¹¹⁶Ertan, age, ss.103.

¹¹⁷*DİA*, agm, ss.335.

¹¹⁸Coşkun Alptekin, “Erzurum Kongresi”, *Atatürk Dergisi*, 1978, S.1, ss.38.

¹¹⁹Mustafa Bostancı, “Millî Mücadele’de Erzurum Kongresi ve Kararları”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015, S.4, ss.184.

¹²⁰ Atatürk, age, ss.47-48; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.1, 1997, ss.114-116.

Erzurum Kongresi, dağılmadan önce bir ‘‘Temsil Heyeti’’ seçmiştir¹²¹. Erzurum Kongresi kararlarını açıklayan beyanname, Türkiye’de milli ve demokratik devlet talebinin ilk tarihi belgesi olarak görülmektedir. Mustafa Kemal, Sivas’ta yapılacak kongre için, Sivas’a gitmek üzere Erzurum’dan ayrılmıştır (29 Ağustos 1919)¹²².

2.5.Sivas Kongresi (4- 11 Eylül 1919)

İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükümetinin baskı ve tehdidine rağmen Erzurum Kongresi başarıyla sonuçlanmış, milli hareket gelişmeye devam etmiştir. Mustafa Kemal’in tutuklanamaması ve Sivas Kongresinin hazırlıkları sebebiyle, hükümet Anadolu olaylarını dikkatle izlemektedir¹²³. Amasya Tamiminin Sivas’ta milli bir kongrenin toplanacağını haber vermesi, İstanbul hükümetine bu kongrenin toplanmaması için gerekli tedbirlerin alınması hususunda zaman kazandırmıştır. İşgal güçlerinin Sivas Valisini tehdit etmesi üzerine az sayıda delege bölgeye gelebilmiştir. Mustafa Kemal bu arada, Şarki Anadolu Vilayat-ı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliye Reisi idi¹²⁴. Onun yeterince yetkiye sahip olmadığını ve halen İttihatçı olduğunu düşünen kimseler Mustafa Kemal’i kongreye başkan seçtirmek istemeseler de başarılı olamamışlardır. Kongre 4 Eylül 1919’da açılmış¹²⁵, görüşmelere üç gün sonra başlanabilmiştir¹²⁶. Kongrenin devam ettiği günlerde Ali Galip Olayı da yaşanmıştır¹²⁷. Sivas Kongresi öncesi Ali Galip Bey Mustafa Kemal’i tutuklaması için Sivas Valiliğine ve 3. Ordu Komutanlığına atanmıştır. Mustafa Kemal, kongrenin engelleneceğine dair gelişmelerden haberdar olunca gerekli önlemleri alarak Ali Galip Bey’ingirişimlerini önlemiştir¹²⁸.

Kongre çalışmaları 11 Eylül 1919’da bitirilmiş ve Sivas’ta da milli kararlar alınmıştır. Erzurum Kongresi kararları burada tekrar kabul edilmiştir.

¹²¹Alptekin, agm, ss.41.

¹²²DİA, agm, ss.337.

¹²³Selek, age, ss.280.

¹²⁴Age, ss.281.

¹²⁵Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II Erzurum’dan TBMM’ye*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, ss. 85.

¹²⁶Atatürk, age, ss.63.

¹²⁷Bülent Tanör, ‘‘Millî Mücadele’de Kongreler’’, *Tanzimattan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, C.4, 1985, ss. 1148.

¹²⁸Selek, age, ss.288.

Erzurum'da alınan kararların Sivas'tasdik edilmesinin sebebi ise milli mücadeleye ulusal nitelik kazandırma isteğidir. Bu önemli kongrenin kararları özetle şöyledir¹²⁹:

1. *Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanırken elimize bulunan sınırlar içinde vatan bölünmez bir bütündür parçalanamaz. Milli sınırlar işgale uğramış ve her parçasında Türk- İslam ahalinin çoğunluğu oluşturduğu bölgelerdir.*

2. *Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı özellikle Rumluk ve Ermenilik teşkilini amaçlayan hareketlere karşı millet topyekûn kendisini savunacak ve direnecektir.*

3. *İstanbul Hükümeti, harici bir baskı karşısında memleketimizin herhangi bir parçasını terk etmeye mecbur kalırsa, vatanın bağımsızlığını ve bütünlüğünü temin edecek ve devletin bekasını sağlayacak her türlü tedbir ve karar alınmıştır.*

4. *Vatanın bütünlüğünün, milletin bağımsızlığının sağlanması, halifelik ve saltanat makamının korunması için Kuvâ-yi Milliyeyi tek kuvvet tanımak ve milli iradeyi hâkim kılmak temel esastır.*

5. *Vatanın bütünlüğüne ve hükümranlık haklarımıza saygılı olan her türlü devletin teknik ve ekonomik yardımını memnuniyetle kabul ederiz.*

6. *Ülke yönetiminin ve merkezi hükümetin milli iradeye tabi olması gerekmektedir. Bunu sağlamak için milli iradeyi temsil etmek üzere, Meclis-i Mebusan derhal toplanması mecburidir.*

7. *Aynı gaye ile milli vicdandan doğan cemiyetler, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında genel bir teşkilat olarak birleştirilmiştir.*

8. *Genel teşkilatı idare ve alınan kararları yürütmek için kongre tarafından temsil heyeti seçilmiştir.*

9. *Azınlıklara siyasi egemenliğimizi zedeleyecek toplumsal dengemizi bozacak imtiyazlar verilemez.*

10. *İtilaf Devletlerinin, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü, milletin bağımsızlığını ve devletin bekasını zedeleyici her türlü emellerden vazgeçerek bu topraklar üzerindeki tarihi, dini ve coğrafi haklarımıza saygı göstermesini ve bu doğrultuda hak ve adaletle karar almalarını bekleriz.*

Bu kongrede, Temsil Heyetine 7 üye daha katılarak üye sayısı 16'ya yükselmiştir¹³⁰. Anadolu'da yapılan kongreler, iki kongreyle sınırlı kalmamıştır. Mondros mütarekesi kararları ülkenin her bir parçasını ilgilendirdiği için, halk yerel kongreler yaparak işgal güçlerine karşı önlemler almışlardır. Mütarekenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yerel kongreler başlamış, TBMM'nin kurulmasından sonra da devam etmiştir. Kars, Ardahan, Oltu, Trabzon, İzmir, Balıkesir, Alaşehir, Nazilli, Muğla, Afyon, Pozantı, Edirne ve Lüleburgaz'da ülkenin kurtuluşu için yapılan yerel kongre ve toplantılar oldukça önemlidir¹³¹.

¹²⁹Kansu, age, ss. 221-230.

¹³⁰Ertan vd., age, ss.105.

¹³¹Bülent Tanör, *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)*, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basım ve Yayıncılık, 1998, ss.29-30; Yalçın vd., age, ss.178-182.

2.6. Amasya Görüşmeleri (20-22 Ekim 1919)

Sivas Kongresi'nden sonra, Temsil Heyeti ilk olarak Damat Ferit Paşa'nın istifası için çalışmıştır. İstanbul Hükümetine kongre kararlarının kabul ettirilmesi ve Mebusan Meclisinin bir an evvel toplanması için çalışmalar yapılmıştır¹³². Özellikle Mustafa Kemal, Padişaha bir mektup yazarak Damat Ferit Paşa hükümetini eleştirmiştir. Damat Ferit Paşa ise hükümeti bırakmak istemediği için çareyi iki yolda bulmuştur. Bu çarelerden ilki, Padişaha bir beyanname yayımlatmak; ikincisi ise, Abdülkerim Paşa'nın hükümetle Kuvâ-yi Milliye arasında arabuluculuk yapmasını sağlamaktır¹³³. Ancak 27/28 Eylül gecesi Damat Ferit Paşa istifasını vermiş, yeni hükümeti Ali Rıza Paşa kurmuştur. Ali Rıza Paşa Hükümeti Anadolu'daki hareketle anlaşma yoluna gitmeye karar vermiştir. Hükümet, telgraf yazışması ile devam eden görüşmelerle bir anlaşmaya varılamayacağını düşünerek Anadolu'ya bir delege göndermeye karar vermiştir¹³⁴. Böylece Hükümet, Bahriye Nazırı Salih Paşayı Amasya'ya göndermiştir¹³⁵. Bu görüşmede; Mondros Ateşkesi ile tespit edilmiş olan Türk vatanının bütünlüğünün ve istikbalinin sağlanması; Fen, sanayi ve iktisadi alanlarda alınacak yardımların bağımsızlığımızı tehlikeye düşürmeyecek, milletin menfaatlerine zarar vermeyecek şekilde uzmanlarca tespitinden sonra meclisçe kabul edilmesi; Müslüman olmayan unsurlara siyasi hâkimiyet ve sosyal dengeyi bozacak şekilde ayrıcalıklar tanınmaması; Sivas Kongresi kararlarının Meclis-i Mebusanca kabul edilmesi; Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin hukuki bir teşekkül olarak kabulü ve Meclisi Mebusanın Anadolu'da güvenli bir yerde toplanması gibi önemli kararlar alınmıştır¹³⁶.

Salih Paşa, İstanbul Hükümetine meclisin Anadolu'da açılması kararını kabul ettiremeyecektir. İstanbul Hükümeti, Amasya görüşmesinde alınan kararlara tam uymasa da yine de bu görüşme İstanbul Hükümeti Anadolu hareketini resmen tanımış olması bakımından önemlidir¹³⁷.

¹³²Sarihan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II* ss.134-135.

¹³³Tansel, age, ss.134.

¹³⁴Selek, age, ss.308.

¹³⁵Sarihan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II*, ss. 181.

¹³⁶Yalçın vd., age, ss.183.

¹³⁷Ertan vd., age, ss.110.

2.7. Mustafa Kemal'in Temsil Kurulu ile Ankara'ya Gelişi (27 Aralık 1919)

Mustafa Kemal, Sivas Kongresi'nde bütün milli dernekleri tek bir çatı altında toplamış ve adına da “*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*” denmiştir. Gerek bu cemiyetin yönetim kurulunu oluşturmak gerekse Anadolu'daki milli mücadeleyi yürütmek amaçlı olarak Erzurum'da oluşturulan 9 kişilik Temsil Kurulunun sayısı Sivas'ta 16'ya çıkarılmış, başkanlığına Mustafa Kemal getirilmiştir. Mustafa Kemal başkanlığındaki bu kurul Ankara'da TBMM açılıncaya kadar bir hükümet gibi bir taraftan Kuvâ-yi Milliye hareketlerini örgütleyecek, düşmana karşı vatani savunmaya çalışacak, bir taraftan da yeni kurulacak Türk devletinin temellerini oluşturmak gibi iki önemli büyük görevi başarıyla yürütmüştür.

Mustafa Kemal, Amasya görüşmelerinde meclisin İstanbul'da açılmasını sakıncalı olacağını, işgalden dolayı rahat çalışamayacağını bu yüzden Anadolu'da güvenli bir yerde açılmasını Salih Paşa'ya kabul ettirmiştir. Ancak İstanbul Hükümeti buna rağmen meclisi yine İstanbul'da açınca Mustafa Kemal meclisin açılmasını önleme yoluna gitmeyecek, meclisi yönlendirmeye ve milli kararlar almasını sağlamaya çalışacaktır. Bu bağlamda Ankara'nın Sivas'a göre İstanbul'a yakın olması ayrıca Ankara'nın ulaşım açısından Sivas'a göre daha merkezi olması ve yine ileride Yunanlılara karşı oluşturulacak batı cephelerine yakın olması düşüncesiyle ve İstanbul'da açılan meclisin gelişmelerini daha yakından takip edebilmek amacıyla Temsil Kurulu ile birlikte Sivas'tan Ankara'ya geçecektir (27 Aralık 1919)¹³⁸.

3. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Açılışı ve Misâk-ı Milli

Amasya Görüşmelerinde en önemli konu İstanbul'da kapalı bulunan Osmanlı Mebusan Meclisinin yeniden açılması olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920'de İstanbul'da üçüncü defa açılacaktır¹³⁹. Mustafa Kemal bu aşamada Ankara'da bulunmakta ve gelişmeleri dikkatle izlemektedir. Mustafa Kemal bu mecliste Erzurum mebusu olarak seçilmiştir. Çünkü Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi öncesi, Erzurumlular tarafından fahri hemşeri seçilmiş ve bu meclise de onu mebus seçmişlerdir¹⁴⁰. Osmanlı Mebusan Meclisi, taslağını Mustafa Kemal'in hazırladığı ve 6 karardan oluşan Misâk-ı Milli kararlarını açıldıktan kısa bir süre sonra

¹³⁸Sarihan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II*, ss. 295.

¹³⁹Age, ss. 321.

¹⁴⁰TBMM ZC, D.1, C.1, ss.3.

mecliste kabul etmiş (28 Ocak 1920), bu kararlar 17 Şubat 1920 tarihinde de tüm dünyaya ilan edilmiştir. Başlık olarak Misâk-ı Milli denilen bu kararlar özetle şunlardır¹⁴¹:

1. Osmanlı Devleti'nin sadece Arap çoğunluğunun yaşadığı 30 Ekim 1918'de mütarekenin imzalanması sırasında işgal altında kalan kısımlarının mukadderatı ahalisinin serbestçe vereceği oylara göre belirleneceğinden adı geçen mütareke hattının içinde ve dışında dinen, ırken, emelen birleşmiş, karşılıklı sevgi ve fedakârlık hisleriyle dolu, örfi ve içtimai haklarıyla mahalli şartlara tamamen riayetkâr Osmanlı- İslam ekseriyetle meskûn bulunan kısımların tamamı hakikaten ve hükmen hiçbir sebeple ayrılma kabul etmez bir bütündür.

2. Ahalisi ilk serbest kaldığı zamanda genel oylarıyla anavatana katılmış olan evliye-i selâse (Kars, Ardahan, Batum) için gerektiğinde tekrar genel oya başvurulmasını kabul ederiz.

3. Trakya barışına bağlanan Batı Trakya'nın hukuki durumunun tespiti de orada yaşayanların serbestçe beyan edecekleri oylara göre belirlenmelidir.

4. İslam hilafetinin merkezi, saltanatın payitahtı ve Osmanlı hükümetinin merkezi olan İstanbul şehriyle Marmara denizinin güvenliği her türlü tehlikeden korunmuş olmalıdır. Bu esas saklı kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının dünya ticaret ve taşımacılığına açık kalması hakkında bizimle diğer bütün ilgili devletlerin müttefikane verecekleri karar geçerlidir.

5. İtilaf devletleriyle düşmanları ve bazı ortakları arasında kararlaştırılmış olan antlaşma hükümleri çerçevesinde azınlıkların haklarına civar ülkelerindeki Müslüman ahalinin de aynı haklardan faydalanması şartıyla riayet edilecektir.

6. Milli ve iktisadi gelişmemizin imkân dairesine girmesi ve daha modern bir idareye kavuşmamız için her devlet gibi bizim de gelişme araçlarımızın teminde tam bağımsızlığa ve serbestliğe sahip olmamız hayat ve bekamızın esas temelidir. Bu sebeple siyasi, adli, mali ve diğer gelişmelerimizi engelleyici kayıtlara karşıyız. Tahakkuk edecek borçlarımızın ödenme şartları da bu esaslara aykırı olmayacaktır.

Türk milletinin vatanını parçalamayacağına yemin ettiğini tüm dünyaya ilan eden bu belge ülkenin bütünlüğü ve bağımsızlığı gibi iki ana esas üzerine kurulmuştur. Misâk-ı Milli'nin kabul ve ilanı, Maraş'ın Fransızların kontrolünden çıkması, Urfa'da direnişin yoğunlaşması ve Batı Anadolu'daki Yunan ordusunun aleyhindeki gelişmeler İtilaf Devletlerini harekete geçirmiştir¹⁴². Bu arada Köprülü Hamdi Bey, Gelibolu'da bulunan Fransızlara ait Akbaş Cephaneliğini basmıştır (26-27 Ocak 1920). Buradaki Fransız askerlerini esir alması İtilaf Devletlerinin yeni bir tepkisine sebep olmuştur¹⁴³. İşgal kuvvetleri, Osmanlı Mebusan Meclisi ve hükümete baskı yaparak bu kararlarını geri aldirmaya çalışacak ancak meclis kararından asla vazgeçmeyecektir. Hükümete yapılan baskılar sonucu Ali Rıza Paşa istifa edecek yerine Salih Paşa bir hükümet

¹⁴¹DİA, "Misak-ı Millî", Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, C.30, ss.174-175; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.II, 1986, ss.540-542.

¹⁴²Ertan vd., age, ss.111.

¹⁴³Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II*, ss. 346-347.

kuracaktır. Bu defa işgal kuvvetleri, İstanbul'da 15 Mart günü mülki ve askeri kadrolarda tanınmış 150 Türk insanını tutuklayacaklar ve 16 Mart 1920'de İstanbul, İtilaf Devletleri tarafından resmen işgal edilecektir. Şehrin giriş- çıkışları kapatılacak, meclis basılacak, pek çok kişi tutuklanarak şehir tamamen özellikle İngilizlerin kontrolüne geçecektir¹⁴⁴. Bunun üzerine 18 Mart 1920'de Meclis-i Mebusan son kez toplanmış, Sinop Mebusu Rıza Nur Bey şu konuşmayı yapmıştır: “Efendiler; mühim bir an-ı tarihi yaşıyoruz. Bir devlet ve millet bu zamana kadar böyle büyük bir musibete duçar olmamıştır. Payitaht-ı Osmanî ve Darulhilafet-i İslamiyeye bugün ecnebi devletlerin silahlı işgali altına geçmiş bulunuyor. Bunu gerektiren hiçbir hal mevcut değildir. Meclis-i Mebusan-ı Osmanî tecavüze uğradı. Mebus arkadaşlarımızdan Rauf, Vasıf, Faik ve Şeref Beyler ve Numan Efendi, Meclis-i Mebusan'dan işgal kuvveti tarafından zorla alınıp tutuklandı...”¹⁴⁵. Bu arada telgraf merkezleri basılmış, Harbiye Nezareti memuru olan Manastırlı Hamdi Bey büyük bir cesaret ve kahramanlıkla Ankara'da bulunan Mustafa Kemal'e telgraf çekerek durumu anlatmıştır¹⁴⁶. Mustafa Kemal hemen Temsil Kurulu Başkanı adı ile Anadolu'daki tüm kolordu komutanlıklarına bir genelge göndererek İstanbul'un işgalini duyurmuş, bu işgale çok sert bir tepki göstermiş ve bu genelgede hemen yapılması gereken şeyleri ilgili komutan ve valilere bildirerek harekete geçmelerini istemiştir. Bu genelge özetle şöyledir¹⁴⁷:

1. İstanbul'un işgali, İtilaf Devletleri temsilcileri, bütün tarafsız devletlerin hariciye nezaretleri ve meclisleri nezdine telgrafla protesto edilecek ve mitingler yapılacaktır.
2. Bir müddet için dost olsun, düşman olsun yabancı resmi âlem ile geçici olarak temas edilmeyecektir.
3. Hıristiyan ahaliye dokunulmayacaktır.
4. Menfi propagandalar önlenecektir.
5. Mühim telgraf merkezlerine birer subay veya memur yetiştirilerek telgraflar kontrole tabi tutulacaktır.
6. Heyet-i Temsiliye'nin bilgisi ve rızası olmadıkça, hiçbir makam ve hiçbir memur İstanbul ile haberleşmeyecektir.
7. Rehin olarak İngiliz kontrol subayları tutuklanacaktır.

Bu gelişmelerin ardından meclis, Padişah tarafından 11 Nisan 1920 tarihinde feshedilecektir¹⁴⁸. Böylece birincisi I. Meşrutiyet, ikincisi II. Meşrutiyet ile açılan üçüncüsü Amasya Görüşmeleri sonucu 12 Ocak'ta İstanbul'da açılan bu meclis; Osmanlı'nın son meclisi olmuştur. Çünkü bu meclisin İstanbul'da İngilizler tarafından

¹⁴⁴Yalçın vd., age, ss.188; Bilal Şimşir, age, ss.461.

¹⁴⁵TBMM ZC, D.1, C.1, ss.496.

¹⁴⁶Ertan vd., age, ss.112.

¹⁴⁷Selek, age, ss.328.

¹⁴⁸Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II*, ss.477.

dağıtılmasının ardından bir ay gibi bir zaman içerisinde Ankara'da yeni bir meclis açılacak, artık bu yeni meclise Osmanlı Mebuslar Meclisi değil, Türkiye Büyük Millet Meclisi denecektir (23 Nisan 1920).

II. BÖLÜM

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN AÇILIŞI

1. Mustafa Kemal ve Milli Egemenlik

Demokrasi, kavram olarak halkın egemenliğine dayanan yönetim biçimi ve halkın kendi kendini yönetmesi olarak tanımlanmaktadır¹⁴⁹. Temelinde “hürriyet” anlayışı olan demokrasi; bireye ve bireylerin oluşturduğu çoğunluğun yönetimine odaklıdır. Bireyin serbest hareket edebilmesi, inancını serbest ifade edebilmesi ve bununla birlikte başka insanların da inançlarına ve düşüncelerine saygı göstermesi demokrasinin ana koşullarındandır¹⁵⁰. Demokrasi uygulamasının en temeli; Doğrudan Demokrasi ve Temsili Demokrasidir. Doğrudan demokrasi, siyasal kararların bizzat halkın birebir oylarıyla belirlenmesidir. Temsili demokrasiler ise uygulamada halkın birebir tüm siyasal kararlarda ve yasalarda her zaman görüşünü almak mümkün olamayacağı için; halkın siyasi haklarını yine kendi seçtiği temsilciler aracılığıyla yönetmesi modelidir¹⁵¹. Demokrasi tarihi antik çağlara kadar uzanır¹⁵². Daha sonraları;1648’de İngiliz Devriminde, 1786’da Amerika ve 1789’da Fransa’da ilan edilen İnsan Hakları Bildirgelerinde belirli ölçülerde görülmektedir. Zamanla demokrasi gelişerek; halk egemenliği, halkın özgürlüğü, çok partili siyasal yaşam, muhalefet hakkı, çoğunluk ilkesi, seçimler ve kuvvetler ayrılığı, Batı demokrasisinin temel niteliğini oluşturan kavramlar olmuştur. Türkiye’deki siyasal anlamda demokratik gelişmeler ise, Anayasal sisteme ilk başlangıç olan1808 Senedi İttifak ile ardından1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı önemli adımlardır.1876 Meşrutiyet’in ilanıise Türk Tarihinde ilk parlamentonun oluşturulması ve böylece kısmen de olsa halkın egemenliğini eline alması demektir¹⁵³.1908’de II. Meşrutiyet ile ikinci kez anayasalı- parlamentolu bir yönetiminve böylece siyasi fırkaların da kurulmaya başlandığı görülmektedir. 1908 yılında Osmanlı Ahrar Fırkası, Osmanlı Demokrat

¹⁴⁹Temuçin Faik Ertan, “Atatürk’ün Demokrasi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Atatürk Haftası Armağanı Dergisi*, 2012, S.39, ss.1.

¹⁵⁰Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, 2012, ss.17.

¹⁵¹Cengiz Şavklı, *Atatürk Döneminde Parlamento Faaliyetleri (1920- 1938)*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2011, ss.5.

¹⁵²Agt, ss.4.

¹⁵³Ertan, agm, ss.2.

Fırkası, 1909 yılında İttihadı Muhammediye, Heyet-i Müttefika-i Osmaniye siyasi fırkalardan bazılarıdır¹⁵⁴. Bu dönemde “demokrat” ifadesi ile Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbâd) dikkat çekmektedir. 1908 Mart ayında Fuad Şükrü'nün kurduğu, hürriyetin yeniden ilanı için toplantıların yapıldığı Selamet-i Umumiye, Dr. Abdullah Cevdet'in desteğiyle İbrahim Temo tarafından Osmanlı Demokrat Fırkası'na dönüştürülmüştür (1909). Fırkanın kurucuları; Dr. Abdullah Cevdet, İbrahim Temo, Fuad Şükrü, İbrahim Naci, Pertev Tevfik, Dr. Rıza Abud, Yenişehirli Salih, Demokrat Mustafa, Giritli Ali ve Ser Makinist Rıza Bey'dir. Fırka, Osmanlıcılık akımından hareketle, Milliyetçilik düşüncelerine karşı çıkararak demokrasinin İslamcılıkla ters düşmediğini belirtmiş ve böylece milletin değil; hukukun üstünlüğü, adalet ve özgürlük temeli üzerine kurulmuştur. Osmanlı Demokrat Fırkası, dönemin baskılarının bir sonucu olarak önce Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na daha sonra kendi siyasal program özellikleriyle benzerlik taşıyan Osmanlı Sosyalist Fırkası'na katılmıştır. Bu fırka, II. Meşrutiyet'in siyasal alanında düşünsel yanıyla fark yaratan önemli bir muhalefet fırkası olmuştur¹⁵⁵. Ancak siyasal yaşam, I. Dünya Savaşı'nın ağır şartlarında istenen düzeyde beklenen olumlu gelişmeleri göstermeye devam edememiştir.

Bununla birlikte Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'nın ilk günlerinde demokratikleşme adına gayret göstermiş ve ciddi adımlar atmıştır. Halk egemenliğine ve hukuka bağlılığı daha TBMM'yi toplamadan önce, ulusal güçleri yüksek bir karar organının altında birleştirebilmek için kongreler düzenlemesinden anlaşılmaktadır¹⁵⁶. Kongrelerin seçilmiş üyelerden oluşması ve TBMM'nin yine seçilmiş temsilcilerden oluşması Mustafa Kemal'in en bunalımlı günlerinde dahi demokrasi mücadelesi verdiğini göstermektedir. Bu bağlamda savaş sonrasında Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilan edilmesi, Türkiye'deki demokratikleşme hareketinin kilometre taşları olarak görülmektedir¹⁵⁷. Böylece Mustafa Kemal, kendi döneminde bazı dış ülkelerde uygulanmakta olan totaliter rejimlere karşı demokrasi ve halk egemenliğinden taviz vermediği açıkça görülmektedir¹⁵⁸.

¹⁵⁴Yüksel Kaştan, “Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Siyasal Partileşme Süreci”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2017, S.3/5, ss. 90-91.

¹⁵⁵Gökhan Kaya, “II. Meşrutiyet Dönemi Demokratları: Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbad)”, *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 2011, S.31, ss. 97-147.

¹⁵⁶Sander, age, ss.417.

¹⁵⁷Ertan, agm, ss.3.

¹⁵⁸İsmet Giritli, *Bir Ulusal Modernleşme İdeolojisi Olarak Atatürkçülük*, Ankara: AKDITYK ATAM, 2004, ss.29.s

Mustafa Kemal'in, kafasındaki cumhuriyet ve demokrasi fikri ve okuduğu kitaplardan, dünyadaki gelişmeleri yakinen takip etmesinden de kaynaklandığı söylenebilir. Mustafa Kemal, daha öğrencilik yıllarında Fransız Devrimi hakkında ilk bilgileri edinmiştir. Bağımsızlığını kazanan Bulgaristan'ın başkentinde askeri ateşe olarak görev yaptığı yıllarda, Batı'yı daha yakından takip etme fırsatı bulmuştur¹⁵⁹. Ayrıca Mustafa Kemal'in öğretmenleri de demokratik karakterinin oluşmasında etkili olmuştur. Mustafa Kemal, Selanik Askeri Rüştiyesi'ndeki Fransızca Öğretmeni Nakiyüddin Yücekök'e ithafla "...şimdi burada bir büyük kişiye rastladım. O, benim Rüştiye birinci sınıfında öğretmenim idi. Bana henüz ilk bilgileri öğretirken gelecek için ilk düşünceleri de öğretmişti." demiştir¹⁶⁰. Fransızcadan yapılan çeviriler, JJ. Rousseau, Namık Kemal, Tevfik Fikret gibi yazarlar; özgürlük, hak, adalet gibi terimler, Mustafa Kemal'in düşünce sistemini etkileyen unsurlar olmuştur¹⁶¹.

Mustafa Kemal, Medeni Bilgiler kitabında şunların söylemektedir: "*Demokrasi prensibi egemenliği kullanan araç ne olursa olsun esas olarak milletin egemenliğe sahip olmasını ve sahip kalmasını gerektirir. Demokrasi özünde bireyseldir. Bu özellik vatandaşların egemenliğe insan sıfatı ile katılmasıdır... Demokrasi eşitliği sever. Bu özellik demokrasinin bireysel olması özelliğinin zorunlu bir sonucudur.*"¹⁶². Mustafa Kemal, diktatörlüğün yaygın olduğu budönelerde demokrasiye yakınlığını açık bir ifadeyle belirtmiştir¹⁶³. O'nun demokrasi adına önemli adımlarından biri de Saltanatın kaldırılmasıdır (1 Kasım 1922). Mustafa Kemal, bu konuda bir konuşmasında, Osmanlıda egemenliğin tek kişide bulunduğu evrenin böylelikle sona erdiğini söyleyecektir¹⁶⁴.

Mustafa Kemal'in temel hedefi daima demokratik bir toplum olmuş, her zaman seçim esasına dayanan çoğulcu rejim için gerekli gayreti sarf etmiştir. 1924 ve 1930'daki çoklu parti denemelerinde Mustafa Kemal'in bu bağlamdaki gayretleridir¹⁶⁵.

¹⁵⁹Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, ss.3.

¹⁶⁰Age, ss.5.

¹⁶¹Age, ss.14.

¹⁶²Mustafa Kemal Atatürk, *Medeni Bilgiler*, Ed. Mehmet Sabri Kılıç, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2010, ss.56.

¹⁶³Ertan, agm, ss.5.

¹⁶⁴Ertan vd., age, ss.162.

¹⁶⁵Ertan, agm, ss.4.

2. TBMM'nin Açılış Öncesi Gelişmeler

İstanbul'un işgal edilmesinin ardından, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı çalışmaz hale gelecek kısa bir süre sonra da kapanacaktır¹⁶⁶. Bu tarihte Ankara'da bulunan Mustafa Kemal, işgalleri protesto ederek 19 Mart 1920'de "*Salahiyeti haiz bir meclisin*" (olağanüstü yetkili) Ankara'da toplanmasına karar vererek illere, bağımsız sancaklara ve kolordu komutanlıklarına gönderdiği telgrafta, meclisin bu defa Ankara'da toplanacağını bildirmiştir. Bu telgraf özetle şöyledir:¹⁶⁷.

1- *Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclis, ulus işlerini yürütmek ve denetlemek üzere toplanacaktır.*

2- *Bu meclise üye seçilecekler, milletvekilleri hakkındaki yasa hükümlerine uyacaktır.*

3- *Seçimlerde sancaklar seçim bölgesi olacaktır.*

4- *Her sancaktan 5 üye seçilecektir.*

5- *Her sancakta, ilçelerden gelecek ikinci seçmenlerle sancak merkezinden seçilecek ikinci seçmenlerden ve sancak idare ve belediye meclisleri ile Müdafai Hukuk yönetim kurullarından; illerde il merkez kurullarından ve il yönetim kurulu ile il merkezindeki belediye meclisinden ve il merkezi ile merkez ilçesi ve merkeze bağlı ilçelerin ikinci seçmenlerinden oluşmuş bir kurulca özdeş bir günde ve özdeş oturumda seçim yapılacaktır.*

6- *Bu meclis üyeliğine, her parti, her topluluk ve dernek tarafından aday gösterilebileceği gibi, her kişinin de bu kutsal savaşa eylemli olarak katılmak için bağımsız olarak adaylığını istediği yerde ilana hakkı vardır.*

7- *Seçimlere her yerin en büyük sivil yöneticisi başkanlık edecek ve seçimin doğru yapılmasından sorumlu olacaktır.*

8- *Seçim, gizli oy ve salt çoğunlukla yapılacaktır; oyları, kurulun kendi içinden seçeceği iki kişi kurul önünde sayacaktır.*

9- *Seçim sonunda bütün kurul üyelerinin imza edeceği ya da kendi mühürlerini basacakları üç nüsha tutanak düzenlenecek, bunların biri yerinde alıkonularak diğer ikisinden biri seçilene verilecek ve diğeri de meclise gönderilecektir.*

10- *Meclise seçilecekler verilecek ödenekler, sonradan meclis tarafından kararlaştırılacaktır. Ancak geliş yollukları, seçim kurullarının zorunlu gider olarak hesaplayıp uygun göreceği miktar üzerinden, o yerlerin hükümetince sağlanacaktır.*

11- *Seçimler en geç 15 gün içinde çoğunlukla Ankara'da toplanmayı sağlayabilmek üzere tamamlanacak, seçilenler yola çıkarılıp ve sonuçlar, seçilenlerin isimleri ile birlikte derhal bildirilecektir.*

12- *Telgrafların alındığı saat bildirilecektir.*

Bu bağlamda yeniden seçimler yapılmıştır. Temsil Heyeti bu seçimlerde seçimin sağlıklı yürütülmesi adına önemli gayretler gösterecektir¹⁶⁸.

¹⁶⁶Selek, age, ss.329.

¹⁶⁷Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Anlatımıyla Kurtuluş Savaşı Nutuk*, Hazırlayan: Abdullah Özkan, İstanbul: Boyut Yayınları, 2008, ss.314; (TBMM Arşivi, EK-10).

¹⁶⁸Velidedeoglu, age, ss.12-14.

İstanbul'da dağıtılmış olan ve Ankara'ya gelebilen Osmanlı Meclisindeki mebusların da Ankara'daki meclise seçilmiş milletvekili sayılarak katılmaları kabul edilmiştir¹⁶⁹. İlk meclis, İttihat ve Terakki Fırkası tarafından Numune Mektebi ve Kulüp olarak yapımına başlanan binada toplanılmıştır. Daha önce inşasına başlanan bu bina I. Dünya Savaşı sırasında tamamlanamamış, meclisin burada toplanma kararı alınınca 20. Kolordu ve Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin katkısıyla bina tamamlanabilmiştir¹⁷⁰. Başlangıçta, Meclisin adının ne olacağıyla ilgili tartışmalar yaşanmıştır; "Meclis-i Kebir" veya "Meclis-i Kebir-i Milli", "Kurultay", "Meclis-i Mebusan" adının meclise verilmesini isteyen çeşitli görüşler ileri sürülecektir. Bugünkü görüşler 23 Nisan 1920'ye kadar devam etmiştir. Sinop Milletvekili Şerif Bey, meclisi açış konuşmasında "*Büyük Millet Meclisi'ni açıyorum.*" demiş, BMM adı meclise verilmiştir. Kasım 1920'de Mustafa Kemal, yazışmalarında BMM'ye Türkiye sözcüğünü eklemiştir¹⁷¹.

2.1. Milletvekili Seçimleri ve Meclisin Açılışı

Bilindiği üzere, Mustafa Kemal'in 19 Mart 1920 tarihli seçim yönergesi sayılabilecek genelgesinin ardından Ankara'da açılacak meclis için seçim çalışmaları başlayacaktır¹⁷². Böylece İlk meclisin; Anadolu'dan yeni seçilen milletvekilleri ve Osmanlı Meclis-i Mebusan'dan olup Ankara'ya gelebilen üyelere oluşturduğu görülmektedir¹⁷³. Seçimlerin yapılabilmesi için ülke 66 seçim bölgesine ayrılmış, her seçim bölgesinden 5 milletvekilinin seçilmesi istenmiştir. Bu arada, İstanbul'dan gelecek vekil sayısı belli olmadığı gibi bazı bölgelerde de seçim yapılamamıştır. Sivas, Kayseri, Tokat, Yozgat, Çankırı, Kastamonu gibi seçim tamamlayan milletvekilleri hemen Ankara'ya hareket etmiştir¹⁷⁴. Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal, Altıncı Bölük Komutanı Emin Aslan Bey'e Mersin için seçimlerin yapılması emrini vermiş, Mersin'den seçilecek beş milletveilliği için dört aday göstermiştir. Bu milletvekilleri; 12. Kolordu Komutanı Albay Fahrettin Paşa (ALTAY), 3. Kolordu Komutanı Albay Hüseyin Selahattin (KÖSEOĞLU), Adanalı İsmail Safa (ÖZLER), Muşlu Ahmet

¹⁶⁹Gül, age, ss.139.

¹⁷⁰Çoker, age, ss.40.

¹⁷¹Güneş, age, ss.71; Hakimiyet-i Milliye. 23.04.1920. <http://gazeteler.ankara.edu.tr>. S.24. ss.1.

¹⁷²Age, ss.61.

¹⁷³Bülent Tanör, *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011, ss.231.

¹⁷⁴Güneş, age, ss.61-64.

Muhtar Fikri (GÜÇÜM) Beylerdir. Böylece Müdafaa-i Hukuk teşkilatları ve civardaki köylerin ihtiyar heyetlerine Elvanlı'da seçim yapılacağı duyurulmuştur (13 Nisan 1920). Mersin'den Altıncı Bölük Komutanı Yedek Teğmen Lütü Oğuzcan'ın nezaretinde seçimler yapılmıştır. Toplantıya katılan köy ağalarından biri itiraz ederek milletvekillerini kendilerinin seçmek istediğini söylemiş, belirtilen dört isim üzerinde anlaşma sağlanmış ve beşinci isim olarak Mezitli'den Emin Efendi olarak seçilmiştir¹⁷⁵.

Böylece 66 seçim bölgesinden 349 milletvekili seçilmiş olup Meclis-i Mebusan'dan gelen 88 milletvekili ile sayı 437'ye ulaşmıştır. 34 milletvekili meclise katılmadan istifa etmiştir. Böylelikle meclise seçilen vekil sayısı 403 olmuştur¹⁷⁶.

Sonuç itibarıyla Ankara'ya gelebilen milletvekilleriyle birlikte meclisin 23 Nisan 1920 Cuma günü açılmasına karar verilmiştir. Bu karar, kolordulara, 61. Fırka Komutanlığına, tüm vilayetlere, müstakil livalara, müdafaa-i hukuk heyeti merkezlerine ve belediye reislerine “gayet ivedidir” kaydıyla 21 Nisan 1920'de şu telgrafla bildirilmiş, TBMM'nin toplanması faaliyetleri hız kazanmıştır¹⁷⁷:

1. Allah'ın yardımı ile Nisan'ın 23 Cuma günü, Cuma namazından sonra Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

2. Vatanın bağımsızlığı, yüce halifelik ve padişahlık kurumunun kurtarılması gibi en önemli ve ölüm dirimle ilgili görevleri yapacak olan Büyük Millet Meclisi'nin açılış gününü cumaya getirmekle o günün kutsallığından yararlanılacak ve tüm sayın milletvekilleriyle birlikte, Hacı Bayram Camii'nde Cuma Namazı kılınarak Kuran'ın ve namazın nurlarından ışık alınacak ve güç kazanılacaktır. Namaz kılınıldıktan sonra lihye-i saadet ve sancak-ı şerif alınarak meclisin toplanacağı binaya gidilecektir. Buraya gidilmeden önce bir dua okunarak kurbanlar kesilecektir. Bu törende camiden başlayarak, meclise değin, Kolordu Komutanlığı'nca askeri birliklerle özel tören düzeni alınacaktır.

3. Açılış gününün kutsallığını belirtmek için, il merkezinde vali beyefendinin düzenleyeceği üzere, hatim indirilmeye ve Buhari okunmaya şimdiden başlanacak ve hatmin son bölümleri, uğur için cuma günü namazdan sonra meclisin toplandığı yerin önünde okunup bitirilecektir.

4. Kutsal ve yaralı yurdumuzun her köşesinde aynı biçimde bugünden itibaren hatim indirilmeye ve Buhari okunmaya başlanacak, Cuma günü ezandan

¹⁷⁵İbrahim Bozkurt, “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Mersin Milletvekilleri ve Faaliyetleri”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, C.41, S.2, ss. 86-87.

¹⁷⁶Çoker, age, ss.39. Seçilen vekil sayısı hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Refik Turan'a göre, meclise seçilen tam üye sayısı 390'dır (Refik Turan, *İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Girenlerin Özellikleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1994, ss.1065). Sabahattin Selek'e göre, ilk meclisin üye sayısı 300'dür (Selek, age, ss.335). Bülent Tanör'e göre ise TBMM'nin tam üye sayısı kesinlik kazanmamıştır (Tanör, age, ss.231). Ölüm, istifa, izin gibi nedenlerden dolayı tam üye sayısı değişiklik göstermiştir. Bazı üyelere ise komutanlık, valilik gibi sebeplerden mecliste bulunamamıştır (Tanör, age, ss.232).

¹⁷⁷Güneş, age, ss.66.

önce minarelerde sala verilerek, hutbe okunurken, Halifemiz ve Padişahımız Efendimiz Hazretlerinin yüzce adları anılırken kendisinin, ülkesinin ve tüm uyruklarının bir an önce kurtulmaları ve mutluluğa ulaşmaları için ayrıca dua edilecek, Cuma namazı kılındıktan sonra da hatim tamamlanarak yüce halifelik ve saltanatın ve tüm ülke parçalarının kurtarılması amacıyla yapılan çalışmaların önemini ve kutsallığını ve her yurttaşın kendi vekillerinden meydana gelmiş olan Büyük Millet Meclisi'nce verilecek yurt ödevlerini yapmak zorunda olduğunu anlatan, dinsel öğütler verilecektir. Daha sonra Halife ve Padişahımızın, din ve devletimizin, yurdumuzun ve ulusumuzun, kurtuluşu, esenliği ve özgürlüğü için dua edilecektir. Bu dini tören yapıldıktan ve camilerden çıkıldıktan sonra Osmanlı ülkesinin her yerinde hükümet konağına gidilerek, meclisin açılışından dolayı resmi kutlamalarda bulunulacaktır. Her yerde Cuma namazından önce uygun görülecek biçimde mevlit okunacaktır.

5. Bu bildirin hemen yayılması için her araca başvurulacak ve en sapa köylere, en küçük askeri birliklere, yurttaki tüm örgütlere ve kurumlara ulaştırılması sağlanacaktır. Ayrıca büyük kâğıtlara yazılarak her yere asılacak ve olanak varsa, bastırılıp çoğaltılarak parasız dağıtılacaktır.

6. Yüce Allah'tan başarıya ulaştırmasını dileriz.

2.2. İlk TBMM Milletvekillerinin Eğitim Düzeyi ve Sosyal Konumları

İlk TBMM'sine seçilen milletvekillerinin sosyo-ekonomik konumları ve kültürel düzeyleri açısından oldukça farklı kişilerden olduğu görülmektedir. Meclisin çatısı altında çiftçi, tüccar, avukat, gazeteci, memur, asker, din adamları, aşiret başkanı, mühendis, doktor, işçi gibi farklı toplumsal tabakaları temsil eden milletvekilleribir arada bulunmaktadır¹⁷⁸.

Milletvekillerinin meslek dağılımı¹⁷⁹ şöyledir¹⁸⁰:

¹⁷⁸Güneş, age, ss.79.

¹⁷⁹ Buradaki meslek dağılımı, üye sayısının 378 olarak kabul edilmesi üzerinden yapılmıştır.

¹⁸⁰Güneş, age, ss.84.

Tablo 2.1: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Meslek Dağılımı

Meslek	Adet
Memur	22
Çiftçi	14
İdareci	11
Yargıç	10
Asker	10
Öğretmen	8
Tüccar	7
Yerel Yönetici	7

Tablo 2.2: Karadeniz Bölgesi Meslek Dağılımı

Meslek	Adet
Memur	5
Çiftçi	6
Asker	7
Öğretmen	7
Yerel Yönetici	5

Tablo 2.3: Akdeniz Bölgesi Meslek Dağılımı

Meslek	Adet
Asker	6
İdareci	5
Yerel Yönetici	6

Tablo 2.4: Ege ve Marmara Bölgesi Meslek Dağılımı

Meslek	Adet
Asker	15
İdareci	15
Öğretmen	11
Çiftçi	9
Gazeteci- Yazar	7
Müftü	7
Avukat	6
Tüccar	6
Doktor	5

Tablo 2.5: İç Anadolu Bölgesi Meslek Dağılımı

Meslek	Adet
Asker	14
İdareci	9
Tüccar	12
Memur	8
Çiftçi	7
Öğretmen	7
Avukat	6
Yerel Yönetici	5

Milletvekillerin eğitim durumları ise; yüksek eğitim 228, orta öğretim 94, meslek ve özel eğitim kurumlarında 21 milletvekillerinden oluştuğu görülmektedir¹⁸¹. İlk TBMM'deki milletvekillerinden 162 milletvekili ikinci bir dil bilmekteydi¹⁸². Yaş dağılımlarına göre, meclisin genç bir yapıda olduğu görülmektedir. Yaşları tespit edilen 312 üyenin yaş ortalaması 43'tür. Üyelerden 127 kişi 40 yaşın altındadır. Meclisin en

¹⁸¹Güneş, age, ss.87.

¹⁸²Age, ss.89.

yaşlı üyesi Sinop milletvekili Şerif Bey 75, en genç üyesi Trabzon Milletvekili Hafız Mehmet Bey 27, Mustafa Kemal'in yaşı 38'dir¹⁸³.

3. Meclis Hükümetinin Kuruluşu

TBMM, 23 Nisan 1920'de Hacı Bayram Camii'nde kılınan Cuma Namazının ardından saat 13.45'de dualarla açılmıştır¹⁸⁴. Meclisin geçici başkanlığını en yaşlı üye olarak Sinop Milletvekili Şerif Bey (Alkan) yapmıştır¹⁸⁵. Şerif Bey kürsüye gelerek, *"Bu Meclis-i Âli'nin Reisi sinni sıfatıyla ve tevfiki ilahi ile milletimizin dâhili ve harici istiklali tam dâhilinde mukadderatını bizzat deruhte ve idare etmeye başladığını bütün cihana ilan ederek Büyük Millet Meclisi'ni küşadeyliyorum."* sözleriyle meclisi açmıştır¹⁸⁶. Şerif Bey'in konuşmasının ardından Mustafa Kemal söz almış, *"Yüce Meclisimiz, bilindiği gibi olağanüstü yetkileri haiz olarak yeniden seçilen milletvekilleri ile saldırıya uğrayan Başkent'ten canını kurtararak buraya gelen milletvekillerinden oluşmaktadır. Yeni seçimlerle evvelce seçilenlerin eşit yetkide görev yapacağı kuşkusuzdur."* diyerek seçim tutanaklarının incelenmesi için komisyon oluşturulmasını önermiştir¹⁸⁷.

TBMM'de ikinci günmeclis başkanlığı seçimi yapılmış ve Mustafa Kemal 110 oy ile ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı seçilmiştir (24 Nisan 1920). Meclis aynı gün Başkanlık Divanının üyelerini seçmiştir¹⁸⁸. Mustafa Kemal'in önergesi meclisin, ilk programı oluşmuştur. Adı geçen önerge özetle şöyledir¹⁸⁹:

1. Hükümet kurmak zorunludur.
2. Geçici olmak üzere bir hükümet başkanı tanımak ya da bir Padişah vekili ortaya çıkarmak doğru değildir.
3. Milli iradenin temsilcisi TBMM'dir.
4. TBMM'nin üstünde bir kuvvet yoktur.

¹⁸³Turan, age, ss.1065.

¹⁸⁴Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III TBMM'den Sakarya Savaşı'na*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, ss.1.

¹⁸⁵Gül, age, ss.140.

¹⁸⁶TBMM ZC., D.1, C.1, ss.1-2.

¹⁸⁷Çoker, age, ss.42.

¹⁸⁸Selek, age, ss.337.

¹⁸⁹Gül, age, ss.141; Kansu, *Erzurumdan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber II*, ss. 590.

5. TBMM yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır.

6. Meclis'ten ayrılacak bir heyet, Meclis'e vekil olarak hükümet işlerini görür. Meclis Başkanı bu heyetin de başkanıdır.

Not: Padişah ve Halife, baskı ve zorlamadan kurtulduğu zaman Meclisin düzenleyeceği yasal esaslar çerçevesinde durumunu alır.

Bu bağlamda 25 Nisan'da Fevzi Paşa, Celalettin Arif, Cami Bey, Bekir Sami Bey ve Hamdullah Suphi'den oluşan 6 kişilik Geçici İcra Encümeni seçilmiştir. 3-5 Mayıs 1920'de ilk mecliste İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) oluşturulmuştur. İlk kabinedeki bakanlar şunlardır¹⁹⁰:

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi: İsmet Bey, Edirne.

Sihhat ve İçtima-i Muavenet Vekili: Dr. Adnan Bey, İstanbul.

Hariciye Vekili: Bekir Sami Bey, Amasya.

Müdafaa-i Milliye Vekili: Fevzi Bey, Kozan.

İktisat Vekili: Yusuf Kemal Bey, Kastamonu.

Dâhiliye Vekili: Cami Bey, Aydın.

Adliye Vekili: Celalettin Arif Bey, Erzurum.

Şer'îye Vekili: Mustafa Fehmi Efendi, Bursa.

Nafia Vekili: İsmail Fazıl Paşa, Yozgat.

Maliye Vekili: Hakkı Behiç Bey, Denizli.

Maarif Vekili: Dr. Rıza Nur Bey, Sinop.

¹⁹⁰Velidedeoglu, age, s.32; Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, ss.22.

Mecliste oluşturulan ilk hükümet, programını 9 Mayıs'ta sunmuştur¹⁹¹. TBMM hükümetinin ilk programı Dr. Rıza Nur, Meclis'te okumuştur. Bu programda özetle Misak-ı Milliye gerçekleştirmek, milli birlik ve beraberliği, dayanışmayı ve asayişini sağlamak, askeri alanda da düzenli bir teşkilatın kurulması hedeflemiştir¹⁹². Günün şartları gereği olağanüstü yetkilere sahip olan ilk meclis, ayrıca milli ve demokratik bir yapıya sahiptir¹⁹³.

3.1. Meclisin Aldığı İlk Kararlar

İlk Meclis, kurucu meclis niteliği taşımaktadır. İlk kararlar bu mecliste alınmıştır. Dönemin tüm olumsuzluklarına rağmen Meclis olağanüstü şartlarda toplanabilmiştir. Meclis üyelerinin seçim esasına uygun olarak seçilmesi, toplumun her kesiminden insanın özgür bir şekilde düşüncesini ifade edebilmesi meclisin demokratik işleyişini göstermektedir. Böylelikle meclis faaliyetleri, meclisin açıldığı ilk günden itibaren başlamış, milletvekilleri tarafından sunulan önergeler incelenmiş, gerekli düzenlemeler yapılarak, önemli kararlar alınmış ve kanunlaştırılmıştır¹⁹⁴.

Mustafa Kemal'in önergesi ile meclisin aldığı ilk kararlar doğrultusunda, 25 Nisan 1920'de Geçici İcra Encümenliği kurulmuştur¹⁹⁵. 29 Nisan 1920'de Hıyanet-i Vataniye Kanunu kabul edilmiştir¹⁹⁶. Bu kanun TBMM'nin varlığını korumak amaçlıdır. 7 Haziran 1920'de İstanbul Hükümeti'nin alacağı kararların geçersizliği hakkındaki kanun kabul edilmiştir¹⁹⁷. 20 Ocak 1921'de yeni devletin ilk anayasası olan "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" çıkarılmıştır. 1 Kasım 1922'de ise Saltanat kaldırılmıştır¹⁹⁸.

¹⁹¹Gül, age, ss.143.

¹⁹²*Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, "TBMM'nin Kuruluşu ve Gelişimi", İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, C.10, ss.2665.

¹⁹³Turan, age, ss.1065-168.

¹⁹⁴Ertan, agm, ss.3.

¹⁹⁵Velidedeoğlu, age, ss.3.

¹⁹⁶Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, ss.15.

¹⁹⁷Çoker, age, ss.124.

¹⁹⁸Tanör, age, ss.253-283.

Meclisin aldığı önemli kararlar, ülkenin demokratik hamleleri niteliğinde olup ve Cumhuriyet'e geçiş sürecini hızlandırmıştır. TBMM açıldığında gerek İstanbul Hükümeti'nin ve gerekse işgalci güçlerinin desteklediği meclise karşı tedbirleri alacaktır¹⁹⁹. Bu bağlamda çıkarılan "Hıyanet-i Vataniye Kanunu" kanuna özetle şöyledir²⁰⁰:

1. *Makam-ı muallâyı hilafet ve saltanatı ve memaliki mahrusal şahaneyi yedi canipten tahlis ve taarruzatı def maksadına matuf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine isyan mutazammın kavlen ve fiilen veya tahriren muhalefet veya ifsadatta bulunan kesan, haini vatan addolunur.*

2. *Bilfiil hıyanet-i vataniyede bulunanlar idam olunur. Fer'an zimethal olanlar ile müteşebbisleri kanunu cezanın kırk beşinci ve kırk altıncı mucibince tecziye edilirler.*

3. *Vaiz ve hitabet suretiyle alenen veya ezmene-i muhtelifede eşhas-ı muhtelifeyi sırran ve kavlen hıyanet-i vataniye cürmüne tahrik ve teşvik edenlerle işbu tahrik ve teşvik-i suver ve vesalit-i muhtelifiye ile tahriren ve tersimen irtikab eyleyenler muvakkat küreğe konurlar. Tahrikât ve teşvikat sebebiyle madde-i fesat meydana çıkarsa muharrik ve müşevvikler idam olunurlar.*

4. *Hıyanet-i vataniye maznunlarının merci-i muhakemesi ika-i cürüm edilen mahaldeki bidayet ceza mahkemesidir. Ahval-i müstacele ve fevkaladede maznun derdest edildiği mahal mahkemesi de icra-yi muhakeme ve itayı karara salahiyattardır.*

5. *Hıyanet-i vataniye maznunlarının mahkemesi bidayet ceza mahkemelerinden verilecek gayri muvakkat tevkif müzekkeresi üzerine her halde mevkufen icra edilir.*

6. *Zabita-i adliye memurlarının tanzim edecekleri tahkikat-ı iptidaiye evraki daire-i istintaka tevdi olunmaksızın mahallin en büyük mülkiye memuruna ita olunur ve onun tarafından dahi en büyük mülkiye memuruna ita olunur ve onun tarafından dahi müdde-i umumiler vasıtasıyla yirmi dört saat zarfında mahkemeye verilir.*

7. *Hıyanet-i vataniye maznunlarına ait muhakemat, bir sebep-i mücbir olmadıkça azami yirmi günde hükme rabtolunacaktır. Bu müdedti bila sebep-i mücbir tecavüz ettiren mahallin zabıtası ile mahkeme heyeti kanunu cezanın yüz ikinci maddesi zeyli mucibince cürmünün derecesine göre tecziye edilmek üzere mafevki mahkemesince muhakemesi bilicra azami yirmi gün zarfında hükme raptedilecektir.*

8. *İşbu kanuna tevfikan mahakimden sadır olacak mukarrerat kâfi olup Büyük Millet Meclisince badeltasdik mahallerinde infaz olunur. Tasdik edilmediği takdirde Meclisce ittihaz edilecek karara tevfilî muamele olunur.*

¹⁹⁹Çoker, age, ss.120.

²⁰⁰Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, İzmir: Zeus Kitabevi, 2006, ss.38-40.

9. *İşbu ceraimin emri muhakemesi için mahkemelerce istenilen şahsa, celp ve davete hacet kalmaksızın bilahüküm ihzar müzekkeresi tastir kılınır.*

10. *İsyana iştirak etmeyen eşhas hakkında ligarazin isnatta bulunanlar isnat ettikleri cürmün cezasıyla mücazat olunurlar.*

11. *Haklarında gıyaben hüküm sadır olan eşhas, derdestlerinde işbu kanuna tevfikân yeniden ve vicahen muhakemeleri icra olunur.*

12. *İşbu kanun her mahallin idare amiri tarafından nahiye ve kaza, liva ve vilayet merkezlerine ve köy heyeti ihtiyariyeleri müçtemian celbedilerek ifham ve sureti tebliği mutazammın heyeti mezkûre azalarının imzalarını havi zabıt varakaları tutularak idare meclislerince hifzedilmekle beraber kavaninin neşir ve ilanı hakkındaki kanuna tevfikân ayrıca neşir muamelesi dahi yapılacaktır.*

13. *İşbu kanunun icrayı ahkâmına Büyük Millet Meclisi memurdur.*

14. *İşbu kanun her mahalde tarihi tebliğ ve ilanından kırk sekiz saat sonra mer'i olacaktır.*

Hıyanet-i Vataniye Kanununa işlerlik sağlamak amacıyla 18 Eylül 1920'de İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Ayrıca Düzenli Orduya geçiş için TBMM askerden kaçanları caydırmak amacıyla 11 Eylül'de Firariler Kanunu çıkarmıştır²⁰¹. İstiklal Mahkemeleri, Orta Anadolu'da ayaklanma ve adi suçların artmasıyla Kastamonu, Konya, Samsun ve Yozgat'ta kurulmuştur. Ayrıca mahkemelerin işleyiş ve düzenini sağlamak için 31 Temmuz 1922'de çıkarılan 249 sayılı İstiklal Mahkemeleri Kanunu ile idam hükümlerine Melis'in onayı zorunlu hale getirilmiştir²⁰².

29 Nisan 1920 tarihinde aynı gün Dr. Adnan Bey ve Cami Bey tarafından Başkanlığa bir öneri sunulmuş, İstanbul'un işgal edildiği tarihten itibaren İstanbul Hükümeti'nin aldığı kararların, yaptığı anlaşmaların ve çıkarılan fetvaların geçersiz sayılması istenmiştir. Hüseyin Avni Bey'de bu konuyla ilgili bir önerge vermiştir²⁰³. Önergeler incelenmiş, üzerinde bazı düzenlemeler yapılarak 7 Haziran 1920'de kanunlaştırılmıştır. Bu kanuna göre TBMM, memleketin geleceğini ilgilendiren önemli kararları alma hakkını kazanmıştır²⁰⁴.

1. *İstanbul'un işgali tarihi olan 16 Mart 1920'den itibaren Büyük Millet Meclisinin onayı dışında İstanbulca akdedilmiş veya edilecek bilumum muahedet ve mukavelat ve ukubat ve mukarreratı resmîye ve verilmiş imtiyazat ve maadin*

²⁰¹ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, ss.208.

²⁰² Şavkılı, agt, ss.57.

²⁰³ Çoker, age, sss.124.

²⁰⁴ Çoker, age, ss.126-127.

ferâğ ve intikalatı ve ruhsatnameleri ile mütarekeden sonra akdedilmiş bilcümle muahedatı hafıye ve doğrudan doğruya veya bilvasıta ecanibe verilmiş imtiyazat ve maadin ferâğ ve intikalatı ile ruhsatnameleri keenlemyekündür.

2. İşbu madde-i kanuniyenin icrasına Büyük Millet Meclisi Heyeti İcraiyesi memurdur.

3.2. Yeni Türk Devletinin İlk Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu)

18 Eylül 1920’de İcra Vekilleri Heyeti tarafından hazırlanan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Tasarısı yeni bir anayasaya giden ilk somut adım olmuştur. Bu metin içerik bakımından bir hükümet niteliği taşımıştır. Bu belge daha çok “*Halkçılık Programı*” adıyla anılmıştır²⁰⁵. Devlet yapısını belirleme ve meclis hükümeti sisteminin yasal çerçevesini kurma yolundaki en büyük adım sayılmaktadır²⁰⁶. 20 Ocak 1921’de kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’na göre²⁰⁷:

1. Egemenlik kayıtsız ve şartsız milletindir. Yönetim usulü halkın kendi mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayanır.

2. Yürütme gücü ve yasama yetkisi, ulusun tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi’nde belirir ve toplanır.

3. Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilir ve hükümeti Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adını alır.

4. Büyük Millet Meclisi, iller halkınca seçilen üyelerden kurulur.

5. Büyük Millet Meclisinin seçimi iki yılda bir yapılır. Seçilen üyelerin üyelik süresi iki yıldır, bunlar yeniden seçilebilirler. Eski meclisin görevi, yeni meclis toplanıncaya kadar sürer. Yani bir seçim yapılmayacağı anlaşılırsa, toplantı dönemi yalnız bir yıl uzatılabilir. Büyük Millet Meclisi üyelerinin her biri, kendini seçen ilin ayrıca vekili olmayıp bütün ulusun vekilidir.

6. Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu, Kasım başında çağrısız toplanır.

7. Ahkâm-ı Şer’iye’nin yerine getirilmesi; bütün yasaların konulması, değiştirilmesi, kaldırılması, antlaşma ve barış yapılması ve savaş kararı verilmesi gibi temel haklar, Büyük Millet Meclisi’nindir. Yasalar ve tüzükler düzenlenirken, halkın işine en uygun ve zamanın gereklerine en elverişli din ve hukuk hükümleriyle töreler ve önceki işlemler temel olarak alınır. Bakanlar Kurulu’nun görev ve sorumluluğu özel yasayla belirtilir.

8. Büyük Millet Meclisi, çeşitli bakanlıklarını özel yasasına göre seçtiği bakanlar aracılığıyla yönetir. Meclis, yürütme işleri için bakanlara yönerge verir ve gerektiğinde bunları değiştirir.

9. Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu’nca seçilen başkan, bir seçim dönemi süresince Büyük Millet Meclisi Başkanı’dır. Bu kimlikle, Meclis adına imza atmaya ve Bakanlar Kurulu kararlarını onaylamaya yetkilidir. Bakanlar Kurulu

²⁰⁵Tanör, age, ss.247.

²⁰⁶Ahmet Demirel, *Birinci Meclis’te Muhalefet İkinci Grup*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, ss. 184.

²⁰⁷Ertan vd., ss.134.

Üyeleri, içlerinden birini kendilerine başkan seçerler. Ancak Büyük Millet Meclisi Başkanı, bakanlar Kurulunun da doğal başkanıdır.

Teşkilat-1 Esasiye Kanunu, geçiş döneminin temel ihtiyaçları için hazırlanan hazırlanmış, bu kanun halk egemenliği ilkesini teyit etmekle birlikte bütün yetkileri meclisin elinde toplamıştır²⁰⁸. Bu kanunla; egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu, yasama ve yürütme yetkilerinin BMM’de toplandığı, 2 yılda bir seçilen meclisin, Kasım başında davetsiz toplanacağı, tüm kanunların yapılması, değiştirilmesi, antlaşma ve barış yapma, vatan savunması ilan edebileceği, BMM Reisi’ne meclis adına imza koyma ve meclis kararlarını onaylama yetkisinin verildiği açıkça görülmektedir²⁰⁹. Teşkilat-1 Esasiye Kanunu’nun BMM’ye verdiği geniş yetkiler ve daha sonraki dönemde kabul edilen Başkumandanlık Kanunu, Birinci ve İkinci Grupların arasındaki temel çatışma konuları olmuştur²¹⁰. Kanun maddeleri müzakere edilerek son şekilleri verilmiş ve böylece Teşkilat-1 Esasiye, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ilk anayasası olmuştur²¹¹.

4. TBMM’nin Savaş Yönetimini Ele Alması ve Cephele

4.1. Doğu Cephesi ve Kars Antlaşması (13 Ekim 1921)

I. Dünya Savaşı’nın sona erdiği sıralarda Ermeniler, İtilaf Devletlerinin işkırıktmaları ile Anadolu’da beklenti içerisine girmiştir. Doğu Anadolu ile ilgili ekonomik ve siyasi menfaatleri olan İngiltere ve Rusya, Ermeniler üzerinde nüfuz sahibi olmak istemiştir. Ermeniler de Doğu Anadolu’da bağımsız Ermenistan Devleti kurmak için Mondros Mütarekesini fırsat olarak görmüştür. Çarlık Rusya’sının da savaştan çekilmesinin ardından Ermeniler, Güney Kafkas hudutlarında Erivan, Gümrü ve Kars dolaylarında bir devlet kurmuştur²¹². I. Dünya Savaşı sırasında Sarıkamış’ta alınan yenilgiden sonra, Türk Kurtuluş Savaşı başlamadan önce Doğu Anadolu’nun Ermenilerin eline geçmesine mâni olmak için Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Derneği

²⁰⁸Findley, age, ss.224.

²⁰⁹Demirel, age, ss.190-191.

²¹⁰Age, ss.209-210.

²¹¹Tanör, age, ss.253.

²¹²Ertan vd., age, ss.128.

adında bir örgüt kurulmuştur. Kuzeydoğu Anadolu'da da bu amaca yönelik Milli Şura adında teşkilatlar kurulmuştur²¹³.

TBMM, 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'i Doğu Cephesi Komutanlığına atamıştır. Ermenilerin Oltu'yu işgal etmesiyle bölgede başlayan katliamların ardından Kazım Karabekir, 22 Mart 1920'de Erivan Cumhuriyeti Askeri Kumandanlığına bir mektup yazmıştır. Bu mektupta Ermenilerin yaptığı kötülükleri anlatmış, Müslümanlara karşı yapılan zulme son verilmesini istemiştir. Yine bu tarihte Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, Ermenilerin yaptıkları zulüm ve eziyetleri protesto etmiştir²¹⁴. Ermenilerin Kars ve Sarıkamış'ı işgal etmesinin ardından Kazım Karabekir 29 Eylül 1920'de saldırıya geçmiştir. Ağır bir yenilgiye uğratılmış ve Sarıkamış-Kars-Gümrü ele geçirilmiştir. Ermenilerin barış talebi üzerine 2 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imzalanmıştır²¹⁵. Böylece Gümrü Antlaşması, TBMM Hükümeti'nin ilk siyasi antlaşması olmuştur. İlk kez bir siyasi belgede Türkiye adı kullanılmıştır²¹⁶. Çok sayıda silah ve gereç Batı Cephesine gönderilmiştir²¹⁷. Ayrıca Erzurum- Bakü demiryolunun açılmasıyla Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında doğrudan bağlantı sağlanmıştır. Bu gelişme Türkiye'nin Sovyetler Birliğinden yardım almasını kolaylaştırmıştır²¹⁸. Doğu cephesinin son şeklini alması Moskova Dostluk (16 Mart 1921)²¹⁹ ve Kars Antlaşmalarının (13 Ekim 1921) imzalanması ile mümkün olabilmiştir²²⁰.

4.2.Güney Cephesi ve Ankara Antlaşması (20 Ekim 1921)

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İtilaf Osmanlı Devleti'ni işgale başlamışlardır. Daha önce yapmış oldukları gizli anlaşmalar doğrultusunda İngilizler; Antep, Urfa ve Maraş'ı, Fransızlar; Adana, Mersin ve Osmaniye'yi işgal etmişlerdir. Fransızlar 30 Ekim'de Maraş ve Urfa'yı; 5 Kasım'da da Antep'i İngilizlerden devralmışlardır. Fransızların bölgeye gelişiyle birlikte Mondros Mütarekesi'nden sonra

²¹³Yalçın vd., age, ss.222.

²¹⁴Tansel, age, ss.232.

²¹⁵Sarihan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, ss.309.

²¹⁶Ertan vd., age, ss.129.

²¹⁷Tansel, age, ss.245.

²¹⁸Sander, age, ss.411.

²¹⁹Sarihan, age, ss.450.

²²⁰Zeki Sarihan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996, ss.101.

başlayan işgallere karşı ilk direniş Güney Cephesinde gerçekleşmiştir²²¹. İngilizler, Musul gibi petrol bölgelerini ele geçirmeyi ve fazladan ele geçirdiği toprakları ileride Fransa'ya karşı koz olarak kullanarak pazarlık şansını arttırmayı amaçlamıştır. Güney bölgesi, Fransızlar için de tekstil sektörünün ihtiyacını karşılayacak hammadde alanı olmuştur. Fransa'nın işgalde Ermeni vatandaşları kullanarak Kilikya bölgesinde bir Ermeni Devleti kurmayı vadetmesi ve işgal sırasında bölgede katliamlar yapmaları yerli halkın direniş sebeplerini oluşturacaktır. Fransa ve İngiltere arasında, imzalanan Suriye İtilafnamesi ile İngiliz işgali altında bulunan Antep, Maraş ve Urfa Fransızlara verilmiştir (15 Eylül 1919). Bu arada Fransa, Türkiye ile yapacağı bir antlaşmanın kendisini Suriye'de rahatlatacağı düşüncesiyle Beyrut'ta bulunan George Picot'yu Sivas'a göndermiştir. Sivas'a hareket eden Picot, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür (21 Kasım 1919). Bu görüşmede Türk milletinin istek ve emelleri hakkında bilgi verilmiş, Adana, Antep, Maraş ve Urfa'nın haksız yere işgal edildiği, Ermenilerin Türklere saldırdığı belirtilmiş ve bu haksız işgalinden vazgeçmesi istenmiştir. Picot, Fransa'ya Adana bölgesinde ekonomik menfaatler tanınması koşulu ile bölgenin boşaltılacağını söylemişse de Fransızlar işgal hareketlerine devam etmişlerdir. İşgallerin yoğunlaşması üzerine Mustafa Kemal Paşa, Güney Cephesi ile ilgili olarak yürütülecek harekât planını belirlemiştir²²². Güney Cephesinde bulunan Türk kuvvetlerinin merkezi Diyarbakır olmuştur ve 13. Kolordu'ya bağlanmıştır. Bu kuvvetler, 36 ağır makineli tüfek, 27 top, 548 subay ve 4255 erden oluşmaktadır. Elcezire ve Adana cepheleri kurulmuştur. Bölgedeki halk, Kilikyalılar Cemiyeti adındaki dernek etrafında örgütlenmeye başlamıştır. Güney cephesindeki çatışmalar özellikle Adana, Antep, Maraş ve Urfa'da yoğunlaşmıştır²²³.

Maraş, 22 Şubat- 1 Kasım 1919 tarihleri arasında İngilizler ve 1 Kasım 1919- 11 Şubat 1920 tarihleri arasında da Fransızlar tarafından işgal edilmiştir²²⁴. İşgalin devam ettiği aylarda Sivas Kongresi başkanlığı yapan Mustafa Kemal Paşa, Yörük Selim, Kılıç Ali Bey ve Cemil Cahit Bey'i, halkı teşkilatlandırmak için bölgeye göndermiştir. Şehir, Fransız işgali altındayken Sütçü İmam ve Bayrak Olayları yaşanmıştır. 31 Ekim 1919'da Uzunoluk mevkiinde Fransız askeri üniforması giyen bir grup Ermeni'nin, hamamdan çıkan bir Türk kadınına saldırıp peçesini yırtması ve “...artık burası

²²¹Ertan vd., age, ss.130.

²²²Yalçın vd., age, ss.235.

²²³Ertan vd., age, ss.130.

²²⁴Ahmet Eyicil, *Osmanlı'nın Son Döneminde Maraş'ta Ermeni Siyasi Faaliyetleri*, Ankara: Ertem Matbaa, 2008, ss.399.

Türklerin değildir, Fransız memleketinde peçe ile gezilmez.” diyerek kadının üzerine yürümesiyle Sütçü İmam Olayı cereyan etmiştir. Asıl adı Ali olan Sütçü İmam, Uzunoluk Camiinde ücretsiz olarak imamlık yapmaktaydı. Geçimini sağlamak içinde sütçülük yaptığı için halk arasında Sütçü İmam denilmiştir. Ermenilerin hamamdan çıkan kadına saldırdığını gören Sütçü İmam, Ermeni saldırganlarından birini öldürmüştür. Direnişin sembolü olan bu olayın ardından 27 Kasım 1919’da Maraş kalesindeki Türk bayrağının indirilerek yerine Fransız bayrağı çekilmiştir.28 Kasım Cuma günü namaza gelen halk kalede bayrağı görememiş ve Ulu Camii imamı Rıdvan Hoca’nın, *“Hürriyeti elinden alınmış bir milletin Cuma namazı kılması caiz olmaz.”* sözleri üzerine halk kaleye tırmanmaya başlamıştır²²⁵. Burçları ilk defa aşan Onbaşı Osman Erşan Türk Bayrağını kale burcuna dikmiştir²²⁶.

21 Ocak 1920’de başlayan 11 Şubat 1920 gecesine kadar devam eden mücadele, 12 Şubat 1920’de Fransızlar kenti boşaltmak zorunda kalmışlardır²²⁷. Maraş halkının kendi gayretiyle elde ettiği bu başarı TBMM tarafından İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. 7 Şubat 1923’te ise “Kahramanlık” payesi şehrin adına eklenerek Kahramanmaraş olarak değiştirilmiştir.

Urfa, 24 Mart 1919’da İngilizler tarafından işgal edilmiştir. İngiltere ve Fransa arasındaimzalanan Suriye İtilafnamesi gereğince şehir Fransızların kontrolüne bırakılmıştır. 30 Ekim 1919’da Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. Fransız birliklerinin emrinde olan silahlı Ermenilerin halka karşı kışkırtıcı davranışları tepki ile karşılanmış ve şehirde savunma hazırlıkları başlamıştır. Jandarmanın komutanı Ali Rıza Bey ile Belediye Başkanı Hacı Mustafa tarafından Urfa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur²²⁸. 29 Aralık 1919’da Jandarmanın Komutanlığına atanan ve aynı zamanda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başına getirilen Ali Saib Bey, bölge aşiretleriyle birlikte hareket ederek düşmana karşı mücadele edilmesine karar vermiştir²²⁹.

3000 kişilik kuvvet toplanmış ve Fransızlara bir ulti matom verilerek şehrin boşaltılmasını istemişlerdir (7 Şubat 1920)²³⁰. 8-9 Şubat 1920’de Milli kuvvetler Fransızlara karşı taarruza geçmiş, 2 ay süren çatışma sonunda 11 Nisan 1920’de Fransız

²²⁵Yalçın vd., age, ss.237.

²²⁶Ahmet Hulki Saral, *Türk İstiklal Harbi IV Güney Cephesi*, Haz. Alev Keskin, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009, ss.69.

²²⁷Ertan vd., age, ss.132.

²²⁸Yalçın vd., age, ss.241.

²²⁹Saral, age, ss.88.

²³⁰Tansel, age, ss.203.

kuvvetler şehri boşaltmıştır. Bölge halkı ve aşiretlerle birlikte işgale karşı mücadele eden şehir, TBMM tarafından 1984'de "Şanlı" unvanıyla ödüllendirilmiş,²³¹ 11 Nisan 2016 tarihinde de TBMM tarafından Şanlıurfa'ya İstiklal Madalyası verilmiştir²³².

Mondros Mütarekesi sonrası jeopolitik öneminden dolayı işgal edilen şehirlerden biri de Antep'tir. 15 Ocak 1919'da İngilizler tarafından işgal edilen Antep, Suriye İtilafnamesi sonrası 29 Ekim 1919'da Fransız Kuvvetlerine devredilmiştir. Fransızların şehre gelişi ve Ermenilerle birlikte hareket etmesi sonucu çatışmalar yaşanmıştır. Mustafa Kemal Paşa Antep, Maraş ve çevresinin işgalinin dünya kamuoyu nezdinde protesto edilmesini istemiştir²³³. 21 Ocak 1920'de 15 yaşındaki Mehmet Kâmil, Ermeniler tarafından şehit edilmiştir. İşgale ve yaşanan taşkınlıklara karşı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Antep şubesi ve Antep'te kurulan Cemiyet-i İslamiye birlikte hareket ederek teşkilat kurmuşlardır. 1 Nisan 1920'de Fransızlara karşı Antep halkı ayaklanmıştır. Maraş yolunu Fransızlara kapatan Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Katma ve Kilis tarafından Antep'e gelerek Fransız yardımını önlemek için tedbir almıştır. Bu görevi Şahin Bey (Mehmet Sait) üstlenmiştir. Başarılı bir savunma yapan Şahin Bey yardım yolunu keserek Fransızların geri çekilmesini sağlamıştır²³⁴. Antep'teki Fransızlar ise, Kilis ve Katma'dan kendilerine yardım edilmesini istemişlerdir. Şahin Bey, 26 Mart 1920'de gelen takviye kuvvetlerle üç gün çarpışmışsa da birliği dağılmış ve şehit edilmiştir²³⁵. Şahin Bey'in yerine Antep Kuvâ-yi Milliye kuvvetleri Komutanlığı'na Kılıç Ali Bey ve Aslan Bey geçmiştir²³⁶. Fransızlar, şehri kuşatma altına almaya çalışsalar da başarılı olamamışlardır (11 Ağustos 1920). İkinci kuşatma 21 Kasım 1921'de başlamış, halk direnişe devam etmiştir. TBMM, 6 Şubat 1921'de Antep'in ismini Gaziantep olarak değiştirmiştir. 8 Şubat 1921'de Antep'i ele geçirmişlerdir. 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması sonrası 25 Aralık 1921'de Gaziantep işgalden kurtulmuştur²³⁷.

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasına yönelik imzalanan anlaşmalardan biri degizli Sykes- Picot Antlaşmasıdır. Buna göre Kilikya (Adana ve çevresi) Fransa'ya bırakılmıştır²³⁸. Mondros Mütarekesi'nin sonunda Yıldırım Orduları

²³¹Ertan vd, age, ss.132-133.

²³² Resmî Gazete, 08.04.2016.

²³³Yalçın vd., age, ss.243.

²³⁴Yalçın vd., age, ss.243.

²³⁵Tansel, age, ss.210.

²³⁶Ertan vd., age, ss.131.

²³⁷Yalçın vd., age, ss.245.

²³⁸Ertan vd., age, ss.130.

Grubu Komutanı olan Mustafa Kemal Paşa 3 Kasım 1918’de Adana’ya gelmiştir. Yapılan toplantı sonrasında Mustafa Kemal Paşa; “*Harp bitmedi, asıl mücadele bundan sonra başlayacaktır, silahlarınıza sahip olunuz*” demiştir²³⁹. Bölge 9 Kasım 1918’de İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Suriye İtilafnamesi’nin imzalanmasından sonra bölgeye Fransızlar gelmiştir. Dörtyol’un Karakese Köyü’nde Fransızlarla çatışmaya girilmiş ve 19 Aralık 1918’de Güney Cephesindeki ilk direniş hareketi başlamıştır. İlk direniş örgütü ise Karaisalılar Cemiyeti olmuştur. Aralık 1918’de Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş ve Kilikyalılar Cemiyeti’nden destek alarak bölge halkı işgale karşı örgütlenmiştir. 17 Aralık 1918’de Adana ve 21 Ocak 1919’da da Adana Sancağına bağlı olan Mersin, Tarsus ve Osmaniye işgal edilmiştir. İşgale karşı direniş mücadelesini yönlendirmek ve yönetmek için bölgeye askeri yetkililer gönderilmiştir²⁴⁰. Mersin Grubu’nda; Sahil, Bozon, Emirler, Hamzabeyli, Çopurlu, Efrenk, Alsancak, Buluklu, Süvari, Makineli Tüfek Müfrezeleri kurulmuştur. Tarsus Grubu’nda; Bozkurt, Gençler, Gökbayrak, Selçuk, Demirbaş, Tozkoparan, Çelikleş, Kayhan (Mut), Süvari Müfrezeleri kurulmuştur²⁴¹.

Kilikya Kuvâ-yi Milliye Komutanı Kemal Bey (General Kemal Doğan) yaklaşık 3300 kişilik birlikle direnişe önderlik etmiştir. Adana Cephesi, Zamantı Irmağı sınır olmak üzere ikiye bölünmüştür. Doğu Kilikya’daki direniş harekâtını Tufan sanıyla Yüzbaşı Ali Ratip komutasına devredilmiştir²⁴². Adana ve çevresinde çeşitli savaşlar yapılmıştır. 28 Mayıs 1920’de Fransız İşgal Komutanı Binbaşı Mesnil’in Karboğazi’nda Karaisalı Jandarma Kara Afet (Hasan Fehmi Akıncı) tarafından esir alınması Fransızların moralini bozmuştur²⁴³. Fransızlar 20 günlük geçici ateşkes talebinde bulunmuşlardır. Bu olay askeri yönden olduğu kadar siyasi yönden de önemli bir gelişme olmuştur. Çünkü Fransa, TBMM Hükümeti’ni resmen tanıyarak ateşkes imzalamıştır²⁴⁴. Mustafa Kemal Paşa, yeni mücadele taktiklerini belirlemek için 5 Ağustos 1920’de Pozantı Kongresi’ne²⁴⁵ katılmıştır. Adana cephesinde Kuvâ-yi Milliye güçleriyle Fransız işgal kuvvetleri arasında çatışmalar 20 Ekim 1921’de imzalanan

²³⁹Gündüz Artan, *İçel Tarihi (İşgalden Kurtuluşa)*, Mersin: Türk Kütüphaneciler Derneği İçel Şubesi Yayınları, 2001, ss.8.

²⁴⁰Yalçın vd., age, ss.246.

²⁴¹Artan, age, ss.20-21.

²⁴²Ertan vd., age, ss.131.

²⁴³Artan, age, ss.22.

²⁴⁴Yalçın vd., age, ss.247.

²⁴⁵Cezmi Eraslan vd., *Millî Mücadele’de Pozantı ve Pozantı Kongresi*, Pozantı: Ankara Dizgievi, 2011.

Ankara Antlaşması'na kadar devam etmiştir. Mersin 3 Ocak 1922, Adana ise 5 Ocak 1922'de düşman işgalinden kurtulmuştur.²⁴⁶.

4.3. Batı Cephesi ve Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923)

Batı Cephesinde Kuvâ-yi Milliye, Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmeleri ve Anadolu'ya doğru ilerlemeleri üzerine kurulmuştur. Düşmana karşı oluşan bu kuvvetler ilk çete savunma kuruluşlarıdır²⁴⁷. Düzenli bir birlik olmayan bu kuvvetler emir komuta zinciri içinde olmamıştır. Belli bir merkezden yönetilmemiştir. Birlikler, gönüllülerden eşkıyalara, eski askerlerden efelere kadar çeşitli unsurları içinde barındırmıştır²⁴⁸. Bu dağınık güçleri tek bir merkezden yönetmek üzere TBMM, Kuvâ-yi Milliye Komutanlığı adıyla bir karargâh oluşturmuş, başına da Ali Fuat Paşa'yı getirmiştir²⁴⁹.

Ancak Kuvâ-yi Milliye Yunanlıların saldırılarını önlemede başarılı olamayınca (22 Haziran 1920), Mustafa Kemal Paşa, Avrupa devletlerince silahlandırılmış Yunan ordusuna karşı milli kuvvetlerin yeterli olmadığını belirterek, TBMM'nin düzenli bir orduya sahip olması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Kuvâ-yi Milliye'nin Gediz'e TBMM'nin bilgisi dışında yaptığı taarruz ve bu taarruzun başarısızlığı, artık düzenli ordunun kurulmasını gerekli kılmıştır. Mustafa Kemal Paşa; *"Efendiler, dalgalı ve inzibatsız ve emrî kumandasız bazı harekâttan sonra, malûmunuz olduğu veçhile, Gediz'de mağlub olduk."* sözleriyle düzenli ordunun kurulmasına işaret etmiştir²⁵⁰.

1920 yılı sonlarına doğru Milli Ordu'nun ilk birlikleri oluşturulmuştur. Düzenli orduya karşı gelen başlangıçta Kuvâ-yi Milliye bağlı olan ve sonradan isyan eden Ethem ve ona bağlı güçlerin yok edilmesi kararlaştırılmış²⁵¹, düzenli ordu birliklerine karşı koyamayan Ethem isecanını zor kurtaracaktır²⁵². Düzenli orduyu güçlendirmek için TBMM çalışmalarını hızlandırmış, Doğuda Kazım Karabekir komutasında düzenli bir Türk birliği olduğu için, yeni kurulan ordu daha çok Batı Cephesinde savaşmıştır. Yeni kurulan orduda; Batı Cephesinin kuzeyi Albay İsmet Bey'in, güneyi de Albay

²⁴⁶Ertan vd., age, ss.131.

²⁴⁷Age, ss.126.

²⁴⁸Age, ss.86.

²⁴⁹Kemal Arı, *İstiklal Harbinde Türk Ordusunun Yapılanması ve Düzenli Orduya Geçiş*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2014, ss.4.

²⁵⁰Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk II*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969, ss.497.

²⁵¹Arı, age, ss.9.

²⁵²Yalçın vd., age, ss.267.

Refet Bey'in komutasına verilmiştir²⁵³. Düzenli ordu öncesi Kuvâ-yi Milliye birlikleri Yunanlılara zarar veriyor, çoğu yerde durduruyor ancak tamamen kesin sonucu alamıyordu, bu yüzden Yunan orduları Afyon'a kadar ilerleyebilmiştir. Mustafa Kemal, bunun için bir an önce düzenli ordu kurulması için harekete geçmiş ve ilk kurulan bu ordu Yunanlılarla yapılan ilk savaşta zafer kazanmıştır (I. İnönü Zaferi).

Yunan ordusu, Afyon'u ele geçirdikten sonra Ankara'ya ulaşmak için saldırıya geçmiştir (6 Ocak 1921). İsmet Paşa komutasındaki 6000 kişilik Türk birliği, 20 bin kişilik Yunan ordusunu İnönü bölgesinde durdurabilmiştir. I. İnönü Savaşı, düzenli ordunun ilk zaferi olmuştur²⁵⁴. Anadolu'nun her tarafından TBMM'ne tebrik telgrafları gelmiş, toplanan meclisin 134. Birleşiminde Hasan Fehmi Beyefendi tarafından okunmuştur (17 Ocak 1921)²⁵⁵. 20 Ocak 1921'de TBMM'nin ilk anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edilmiştir²⁵⁶. Savaşın sonunda meclis faaliyetleri hızlanmış, milli bir marş yapılması gündeme alınmıştır. 12 Mart 1921'de Mehmet Akif'in İstiklal Marşı kabul edilmiştir²⁵⁷.

Bu zaferden sonra 21 Şubat- 12 Mart 1921'de toplanan Londra Konferansına TBMM'de davet edilmiştir. Böylece TBMM ilk defa İtilaf Devletleri tarafından fiilen tanınmıştır²⁵⁸. Londra Konferansındaki barış önerilerinin TBMM tarafından kabul edilmemesi sonucunda, İngiltere Yunan ordusundan yeni bir saldırı için hazırlık yapmasını istemiştir. Ankara'ya ulaşmak üzere taarruza geçen Yunan birlikleri, 15 bin kişilik Türk birliği tarafından durdurulmuş, II. İnönü Savaşı kazanılmıştır (8 Nisan 1921)²⁵⁹. 8-19 Temmuz 1921 tarihinde Yunan ordusu tekrar saldırmış, düzenli ordunun milli mücadeledeki ilk ve son yenilgisi olan Eskişehir- Kütahya Savaşları yapılmıştır. Afyon, Eskişehir ve Kütahya kaybedilmiştir²⁶⁰. Yenilginin ardından Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey ile arkadaşları Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlığa getirilmesiyle ilgili teklif vermiş ve kabul edilmiştir (5 Ağustos 1921). Mustafa Kemal Paşa, bu yetkiye dayanarak Tekâlif-i Milliye Emirlerini yayınlamıştır²⁶¹.

²⁵³Ertan vd., age, ss.127.

²⁵⁴Ertan vd., age, ss.133.

²⁵⁵ TBMM ZC., D.1, C.7, ss.291.

²⁵⁶Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, ss. 373.

²⁵⁷Age, ss.444.

²⁵⁸Bilal Şimşir, *İngiliz Belgesi ile Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1972, ss.12.

²⁵⁹Ertan vd., age, ss.138.

²⁶⁰Sarıhan, age, ss.614.

²⁶¹Age, ss.639-462.

Yunan ordusu 23 Ağustos- 12 Eylül 1921 tarihlerinde taarruza geçmiş Sakarya Meydan Muharebesi olarak bilinen savaşta, Mustafa Kemal Paşa, “*Hattı-ı müdafaa yoktur. Sath-ı müdafaa vardır. O sath bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça bırakılmaz.*” diyerek düşmanın bulunduğu bütün cepheyi savaş alanı olarak ilan etmiştir. Sakarya Meydan Muharebesi kazanıldıktan sonra 19 Eylül 1921’de Mustafa Kemal Paşa’ya Gazi unvanı ve Mareşal rütbesi verilmiştir. Bu zafer sonunda Fransızlarla 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması imzalanmıştır²⁶². Bu antlaşma Fransızların, işgal ettikleri yerlerden çekilirken 10.089 adet tüfeği, 1505 sandık cephaneyi ve 10 adet uçağı hediye adı altında Türk ordusuna bırakması bakımından da önemlidir²⁶³.

Türk ordusunun yaptığı dört savaşın dördü de savunma savaşı olmuştur. Yapılması planlanan taarruz için hazırlıkların yapılması kararı alınmıştır. Başkomutanlık yasası süresiz uzatılmış ve asker- silah temin edilmiştir. Tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra 26 Ağustos sabahı Türk topçusunun ateşi ile savaş başlamış, 26-30 Ağustos 1922 arasında gerçekleşen Büyük Taarruz ile Yunan ordusu ağır bir yenilgi almıştır. Mustafa Kemal Paşa, “*Ordular ilk hedefiniz Akdeniz’dir, İleri*” emrini vermiş ve düşmanın takip edilmesini istemiştir. 9 Eylül’de İzmir, 11 Eylül’de Bursa kurtarılmıştır²⁶⁴.

Büyük Taarruz sonrası Mudanya Ateşkes Görüşmeleri, Yunanistan’ın İngiltere’ye Türkiye ile ateşkes yapabilmesi için aracılık yapması teklifi ile başlamıştır (2 Eylül 1922)²⁶⁵. Bu bağlamda Mudanya Görüşmeleri, 3 Ekim 1922’de İsmet Paşa’nın başkanlığında, İngiliz temsilcisi General Mombelli’nin katılımıyla başlamıştır²⁶⁶. Yunanistan temsilcileri, görüşmelere doğrudan katılmamıştır. İsmet Paşa ateşkesin kesin koşulunun Doğu Trakya’nın 15gün içinde boşaltılması olduğunu açıklamıştır. Anlaşmaya varılmadan görüşmeler 5 Ekim’de sonlanmış ancak müttefik kuvvetlerin yeni bir savaşı göze alamaması sonucunda 7 Ekim’de görüşmeler tekrar başlamıştır. Taraflar mutabık olunca 11 Ekim’de Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın önemli maddeleri şunlardır²⁶⁷.

²⁶²Ertan vd., age, ss.140.

²⁶³Alptekin Müderrisoğlu, “Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 1994, S.13, ss.51.

²⁶⁴Ertan vd., age, ss.142.

²⁶⁵Ahmet Emin Yaman, “Mudanya Bırakışması ve Yankıları”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 1996, S.18, ss.189.

²⁶⁶Agm, ss.194.

²⁶⁷Sarhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, ss.730-744.

1. *Türklerle Yunanlılar arasındaki savaşa son verilecek.*
2. *15 gün içinde Trakya boşaltılacak; Trakya, Türk memurlarına devrolunacak.*
3. *Mütarekenin imzasını müteakip İstanbul ve Boğazlar Türk mülki idaresine teslim olunacak. Ancak İstanbul ve Boğazlar 'da bulunan İtilaf Kuvvetleri, miktarları artırılmamak şartıyla barış akdine kadar bırakılabilecektir.*

Sonuç olarak, 3,5 yıl süren savaşın Büyük Zaferle getirdiği askeri başarı, Mudanya Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasıyla siyasi başarıyı da getirmiştir. Mudanya Ateşkes Antlaşmasının imzalanması Mondros ve Sevr'i ortadan kaldırmıştır²⁶⁸. Mudanya görüşmeleri sonucunda Lozan'da yapılacak barış antlaşması için toplanacak konferansa TBMM'nin yanında İstanbul Hükümeti de davet edilmiştir. Bu teklif saltanatın kaldırılması için önemli bir adım olmuştur. Mustafa Kemal Paşa TBMM'deki tepkileri değerlendirmiş, İstanbul Hükümeti devre dışı bırakılmış ve Mudanya görüşmelerindeki siyasi başarısı ile İsmet Paşa Lozan'a baş temsilci olarak gönderilmiştir.

Mudanya görüşmeleri sırasında 27 Ekim 1922'de İsviçre'nin Lozan şehrinde bir barış konferansı düzenlemesi gündeme gelmiştir. Türkiye'yi baş temsilci olarak İsmet Paşa liderliğinde, Dr. Rıza Nur ve Hasan Saka'dan oluşan heyet Lozan'a gönderilmiştir. 20 Kasım 1922'de başlayan görüşmelere İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, Sovyetler Birliği, Gürcistan, Bulgaristan, Belçika ve Portekiz katılmıştır. ABD ise konferansa bir gözlemci göndermiştir. İsmet Paşa liderliğindeki Türk heyetine, Güney sınırı, Doğu sınırı ve Doğu Trakya'nın Batı sınırı, adalar, kapitülasyonlar, azınlıklar, Düyun-u Umumiye ve yabancı kurumlar konusunda taviz verilmemesi, ortaya çıkacak güçlüklerde Bakanlar kurulundan talimat alınması, gerekirse görüşmelerin kesilmesi gibi, Misak-ı Milli amaçlarına yönelik 14 maddelik bir direktif verilmiştir²⁶⁹. Fikir ayrılıklarının yaşandığı ilk gün İsmet Paşa, “Çok acı çektik, çok kan akıttık, bütün uygar milletler gibi özgürlük ve bağımsızlık istiyoruz” demiştir. Barış görüşmeleri 4 Şubat'ta bir sonuç alınmadan yarıda kesilmiştir. 23 Nisan 1923'te görüşmeler tekrar başlamıştır. Türkiye'ye ilk görüşmelerde zorluk çıkararak Lord Curzon'un yerini Rumbold almıştır²⁷⁰. 24 Temmuz 1923'te, Lozan'da imzalanan barış antlaşması, 24 Ağustos 1923'te mecliste onaylanmıştır²⁷¹.

²⁶⁸Yaman, agm, ss.203.

²⁶⁹Yalçın vd, age, ss.371-373.

²⁷⁰Yalçın vd, age, ss.379.

²⁷¹Atatürk, *Nutuk II*, ss.750.

Lozan Barış Antlaşması'nın önemli hükümleri özetle şöyledir²⁷²:

1. Sınır Meselesi; Türkiye'nin güney sınırları, Ankara Antlaşmasıyla tespit edilen bu Irak sınırı meselesi Musul konusunda anlaşmaya varılamamış, İngiltere, nüfusunun çoğunluğu Türk olmasına rağmen, petrol bakımından zengin olan bu ili Türkiye'ye bırakmak istememiştir. Lozan Antlaşmasında bu sorunun 9 ay içinde taraflar arasında görüşmelerle çözüme bağlanması, bu mümkün olmadığı takdirde, Milletler Cemiyeti'ne gidilmesi kararlaştırılmıştır. Batı sınırı Yunanistan'da kalan Ege Adaları, Türkiye'nin yakın güvenliği göz önüne alınarak, silahtan arındırılması esası getirilmiştir.

2. Azınlıklara, uluslararası hukukun tanıdığı haklar dışında herhangi bir ayrıcalık tanınmamıştır.

3. Kapitülasyonlar bütünüyle kaldırılmış, böylece 19. yüzyılın başından beri Osmanlı devletinin ekonomik kalkınmasını engellemiş bulunan, bağımsız bir devletin veremeyeceği nitelikte olan ayrıcalıklar silinmiştir.

4. Borçlar sorununda Batılı devletler, Osmanlı devletine verilen borçların altın lira olarak ödenmesi konusunda ısrar ederlerken, Türkiye, borcun Osmanlı devletinden ayrılmış bulunan bölgelere de bölünmesi gerektiğini ve Türk lirası olarak ödenmesini savunmuştur. Borçlar konusunda Lozan'da ancak kısmen çözüme ulaşılmış, son çözümse 1930'da gerçekleşecektir.

5. Boğazlar sorununda, ilkesel olarak Boğazlardan serbest geçiş sağlanmış, bu geçişi düzenleyecek bir Boğazlar Komisyonu kurulmuş, Boğazların güvenliği ve statüsü Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altına konulmuş ve bölge silahtan arındırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenliği bakımından sorun yaratabilecek bu madde yeni devletin izleyeceği dış politikanın önemli amaçlarından biri olmuştur. Sorun 1936 tarihli Montreux Sözleşmesi'yle çözülecektir.

5. TBMM I. Dönem Mersin Milletvekilleri

5.1. Fahrettin Paşa (ALTAY)

Fahrettin Paşa²⁷³, 1880'de İşkodra'da doğmuştur²⁷⁴. Babası Miralay (Albay) İsmail Bey, annesi Hayriye Hanım'dır²⁷⁵. Bildiği diller, az düzeyde Fransızca, Almancadır²⁷⁶. Babasının görevli olmasından dolayı Fahrettin Paşa, ilk ve orta öğrenimini, Erzincan Askeri Rüştiyesi ve Erzurum İdadisinde tamamlamıştır. 1897'de Harbiye Mektebine girmiş, 1900'de Piyade Teğmen rütbesiyle mezun olmuş ve Erkan-ı

²⁷²Sander, age, ss.412-414.

²⁷³I. Dönem Mersin Milletvekili Fahrettin Paşa Tercüme-i Hâl Kâğıdını doldurmamıştır.

²⁷⁴Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi ve TBMM I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri*, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1994, ss.775.

²⁷⁵Altay, age, ss.7; Mustafa Okuklu, *Fahrettin Altay*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2009, ss.2.

²⁷⁶TBMM Albüm 1920-2010, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010, C.1, ss.51.

Harbiye (Kurmay) sınıfına ayrılmıştır. Burada 1901'de Üsteğmenliğe yükselerek 1902'de Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olmuştur²⁷⁷.

Fahrettin Paşa'nın, ilk görev yeri Erzincan'da 4. Ordu'dur. Erzincan'da Topçu Bölük Komutanlığı yapmıştır. Diyarbakır'da Piyade ve Süvari Bölük Komutanlığı yapmıştır. 1904'te Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) rütbesine yükseltilmiştir²⁷⁸. Fahrettin Paşa, 1906'da İran ile olan sınır meselesini çözmek üzere görevlendirilmiş²⁷⁹, İran Hudut Komisyonuna atanmıştır. Burada görevli iken Padişah'a muhalif olduğu iddiasıyla Bitlis'e gönderilmiş ve öğrenimine Bitlis'te devam etmiştir. Fakat II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle tekrar Erzincan'daki Ordu Komutanlığında görevlendirilmiştir. 1909'da Binbaşı olarak 76. Alay, 2. Tabur Komutanlığına²⁸⁰, 1910'da Genelkurmay I. Şubesine atanmıştır. Fahrettin Paşa, Mardin- Urfa arasındaki bölgede Aşiret Sınıfı Süvari Alaylarının düzenlenmesi için Erzincan'a gönderilecektir. 1912'de Balkan Savaşı dolayısıyla Büyükçekmece Donanma Komutanlığı refakatinde, Genel Karargâh Kurmayında ve Özel Harp Divanının soruşturma kurulunda görev yapmıştır. Balkan savaşındaki başarılarından dolayı kıdem zammı ve takdirname ile ödüllendirilmiştir²⁸¹.

1914 yılında I. Fırka Komutanlığına tayin edilen Fahrettin Paşa, I. Dünya Savaşında 3. Ordu Kolordu Kurmay Başkanı olarak Çanakkale muharebelerine katılmıştır. Rütbesi Yarbaylığa yükseltilmiştir. 1915'te Harbiye Nezareti Müsteşar Yardımcılığına getirilmiştir. Fahrettin Paşa, Arıburnu Muharebelerinde gösterdiği başarıdan dolayı Türk ve yabancı savaş madalyalarıyla ödüllendirilmiştir. Beraberinde aldığı üç yıl kıdem zammı ile 1915'te Albay olmuştur. 1917'de 26. Tümen Komutanlığına atanmıştır. Galiçya (Romanya) ve Filistin Cephelerindeki muharebelere katılmıştır. Savaş esnasında Almanya'ya gönderilmiş, burada 45 gün görev yapmıştır. 1918'de 15. Kolordu Komutan Vekili olarak görevlendirilmiş, Adana'da 12. Kolordu Komutanı olmuştur²⁸². Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra 12. Kolordu

²⁷⁷Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.775.

²⁷⁸Altay, age, ss.15.

²⁷⁹Okuklu, age, ss.4.

²⁸⁰Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.775.

²⁸¹Okuklu, age, ss.6.

²⁸²Age, ss.776.

Komutanı olarak, karargâhı ile Konya'ya hareket etmiştir²⁸³.1919'da Damat Ferit Hükümeti tarafından 3. Kolordu Komutanlığına atanarak Konya'daki görevinden alınan²⁸⁴ Fahrettin Paşa, Mustafa Kemal'in telgrafı üzerine Mersin'den milletvekili seçilmiştir²⁸⁵. Milletvekili seçilerek Mustafa Kemal'e bağlılığını bildirmiş, Konya ileri gelenlerinden oluşan bir heyet ile Ankara'ya gelerek Mustafa Kemal ile görüşmüştür. Bundan böyle ordusuyla Heyet-i Temsiliye emrinde olduğunu bildirmiştir²⁸⁶.

Fahrettin Paşa, TBMM açıldıktan sonra I. Dönem Mersin Milletvekili olarak 15 Mayıs 1920'de Meclis'e katılmıştır²⁸⁷. Meclis kararıyla süresiz izinli sayılmış ve Konya'daki görevine dönmüştür. Fahrettin Paşa için "*Kuvâ-yi Milliye namı altında çıkarılan fitne ve fesadın*" hazırlayıcı ve teşvikçilerinden olduğu gerekçesiyle Padişah tarafından idam cezası verilmiştir²⁸⁸. Fahrettin Paşa, Millî Mücadele'de Batı Cephesi savaşlarına katılmış, 1921 yılında Mirlivalığa (Tümgeneral), 1922'de ise rütbesi Ferikliğe (Korgeneral) yükseltilmiştir. II. Dönem TBMM'de İzmir Milletvekili seçilmişse de Ordu Komutanlığında bulunduğu süre zarfında izinli sayılmıştır. Daha sonra 1924'te, asker milletvekillerinin milletvekilliği ya da askerlik görevlerinden birini seçme şartı getirilmesi üzerine milletvekilliğinden çekilmiş (1924),2. Ordu Komutanlığına atanmıştır. 1926 yılında Orgeneralliğeterfi edecektir. 1933 yılındaI. Ordu Komutanlığına atanmıştır. Fahrettin Paşa, İran Şahı Rıza Pehlevi'nin ve İngiltere Kralı VIII. Edward'ın İstanbul'a gelişinde onlara mihmandarlık görevinde bulunmuştur. Ülke için pek çok hizmet eden Fahrettin Paşa, 1945 yılında yaş sınırından dolayı emekliye ayrılmış²⁸⁹, 26 Ekim 1974 tarihinde vefat etmiştir²⁹⁰. Fahrettin Paşa, Millî Mücadeledeki başarılarından dolayı 21 Kasım 1923'de Meclis kararıyla Kırmızı- Yeşil Şeritli İstiklal Madalyasıyla ödüllendirilmiştir. Evli ve iki çocuk babası idi²⁹¹.

Fahrettin Paşa'ya ait eserler şunlardır²⁹²:

²⁸³Okuklu, agt, ss.20.

²⁸⁴Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.776

²⁸⁵Güneş, age, ss.63.

²⁸⁶Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.776

²⁸⁷Altay, age, ss.237; TBMM Albüm, "*Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci İlk Meclis Azası Kuramının Tasvirlerini Muhtevi Albüm*" 1920. Kaynak: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1262>.

²⁸⁸Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.776.

²⁸⁹Çoker, age, ss.777.

²⁹⁰TBMM Albüm 2010, C.I, ss.51.

²⁹¹Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.777.

²⁹²Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.778.

Türkiye İstiklal Muharebatında Süvari Kolordusunun Harekâtı, Konya: Konya Vilâyet Matbaası, 1925.

İstiklal Harbimizde Süvari Kolordusu, İstanbul: İnsel Kitabevi, 1949.

İslam Dini, İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, 1959.

10 Yıl Savaş ve Sonrası, İstanbul: İnsel Kitabevi, 1970.

5.2. Hüseyin Selahattin Bey (KÖSEOĞLU)

Hüseyin Selahattin Bey, 1882'de İstanbul'da doğmuştur. Babası Ahmet Vehbi Bey, annesi Ayşe Sıdıka Hanım'dır²⁹³. Bildiği yabancı dil Fransızca olupuz düzeyde Almanca ve Farsça bilmektedir²⁹⁴. Hüseyin Selahattin Bey, ilk ve orta öğrenimini Nur-u Osmaniye ve Numune-i Terakki İbtidai Mektepleri ve Kuleli Askeri İdadisinde tamamlamıştır. 1896'da Harbiye Mektebine giren Hüseyin Selahattin Bey, 1898'de Piyade Teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. Erkan-ı Harbiye Mektebinde iken 1899'da Üsteğmen olmuş, 1902'de Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle okulu bitirmiştir. Mezun olduktan sonra 5. Ordu emrine verilmiş, 1904'da da Kolağası rütbesine yükselmiştir. Hüseyin Selahattin Bey, 1904- 1911 yılları arasında 5. Kolordu Kurmaylığında, Aydın Redif Fırkasında, Harbiye Mektebi Öğretmen Yardımcılığı yapmıştır²⁹⁵. 1910'da Havran Mürettep Kuvvetler Kurmay Başkanı olmuş²⁹⁶, 1912 yılında Balkan Savaşında Şark Ordusu Kurmayı olarak atanmıştır. Savaşta Çatalca'daki muharebede yaralanmış, Almanya'da tedavi görmüştür²⁹⁷.

1914 yılında Harbiye Mektebi öğretmeni olarak atanmış daha sonra müdür yardımcısı olarak görevlendirilmiştir. I. Dünya Savaşında da önemli görevlerde bulunacak olan Hüseyin Selahattin Bey, bu savaşta I. Ordu Menzil Müfettişliği Kurmay Başkanlığına atanmış, 1914 yılında rütbesi Yarbaylığa yükseltilmiştir. Savaşta pek çok yararlılıkları görülen Hüseyin Selahattin Bey, 1915 yılında Albaylığa yükseltilmiş, başarılarından dolayı kendisine Altın Muharebe Liyakat Madalyası ve Alman Savaş

²⁹³TBMM Arşivi, 349 Sicil Numaralı Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

²⁹⁴TBMM Albüm 2010, ss.52.

²⁹⁵Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.779.

²⁹⁶TBMM Arşivi, 349 Sicil Numaralı Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

²⁹⁷TBMM Arşivi, 349 Sicil Numaralı Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

Madalyası verilmiştir²⁹⁸. Daha sonra 1918 yılında Menzil Genel Müfettişliği, 1919 yılında Harbiye Dairesi Başkanlığı ve 3. Kolordu Komutanlığına atanacaktır²⁹⁹.

I. Dönem Mersin Milletvekili olarak 15 Mayıs 1920 tarihinde Meclis'e katılan Hüseyin Selahattin Bey de³⁰⁰, "Kuvâ-yi Milliye namı altında çıkarılan fitne ve fesadın hazırlayıcı ve teşvikçilerinden olduğu" gerekçesiyle verilen idam cezası Padişah tarafından onaylanmıştır (25 Haziran 1920). Hüseyin Selahattin Bey, Mecliste Milli Savunma, Dışişleri, Bütçe ve Sayıştay Komisyonlarında görev almış³⁰¹, Milletvekilliği sona erince İstanbul'a yerleşerek 1923 yılında da askerlikten emekliye ayrılmıştır. 1926 yılında Mustafa Kemal'e suikast girişimiyle alakası olduğu gerekçesiyle tutuklanmış, İstiklal Mahkemesinde yargılanmış ancak beraat etmiştir. 1928 yılında İstanbul Elektrik şirketine memur olarak girmiş, 1934 yılında İşletmenin Kontrol Dairesi Kalem Amirliği ve 1938 yılında Teftiş Dairesi Başkan Yardımcısı görevlerinde bulunmuştur. 1939 yılında Teftiş ve Murakabe Dairesi Başkanlığına yükselen Hüseyin Selahattin Bey, 1946 yılında yaş sınırından emekli olarak³⁰², 6 Ekim 1949 tarihinde vefat etmiştir³⁰³. Hüseyin Selahattin Bey, evli olup bir çocuğu vardı³⁰⁴.

5.3. İsmail Safa Bey (ÖZLER)

İsmail Safa Bey³⁰⁵ 1885 yılında Adana'da doğmuştur. Babası çiftçilik yapan Ali Ağa'dır³⁰⁶. İsmail Safa Bey yabancı dil olarak Fransızca bilmektedir³⁰⁷. İlk ve orta öğrenimini Adana İdadisinde tamamladıktan sonra Mülkiye Mektebine girmiş³⁰⁸, ardından 1908 yılında Adana'da Maiyet Memurluğuna başlamıştır. 1909 yılında Şam Vilayeti Maiyet Memurluğuna atanarak³⁰⁹ 1910 yılında istifa ederek Şam

²⁹⁸Ahmet Demirel, *İkinci Grup'un Kurucularından Salâhattin Köseoğlu'nun Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, ss. 17-19.

²⁹⁹Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.780.

³⁰⁰TBMM Albüm 1920, ss.126.

³⁰¹Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.780.

³⁰²Age, ss.781.

³⁰³TBMM Albüm 2010, ss.52.

³⁰⁴Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.781.

³⁰⁵TBMM I. Dönem Mersin Milletvekilleri Tercüme-i Hâl Kâğıdını doldurmamıştır.

³⁰⁶İbrahim İslam, "Kurtuluş Savaşı'nda Milletvekili, Vali, Milli Eğitim Bakanı Bir İttihatçı İsmail Safa (Özler) Bey (1885-1940)", *Jasss The Journal of Academic Social Science Studies*, 2012, S.5, ss.264.

³⁰⁷TBMM Albüm 2010, ss.52.

³⁰⁸Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.782.

³⁰⁹İslam, agm, ss.264.

İdadisi Tarih-Coğrafya öğretmeni olmuştur³¹⁰. 1911 yılında tekrar Adana'ya dönen İsmail Safa Bey, burada öğretmenlik görevini sürdürecektir³¹¹. 1913 yılında görevinden ayrılarak “*Gülşen-i Ümit*” adında bir özel okul kurmuştur.

İsmail Safa Bey, Yedek Subay rütbesiyle I. Dünya Savaşına katılmış, çeşitli cephelerde savaşmıştır. Mondros Mütarekesinin imzalanmasının ardından 1918 yılında Adana'ya dönerek “*Gülşen-i Ümit*” özel okulunda müdür ve öğretmenlik görevine devam etmiş, ancak Adana'nın işgali ile görev yaptığı okul kapanmıştır. İsmail Safa Bey, Millî Mücadele'de boş durmamış Pozantı'da kurulan Kuvâ-yi Milliye Teşkilatının başına geçerek³¹² vatan savunmasında önemli çalışmalar yapmıştır. İlk TBMM'de I. Dönem Mersin Milletvekili seçilen İsmail Safa Bey 9 Mayıs 1920 tarihinde meclise katılmıştır. Aynı anda Kuvâ-yi Milliye Teşkilatındaki görevini sürdürdüğü için mecliste izinli sayılmıştır. 1920 Pozantı Kongresinde alınan karar üzerine Pozantı, Adana ilinin merkez teşkilatı kabul edilmiş, İsmail Safa Bey Adana Valiliğine getirilmiştir. İsmail Safa Bey'in meclisteki faaliyetleri ise daha çok bütçe meselesi, İçişleri ve Dışişleri üzerinde olmuştur. Ayrıca ilk mecliste Dâhiliye ve Maarif Vekilliği görevleri de yapmıştır³¹³.

İsmail Safa Bey, TBMM'nin II. Döneminde de Adana'dan milletvekili seçilmiş, Cumhuriyetin ilanından sonra kurulan yeni hükümette yine Maarif Vekilliği görevini sürdürmüştür. 1924 yılında üyesi olduğu kabinenin istifası üzerine İsmail Safa Bey'in vekillik görevi de sona ermiş, ancak Cumhuriyet Halk Fırkası İl Örgütünde çalışmış ve ayrıca Adana Halkevi Başkanlığı da yapmıştır. İsmail Safa Bey, VI. Dönemde yine Adana'dan milletvekili seçilecek³¹⁴, 28 Haziran 1940 tarihinde vefat edecektir³¹⁵. Evli ve dört çocuk babası olan İsmail Safa Bey'in Millî Mücadeledeki başarılarından dolayı Kırmızı- Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası bulunmaktadır³¹⁶.

³¹⁰Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.782.

³¹¹İslam, agm, ss.264.

³¹²Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.782.

³¹³TBMM Albüm 1920, ss.126.

³¹⁴Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.783.

³¹⁵TBMM Albüm 2010, ss.52.

³¹⁶Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.783.

5.4.Hüseyin Hüsnü Bey (KONAY)

1878 yılında Konya’da doğan Hüseyin Hüsnü Bey³¹⁷,in babası Mustafa Rıfkı Bey’dir³¹⁸. Almanca, Bulgarca ve Fransızca bilmektedir³¹⁹. İlk ve orta öğrenimini Konya’da tamamladıktan sonra 1898 yılında Harbiye Mektebine girmiştir. 1901 yılında Piyade Teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. Selanik’teki 3. Ordunun 9. Fırkası emrine verilmiş, 1904 yılında 25. Alay Bölük Komutanlığına atanmıştır. Hüseyin Hüsnü Bey, bu görevinde Bulgar çetelerine karşı verdiği başarılı mücadelesinden dolayı kendisine Gümüş İmtiyaz Madalyası verilecektir. 1905 yılında Yüzbaşı rütbesiyle 3. Ordunun 66. Alay Bölük Komutanlığına atanmıştır. Bir ara Kosova Kaymakamlığı da yapmıştır. 1909 yılında 31 Mart Ayaklanmasını bastırmak için Selanik’ten İstanbul’a gelen Hareket Ordusunda da görev almıştır³²⁰.

Hüseyin Hüsnü Bey, Balkan Savaşında Gelibolu Kolordusunun ileri harekâtında bulunmuş, 1914 yılında İstanbul Örfi Divanı Harbi Soruşturma Kurulu Başkanlığına getirilmiştir. 1916 yılında I. Ordu emrine verilen Hüseyin Hüsnü Bey, 1917 yılında Aydın’da 175. ve 179. Alaylarında Tabur Komutanlığı yapacaktır. 1918 yılında Binbaşı olmuştur. İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine, önce Akhisar sonra da Konya Kuvâ-yi Milliye Komutanlığına getirilmiş, ardından Mersin Milletvekili seçilerek 1920 yılı eylül ayında I. Dönem Mersin Milletvekili olmuştur. Ancak daha önce milletvekili olup da istifa eden Emin Efendi’nin yerine yanlışlıkla kendisinin seçildiği aslında Yusuf Ziya Bey’in seçilmiş olduğunun anlaşılması üzerine milletvekilliği geçersiz sayılmıştır (27 Ekim 1920). Hüseyin Hüsnü Bey, ordudaki görevi sırasında bir trafik kazası da geçirmiş görevine devam edememiş, 1923 yılında Binbaşı iken emekliye ayrılmıştır. İstiklal Mücadelesindeki olağanüstü hizmetleri dikkate alınarak 24 Ocak 1924 tarih ve 400 sayılı Kanun gereğince, 22 Aralık 1924’ten geçerli olmak üzere Yarbaylığa yükseltilmesi 8 Haziran 1925’te yüksek tasdikten geçmiştir.III. Dönem

³¹⁷TBMM Arşivi, 346 Sicil Numaralı Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

³¹⁸Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.784.

³¹⁹TBMM Albüm 2010, ss.52.

³²⁰Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.784.

Konya, IV. ve V. Dönemlerde Tokat'tan milletvekili seçilen³²¹, Hüseyin Hüsni Bey,9 Mayıs 1954 tarihinde vefat etmiş olup evli ve dört çocuk babasıdır³²².

5.5.Ahmet Muhtar Fikri Bey (GÜÇÜM)

1876 yılında Muş'ta doğan Ahmet Muhtar Fikri Bey'in babası Mustafa Bey, annesi İffet Hanım'dır³²³. Orta derecede öğrenim görmüş, meslek olarak çiftçilikle uğraşmıştır³²⁴. Padişah ve mutlakiyet aleyhinde olduğu için 1898 yılında Payas Kalesine sürgün edilmiştir. Daha sonra Adana'ya sevk edilerek II. Meşrutiyetin ilanına kadar burada kalmıştır. Ve bu sürede Sanayi Mektebinde öğretmenlik ve müdür muavinliği görevlerinde bulunmuştur³²⁵.

Mütareke sonrası Adana'nın işgali üzerine Millî Mücadeleye katılmış, Kuvâ-yi Milliye Teşkilatında vatan savunması için mücadele vermiştir³²⁶.

I. Dönem Mersin Milletvekili olarak 9 Mayıs 1920 tarihinde meclise katılan Ahmet Muhtar Fikri Bey³²⁷, Kuvâ-yi Milliye'deki görevi sebebiyle mecliste izinli sayılmıştır³²⁸. Daha sonra 1921 yılındameclisteki görevini sürdürecektir. Milletvekilliği sona erince Adana'ya yerleşmiş, 17 Haziran 1930 tarihinde vefat etmiştir³²⁹. Evli ve dokuz çocuk babası olan Ahmet Muhtar Fikri Bey'in, Millî Mücadeledeki başarısından ötürü Kırmızı- Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası bulunmaktadır³³⁰.

5.6.Yusuf Ziya Bey (ERAYDIN)

1892 yılında Mersin'in Çopurlu Köyünde doğan Yusuf Ziya Bey'in, babası Mehmet Bey, annesi Fatma Hanım'dır. Bildiği yabancı dil, Fransızcadır³³¹. İlk ve orta

³²¹Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.785.

³²²TBMM Albüm 2010, ss.52.

³²³TBMM Arşivi, 348 Sicil Numaralı Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

³²⁴Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.786.

³²⁵TBMM Arşivi, 348 Sicil Numaralı Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

³²⁶Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.786.

³²⁷TBMM Albüm 1920, ss.127.

³²⁸Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.786.

³²⁹TBMM Arşivi, 348 Sicil Numaralı Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

³³⁰Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.787.

³³¹TBMM Arşivi, 350 Sicil Numaralı Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

öğrenimini Mersin’de tamamladıktan sonra Adana Ziraat Mektebinden mezun olmuş, İstanbul’da Halkalı Yüksek Ziraat Okuluna girmiştir³³². Ardından I. Dünya Savaşı çıkınca bu okuldan ayrılarak Yedek Subay olarak Harp Okuluna verilmiştir. Yusuf Ziya Bey, Numune İstihdam Taburunda eğitim almış, ardından Çanakkale Savaşlarına katılmıştır³³³. Bu savaşta Kanlıdere Muharebelerinde yaralanmış ve İstanbul’da tedavi görmüştür. İyileştikten sonra tekrar Doğu Cephesine atanmıştır³³⁴. II. Ordu Ziraat Müfrezelerinde Ziraat ve Fen Memurluğunda bulunan³³⁵ Yusuf Ziya Bey, Mütarekeden sonra İstanbul’a dönecektir. Yusuf Ziya Bey, İzmir’in işgali üzerine Kuvâ-yi Milliye’ye katılmıştır³³⁶. Alaşehir, Uşak ve Konya Müdafaayı Hukuk Teşkilatında da görev alan Yusuf Ziya Bey, Ziraat Muallimi olarak görev yaptığı sırada Güney Cephesindeki Kuvâ-yi Milliye hareketinde de bulunmuş, Milli Kuvvetlerin silah ve cephane ihtiyacını sağlama hususunda yardımcı olmuştur³³⁷.

Yusuf Ziya Bey, daha önce seçildiği halde istifa eden Emin Efendi’nin yerine milletvekili olarak 27 Ekim 1920 tarihinde mecliste katılmış³³⁸ ve mecliste Milli Savunma ve İktisat gibikomisyonlarda çalışmıştır³³⁹. 19 Mayıs 1952 tarihinde vefat eden Yusuf Ziya Bey³⁴⁰, evli ve dört çocuk babası idi³⁴¹.

5.7.Emin Efendi

Emin Efendi, ilk TBMM’ye milletvekili seçilmiş ancak meclise gelip katılmadığı için istifa etmiş sayılarak (6 Temmuz 1920) yerine başka milletvekili seçilmiştir. Meclise katılmadığı için I. Dönem Mersin Milletvekilleri Tercüme-i Hâl Kâğıdını doldurmamış olup bu yüzden kendisiyle ilgili herhangi bir resmî belge bulunmamaktadır³⁴².

³³²Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.788.

³³³TBMM Arşivi, 350 Sicil Numaralı Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

³³⁴Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.788.

³³⁵TBMM Arşivi, 350 Sicil Numaralı Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

³³⁶Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.788.

³³⁷Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.789.

³³⁸TBMM Albüm 1920, ss.127.

³³⁹Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.789.

³⁴⁰TBMM Albüm 2010, ss.52.

³⁴¹Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.789.

³⁴²Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.35.

III. BÖLÜM

TBMM I. DÖNEM MERSİN MİLLETVEKİLLERİNİN SİYASİ FAALİYETLERİ

Mustafa Kemal, İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgal edilmesinin ardından 19 Mart 1920'de olağanüstü yetkiye sahip bir meclisin Ankara'da açılacağını duyurmuştur³⁴³. Bu bağlamda bir taraftan Anadolu'da yeniden seçimler yapılırken diğer taraftan İstanbul'dan daha önce seçilen Son Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinden Ankara'ya gelebilenler de olmuştur³⁴⁴. Böylece İlk Meclis; İstanbul'dan Anadolu'ya gelebilen Osmanlı Meclis-i Mebusan üyelerinden ve Anadolu'da yeni seçilen milletvekillerinden oluşmuştur. Böylece Meclis, 23 Nisan 1920 tarihinde açılacaktır³⁴⁵.

Bu ilk TBMM'de seçilmiş bulunan I. Dönem Mersin Milletvekilleri şunlardır:

1. Fahrettin Paşa (ALTAY)
2. Hüseyin Selahattin Bey (KÖSEOĞLU).
3. İsmail Safa Bey (ÖZLER).
4. Hüseyin Hüsni Bey (KONAY).
5. Ahmet Muhtar Fikri Bey (GÜÇÜM).
6. Yusuf Ziya Bey (ERAYDIN).
7. Emin Efendi (Seçildi ancak meclise katılmadı.)

Mersin Milletvekillerinden Fahrettin Paşa, Millî Mücadeledeki görevlerinden dolayı Meclis faaliyetlerine katılamamış ve izinli sayılmıştır. Zaten Emin Efendi meclis katılmadığı için istifa etmiş sayılmıştı. Onun yerine Yusuf Ziya Bey'in seçilmiştir. Ayrıca Hüseyin Selahattin Bey, İsmail Safa Bey ve Yusuf Ziya Bey, mecliste aktif olarak faaliyet göstermiştir. Mersin Milletvekilleri çeşitli konularda takrirler ve teklifler

³⁴³ Velidedeoğlu, age, ss.12.

³⁴⁴ Güneş, age, ss.61.

³⁴⁵ Tanör, age, ss.231.

sunarak genel kurulda da söz almışlardır³⁴⁶. Yine Fahrettin Paşa, I. Dönem Mersin Milletvekili olarak Meclise katılsa da³⁴⁷ Millî Mücadeledeki görevlerinden dolayı meclis kararıyla süresiz izinsiz sayılmış olduğundan mecliste siyasi faaliyetlerde bulunmamıştır³⁴⁸. Hüseyin Hüsnü Bey de milletvekili seçilmiş ancak istifa etmiş sayılan Emin Efendi'nin yerine yanlılıkla seçildiğinin öğrenilmesi üzerine milletvekilliği onaylanmamış, bu sebeple mecliste herhangi bir siyasi faaliyeti bulunmamaktadır³⁴⁹. Emin Efendi'nin de meclise katılmadığı için mecliste herhangi bir siyasi faaliyeti bulunmamaktadır³⁵⁰.

TBMM'de siyasi faaliyetlerde bulunan Mersin Milletvekillerinin vermiş olduğu bazı takrirler, meclis tarafından oylanarak okunmadan direkt olarak hükümete ya da bazı komisyonlara, mercilere havale edilmiş olduğu için o takrirlerin ana metinleri tutanaklarda bulunmamaktadır. Bundan dolayı çalışmada bu takrirler hakkında tutanaklardan hareketle elde edilebilen bilgiler verilmiş olup mecliste okunan takrirler ise tutanaklarda olduğu için çalışmada açıkça onlara da yer verilmiştir.

1. Hüseyin Selahattin Bey

1.1. Meclise Verdiği Takrirler

Hüseyin Selahattin Bey'in, 31 Ocak 1921 tarihinde 141. içtimada, meclise verdiği takrir şöyledir:

“Mersin Mebusu Selahaddin Beyin, Meclis azası arasında hafiyeye bulunduğuna dair Mustafa Kemal Paşa tarafından vuku bulan beyanattan dolayı bu meselenin biran evvel tahkik edilmesine ve azanın serbestî kelâmının ihlâl edilmemesine dair”. Bu takrir mecliste okunmuş, Hüseyin Selahattin Bey'in takririnde istediği Heyet-i Vekiliye güven meselesi oylanarak 134 kişinin katılmış olduğu oy birliğiyle Heyet-i Vekiliye duyulan güven beyan edilmiştir³⁵¹.

³⁴⁶Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.775-789.

³⁴⁷TBMM Albüm 1920, ss.127.

³⁴⁸Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.776.

³⁴⁹Çoker, *TPT TBMM I. Dönem MÖ*, ss.785.

³⁵⁰TBMM ZC, D.1 C.2, ss.202.

³⁵¹TBMMZC, D.1, C.8, ss.30- 32

Hüseyin Selahattin Bey'in, 20 Haziran 1921 tarihinde 40. içtimada, meclise verdiği karar şudur:

“Mersin Mebusu Selahattin Bey'in, Samsun- Havza yolunun tamiri için havale edilmesine dair”. Ancak meclis tutanaklarında bu kararın direkt hükümete havale edildiği yazılmaktadır³⁵².

Hüseyin Selahattin Bey'in, 27 Ekim 1921 tarihinde 100. içtimada, meclise verdiği karar şudur:

“Mersin Mebusu Selahattin Bey'in, malul mahpusların muayenesiyle neticesine göre haklarında muamele ifasına dair”. Bu kararın Dâhiliye Vekâletine gönderildiğine dair meclis tutanağı bulunmaktadır³⁵³.

Hüseyin Selahattin Bey'in, TBMM'nin 3 Aralık 1921 tarihinde 121. içtimada, meclise sunduğu karar şudur:

“Mersin Mebusu Selahattin Bey'in Heyet-i Vekilenin salâhiyet ve vazifesine dair olan kanun teklifinin encümeni mahsusa iade edilmesine dair”. Bu karar Layihayı Encümene iade edilmesi oylamaya sunulmuş, oy birliğiyle kabul edilmiştir³⁵⁴.

Hüseyin Selahattin Bey'in, TBMM'nin 20 Aralık 1921 tarihinde 131. içtimada, meclise sunduğu karar şudur:

“Mersin Mebusu Selahattin Bey'in, ordudaki hayvan zayıyatını tetkik etmek ve bir tahkikatı teşrîyede bulunmak üzere Meclis dahilindeki erbabı ihtisastan bir heyet intihap edilmesine dair”. Heyetin oluşturulmasına dair olan bu karar, sonraki oturumlarda görüşülmek üzere ertelenmiştir³⁵⁵.

Hüseyin Selahattin Bey'in, 31 Aralık 1921 tarihinde 137. içtimada, meclise sunduğu karar şudur:

“Mersin Mebusu Selahattin Bey'in, Adana ve havalisinde işgalden mütevellit zarar ve ziyanın tesbiti için mali bir komisyon teşkiline dair”. Kararın Heyet-i Vekileye havale edildiği meclis tutanağında bulunmaktadır³⁵⁶.

Hüseyin Selahattin Bey'in, 12 Ocak 1922 tarihinde 143. içtimada, meclise sunduğu karar şudur:

“Mersin Mebusu Selahattin Bey'in arkadaşlarının, Müdafaa-i Milliye Vekâletinden istifa eden Refet Paşa'ya Meclisin teşekkürlerinin iblağıyla beraber

³⁵²TBMM ZC, D.1, C.10, ss.419.

³⁵³TBMM ZC, D.1, C.13, ss.280.

³⁵⁴TBMM ZC, D.1, C.15, ss.4.

³⁵⁵TBMM ZC, D.1, C.15, ss.185.

³⁵⁶TBMM ZC, D.1, C.15, ss.268.

Meclis takdirnamesiyle taltif edilmesine dair”. Bu takrire, muhalif sesler çıkmış olsa da takririn oy çokluğuyla kabul edildiği meclis tutanağında bulunmaktadır³⁵⁷.

Hüseyin Selahattin Bey’in, 9 Mart 1922 tarihinde 5. içtimada, meclise sunduğu takrir:

“Mersin Mebusu Selahattin Bey’in, ruznamenin hüsnü tanzimine ve Meclis müzakeratına ait zabıtların günü gününe tabı ve tevzi edilmesine ve müstediya ve suallere dair”. Bu takririn oy birliğiyle kabul edildiği meclis tutanağında bulunmaktadır³⁵⁸.

Hüseyin Selahattin Bey’in, 8 Nisan 1922 tarihinde gerçekleşen 22. içtimada, meclise sunduğu takrir şudur:

“Mersin Mebusu Selahattin Bey’in, mahpusinin sây ve amele mecbur tutulmasına dair”. ButakririnDâhiliye Vekaletine gönderildiği meclis tutanağında bulunmaktadır³⁵⁹.

Hüseyin Selahattin Bey’in, 10 Nisan 1922 tarihinde 23. içtimada, meclise sunduğu takriri şudur:

“Mersin Mebusu Selahattin Bey’in, hapishanelerin ıslahı için avans verilmesine dair”. Bu takrir oylamaya sunulmuş olup oy çokluğuyla Heyet-i Vekileye havale edilmiştir³⁶⁰.

Hüseyin Selahattin Bey’in, 9 Eylül 1922 tarihinde 99. içtimada, meclise sunulan takrir şöyledir:

“Mersin Mebusu Selahattin Bey’in, haftada bir gün Heyet-i Vekilenin vazife ve salahiyeti hakkındaki layihanın müzakere edilmesine dair”. Heyet-i Vekilenin çalışacağı gün tartışılmıştır³⁶¹. Pazartesi günü, çalışma günü olarak tespit edilmiş, oy çokluğuyla kabul edilmiştir³⁶².

Hüseyin Selahattin Bey’in, 8 Kasım 1922 tarihinde 134. içtimada, meclise sunulan takrir:

³⁵⁷TBMM ZC, D.1, C.16, ss.17.

³⁵⁸TBMM ZC, D.1, C.18, ss.136.

³⁵⁹TBMM ZC, D.1, C.19, ss.56.

³⁶⁰TBMM ZC, D.1, C.19, ss.81.

³⁶¹İbrahim Bozkurt, “Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Mersin Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, C:41, S: 2, ss.101.

³⁶²TBMM ZC, D.1, C.22, ss.569.

“Mersin Mebusu Selahattin Bey’in Nafia Vekâletinden temenni”. Butakrir ve takrire dair sualler Nafia Vekâletine havale edildiği meclis tutanağında bulunmaktadır³⁶³.

Hüseyin Selahattin Bey’in, 27 Kasım 1922 tarihinde 146. içtimada, meclise sunulan takrir şudur:

“Mersin Mebusu Selahattin Beyle arkadaşlarının, Yenigün gazetesinde intişar eden bir başmakaleye dair”. Butakririn Divan-ı Riyasete oy çokluğuyla havale edildiği meclis tutanağında bulunmaktadır³⁶⁴.

1.2. Hüseyin Selahattin Bey’in Meclise Sunduğu Teklifler

Hüseyin Selahattin Bey’in 30 Nisan 1921 tarihinde 27. içtimada, meclise sunduğu teklif şudur:

“Mersin Mebusu Selahattin Bey’in, Tohumluk zahire bedelatının affi Kanunundan istitaati maliyesi müsait olanların istisnası hakkındaki”. Mali durumu sıkıntıda olmayan kişilerin, bu affin dışında tutulması ile ilgili olanbu kanun teklifi, Teklif Layiha Encümenine gönderilmiştir³⁶⁵.

Hüseyin Selahattin Bey’in, TBMM’nin 28 Ocak 1922 tarihinde¹⁵¹. içtimada, meclise sunduğu teklifi:

“Mersin Mebusu Selahattin Bey’in, Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesine iki milyon lira avans itasına dair”. Bu kanun teklifininoylanarak kabul edildiği meclis tutanağında bulunmaktadır³⁶⁶.

Hüseyin Selahattin Bey’in, TBMM’nin 16 Mayıs 1921 tarihinde 34. içtimada, meclise sunduğu teklif şudur:

“Mersin Mebus Selahattin Bey’in hapisanelerin ıslahı hakkındaki”. Bu kanun teklifinin Teklif Layiha Encümenine havale edildiği meclis tutanağında bulunmaktadır³⁶⁷.

Hüseyin Selahattin Bey’in, TBMM’nin 27 Mayıs 1921 tarihinde 43. içtimada, meclise sunduğu teklif:

³⁶³TBMM ZC, D.1, C.24, ss.429.

³⁶⁴TBMM ZC, D.1, C.25, ss.97.

³⁶⁵TBMM ZC, D.1, C.10, ss.166.

³⁶⁶TBMM ZC, D.1, C.16, ss.165.

³⁶⁷TBMM ZC, D.1, C.10, ss.295.

“Mersin Mebusu Selahattin Bey’in, hapishanelerin ıslahı ve Bursa Mebusu Operatör Emin Bey’in, Hapishanelerin imalathane haline ifrağına dair”. Bu kanun teklifleri ve Layiha Encümeni mazbataları, Meclise sunulmuş, hapishanelerin imalathaneye dönüştürülmesi istenmiştir. Her iki milletvekilinin teklifleri birlikte müzakere edilmiştir³⁶⁸.

Hüseyin Selahattin Bey’in, 29 Eylül 1921 tarihinde 83. içtimada, meclise sunduğu teklif:

“Mersin Mebusu Selahattin Bey’in, hapishanelerin ıslahı hakkında kanun teklifi ve Layiha Encümeni mazbatası, Bursa Mebusu Operatör Emin Bey’in Hapishanelerin imalathane haline ifrağı hakkındaki”. Bu kanun teklifinin, Dâhiliye Encümenine havale edildiği meclis tutanağında bulunmaktadır³⁶⁹.

14 Mart 1922 tarihinde 8. içtimada, meclise sunduğu teklif:

“Mersin Mebusu Selahattin Bey’e arkadaşlarının, zabitanın kıdemli yüzbaşı ile memur ve mensubini askeriye maaşına muadilleri melbusat ve teçhizat bedeli itası hakkındaki”. Bu kanun teklifiyle ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatasıyla, senede bir defa olmak üzere subaylara kıyafet ve teçhizat bedeli olarak kırk sekiz bin lira verilmesini istenmiş, oy çokluğuyla teklif kabul edilmiştir³⁷⁰.

1.3. Hüseyin Selahattin Bey’in Meclisteki Konuşmaları

Hüseyin Selahattin Bey’in 20 Ocak 1921 tarihinde 135. içtimada, “Teşkilatı Esasiye Kanunu layihası ve Encümeni mahsus mazbatası” münasebetiyle söz almış, “Ne vakit yapılacak? Siz zaman kazandırmak istiyorsunuz.” diyerek kanun maddelerinin müzakere edilmesinin geciktirilmemesini dile getirmiştir³⁷¹.

TBMM’nin 31 Ocak 1921 tarihinde 141. içtimada, “Bir Merkezi Hükümet teşkili için komisyon kurulması ve bu komisyonda Meclisten de üç aza bulundurulması hakkındaki kararnamenin gönderildiğine dair İcra Vekilleri Riyaseti tezkeresi” münasebetiyle söz alan Hüseyin Selahattin Bey, bütçenin bir hükümet merkezi

³⁶⁸TBMM ZC, D.1, C.11, ss.59.

³⁶⁹TBMM ZC, D.1, C.13, ss.43.

³⁷⁰TBMM ZC, D.1, C.18, ss.214.

³⁷¹TBMM ZC, D.1, C.7, ss.336.

yapılması için kullanılması yerine, devletin yararına kullanılmasını, fabrikalar yapılmasını istemiştir. Bu konudaki konuşmasının tam metniasağıdadır:

Efendiler, mesele iki meseledir. Vehbi Efendinin buyurdıkları gibi: biri memlekette- ordumuzu ve kudreti harbiyemizi temin ve takviye edecek fabrikaların, daüssulaların nerede tesisi en muvafık olabilir? Bunlar, ahvali harbiye bizim lehimizde ve aleyhimizde olduğuna nazaran, milletin her zaman emin bir surette kendi kudretini alabileceği yerlerde olmalıdır. Bu imalâtu harbiye merkezi neresi olacaktır! Memleketin sınav muntıkası neresidir? Fabrika yapmak için lâzım olan mevaddı iptidaiye nerede bulunur?

İkinci mesele; bugün hâlihazırda bu Hükümete bir Payitaht yapmak, yani Meclisi Mebusan, Harbiye Nezareti ve saire yapmak meselesidir. Bu iki mesele tamamen yekdiğerinden ayrı birer meseledir. Düşündüğüm şudur: Eğer efendiler; birinci mesele mevzubahis ise, yani ordumuzu yaşatacak, memleketimizde bize lâzım. Olan mühimmat, esliha ve top imal edecek, aleddevam memleketimizde şimendifer rayları ve saire yapacak fabrikaları vücuda getirmek ise, bunun kolayı vardır. Bunun hakkında tetkikat yapılmıştır, mevcuttur. İstanbul'dan bunu Hükümet alıp getirebilir ve bunu bilenlerimiz vardır. Bu mesele hakkında Hükümet anlaşabilir. Bunu burada münakaşa etmek istemiyorum. 1326'da Mahmut Şevket Paşa merhumun zamanında Anadolu'ya bir heyeti fenniye gitmiş, tetkikatta bulunmuştur ve mevkiini intihap ederek Hükümete rapor vermiştir. Bu husustaki malûmat Hükümetçe pek malûmdur. İmalâtu harbiye bunu gayet iyi bilir ve bu bapta teessüs etmiş kanaatler vardır. Az ve çok o kanaatler hakikate yakındır. Bugün Hükümet te bu kanaattedir. Onun için meseleyi burada münakaşa, etmeyelim. İmalâtu harbiye bütçesi için görüştüğümüz zaman, imalâtu harbiye müdiranını malûmatı kâfiyeleri mevcuttur, bu bapta Hükümet, İmalâtu harbiye idaresi, Müdafaa-i Milliye Vekâleti istediği gibi tetkikat yapabilir. Binaenaleyh Meclisi Âlide mevzu edilecek bir mesele olmadığını görüyorum. Meclisi Âliye arz ve mevkii müzakereye vaz edilen mesele; bugün bir Payitaht inşa etmek, Nisanda temel atmak ve Şubat nihayetinde Payitaht vücuda getirmektir. Bugünkü icabat ile bugünkü mantık ile ve bugünkü akli basit ile kabili telif ise birincisini böyle söyleyerek ikincisine (Angajman) yaptırmak istiyor. Benim, bunu katiyen gönlüm almıyor. Hiçbir hususta fikri saniye vâkıf olmayarak meseleyi his noktai nazarından değil aklen düşünürsek... Rica ederim; önümüzdeki senenin Müdafaa-i Milliye bütçesinin tetkikini Heyeti Âliyeniz emir buyurdu, bizi gönderdi. Gittik, tetkikat yaptık, bütçe biz gitmeden gelse idi seksen beş milyon lira ile geliyordu. Membai varidatı kırk milyon lira olan bir Hükümette harbiye bütçesi seksen beş milyon lira ile geliyor ve devairi sairesinden gelecek bütçeler de on iki buçuk milyon. Böyle bir vaziyette Payitaht tesis etmek için para vermenin mânasını anlamı yorum Pekâlâ kendi bütçelerini kendileri daha iyi bilirler efendiler. Maksadım muaheze değildir. Hisse kapılmıyorum. Fakat aklın yolu birdir. Payitaht için bugün müzakereye girişmemiz, bugün Mecliste buna karar verip de biz gönderdik diyecekler. Onun için çok rica ederim. Bu iki meseleyi birbirinden, yani his ile hesap meselesini birbirinden ayıralım. Biz Meclisi Âlide bunun çok zararlarını gördük gibi geliyor. Hisse kapılmağa lüzum yoktur. Fabrikalarımızı, imalâtu harbiye fabrikalarımızı, memleketin en emin yerinde yapalım. Toplarımızı, tüfeklerimizi âdanın taarruzundan masun olacak yerlerde bulunduralım ve bu bapta lâzım gelen tetkikatı Hükümet istediği gibi yapsın, serbesttir. Lâzım olan parayı kendilerine verelim. Efendiler; bir fırkamız eksik olsun, fakat bir yerde bir

fabrikamız bulunsun. Bu memlekette demircilik, marangozluk yahut her nevi imalât için, meselâ şimendifer rayları için müesseseler yapalım. Onun için imalâtı sınıyenin tesisine can ve dilden çalışmak, bu memleketin iktisadiyatı için lâzımdır. Ordusu için demiyorum. Ordusu ondan istifade etmeli. İktisadiyatın tesisi için memlekette müsait bir noktada sinai müesseseler vücuda getirmek elzendir. Birinci derecede bugün ordu bundan müstefit olur, iktisadiyatımız müstefit olur. Bu, lâzımdır ve Hükümet bunu yapabilir. Fakat bu bahsin Meclisi Âliye getirilecek: Payitaht meselesine Meclisin iştirak; ettirilmesini bendeniz, içinde bulunduğumuz bugünkü ahvali siyasiye noktai nazarından, doğru görmediğim gibi anlamadığım bir şeydir. (Alkışlar). Affınızı rica ederim. Hiç kimsenin hakkına taarruz etmek istemem. Fakat açıkça konuşalım. Olmayan bir şey niçin ortaya konuluyor, anlamıyorum³⁷².

Hüseyin Selahattin Bey 31 Ocak 1921 tarihinde 141. içtimada, “Amasya Mebusu Ragıp Beyle rüfekasının, Londra’ya gönderilecek heyeti murahhas vesileyle İstanbul’da Tefik Paşa ile cereyan eden muhaberat meselesinin evveleminde bir encüimde müzakere edilmesine dair takriri”nde söz almış, Mecliste bir hafiye bulunduğuna dair yapılan konuşmalardan dolayı öncelikle güvenliğin sağlanmasını istemiştir. İlgili konuşma metni şöyledir:

Efendiler; bu takriri lazım olan zevat bir hisse tebaiyet etmiştir. Doğru veya yanlış, yanlış ta olabilir. Bu takriri lazım olanlar şunu düşünmek istemişler ki- ben başkalarını bilmiyorum- şahsen şunu düşündüm ki: Şu Meclisin devam ve bakasını icabettiren mesailin en mühimi bugün mevzu olmaktadır ve bugün yine çalışılıyor. Benim söylemek istediğim şey lazım olanlar meyanında hafiye vardır denilmiştir. Muhaberat; en ziyade Meclisi Âlinin alâkadar olacağı bir mesele mahiyetinde olduğu için; bu bapta yerilecek mukarrerat İcra edildikten sonra değil, icra edilmeden evvel Meclise arz-lüzumunu Bendeniz menfaati memleket ve Devlet için ve Meclisin müstemirren hali inikatta bulunması mahiyetine mütevaflık olduğu için doğru düşündüm. İhtimal ki, bu meselenin bugün müzakere edilmesi doğru olmayabilir. Bundan Hükümet veya alâkadar olanlar bahsedebilir. Fakat Meclisin bir hakkıdır ki, cereyan eden müzakerat sonra emri vâki gibi Meclise gelmiş olmasın. Bu mesele bir celsei hafiye ile daha evvel Mecliste her zaman müzakere edilebilir. Verilen takrir başka bir mahiyeti haiz değildir. Eğer Heyeti Vekile vazifesini bilâkaydû şart ifa ediyorsa, Meclisin müstemirren devamındaki maksat ve gaye nedir? Bunu anlayamadım. Onun için bunu anlayalım ve Meclis salâhiyetini takip edebilsin diye bu takrir yazılmıştır. Yapıldıktan sonra Meclise arzolunan nokta başkadır, yapılmadan evvel Meclise arzedilen başkadır. Heyeti Hükümetin fikri budur diye söylenen söz başkadır. Meclisin eğer mütalâadermeyanına hakkı varsa bu hak kendine bahşolunmalıdır, eğer yoksa ve yalnız vazifesi emri vakileri telâkki ise. Hükümet; ittihaz ettiği mukarrerattan Meclisi de alâkadar eder. Hükümet Reisi buyurdular ki: bu Meclise emniyet edilemiyor, hafiye vardır. İşte efendiler; bu, Meclisin haysiyet ve şerefi için mühim bir noktadır. Böyle kimseler varsa tecrit edilsin ve Meclisin mahiyeti hakikiyesi bir iki sefil veyahut bir iki başı boş mahiyetinde olanlar için duçarı tariz olmasın. Bu kürsü söz söylemek ve hakkı müdafaa etmek içindir. Eğer burada söz söylememek lazımsa pek kolay, söz söylenmesin, yok söylemek için açılmışsa; hükümet serbesttir, her istediğini hafi ve aleni celselerde söyleyebilmelidir. Eğer

³⁷²TBMM ZC, D.1, C.8, ss.10.

söyleyemezse, bu Meclisi muhatap addedemiyorsa, Meclise itimadı yoksa, bu Meclisi sayani emniyet görmüyorsa bu Meclise lüzum yoktur. Ben bu sıfatla demek isterim ki, Meclisin içinde bir fenalık varsa temizlenmesi; hem Meclis Riyasetine, bilhassa Heyeti Umumiyyeye terettüp eder en mühim bir vazifesidir. Lâkin Meclisin alâka izhar etmesi yani; cereyan eden müzakeratı biz de evvelden öğrenelim, tebliğ edilmeden evvel görelim demesi, rica ederim tariz midir, yoksa hakkını istemek midir? Yanlışsa reddediniz. Başka bir şey söylemek istemiyorum. Bunda hiçbir şahsi noktai nazar yoktur, efendiler. Yani bu, bir arzudan ibarettir. Bazı rüfeka; encümenlerde tetkik edilsin dediler, onda ehemmiyet yoktur. Efendiler mesele o değil. Asıl biz Hükümetin bu azîm meselede Meclisi alâkadar etmesini rica ediyoruz. Eğer bunu söylemek kabahat ise efendiler. Birbirimizi muatebe etmeyelim, fena görmeyelim, birbirimize suiniyet göstermeyelim. İçimizde fenalık eden insan var ise çıkarırız, temizleriz ve bunu hepimiz rica ederiz. Bendeniz de bu kâğıda bir hakkı istemek için yazı imza ettim ve hâlâ o hakka kailim. O imzalar meyanında hafıye sıfatında bulunan insanları Hükümetin tesbit edeceği şekilde, fakat biran evvel temizlenmesi lâzımdır. Bunu her namuslu zatın talep etmesi hakkıdır, talebim budur ve bu bapta bir takrir veriyorum. Müsaade buyurursanız okuyalım. Kimsenin Hükümetten veya şundan bundan • istediği yoktur, herkesin istediği hakkıdır ve bu hakkın istenmesi müzakereye konması ve hukukun meydana konması faide ise bu faideyi ben talep ediyorum. Bundan bugün bahsetmeyin diyorsunuz, eğer bunun bugün mahzuru, mazarratı var ise yarın bahsetmek üzere söylemek hakkımı muhafaza ederim³⁷³.

31 Ocak 1921 tarihinde¹⁴¹. içtimada, “Mebuslardan hafıye bulunduğu dair Mustafa Kemal Paşa'nın sözü üzerine verdiği takrir hakkındaki” sözalan Hüseyin Selahattin Bey, şahsına yapılan hafıye yakıştırmalarına itiraz etmiştir. Bu konuşmanın tam metni aşağıdadır:

Efendiler; Paşa Hazretlerinin bendenizin bütün tereddütlerimi bu zihniyete atfetmelerini mazur görürüm. Çok teessüf ediyorum ki efendiler; şahsım için söz söyleniyor. Allah bugünü gösterdi. Esef ederim. Benim mevcudiyetim hiçtir. Sifirdir. Fakat tezahür etmek lâzım gelen bazı şeyler var. Evet, ben İngiliz sefaretinin hazırladığı bir torpido çekerle Samsun'a geldim. Beni gönderen Harbiye Nezaretinde isimlerini söylemek istemediğim zevatı âliyedir. Beni bu makasıdı âliyenin temini husulü için, o zaman Hükümetle Anadolu arasında mevcut olan uçurumu ıslah için ve müsait ve mutedil bir vaziyette mesele-i milliyenin halli için göndermişlerdir. Paşa Hazretleri bunu bilmez değillerdir. Fakat benim şahsıma bir leke kondurmak istiyorlarsa serbesttirler. Ben hiçbir kimsenin karşısında istiaze etmeyeceğim. Fakat rica ederim. Ne için benim şahsıma leke sürülmek isteniyor? Sonra; Heyet-i Temsiliyeyi arzu ediyor ve Meclisi arzu etmiyor dediler. Allah'tan korkmalı Ben Allahtan istiaze ederim, Allah'tan korkarım efendiler. Bir Heyeti Temsiliyenin vücuduyla bu memleketin idaresi kabil olacak ve memleketin, milletin bir Meclisi Âlisine razı olmayacak kadar basit zihniyetli bir insanı ben tasavvur etmiyorum ki şu Mecliste bulunsun. Mutalâatı- mı pek güzel okuyabilirsiniz, aşikârdır. Heyeti Temsiliye geçen sene Sivas'ta çalıştığı zaman benim söylediğim sözler mukayyettir. Rica ederim. Meclisi Âlinin bir şubesine veriniz, tetkik, etsinler. Efkâr ve mutalâatım, bir Meclisi Millinin teşkili ne muarız olduğumu tazamın-un ediyorsa bugün beni bu Meclis içinde çalıştıran, beni bu Meclise iltihak ettiren Zatı Devletleridir. Rica ederim. Bana mebus olmaklığım teklif edildiği zaman işim çok dedim. Rica ederim burada her söz söylemek isteyenler böyle lekelenirse bu Meclis içerisinde oturmayalım. Burası eğer milletin

³⁷³TBMM ZC, D.1, C.8, ss.27-28.

evi işe pek âlâ, rica ederim serbest olalım. Bu nedir? Ayıptır. Allahtan istiaze ederim, maksadım tariz değildir. Lâkin nedir bu haller? Anlamıyorum. Herhangi bir mesele için bir arkadaş bir sual sorsa alınca bir damga vuruluyor ve üzerine bir çamur atmak için bir tertip görüyorum. Allah'tan korkalım, Allah'tan. Nedir bu haller? Ben bir şey anlamıyorum. Nasıl olur ki, bir Meclisi Millinin vücuduna ben muarız olayım? Efendiler, Heyet-i Temsiliye için şahsan ve kalben o zamandan bu vakte kadar ve burada ordu muntikasında asayişin husulü için çalıştım. Benim mesaimi şahsan söylemek istemiyorum. Dört livanın mebusları bunu bilirler. Niçin beni itham ediyorlar? Hükümet pekâlâ biliyor. Ne oluyor bilmiyorum? Efendiler, ben itham olunabilirim, bütün insanlar gibi benim de nekayisim olabilir. Ben isbatı kemal için buraya çıkmıyorum. Ben kimsenin şahsına tariz etmiyorum. Benim şahsiyetim hakkında niçin tariz olunuyor? Bilmiyorum Meclisi Âlinizden istiaze ederek söylüyorum. Tereddüdüm olursa, zihnimde anlamadığım nikat olursa, rica ederim, şüphe etmeyeyim mi? Benim zihnim vardır. Bu, işleyecektir. Bunu kabul buyurunuz. Burası Meclisi Âlidir ve burası birinin evi değildir. Hepinizin evidir. Sual budur. Efendiler; burası hepimizin evi olduğuna göre şerefimize haysiyetimize ilişmeyiniz, rica ederim, birbirimizin haysiyetimize ilişmeyelim. Bunu reddederim.³⁷⁴.

Hüseyin Selahattin Bey, TBMM'nin 15 Kasım 1921 tarihinde 151. içtimada, "1336 senesi Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesi ve o meyanda müzakere edilen teklifler ve sual takrirleri" münasebetiyle söz almış, Levazım sınıfının oluşturulması ve burada görev alacak memurlara bütçe ayrılmasını istemiştir. İlgili konuşma metni şudur:

Arkadaşlarımızın bazı nikat hakkındaki tereddütleri bendenizi biraz tenviri» meseleye sevketti. Her sınıfta olduğu gibi askerlik umurunda da levazım umuru bir sınıftır. Bunun bir imektebive kendisine mahsus usulleri vardır. Ben zannetmem ki hariçten laalâtâyin, umuru ticariyeye vâkıf olan bir arkadaşımız, levazımı askeriyenin icabettirdiği ihtisası haiz olabilsin. Levazım sınıfı namiyle ve vaktiyle tesisine başlanansınıf; bir takım esbab ve mevaniin haylûletiyile inkişaf edememiştir. Bugün kitaatımızda umuru hesabiye ile mütevekkil olan arkadaşlarımız da istediğimiz Levazım mekteplerinden yetişememiştir. Yani biz levazım sınıfının istediğimiz şekildedeten saikını ve maksadı temin edecek bir mertebeye gelmesini temin mecburiyetindeyiz. Efendiler; Levazım sınıfı 1326 senesinden sonra adım atmağa başlamıştır. O vakte kadar umuru levazım; bir alıp vermekten ibaret zan olunuyordu. Bu umur böyle değildir efendiler. Ordunun arkasından yiyeceğini yetiştirmek, önünden yiyeceğini hazırlamak ve ona lâzım olan basireti haiz olmak lâzımdır. Halbuki bizde sureti umumiyede levazım demek, para demektir. Para ise biraz kirlî bir iştir ve bu noktai nazardan Levazım sınıfı kirlenebilir. Bendeniz zihinlere giren bu meseleyi tenvir etmek isterim. Bu komisyonun üç zatı tâyin olunmuştur. Yapacakları işler hakkında bendenizde kendileriyle görüştüm. Malûmu ihsanınız Teftiş ve Muayene Heyetlerini yapmak şeklen kolaydır. Fakat lâzım olan zevatı bulma, umuru muhtelif de tecrübedar zevata malik olmak her zaman için mümkün olmayabilir. Bunu arzdan maksadım böyle bir komisyon vardır. Efendiler Levazım sınıfı vardır ve lâzımdır. Ve Levazım emrinde kullanılacak; zâbitanı çok görmeyin. Eğer istediğimiz gibi, aradığımız zâbitan bulursak bir levazım- mektebi açmağa mecburuz ve ihtiyaç ta vardır. İyi bir levazım sınıfı ve levazım memurları isteyelim. Bunlar çok açık göz ve faal olmalıdır. Usul bilmeli çabuk anlamak ve çabuk iş görmelidir. Hükümetle

³⁷⁴TBMM ZC, D.1, C.8, ss.31-32.

muhtelitan yapılabilir. Zannederim ki Heyeti Aliyenizde bu nikat hakkında tenevvür etmek istiyordu. Bu keyfiyet bu sene-içim bu -şekilde olacaktır.³⁷⁵

TBMM'nin 14 Mart 1921 tarihinde 7. içtimada, "Yazıcı efrak ve küçük zabitanın iaşesi hakkındaki" kanun münasebetiyle söz alan Hüseyin Selahattin Bey, kanun maddeleriyle ilgili düzenleme önerilerinde bulunmuştur. Adı geçen konuşma aşağıdadır:

Samsun tarafından asker sevkolunuyor. Sahiller de pahalılık ziyadedir. Bittabi orada ona göre yevmiye verilir. Binaenaleyh bir kolordu muntakası dâhilinde, meselâ esas olarak biz vasati bir iaşe kabul etsek bununla yapılacak sevkiyat dahi doğru olmaz. Çünkü Samsun'la Aziziye'nin yahut Amasya ile Tokâd'ın fiyatlarını birleştirilerek yapılan bu vasati yevmiye o kolorduda muteber olsun dersek, kezalik yine sahiller üzerinden yapılan sevkiyatta pahalı yerlerde askerin karnı o para ile doyamaz. Binaenaleyh bunda bir esas kabul ettik. Bütün her türüğü şâmil olarak sarfı rayiç belde üzerinden kabul etmek de fevkalâde mütehavvi olur. O zaman belediyeler de öyle bir fiyat verirler ki, bütün bunlar masarifi askeriyeyi mütehavvil bir halde bırakabilir. Onun için bir esas kabul etmek lâzım ki, her türlü mehaziriaz çok tadil edebilsin. Zaten kıtaat beşliye nahzi askerler vardır. İaşelerinin fiyatlarını bilir. Muayyen muntakalar için fiyat vasatilerini tesbit ve o fiyatları tebliğ etsin ve yapılacak her türlü sevkiyatı askeriyede o fiyata göre verilsin. Bu suretle muayyen olur. Bâzı memleketler vardır ki, rayiçlerinde büyük bir tebeddül olamaz. Oralar için bir ve yaiki fiyat vasati kifayet edebilir, o nokta dahilindeki sevkiyatı askeriyeye için bâzı yerlerde vardır ki, fiyatları mütebettildir. Oralarda, o kolordulara bir iki, üç fiyat, yani muayyen muntakalarda verebilir ve bunu biz yapmıştık. Meselâ Amasya havalisinden Samsun'a vukubulacak sevkiyat için bir fiyat vermiştik. Amasya'dan Cenup tarafına gidecekler için ayrı bilfiyat vermiştik, esarın gılasına ve derecesine göre bittabi hayvan sevkiyatı da ayın surette olacaktır. Her sene rayice göre kol ordular iaşeler için para tâyin etmek hakkına maliktir. Muntakasında kıtaat da bulundurursa o kıtaati o paradan iaşe ediyor.

Binaenaleyh her kolordu kendi muntakası dahilindeki esara hâkimdir. Askerini iaşe ettiği gibi asker bulunmadığı erlerde de sevkedeceği efradın iaşesine kifayet edecek miktarı mahallerinden alacağı malûmata göre tâyin ve tesbit eder. Hulâsa etmek lâzım gelirse: İki noktai nazar karşısında bulunabilirsiniz. Biri; her memleketin kendi rayici üzerinden asker sevk edilmesi keyfiyettir. İkincisi; her noktai askeriyede o mm takanın rayici mahallisini nazarı dikkate alarak icabına göre bir veya iki fiyatı vasati tâyin ederek sevk etmesidir. Bendeniz ikincisini daha ziyade mazbut görüyorum. Askerin nefi için de çok muvafiktir. Hazine için de bir mazbutiyet temin eder. Çünkü o hesapları kontrol edecek onlardır. Binaenaleyh Müdafai Milliye Encümeninin bu noktai nazarla yapılan teklifinin aynen kabul edilmesini teklif ederim. Paşa Hazretleri de bu teklife taraftardır. Çünkü Hükümetin kabul ettiği fiyat, mümkün merteye elinde umumi bir hesap bulunmak ve ona göre bütçe yapmak için (600) kuruş demişlerdir. Halbuki, öyle yerler vardır ki, bu para ile efrat sevkolunamaz, mutazarrır olurlar. Çocukların karınları doyamaz. Onun için Müdafai Milliye Encümeninin teklifini kabul etmenizi rica ediyorum. Tabiatıyla efradın menfaatine muvafık olan bu teklifi Paşa Hazretleri de kabul buyururlar³⁷⁶.

Hüseyin Selahattin Bey, TBMM'nin 24 Mart 1921 tarihinde 11. içtimada, "Muvazene-i Maliye Encümeninin, sekiz milyon liralık ikinci avans kanunu"

³⁷⁵TBMM ZC, D.1, C.8, ss.262-263.

³⁷⁶TBMM ZC, D.1, C.9, ss.107.

münasebetiyle söz alarak bu madde üzerinde durulması yerine, avansın verilmesini hemen kabul ederek diğer maddelere geçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu konuşmanın tam metni aşağıdadır:

Efendiler, bendeniz üçüncü maddede mevzu olan ve elimizde maatteessüf cetveli mevcut olmayan hidemat ve memuriyetler için ceffelkalem bir kabule aklım ermiyor. Şüphesiz ki kanaatler birbirine muhaliftir veyahut Muvazene-i Mâliye Encümeninin dürüdiraz tetkik ettiği ve bihakkın lüzumuna kanaattar olduğu mesailde bendeniz sahibi kanaat olamam. Binaenaleyh, böyle tevsi edilmiş hidematı bendeniz kabul edemiyorum ve zannediyorum Mebusan-ı Kiram arkadaşlarımdan ekseriyeti umumiyesi, görmediği ve bilmediği hizmetlerin yeniden mevzu olacağına ve bunların senelik bütçede kalacağına kaani oluyorlar. Mesele başka bir şey değildir. Yani anlaşılmazlıktır. Müsaade buyurunuz, arz edeyim. Esasen Muvazene-i Maliye Encümeni; tetkikatı âmika neticesi olarak bunların lüzumuna biz kaani olduk diyor. Bendenizce burada, bir nokta vardır. Encümeniniz devairin bütçelerini ayrı ayrı getiriyor ve Müdafaa-i Milliye'nin Bütçesi hazır diyor. Binaenaleyh, bunları ve bilhassa en mühim mi hangisi ise onu tetkik edelim. Bendeniz o kadar mübrem, o kadar âcil olarak her tarafa sefirler izamına, Baku'ye doğru Şarka doğru, Turan'a doğru sefirler izamı meselesine aklım ermiyor. Derece-i lüzumuna dair ihtimal ki, Hükümetin bir kanaati vardır. Bizde bu -fikir hâsıl olmadıktan sonra nasıl olur efendim? Bu lüzumu bizim anlamaklığımız lâzımdır ve bu lüzum hususunda bizi tacil eden kimse yoktur. Arkadaşlarımızın bu gibi masarîf hakkında mütereddit bir vaziyette bulunmaları bundan ileri gelmiştir. Bazı izahat ile tabedilmiş bir cetvel elimize verilse idi, o vakit zannedirim bu kadar münakaşa olmazdı.

Üçüncü madde bilâmüşkülât ortadan geçebiliyordu. Herkes bu vazifeye ne dereceye kadar lüzum vardır. Bunu anlamalıdır ve kanaat getirmelidir. Bendeniz kendimde bu kanaati görmediğim için efendiler; bunu kabul edemiyorum. Heyeti Aliyenizce Avans Kanununun müstaceliyetle tasdikine memleket için bir ihtiyaç vardır. Bununla uzun uzadıya zaman kaybetmeye hiç' lüzum yoktur. En mühim mesele Müdafaa-i Milliye'nin bir an evvel yapılmasıdır. Hâlbuki efendiler, dördüncü madde de bu sarahaten yazılır. Binaenaleyh siz üçüncü madde için ne kadar uğraşırsanız Müdafaa-i Milliye için o kadar zıt hareket etmiş olursunuz. Bendeniz üçüncü maddeden sarfınazar edilmesini ve dördüncü maddeye geçilmesini teklif ederim³⁷⁷.

Hüseyin Selahattin Bey 2 Nisan 1921 tarihinde 15. içtimada, “Müdafaa-i Milliye Vekaleti 1337 senesi bütçesi” münasebetiyle söz alarak ayrılan bütçeyi eleştirmiş, hesaplamaların hatalı yapıldığını belirtmiştir. Konuşmanın tam metni aşağıdadır:

Efendim, bir şey ilâvesini teklif edeceğim, münakaşa değildir. Efendim, Heyeti Aliyenizden hangi arkadaşımız hangi teferruatı arzu ederse Encümende tabur hademesine kadar hepsi mukayyet ve mevcuttur. Arzu edenlere her hesap hakkında izahat verebiliriz. Heyeti Aliyeniz orduya eseri muhabbet göstermek için bugün fevkalâde bir karar ittihaz etmiştir. Heyeti Aliyeniz orduya tezahüratı fevkalâdede bulunuyor. Yoksa bunun mevaddı, fusulü ve erkamı üzerinde arzu ettiğiniz kadar arkadaşlarınız tetkik edebilirler. Kendilerine izahat verebilirim ve arkadaşlarımız kanaat buyursunlar. Hiçbir mesele mükerrer yazılmış değildir. Telgraf, telefon, helyosta ve saire, kimisi piyade ve topçu kıtaatı için alınacaktır,

³⁷⁷TBMM ZC, D.1, C.9, ss.200.

kimisi telgraf bölüklerini teşkil etmek içindir. Ayı ayrıdır ve bunlar için ait olduğu vekâlet üç yüz bin lira koymuşken biz yüz bin lira olarak taksir ettik, mahalline masruf olacak bir paradır, zait değildir ve kim arzu ederse gelip kadroları tetkik etsinler. Ayrıca izahat veririm. (Kabul, kabul sesleri).

Şimdi, müsaadei aliyenizle bir şey arz edeyim: 326'ncı fasla onuncu madde olarak masarifi muhakeme namıyla bir madde ilâvesi zaruridir. Bu da ciheti mülkiye ile muamelâtı var, tabii dâvavekili filân tutuyor; sonra parayı da alacak, yani varidattır. Bu, altı bin lira ediyor. Biz kabul ettik ve ilâvesini de rica ederim. Bir şey daha ilâvesini rica edeceğim 338. (A) faslına... Ciheti askeriyenin elinde elyevm Kilimli ocakları var, biz bunun masrafını bütçeye ithal etmedik. İktisat Vekâletine devredilecekti. Maden idaresinden bir mühendis gönderdiler. Kendileri işletecekler. Elyevm 6 bin ton kömürü vardır. 1500 tonu satılmıştır. Yalnız 1337 senesinde ocağı işletmek için hiç olmazsa bir aylık idarelerine kâfi amele yevmiyesi koyacak olursak- ki zait bir şey değildir- hiç olmazsa elinde bulunan hazır kömürü iskelelere çıkarırsın, satsın ve o vakte kadar da İktisat Vekâleti bunu alır. 20 bin lira teklif ediyorlar. 30, 35 günlük amele masrafından ibarettir, tabiatıyla bu para satıştan kazanılacak ve yerine gelecektir. Onun için bu 20 bin liranın sırf varidat olmak üzere ilâvesini teklif ediyorum.

Efendim, faslı mahsus Müdafaa-i Milliyei memlekete hizmet esasını teşkil edecek kuvvei daimiyi vücuda getirecek bir fasıldır. Bunu uzun uzadıya tafsil etmek istemiyorum. Bunun hakiki ismini koymadık efendim. Kabulünü rica ederim. Bu fasıl ile alınacak her ne ise tetkik edilmiş tabiatıyla bu para satıştan kazanılacak ve yerine gelecektir. Onun için bu 20 bin liranın sırf varidat olmak üzere ilâvesini teklif ediyorum. Efendiler, bunda on beş bin lira tasarruf imkânı vardır. Evvelce o suretle işaret etmiştik. Tenzilini teklif ederim. Bu faslı yirmi bin liraya tenzil ettik³⁷⁸.

Hüseyin Selahattin Bey 4 Nisan 1921 tarihinde 16. içtimada, “Gümrük tarifesinin (B) ve (D) cetvelleri hakkındaki” kanun münasebetiyle söz alarak Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey’in gümrükten ziyet eşyasının girişinin engellenmesi hakkındaki teklifini eleştirmiştir. İthal yasaklansa da ailesiyle ülkeye giriş yapan kişilerin, şahsi eşyalarına serbest geçiş hakkı verilmesini istemiştir. Konuşmasının metni aşağıdadır:

Bendeniz Hasan Beyefendiden bir şey sormak istiyorum. İthal menedilen bu eşyayı ev eşyası meyanında taşıyanlar veyahut yolcu olarak gelen adamlar hakkında bu kanun aynen tatbik edilecek midir? Bunun emri tatbikinde bilahare birçok müşkülât tahaddüs edecektir. İstanbul’da aileleri olan hariçte birçok zevat var. Bunlar ailelerini getirttikleri zaman çırılçıplak mı geleceklerdir?³⁷⁹.

4 Nisan 1921 tarihinde gerçekleşen 16. içtimada, “Trabzon Mebusu Nebizeda Hamdi Bey, işgal altındaki arazide Yunanlıların ika ettikleri mezalimin önüne geçmek için ne gibi tedabiri siyasiye ittihaz edildiğine dair suali” ne Hariciye Vekaleti Vekili Muhtar Bey, düşmanlarımızla sulh yoluna gitmemenin gerektiğini söylemiş bunun üzerine Hüseyin Selahattin Bey söz alarak, “Bu nota yazılırken Heyeti Vekil’de görüşüldü mü?” diye sormuştur. Muhtar Bey “mesuliyetini kabul ediyorum” demiştir³⁸⁰.

³⁷⁸TBMM ZC, D.1, C.9, ss.318.

³⁷⁹TBMM ZC, D.1, C.9, ss.354.

³⁸⁰TBMM ZC, D.1, C.9, ss.368.

Hüseyin Selahattin Bey 7 Nisan 1921 tarihinde 17. içtimada, “*Askeri Tekaüt Kanununun 12. Maddesinin tadiline dair*” kanun layihası münasebetiyle söz alarak emeklilikle ilgili posta gönderimlerinde yaşanacak gecikmeler sebebiyle meselenin tekrar görüşülmesini istemiştir. Konuşmasının tam metni aşağıdadır:

Efendim, Encümen mazbatası evvelce tanzim olunmuş, şüphesiz malûmatım olmadığı için bir şey söylememiştim. Onun için meselenin esasında yoktum. Fakat şimdi okudum efendim, anlaşılıyor. Meseleyi şimdi Heyeti Aliyelerine arz edeceğim: Kanunnamenin 12. maddesi şu veçhile muharrerdir: Erkân, ümera, zâbitan, ketebe ve müstahdemini askeriyenin tekaüt maaşlarının tahsisi ve maaş ve muhassasatı asliyelerinin kat'ı tarihi irade-i saniyedendir. Ve efradı askeriyenin, tabur hastane icmallerinden terkini kaydı tarihinden ve aile maaşları, müteveffanın yevmi vefatının ertesi gününden itibaren tahsis olunur, esas budur efendim. Heyeti Aliyelerine teklif olunan kanun bunu tadil ediyor, şu suretle ki: Tarihi irade-i seniycnin kendisine tebliği ve kıtadan ayrıldığı zamana kadar, yani terhis edildiği zamana kadar bu adamın müstahdem olduğuna nazaran maaş almaya hakkı vardır. Bu hak zayi olmasın, bu müddet ilâve olunuşundan ibarettir. Bunun yalnız bu noktası muhtacı nazardır. Bazı zevatın hizmetlerine lü zum görülmez, nihayet verilir ve evrakı muameleye gider, irâdeden çıkar yahut alelûsul tasdik olunur. Kendisine tebliğ olununcaya kadar geçen müddette istihdam olunmadığı için onun alacağı fazla olabilir. Bir bu vardır. Diğer taraftan tekaütlük emri kıtaya tebliğ olununcaya kadar istihdam olunanlar da var, bittabi bunların da o hakka mazhar olması lâzımgelir. Onun için bendeniz bunun yalnız ciheti askeriyeye şâmil olmasındaki hikmeti anlamıyorum. Bunun gerek ciheti askeriyeye Ve gerek ciheti mülkiyeye böyle olması için tekrar tetkiki daha münasıptır iddiasındayım. Zannedersem Heyeti Aliye de böyle düşünür. Ortada bir hak vardır ve kabili inkâr değildir. Fakat bazılarında olur, bazılarında olmayabilir. Bunu ciheti askeriyeye teklif etmiş, ciheti mülkiye için dahi Heyeti Aliye teklif edebilir. Binaenaleyh şayanı nazardır. Öyle yerler vardır ki altı ay, yedi ayda posta geliyor.

Erzurum' da tekaüt olan bir adam takip edebilir mi? Merkezden evrakı sekiz ayda gelmez. Onun için takip etmek mümkün değildir. Bu teehhürü muhabereden dolayı mutazarrır olan bir biçarenin ne kabahati var? Onun için tensip buyurursanız bunu. Muvazene-i Maliye ve Müdafaa-i Milliye encümenleri bir kere daha askerî ve mülki için tenzîm edip takdim etsin.³⁸¹

Hüseyin Selahattin Bey TBMM'nin 7 Nisan 1921 tarihinde 17. içtimada, “*İkinci İnönü muzafferiyeti münasebetiyle Bafralıların orduya dört bin kilo tütün hediye ettiklerine dair 15. Fırka Kumandanlığından gelen telgraf*” münasebetiyle söz alarak bu telgrafın meclise değil bağlı bulunduğu kumandanlığa yazılması gerektiğini, bu meseleyle ilgilenmesi gerekenin Samsun Mutasarrıfı olduğunu belirtmiştir. Konuşmanın metni aşağıdadır:

Müsaade buyurur musunuz? Bu fırka kumandanlığının bir mercii vardır. Kolordu kumandanıdır. Ona yazmadan niçin buraya yazıyor? Bunun merbut olduğu ordu kumandanı vardır. Oraya göndermek daha muvafıktır. Bu, Samsun Mutasarrıfının vazifesidir. On Beşinci' Fırka Kumandanlığına ait bir vazife değildir. Hükümeti mahalliyenin işidir. Fırka kumandanı bunu bir eserî hulûs

³⁸¹TBMM ZC, D.1, C.9, ss.399.

olmak üzere yazmış. Ordu inzibata memurdur. Merciiine yazılmalıdır. Bunun doğrudan doğruya Heyeti Vekileye havalesi lâzımgelir³⁸².

Hüseyin Selahattin Bey 7 Nisan 1921 tarihinde 17. içtimada, “Zabitanın vazife esnasında telef olan hayvanlarının tazmini hakkındaki kanun layihası” münasebetiyle söz alarak hükümetin, süvari tahsildarının ve süvari polislerinin telef olan hayvanlarının yerine yeni at alma sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Konuşmasının metni aşağıdadır:

Efendim, Hami Beyefendi bir mütalâada bulundular: Hükümetin huzuruyla bu meselenin daha çok tenvir edilmesi mümkündür, Dediler ki, bu pek doğrudur. Bendeniz arzu buyurdukları nikat hakkında bildiğimi izah edeceğim. Jandarma, ümera, zâbitan ve efradının hizmet esnasındaki telef olan hayvanlarının sureti tazmini hakkında iki kanun vardır. Buna tevfikân erkâna dört bin, ümeraya üç bin, zâbitana iki bin, efrada beş yüz kuruş verilir. Bu para ile katiyen telef olan hayvanın yerine bir hayvan tedarik edilemez. Dâhiliye Vekâleti de bu suretle hayvanı telef olan jandarma efradının vazife görmediklerinden bahsederek bunu bir bedeli mâkule iblâğ etmek talebinde bulundular. Ciheti askeriyede de vaziyet aynıdır. Sonra efendilerin, yani at üzerinde iş gören efendilerin telef olan atları için eğer biz kendilerine bir bedeli müsait temin etmezsek ve kendi alamazsa biz bunlara bir at vermeye mecbur değil miyiz? O zaman orduda zabıt, binbaşı, yüzbaşı ne yapacak? Miri hayvana binecek, miri hayvanı ise Hükümet 150 liraya alacak. Bugün 100 lira vereceksiniz, kendi alacak. Elbette bu kanun evlâ bittariktir. Hükümetin teklifi her iki maksadı şâmil ve kâfildir. Binaenaleyh, kabulünü teklif ederim.

Heyeti Aliyenin takdir edeceği bir meselede bendeniz bir şey söyleyemem. Yalnız orduda ve jandarmada vaziyet budur. Süvari tahsildarlarıyla süvari polisleri için ve her ikisi için hizmet yolunda telef olan hayvanlarını Hükümet tazmine mecburdur ve böyle tazmin için verilen bedel de mutedildir ve bu yolda maaş olarak verilen şey; piyade olanlarda 100- 170 kuruş bir şeydir. Eskiden hatırımda kaldığına göre yenisinin böyle olacağını talimin ediyorum. Memañih Heyeti Celile arzu ederse vekillerin huzuruyla müzakere edilir³⁸³.

Hüseyin Selahattin Bey 21 Nisan 1921 tarihinde 23. içtimada, “1337 Müdafaa-i Milliye bütçesinin askeri fabrikalar kısmındaki faslı mahsustan (D 329) faslına bir milyon liranın münakalesine dair” kanun münasebetiyle söz alarak Milli Müdafaa için askeriyeye aktarılmasına gerekli bütçelerin ayrılması gerektiğini, lüzumsuz masraflardan kaçınılması gerektiğini belirtmiştir. Konuşmasının tam metni aşağıdadır:

Efendim, malûmunuz olan ahvali hazıra dolayısıyla ordu muzun bir an evvel ihtiyaç derecesinde tevsi ve I takviyesi ve memleketimizin işgal ve istilâ edilmiş olan yerlerinin müstevliler yedinden tabiisi bizim için son derecede haizi ehemmiyettir. Malûmu âliniz olduğu veçhile; birinci Yunan taarruzu kırıldı, ikinci Yunan taarruzu dahi lehülhamt parça parça oldu. Fakat cümlenize müstağñii arzdir ki, düşmanlarımız bir üçüncü defa daha başlarını çarpmak isterler ve buna göre de çalışacaklardır.

³⁸²TBMM ZC, D.1, C.9, ss.376.

³⁸³TBMM ZC, D.1, C.9, ss.403.

Ordumuzun bilâüfatei vakit Müdafaa-i Milliye Vekâletinin kendisinin lüzum gördüğü geniş bir salâhiyetle serbest olarak ve bütçe fusuîne bağlanmayarak çalışmasını faideli addettik ve bu hususta Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleriyle ve ciheti maliyesi hususunda da Maliye Vekili Beyefendi ile de ayrıca görüştük. Bütçenin fusuî muayyenesi, tesbit edilmiş kadro dâhilindeki masarîfata mahsustur. Bu masarîfat dairesinde olmak üzere ihtiyaç için mevcutları istediği gibi Müdafaa-i Milliye Vekâleti tevsi edebilir. Fakat o nevi teşkilât tevsiat ve tedarikât olabilir ki, bütçede faslı bul anmaz. Bunun için Müdafaa-i Milliye Vekâleti müşkül bir vaziyet içerisinde kalır, zannederim. Eli-bağlanmamak ve tevsiatı lâzimeyi yaparak, ihtiyacı haziranın icabettirdiği her şeyi yapabilmesi zannediyorum, büyük bir faidedir. Müdafaa-i Milliye Vekâletine Meclisi Âlinin zahir olmasını ve kendisinin yakın bir zamanda arzu edilen her türlü istikmalâta serbest bir surette gitmesi için yardım etmeyi bir vecibe addettik ve bu teklifi Heyeti Muhteremeye arz e}dedik. (Çok muvafık, sesleri) Müsaade buyursanız, şekli hakkında da arz edeyim: Malûmu âliniz biz mahdud bir bütçeye malikiz, yani siai malimizin bir hududu vardır. Lâ kin bu hudut dâhilindeki masarîfimizden bir kısım masraflar vardır ki; gayri müsmir veyahut tecili kabildir. Bu nevi masarîfin; en'müstacel ve en mübi'eni, en müsmir ve hayati olan bir meseleye sarf edilmesine bugün zannederim lüzum görmekte Heyeti Aliye tamamen müttehittir.

Şu sebeple efendim biz öyle zannediyoruz ki; bütçemizin içerisinde âzami iktisat ile Müdafaa-i Milliyeyi matlûp derecede istiknal ve temin etmek için lâzım olan mebalîği temin etmeye hepimiz hazırız. Encümeni âliniz, yani Muvazene-i Maliye Encümeni icabeden tetkikatta bulunarak ve tetkiki kabil olan hususatta da hepimiz her taraftan bir parça kısararak Müdafaa-i Milliyeye fevkalâde muavenetler için çalışacağız. Bu oluncaya kadar vakit geçmeden bugün Müdafaa-i Milliye Vekâletini sarfiyatında serbest bulundurmamak için kendisinin emrine ve mevcut olan bir faslı mahsus münakale yapılmasını teklif ediyoruz. (Muvafık sedaları) fakat efendiler! Her şey bununla bitmiyor. Meclisi Âlinizin daha Müdafaa-i Milliyeye ve bu gibi makasidi milliyeye birçok muaveneti lâzım ve lâbüddür. Bunlar suveri muhtelif ve münasebe ile heyeti âliyeniz huzuruna gelecektir. Şimdilik yalnız bu münakale kanununun kabulünü rica ederiz.

İmalâtı Harbiye bütçesinde bir faslı mahsus vardır. O faslı mahsus 1 857 000 liradır. 857 000 lirasını oraya bırakıyoruz ki, o işini görebilsin; bir milyon lirasını ise oradan alıp harbiyenin faslı mahsusu vardır, oraya naklediyoruz, o faslı mahsusun unvanına da (teşkilât ve tedarikâtı fevkalâde askeriye) diyoruz. Ve bu para Müdafaa-i Milliye Vekâletinin emrinde seferberlik zamanında lüzum hâsıl oldukça ihtiyacı askeriye için bütçesinde bir fasıldan diğer fasla serbest olarak münakale icra edecek ve biz kendi zihnimize göre mazbut bir bütçe yaptık, şimdi de bir hak veriyoruz, bir de hava payı veriyoruz ki, kendileri serbest kalsınlar. (Çok muvafık sesleri)

Yalnız bir nokta var. Müdafaa-i Milliye Vekâleti âliyesine bir şey tavsiye ediyoruz. Heyeti âliye Müdafaa-i Milliyeye icabı kadar sini malisi dâhilinde zâhir olacaktır. Yalnız kendisinden beklediğimiz mekasıdı âliyeyi temin edecek veçhile çalışsın. Bendenizin gösterdiğim nokta, namütenahi sarf edebilirsiniz demek değildir. Maksadım bu mesuliyeti azime hususunun kendisine geniş bir fikirle ihtar ve iradesi zannedersem şayanı nazardır. Müdafaa-i Milliye Vekâletine şunu demeliyiz ki: Şimdi bu münakaleyi yapıyoruz; müstacel ihtiyacımız için Meclis, kendi bütçesinden tasarrufatı lâzimenin icrasını derpiş etmiştir. Yalnız Müdafaa-i Milliye Vekâletine icabatını bir an evvel tesri etmesini tavsiye edelim ve bu yalnız umumi bir tebliğden ibarettir. Zannediyorum ki, bu hal dâhil ve hariçte Meclisin hissiyatı aliyesi hakkında metin bir fikir verecektir ve teşebbüsâtı siyasiyemizden

daha evvel teşebbüsâtı harbiye hususunda da yekvücut ve fedakârane çalışıldığını gösterecektir.³⁸⁴.

Hüseyin Selahattin Bey 25 Nisan 1921 tarihinde 25. içtimada, “Ordu maaşatıyla seferberlik ve cephe zamlarının sureti tesviyesi hakkındaki” kanun münasebetiyle söz alarak bu kanunun hemen çıkarılması ve kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir. Konuşmanın metni aşağıdadır:

Efendim, ordu maaşatını; seferberlik ve cephe zamlarını ve kezalik makamı muhtelifeyi işgal eden zevata verilecek maaşatı tahdideden kanun müsveddesi bugün huzuru âlinizdedir. Bu kanun; 1337 senesi bütçesi için de esas olmak üzere mukaddema Heyeti Aliyeniz tarafından tâyin edilen kadro encümenlerinin yaptıkları tetkikata göre tertibolunmuştu. 1337 Müdafaa-i Milliye bütçesi Heyeti Aliyeniz tarafından kabul edilerek çıktığı için, bu bütçeye nazaran ashabi meratibin maaşatını vermek lâzımgeliyor. Fakat daire-i aidesi; bu kanun ellerinde mevcudolmadığı için tediyat yapmakta müşkül bir vaziyette kalıyor. Yani bugün mevki müzakereye vaz'edilen bu bütçede kabul buyurduğunuz usulü muayyene ve mevaddı muhtelifede mevcudolan mebaliğın sureti tediyesine ait ve sureti tediyesini tertip, (1) 2 numaralı matbuâ zaptın sonundadır. Zim ve temin eder bir kanundur. Binaenaleyh, Heyeti Aliyenizce müstaceliyetle kabulünü teklif ve rica ederim.

Bütçesi çıkmıştır, efendim. Yalnız; bu tarzda tediyeye olunması lâzımdır ve kanun çıkmadıkça tediyeye ulunamıyor... Nisan aylığı da gelmiştir... Muvazene-i Maliye Encümeniyle hemfikir olarak tertip ettiğimiz bu kanunda, bazı ufak tefek kanunun mevaddı muhtelifesine ait olmak üzere tadilât arz edeceğim. Fusul ve mevaddı gelince arz ederim. Şimdi esas olan nokta: Kanunun heyeti umumiyesinin müstacelen kabulünü teklif ve rica ederim³⁸⁵.

Hüseyin Selahattin Bey 28 Nisan 1921 tarihinde 26. içtimada, “Tokat'ta emlaki emiriyeden metruk kalhanenin bedeli mukadder mukabilinde mahalli belediyesine terki hakkındaki” kanun münasebetiyle söz almış, “Efendim orada elveyim asker oturuyor. Belki ciheti askeriye orayı satın alır. Müdafaa-i Milliyeden bir memurun bulunması lâzımdır” diyerek o yerin askeriye tarafından alınabileceğini söylemiştir.³⁸⁶.

Hüseyin Selahattin Bey 16 Mayıs 1921 tarihinde 34. içtimada, “Muvazene-i Maliye Encümeni azasının istifası” münasebetiyle söz alarak bütçe görüşmelerinin daha hızlı yapılması gerektiğini, Teşkilat-ı Esasiye Kanunun yeni bütçe ile aynı sene içinde gelmesini istemiştir. Konuşmasının tam metni aşağıdadır:

Efendim, geçen gün Heyet-i Âliyeye ihtiyacı malimizle mütenasip dar bir bütçe takdim edilmesi hususundaki bazı nükatı nazarı arz etmiştim. Meselâ Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı mahallerde tatbik edilmesi suretiyle tasarruf olunabilecek nükat ki birçok arkadaşlarımız bu bapta takrirler vermişlerdir. Müstakil livaların mülhak livalar bütçesiyle idaresi, vilâyet merkezlerinin müstakil liva kadrosu ile idare olunması ve saire gibi bâzı nükatı esasiye ki, memleketin bihakkın az çok, az bile olsa her halde masraftan fazla memurlardan kurtulmak ve

³⁸⁴TBMM ZC, D.1, C.10, ss.60.

³⁸⁵TBMM ZC, D.1, C.10, ss.86.

³⁸⁶TBMM ZC, D.1, C.10, ss.141.

mevcut memurları enfa'a bir surette istihdam etmek gibi bir tasarruf icra eder. Eski bütçenin erkânından yeni muayyen bir miktar tenzil ederek büt çeyi yapacaktır. Demek ki, Muvazene-i Maliye Encümeni fusul ve mevadda yapılacak tenzilatı takrir edecektir. Hükümetle beraber teşkilât noktai nazarından bu işler tetkik edildiği zaman encümenlerden de meselâ Dâhiliye Encümeni ve sair encümenler gibi encümenlerinde malûmatından istifade olunsun diye Maliye Encümeninde söylemiştim. Daha iyi olur demişlerdi. Bu bapta fikrimi bizzat encümende bulunan gerek Reisi Muhteremi ve gerek mazbata muharriri beyefendi arkadaşımızla görüşmüştük. O zaman esas itibariyle bunun Muvazene-i Maliye Encümeninin haysiyetini muhil olacağına dair bir mütalâada bulunmamışlardı. Ve bendeniz de o cesaretle kanaatimi burada arz etmiştim. Kendileri iba'a ederlerse ve Heyeti Âliyeniz de muvafık görürse eski fikrimde musir değilim. Maksadım Teşkilâtı Esasiyeyi İdariye memlekete yeni bütçe ile bu sene gelsin. Yani yeni vaziyeti idariyemiz eskisinin aynı olmasın arzusundan ibaretti, hakikaten memleketimiz bir seneden beri idare makinasında bile teceddüt göstermemiştir. Mesaii maliyede de göstermemiştir, esası ise bu iki şeydir. Bunlar bizim için bir kuvvettir. Memleketin ilerisinde güzel bir cephe yapıyoruz. Arkasında da gayet güzel bir cephe yapmak lâzımdır. Eski teşkilâtı idariyenin halile ipkasını muvafık görmemekle beraber birçok memurların memuriyetlerinden mahrum edilmek suretiyle mağduriyetini esas ittihaz edenlerden değilim.

Mâruzâtı âcizanem ne Muvazene-i Maliye Encümeninin ifayi vazife edip etmemesi ve ne de onların; sairlerinin ihtisasına muhtaç olup olmadığı noktasıdır. Bilâkis herhangi bir mesele Heyeti Umumiyyede okunup da müteaddit defa encümene iade olunmaktansa meselâ Dâhiliye bütçesi bir, iki mütalâa ile bir, iki zatın fikrinden istifade edilerek tanzim edilip daha çabuk buraya gelsin ve bu suretle Muvazene-i Maliye Encümeninde kısa bir istişarede bulunan 20- 30 zat; bu bütçe bilahare Heyeti Umumiyyede müzakere edildiği zaman her bir noktandan Heyeti Umumiyyeyi tenvir edeceklerinden gayet ahenktar olarak bütçeler müzakere ve kabul edilir. Zannedirim bu bir tehir değildir. Tehir maksadıyla de söylenmemiştir. Binaenaleyh, yeni esas üzerine tebeddül eden hükümet bütçesini ve yeni esasın ne olacağını takrir ve tespit etmekten ibaretti: Onun için çok rica ederim, gayet muktedir arkadaşlarımızdan mürekkep olan Muvazene-i Maliyedeki arkadaşlarımızdan. Bu meseleyi bütçeyi tehir etmek şeklinde telâkki etmesinler, bilâkis bütçeyi ihtiyacı idarenize göre, onu bir kitabı teşkilât şeklinde vermektir. O şekilde görmelerini arzu ediyorum. Bu sene bir teceddüt bulunsun. Teşkilâtı Esasiye Kanununun ilk adımını memlekette görelim. Maksat budur. Başka bir şey değildir. Bunu bilhassa encümen arkadaşlarımdan rica ederim.³⁸⁷

Hüseyin Selahattin Bey 28 Mayıs 1921 tarihinde 37. içtimada, “Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Vekilliğine Fevzi Paşa'nın tayin edildiğine dair İcra Vekilleri Riyaseti tezkeresi” münasebetiyle söz almış, “Teamül olmasın.” diyerek tayinlerin seçimlerle yapılması gerektiğini söylemiştir³⁸⁸.

Hüseyin Selahattin Bey 9 Temmuz 1921 tarihinde 48. içtimada, “Beylerbeyi İhtiyat Zabıt Mektebinden neşet edenler hakkındaki kanun teklifi” münasebetiyle söz almış, Yedek Subay Okulundan atılmak, çıkmak gibi bir şeyin olmadığını okuldaki yeteneklerine göre orduda görev aldıklarını söylemiştir. İlgili konuşma şöyledir:

³⁸⁷TBMM ZC, D.1, C.10, ss.303.

³⁸⁸TBMM ZC, D.1, C.10, ss.328.

Efendim, mesele gayet basittir, ihtiyat zâbitanı arkadaşlarımızdan yani 1330 tarihli Kanun mucibince mektepten çıkmış ve tahsilini ikmal edememiş oltan arkadaşlarımızdan sınıfı muvazzafa talip olan herhangi bir zat müracaat ettiği takdirde makamı nezaret bunu sınıfı muvazzafa nakledecektir. Fakat bir şartla, o da Bakıyei tahsilini ikmal etmek şartıyla Bunu niçin koyduk? Çünkü efendiler bu olmazsa âti için bu efendilerin ihraz edecekleri meratibi âliyye muktazi olan ulûm ve tununu kâfiyyeyi kâfi derecede alsınlar diye Müdafaa-i Milliye Vekâleti bu zâbitanın terakkiyatı âtiyeleri için böyle bir taahhüdü ellerinden almadan bunları muvazzaf olarak orduya alamaz. Bu ordunun âtiyen terakkisi, taalisini için tahsil elzemdir. Ama bu tahsilleri bugün yapmak mümkün mü? Bugün bize cephe lâzım. Orada bulunmaları daha ziyade mübrem derecededir ve esasen daha ziyade tecrübe ile görülecek olan işleri bu zavât görmektedir. Fakat yarın inşallah bunlar terfî ederek ilmin daha lâzım olduğu, nazariyatın daha fazla kıymet verdiği vazaiif deruhde edeceklerdir. O vazaiif için lâzım gelen mümareseyi ikmal etmeden yalnız kabul olunmak kâfi değildir. Esasen bu kaydı koymamak da olurdu. Fakat bu kaydı koymak ordunun disiplini için lâzımdır. Müdafaa-i Milliye Vekâleti kendi kadrosuna lüzumu kadar zabıt alması bir hakkıdır. Bu sebeple encümen bu kaydı koymuştur. Meselâ; halen ikmal olunan tahsil, Harbiye tahsili gibi kuvvetli oluyor mu? Efendiler bugün biz harbin ihtiyacına vefa edecek zabıt yetiştiriyoruz. Bu zâbitanı ki muvazzaf addediyor, staja tâbi tutacak, yani sık sık talim ettirecek, muayyen devrelerde onları toplayıp talim ve terbiyesini ikmal ettirmeyecek değildir. Bu zâbitan sınıfı muvazzafa nakletmiş devletin esas zabıtidir ve her zabıtın stajlarda muvaffak olduğu derecenin bir kaydı vardır. O zabıt ona göre bir vazifeye tâyin olunur Dönmek, atılmak filân yoktur. Bu zabıt efendiler bugünden itibaren ordunun malı olarak sınıfı muvazzafa geçer. Müdafaa-i Milliye kabiliyetlerine göre kendilerine vazife verir. Bakıyei tahsilleri bu efendilerin usulen bildiğiniz mektep tahsili değildir. Kursların ve serbest mekteplerin tahsilleridir³⁸⁹.

Hüseyin Selahattin Bey 16 Temmuz 1921 tarihinde 51. içtimada, “*Muafiyeti askeriye vergisi hakkındaki kanun layihası*” münasebetiyle söz alarak layihanın eksik olduğunu, bu konunun daha sonra görüşülmek üzere ertelenmesi gerektiğini söylemiş olup. Konuşmasının metni aşağıdadır:

Usulünmüzakere hakkında bir iki kelime arz edeyim; bu mesele hakkında Müdafaa-i Milliye Encümeni Reisi Paşa Hazretleri ile müştereken çalışarak teklif Muvazene-i Maliye Encümenine verilmiştir ve şimdi Muvazene Encümenindedir. Şimdi okunan Kavanini Maliye Encümenininin teklifidir ve biraz nakıstır. Ötekinde tafsilâtı kâfiye mevcuttur ve orada altı yüz liradır ve iki kısma taksim olunmuştur. Arzu buyurursanız müzakereyi biraz tehir buyurunuz, celse arasında Muvazene-i Maliye Encümenininin teklifini bularak beraber müzakere edelim.³⁹⁰

Hüseyin Selahattin Bey 21 Temmuz 1921 tarihinde 53. içtimada, “*Türkiye-Rusya Muahedenamesi hakkında*” söz alarak “*Merbutatında hududa ait bir zeyil vardır. Bu mesele Hariciye Encümeninde tetkik olundu mu? Mecliste bu gibi mesaili tetkik edecek olan bir encümen bunu gördü mü, görmedi mi? Bunu sormak isterim.*” diyerek

³⁸⁹TBMM ZC, D.1, C.11, ss.198.

³⁹⁰TBMM ZC, D.1, C.11, ss.287.

sınırların belirlenip belirlenmediğine dair soru yönelmiştir. Hariciye Vekili sınırların belirlendiğini söylemiştir³⁹¹.

Hüseyin Selahattin Bey 13 Eylül 1921 tarihinde 75. içtimada, “*Büyük Millet Meclisi Takdirnamesiyle Usulü Taltif Kanunu*” münasebetiyle söz almış İstiklal Madalyasının önemini çok büyük olduğunu, buna yakışır şekilde ödüllendirme yapılmasını istemiştir. İlgili konuşma aşağıdadır:

Devletimizin bidayeti teşekkülünden beri geçirdiği avakıp arasında bugünkü kadarı pek az bulunuyor. Öyle diyebilirim ki; memleketimiz yenib aştan taze bir hayat bulmaktadır. Yekdiğerini takibeden harblerle mahvü ve münkariz olmak üzere bulunduğu zannedilen millet her taraftan vâki olan tehacüm arasında böyle bir metanet ile kendi başına kuvvetini toplayarak, yekdiğeriyle birleşerek menfaatini idrak ile bu mühaemeyi ret için bütün mevcudiyetini siper ederek çalıştığı pek az vâki olmuştur. Bu harbde gösterdiği kahramanlık ve şahametten dolayı milletin, fedakâr evlâtlarına karşı vecibei şükranını eda etmesi tabii ve zaruridir. Yalnız bu nasıl olmalı meselesi vardır. Bu hususta elimizde bir lâyihai kanuniye vardır. Bendenize kalırsa bunun için uzun müddet düşünmek lüzumunu hiss ediyorum. Gerçi bir neş'ei zaferle, fedakârlık eden arkadaşlarımızı taltif hususunda isticai için bu teklifi derhal kabul edebiliriz. Fakat bunu böyle yapmak bilmem doğru olabilir mi? Mühim ve ağır olan bir şeyi yapmak için biraz düşünmek daha doğru olur zannedirim.

Paşa Hazretleri, Bendeniz de muarız değilim. Fakat bir nokta varsa, muharebelerde bilfiil ateş altında fevkalâde yararlık gösterenlere, bu milletin istiklâlini kurtaranlara verilmek üzere Meclisin ilk defa kabul ettiği İstiklâl Madalya Kanununu tatbik etmeli. Bugün madalyası verilemezse beratını verebiliriz. Evet, Meclisin takdirnamesi de verilmelidir. Fakat benim en ziyade gözettiğim bir şey varsa, kanunun hüsnü istimal ve muhafazası keyfiyettir, onun için bunun iyisi bu gibilere derhal istiklâl madalyasını veririz, bu bence daha ziyade makbuldür³⁹².

18 Eylül 1921 tarihinde 78. içtimada, “*Zabıta-i Saydiye Nizamnamesinin tadiline dair kanun*” münasebetiyle söz alan Hüseyin Selahattin Bey, “Ücretle istihdam ettiği adam nispetinde temettü vermesi lâzımdır. Halbuki, o zat bir tezkere ile kurtuluyor. Alelade bir sayyat gibi bir tezkere ile vazife görecektir. Acaba burada Hazinesinin menfaatine zarar olabilir mi?” diyerekavcıya ücretle istihdam edilen yardımcı avcı nispetinde bir kazanç verilmesi gerektiğini söylemiş, ancak bunun hazineye bir zararı olur mu diyerek de sormuştur³⁹³.

22 Eylül 1921 tarihinde 80. içtimada, “*Muinsiz efrat ailelerinin infak ve iaşesi hakkındaki kanun layihası*” münasebetiyle söz alan Hüseyin Selahattin Bey, yardım edemeyen ailelerin, Müdafaa-i Milliye Encümenliğince geçiminin sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Konuşmanın metni aşağıdadır:

³⁹¹TBMM ZC, D.1, C.11, ss.331.

³⁹²TBMM ZC, D.1, C.12, ss.195, 204, 242.

³⁹³TBMM ZC, D.1, C.12, ss.242.

Tekâlifi millîye olarak köylünün mahsulünden yüzde kırkı alınmayacaktır. (Alınmıştır sesleri). Müdafaa-i Millîye Encümeni, muinsiz ailelerinin ikdarına esasen taraftardır. Fakat vaziyeti maliyenin ne raddeye kadar müsaidolduğu malûm olmadığı için ait olduğu encümenlere tevdi etmiştir. Muinsiz ailelerinin ikdarına Müdafaa-i Millîye tamamen taraftardır³⁹⁴.

Hüseyin Selahattin Bey 29 Eylül 1921 tarihinde⁸³. içtimada, “*Garp Cephesindeki muharebelerde fedakârlık göstermiş olan 129 zatın Büyük Millet Meclisi takdirnamesiyle taltiflerine dair Başkumandanlık tezkeresi hakkında*” söz almış, 129 kişinin ödüllendirilmesinin yapılırken görevi layıkıyla yapacak kişilere teslim edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Konuşmasının metni aşağıdadır:

Efendim! Bendeniz esas itibariyle Büyük Millet Meclisinin umumi olan takdirinin alelade terfi gibi herkesin yapabileceği bir şeyin fevkinde olduğunu vaktiyle arz etmiştim. Bu iddianın bir şahidi bugün tecelli ediyor. Bunu Müdafaa-i Millîye Encümenine verirsiniz biz ne diyebiliriz. Ve kimlerin unutulmuş olduğunu nereden bileceğiz? Binaenaleyh encümen bunun üzerinde hakkı takdirini istimal edemez: Etmek için birçok şey bilmelidir. Şayet bu işi Meclisi Millî üzerine alarak birer birer isimler üzerinde durarak takdir edecekse bu heyetin bileceği iştir. Ben kimsenin fikrine dehletmek istemem. Bendenizce bu işi doğrudan doğruya mesul olan zata tevdi etmek lâzımdır, en muvafığı budur. Bilâminakâşa defteri Başkumandanlığa göndermediler. Mesuliyet ve ademi mesuliyeti kendilerine aittir³⁹⁵.

Hüseyin Selahattin Bey 22 Ekim 1921 tarihinde 98. içtimada, “*Müfettişi Umumilik kanunu layihası hakkında*” söz almış, 67 livanın doğrudan doğruya bir merkeze bağlanarak idare edilemeyeceğini, bağlanmasa da haberleşme ağının zayıflığı sebebiyle bölgenin nasıl teftiş edildiğinden haberdar olunacağına dair endişelerini dile getirmiştir. İlgili konuşma şudur:

Muhterem efendiler. Mevzuubahs ve müzakere olan mesele benim ihtisasım olan bir mesele değildir. Bu kürsüde bu mesele için söz söylemeyi arzu etmezdim. Fakat meselenin memleketin menafii âliyesine taallük etmesi ve idare esasının medeni memleketlerde kavaidi fenniyye mübteni olması hasebiyle bu hususta biraz arzı malûmata mecburiyet hissettim. Efendiler bu müfettişi umumiliğin memlekette tesisi lüzumuna biz bir kere Teşkilâtı Esasiye kanuniyle karar verdik. Ve alâkadar olduk. Saniyen müfettişi umumilik meselesinin bir an evvel tetkik edilmesi keyfiyetini memleketin ahvali idaresinde bilhassa eyyamı ahirede başka türlü bir salâh ve intizam vücud bulmasını his ve teyakkun ederek bilhassa istedik. Şu iki nokta i nazaradan hükümet bir kanun ile karşımıza çıkmıştır. Şimdi bendeniz Heyeti Âliyelerinden bunu anlamak istiyorum. Acaba memlekette doğru ve mâkul bir idare esasının vaz'ı bizim matlubumuz değil midir? Bu noktada müttehit değil miyiz? Pekâlâ o halde acaba Hükümeti neden muahaze ediyoruz? Bu müfettişi umumilik kanuniyle eğer Hükümet maksadına varabilecekse ve şimdi arz edeceğim esbabı fenniye ve idariye ile bir salâh vücuda getirecek ise neden yapmayalım?

Getirip getiremeyeceği meselesinde bendeniz anladıklarımı arz edeceğim Şimdi ve kadar arkadaşlarımızdan bir kısmı, bu teşkilâtın mucib olacağı birtakım masarîf nokta i nazarından buna karşılık bulunamaz dediler. Birtakımı da burada

³⁹⁴TBMM ZC, D.1, C.12, ss.276.

³⁹⁵TBMM ZC, D.1, C.13, ss.50.

icrayı umur edecek olan zevatın ne suretle intihab olunması lâzım geleceğinden, kudreti teşriîye ve icraiyenin daha kuvvetli olarak yapılması veya yapılmamasından, yani fîruattan bahsettiler. Bendenizce idarei mülkiyede bir salâh ve bir kudret vücudu matlup ise behemehal teşkilâtı idariyede ıslahat lâzımdır. Efendim nasıl kabili tasavvurdur ki, 67 liva doğrudan doğruya bir merkeze merbut olarak idare olunsun ve bir merkez, bir makam bu memleketlerin her birisinin inzibati idari ve inzibati siyahisini, terakkıyat ve tekemmülâtını takib edebilsin? Bendenizce bu mantıksızlıktır. Bu anlayamadığım bir meseledir. Heyeti Âliyeleri bunu hali üzere bırakırsa memleket de salâhı idariye doğru katiyen gidemez. Efendim Fransa'da (86) departmanı bir merkez idare eder. Fakat her memleketin ayrı telgrafı vardır ve on dört saat içerisinde bir baştan bir başa 'gidilebilir. Tarzı idaresi, hattâ tâyin olunan zevatın mahiyeti ilmiyesi bilinmeyen bir memlekette böyle yapmak, anarşiye gitme demektir. Efendiler bu memleket evvelce idare olunduğu zaman hiç olmazsa elimizde vilâyetler vardı ve Dahiliye Vekâleti 14-20 ve daha evvel 24 vilâyete muhatap idi. Bugün vilâyetleri 67 tane eüzü livaya taksim ve hepsi de kendi kendine idare olunmak üzere salâhiyet ita olunduğu zaman beşini, altısını bir merkeze celbederek, idare olunup olunmadığını evveleminde teftiş etmek ve idareye muktedir ve müstait bir hale getirdikten ve ona emniyet getirdikten sonra bırakmak lâzım gelmez miydi? Vilâyetlerin şekli idarei sabıkını neden bozduk? Eski vilâyetlerden efendiler ne zarar gelmiştir? Efendiler size pek açık olarak söyleyeceğim ki ilk hata oradan başlamıştır³⁹⁶.

Hüseyin Selahattin Bey 24 Ekim 1921 tarihinde 99. içtimada, “Düşmandan istirdat edilen ve edilecek olan mahaller ahalisine muavenet hakkındaki” kanun münasebetiyle söz almış, hükümetin bu konuyla ilgili acilen bir karar varması gerektiğini belirtmiştir. Konuşmasının metni aşağıdadır:

Bir sual sormak istiyorum. Tahrip edilmiş olan manatıkta yapılacak şeylerin evveleminde tahrir ve tespit ile bir proje dâhilinde olmasını Hükümet taahhüt ediyor mu? Yani halka rehber olmak üzere Hükümet bir teşkilât yaparak mı muavenet edecek, yoksa herkesi kendi keyfine mi bırakıyor? Hükümetten rica ederiz, bir proje ile bize gelsinler. Şurada, şu şekilde diye henüz elimizde tevzii mesaiyi gösterecek malûmat yoktur³⁹⁷.

Hüseyin Selahattin Bey 24 Ekim 1921 tarihinde 99. içtimada, 24 Ekim 1921 tarihinde gerçekleşen 99. Oturumda, “Hıyanet-i Vataniyeden mahkûm Yenişehirli Ethem Paşanın affına dair “kanun hakkında söz almış ve şunları söylemiştir:

Mesele izahattan tamamıyla anlaşılmuştur. Yalnız Basri Bey biraderimizin ifadesi ki: Bilûmum hapishanelerde bu suretle sinni şeyhuhate gelmiş adamlar vardır. Onlar da böyle kanundan müstefit olmalıdır. Bendeniz bu cihetin de nazarı dikkate alınması için bunu da bilhassa teklif ederim³⁹⁸.

Hüseyin Selahattin Bey 27 Ekim 1921 tarihinde 100. içtimada, “Masarifati umumiyenin kontrolü için Mecliste bir encümen teşkil edilmesine dair tahrir” münasebetiyle söz almış ve şunları söylemiştir:

Efendi hazretlerinin ifadati tamamen söyledikleri zat hakkında varit değildir. Heyeti Âliyenizin 1336 senesi Matbuat ve İstihbarat bütçesini tetkik etmek

³⁹⁶TBMM ZC, D.1, C.13, ss.226.

³⁹⁷TBMM ZC, D.1, C.13, ss.273.

³⁹⁸TBMM ZC, D.1, C.13, ss.252.

için memur ettiği üç arkadaş meyanında bendeniz de varım. Bu hesabat evraki merbutatıyla hazırlanmıştı. Bunlar bundan daha evvel matbuat müdüriyeti umumiyesini idare eden diğer bir zatın zamanı idaresine aittir. (Muhiddin Beyin sadaları) Muhiddin Beye aittir. Ve her şeyi tahkik ve tetkik olunmuş, Meclisi Âlinize takdim olunacaktır. Hüseyin Ragıb Beyin zamanı idaresine ait değildir. - Çünkü bizim işe başladığımız, Meclisi Âliden emir aldığımız zaman kendisi yeni vazifeye el sürmüştü. Binaenaleyh bir sehiv vardır³⁹⁹.

Hüseyin Selahattin Bey 1 Kasım 1921 tarihinde 103. içtimada, “Sakarya muharebesinde fedakârlık gösteren zabitan ve efradın kısmen İstiklal Madalyası, kısmen takdirname ile taltiflerine dair tezkere” münasebetiyle söz alarak herkesin bir rütbe üst aşamada bulunan makamda görev alabileceğini söylemiştir. Konuşmanın metni aşağıdadır:

Bir şey söylemek isterim. Her iki defterde alay kumandanlığı eden Yüzbaşılar vardır. Geçen sene biz burada Heyet-i Umumiyede bir kanun yapmıştık ki; herkes ancak bir rütbe mafevk makamda istihdam olunabilir, diye. Her halde elimizde kâfi derecede ümera vardır. Bu cihetten nazarı dikkati celp etmek isterim. Yüzbaşı olduğu halde bu efendiye kaymakam maaşının aradaki farkı veriliyorsa doğru olmuyor. Bunu ya kumandanlık veyahut Başkumandanlık, kim alâkadâr ise nazarı itibara alsın. (Müdafaa-i Milliyeden kimse yok sesler). Sonra ikinci bir mesele daha vardır ki; bu hangi usul noktasından bu tahrirat Meclisi Aliye hangi vekili mesulü tarafından geliyor? Hayır, o mesele başkadır. Ona taallûku yoktur. Esas kanunu vardır. Hükümet ona dikkat edecek idi. Ya Başkumandanlık ya Müdafaa-i Milliye yahut Erkânı Harbiye veya kimse. Onun için burada görülüyor ki o kanun iyice tatbik edilmemiş. Bölük kumandanı olan yüzbaşılar alay kumandanı oluyor. Takdirname ile taltif edilen zevatı kıram ikişer maaş nispetinde mükâfat alacaktır. Onun için tâyini esami ile reye koymak lâzımdır⁴⁰⁰.

Hüseyin Selahattin Bey 17 Kasım 1921 tarihinde 102. içtimada, “Nafia Vekilliği için kendisine rey verilmesine dair” söz almıştır. Konuşmanın metni aşağıdadır:

Efendim; bir kısım rüfekamızın eseri teveccühleri olarak böyle bir makamı âliye bendenizin namzetliğim arz olunmuştur. Hakkımda hüsnüteveccühü ibraz buyuran rüfekayı muhteremeye arzı şükran ederim. Fakat bendeniz bunun recülü yani bu şekilde rical değilim (Bravo sedası) çünkü vekâletten istifa eden arkadaşımız ne gibi esbaptan dolayı istifa etmiştir. Bu istifaya muhik olmuş veyahut olamamış bu bendenizce meçhuldür. İhtimal ki, bendeniz de aynı vaziyette bulunacağım. Devletin maslahatı bendenizce cüz değil, bir küll meselesidir. Münferit mesele değildir. Bu noktai nazardan bu gibi hususatta mütesanit olarak bu işlerin görülmesini ve binaenaleyh esasın ıslahını bendeniz daha faydeli addederim. Bilahare Heyeti Âliyenize karşı mahcup olmamak için bendenizi mazur görmenizi rica ederim.⁴⁰¹

Hüseyin Selahattin Bey 19 Kasım 1921 tarihinde 113. içtimada, “Askere alınacak tabip veya baytarlar hakkındaki kanun layiha” münasebetiyle söz almış, askere alınacak doktorların görevlerinin geçici olduğuna dikkat çekerek, buna göre kararlar alınması gerektiğini belirtmiştir. Konuşmasının metni aşağıdadır:

Bu kanun meselesidir. Müsaade buyurursanız arz edeceğim. Mevzuubahsolan etibba orduda hizmet edecek etibbadır. Orduda bulunacak bir

³⁹⁹TBMM ZC, D.1, C.13, ss.283.

⁴⁰⁰TBMM ZC, D.1, C.14, ss.17.

⁴⁰¹TBMM ZC, D.1, C.14, ss.253.

zatin ordu idaresi noktai nazarından umuru sıhhiye için mümarese yapması muhtacı nazar bir meseledir. Laletayin bir tabip muktadir olur, âlim olur. Fakat idare için elindeki makamı bilemez. Her halde idarei askeriye alelade ticaretten farklı olduğu gibi umuru sıhhiye askeriye alelade umuru sıhhiyeden farklı bir şeydir. Onun için, sivil etibbadan istifade edilmek için orduya dâhil olan zevat binbaşı rütbesiyle firkalarda, kolordularda ve sair makamlarda bulunabilirler. Bu rütbe buna tamamen müsaittir. Büyük hastaneler sertababetini yapabilir ve bu kadarı kâfidir. Bundan daha fazlası; yirmi otuz senedir mesleki askeride ve mesleki tababeti askeriye yıpranmış olan bi çarelerin iktidarını ve idrakini, mesaisini çığnemek dernektir. Bu kadarına geçmek için ortada sebep yoktur. Onun için orduda mevcut olan ihtiyat zâbitanma verilen müsaade kadar onlara da müsaade verilmiştir. Kanun madelete muvafiktir. Sıhhiye Encümeninde bu suretle uzun uzadıya bu meseleyi görüştük ve bu kararı ittihaz ettik.

Efendim, (bir noktanın izahı için çıktım. Hüseyin Avni Bey biraderimiz binbaşidan yukarı olan meratibe ihtiyat etibba arkadaşlarımızın geçebilmesini söylediler. Bendeniz bunu bir kelime ile izah edebileceğimi zannediyorum. Sivil etibba Devletçe lüzum görülen bir zamanda, harb halinde alınır. Binaenaleyh onlar için bu hidemat sıhhiye askeriye daimî bir meslek değildir. Memleketin bugün içerisinde bulunduğu fevkalâde ahval dolayısıyla aielûmum memleketin etibbaya mülkiyesi yedi sekiz sene ve belki on sene daha tıpkı etibbaya askeriye gibi aynı sınıflarda bulunuyorlar. Bu kanun onları da ikdar ediyor. Yüzbaşı kalmıyorlar, diğer arkadaşları gibi terfi edeceklerdir. Fakat bu Devlet ilâmaşallah yirmi sene müddetle ordularda tutup bunları kullanacak değildir. Yarın hepsi kendi işlerine ve mesleklerine avdedeceklerdir. Binaenaleyh bunları mütemadi gibi düşünmeye mahal yoktur. Ve bu kanun sekiz, on senedir, içinde bulunduğumuz ahvali fevkalâdeden dolayı bunların meyüsiyetine mahal vermemek üzere yapılmıştır. Bunlar bedelharb rütbelerinden tecerrüdedip öyle gidecekler o vakit lüzum kalmaz⁴⁰².

Hüseyin Selahattin Bey 24 Kasım 1921 tarihinde 116. içtimada, “Heyet-i Vekilenin vazife ve mesuliyetine dair” kanun teklifi münasebetiyle söz almış, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkındaki düşüncelerini anlatmış, Heyet-i Vekilenin vazife alanının daraltılması gerektiğini söylemiştir. Mecliste uzunca yaptığı konuşmasının bir kısmı aşağıya alınmış olup, konuşmanın tam metni EK-1’ de verilmiştir:

Heyeti Vekilenin tâyini vazife ve mesuliyetine dair olan bu Kanunu Esasi: geçen sene Heyeti Celilenizin emri üzerine teşekkül eden komisyonumuz tarafından tanzim edildi. Hazırlanan lâyihai kanuniye müsveddesi Hükümetle beraber çalışılmak üzere vekiller biddâve kendilerine verildi. Malûm olan ahvali saire dolayısıyla birleşilerek ayrıca görüşülemedi. Onun için beş altı aylık bir fasıladan sonra bugün huzuru âlinize geliyor ve bu kanunla icra makamında doğru şüphesiz ve müdahalesiz bir kudreti icraiye ve ona müterafik ve mütekebil olan bir mesuliyeti sahiha vücuda getirmek encümeninizin umdei esasiyesi idi. Lâyihai kanuniyenin ruhu aslisini tekrar etmek istiyorum. Devletin hidematı umumiyesine hadim ve sağlam bir esas bulmak kaziyyesidir. Ve bunu taharri ettik. Malûmuâtileridir ki, Devlet denilen şey bir manzumei kuvadır. Milletın efradından toplanıp alman kuvvet yine milletin hayır ve nefi için münasip şekilde tevzi olunur. Milletten aldığı kuvayı doğru surette elde etmek ve yine onun nef'ine tevzi etmek hususunda meşruiyet ve mesuliyet esasları; en salim şüphesiz ve müdahalesiz

⁴⁰²TBMM ZC, D.1, C.14, ss.272.

mevcudolmalı ve milletin idaresini o kuvvet nasıl alabiliyorsa ona aynen, temiz bir surette geri vermelidir...⁴⁰³.

Hüseyin Selahattin Bey 24 Kasım 1921 tarihinde 117. içtimada, “Heyet-i Vekilenin vazife ve mesuliyetine dair” kanun teklifi münasebetiyle söz almıştır. İlgili konuşması şöyledir:

*Bendeniz mevzuubahsolan meselenin vüs'at ve azameti düşünerek derhal cevap vermek istemiyorum. Bütün arkadaşlar sözlerini söyledikten sonra tekmil efkâr tenevvür ve tebellür ettikten sonra efkârımı söylerim. Meclisi Âli kuvvei icraiye ve teşriîyeyi nefsinde emretmiş memlekette yegâne hâkimdir. Binaenaleyh bulunduğu hal müstesna bir şekildir. Encümen beyanatınızın birinci kısmına müşterektir. Encümen esbabı mucibesinde yazmıştır, bu maddede eksiktir. Encümen bu mütalâanızı nazarı dikkate almıştır.*⁴⁰⁴

Hüseyin Selahattin Bey 24 Kasım 1921 tarihinde 118. 119. ve 120. içtimada, “Heyet-i Vekilenin vazife ve mesuliyetine dair” kanun teklifi münasebetiyle ilgili tekrar söz almış, bu kanun teklifine açıklık getirmiştir. Mecliste uzunca yaptığı konuşmasının bir kısmı aşağıya alınmış olup, konuşmanın tam metni EK-4’ de verilmiştir. İlgili konuşma metni şudur:

Bugün cereyan eden müzakeratta not aldım. Hepsini birden cevap verecektim. Heyeti Aliye arzu ederse şimdi cevap vereyim. Zannediyorum ki, bu mesele gayet mühimdir. Ve belki söylenecek birkaç arkadaşımız daha vardır. Ne vakit bu mesele tamamen tenevvür ederse ve bana söz düşerse bendeniz söylerim. Mahmud Esad Beyefendinin dermeyan ettiği mütalaat hakkında şimdiden bir iki söz söylemek lâzım gelirse diyebilirim ki; kendilerinin söyledikleri ve beyan ettikleri ancak nazariyatı hukukiyedir. Bizim huzuru âlinize takdim ettiğimiz meselenin esasından bahis buyurmadılar. Kendilerine şunu diyorum ki; acaba bizim teklif ettiğimiz kanun, Büyük Millet Meclisinin teşriî ve icrai hukukunu nakzediyor mu, etmiyor mu? Meclisin hukuku ve salâhiyeti mutlaka mevcuttur. Ye makamı hilâfet ve saltanata aidolan hukukun kâffesini birinci madde ile Meclisi Aliye tamamen nakletmiştik Binaenaleyh beyan buyurdıkları tefriki kuva ve sairenin hiçbiri yoktur. Biz, bugün mevcudolan Millet Meclisi namına ve bugün mevcudolan hukukumuzu yazmışızdır. Hukukumuzu feda etmeyi biz de kabul, (itmeyiz. Dermeyan olunan mütalâa gayet kıymetlidir. Fakat; mabihilâsla ve usule ve matldei asliyeye ve huzuru âlinizde bulunan kanuna katiyen uymayan bir şeydir. Biz de hukukumuzu feda etmek istemeyiz. Fakat esas söylemek istemiyorum, buyurdıkları gayet mühim mesaidendir. Yalnız kısaca bir iki nokta ile Heyeti Aliyenizi tenvir etmek isterim. Buyurdıkları şeylerin yekûnu ve bize dermeyan ettikleri itiraz, tefriki kuvadan ibarettir. Biz, tefriki kuva yaptık, diye huzurunuzda gelmedik. Büyük Millet Meclisinin vazifesi nedir? Ve bunu ne için söyledik? Çünkü, Heyeti Vekilenin vazifesi şudur, budur, diye alelittlak yazmak için bir kitap yazmak lâzım gelir, Heyeti Vekilenin yapamayacağı şey nedir? Bunları tasrihan bildirmek lâzımdır ve mümkündür. İşte o Millet Meclisinin bizatihi yapacağı meselelerdir ve işte huzuru âlinize mütekaddim olan lâyihai kanuniyenin birinci maddesinde Heyeti Vekilenin yapamayacağı şey yazılmıştır. Bunun içerisinde hangi bir hak gasbolunmuş ve hangi bir hak kasrolunmuştur? Sorarım Mahmud Esad Beye. Binaenaleyh bu buyurdıkları nazariyedir, kıymetlidir ve müstefidoldum. Biz,

⁴⁰³TBMM ZC, D.1, C.14, ss.329.

⁴⁰⁴TBMM ZC, D.1, C.14, ss.347,353,359.

*demedik ki; Büyük Millet Meclisi kuvvei icraiyesini bildiklerine bıraksın, vekillerine serbesti tam versin ve teşrii salâhiyetiyle iktifa etsin...*⁴⁰⁵.

Hüseyin Selahattin Bey 5 Aralık 1921 tarihinde 122. içtimada, “*Gaziantep ahalisine muavenet hakkındaki*” kanun münasebetiyle söz alarak yardımla ilgili çalışmanın yapılmadığını söylemiştir. Hüseyin Selahattin Bey’in konuşması aşağıdadır:

*Efendim Adana ve havalisi mebusları arkadaşlarımızın müşterek olarak Adana Vilâyetinin işgal altından kurtulan ve sefalet içinde kalmış olan ahalisine muaveneti mümkün ile gayrimümküne ile değil, muavenet edilmesi hakkında takrir ve temennileri üzerine henüz hiçbir şey yapılmamıştır. Bu vesile ile onu da hatırlatmak istiyorum. Bu teklif hakkında hiçbir muamele yapılmamıştır*⁴⁰⁶.

Hüseyin Selahattin Bey 8 Aralık 1921 tarihinde 124. içtimada, “*Hiyanet-i Vataniye cürmünden bir kısmının affı hakkındaki*” kanun münasebetiyle söz alarak çıkarılacak af kanunun sınırları hakkındaki düşüncelerini dile getirmiştir. Konuşmasının tam metni aşağıdadır:

*Efendim, Hiyaneti Vataniye Kanunu yalnız Büyük Millet Meclisinin mevcudiyetine taaruz eden ceraiime ait değildir. Benim bildiğim... Kanunu mahsusunda olduğu veçhile, Devletin kuvayi maddiye ve mâneviyesini kesre teşebbüs edenlere de şâmildir. Samsun Rüsumatında kırk elli bin liralık bir ihtilastan dolayı mahkûm edilmişler var. Bu efendiler de bu hükümden dolayı müstefid olacaklar mı? Olacaklarsa Hazinesinin hukuku ne, olacak? Bir; ikincisi, Yozgat isyanında usatı teşkil eden eşhas Ziraat Bankasının elli bin lira parasını almışlardır. Bu adamlar takibatı kanuniyeden her ne sebepten ise tecil olunarak bir tarafta otur maktadırlar. Acaba hükmedilen elli bin lirayı Hükümet aldı mı? Almadıysa onlar da affedilerek, hukuku Hazine zayi olacak mıdır? Üç; herhangi bir suretle müteşebbislerin affolunduğu anlaşılıyor. Ne dereceye kadar olanlar affedilecek? Bu mesele havada kalmaktadır. Müteşebbis sıfatıyla, bendenizin anladığım, köyleri basanlar, adam öldürenler, köyleri soyanlar, köydeki birtakım adamları isyana sürükleyenler, bunlar da müteşebbistir. Bunlar affolunuyor mu? Oluyorsa katilden dolayı olan mesuliyetleri ne oluyor? Karışık nıkat vardır gibi, geliyor bendenize... Binaenaleyh bu nıkat tenevvür etmedikçe bu kanunun lehinde rey verebilmek bendenizin vicdanıma muhalif kalır. Binaenaleyh affolunmayacaklar, affolunacaklar tamamıyla birbirinden ayrı ayrı görünmelidir*⁴⁰⁷.

Bu mesele 125. Oturumda tekrar müzakere edilmiştir.

*Bendenizin şüphem, memleketteki icrayı kaza meselesidir. Binaenaleyh, salâhiyet doğrudan doğruya makamı âlilerindedir. Mesele; icrayı muhakeme veyahut af meselesinde değil, bendenizin anlamak istediğim mesele; memlekette tenevvü etmekte bulunan mesleki adlinin artık müstakar bir şekil alıp almadığı hakkındaki mütalâanızı almak istiyorum. Bu sizin doğrudan doğruya hükkânı ve hükkâmın mahiyeti hakkındaki kanaatinize ait bir meseledir. Memlekette artık ne zamana kadar dört çeşit mahkeme devam edip gidecektir? Bundan sonra da böyle muhtelif surette hükmeden birçok hâkimlerin, birçok gayrimesullerin vazifesini devam ettirecek misiniz?*⁴⁰⁸.

⁴⁰⁵TBMM ZC, D.1, C.14, ss.381-414.

⁴⁰⁶TBMM ZC, D.1, C.15, ss.21.

⁴⁰⁷TBMM ZC, D.1, C.15, ss.74.

⁴⁰⁸TBMM ZC, D.1, C.15, ss.95.

Hüseyin Selahattin Bey 19 Aralık 1921 tarihinde 130. içtimada, “*Nafia bütçesine zamaim icrasına dair*” kanun münasebetiyle söz almış, ayrılan bütçeyi çok bulduğunu, gerekli açıklamaların yapılmasını istemiştir. İlgili konuşma metni şöyledir:

Bir şey sormak isterim, fakat hükümet namına kim cevap verecek ki, sorayım? Efendim Pozantı'dan Nusaybin'e kadar imtidadeden hat için teşkil olunacak komiserliğe bir komiser, bir kâtip bir muavin koymuşlar, bunu benzeniz çok buluyorum. Bunun lüzumunu dairei aidesi izah ederse kabul ederiz. Fakat Pozantı- Nusaybin hattı üzerinde murakabe için benzenize bu miktar çok geliyor. Bunun ne gibi lüzuma binaen yapıldığının izahını isterim⁴⁰⁹.

Hüseyin Selahattin Bey 2 Ocak 1922 tarihinde 138. içtimada, “*Gaziantep Evkaf İdaresi hakkındaki teklifin reddine dair Layiha Encümeni mazbatası*” münasebetiyle söz almış, Gaziantep Sancağı Evkaf-1 İdarelerinin Şer'iyeye Vekaletinden yardım olarak Vakıf İdaresinde olan eserlerin tamiratı için kullanılması istenmiştir. Bu mazbatanın reddine dair oylama yapılmış, Hüseyin Selahattin Bey, “yardım edilmeli” demiştir. İlgili konuşma metni şudur:

Geçen gün arkadaşlarımızdan bir zatın bir mütalâası vardı. Şimdi Heyeti Umumiye âzası bugün aynı temenniye izhar ediyor. Evkaf muamelâtı hüsnü idare olunmadığı için inkişaf edemiyor. Ecdadımızın bırakmış olduğu bu asardan bugün hiçbirisine bakılamamıştır. Binaenaleyh Şer'iyeye Encümeninden rica ederim, Evkafın ıslahı için bir lâyiha hazırlasın, Meclise arz etsin⁴¹⁰.

12 Ocak 1922 tarihinde 143. içtimada, “*Ankara'da bir şoför mektebi açılması hakkındaki takrir*” münasebetiyle söz alan Hüseyin Selahattin Bey, bu mesele için masraf yapmanın gerekli olmadığını, şoför olmak isteyenlerin orduların imalathanelerinde ders yapabileceğini söylemiştir:

Meseleyi bir kelime ile arz edeyim. Sanayi mektepleri otomobil ihtiyacatını temin etmek ve muktedir adamlar yetiştirmek için daha çok devreye muhtaçtır. Ondan evvel zannediyorum ki fıkaranın sabanını ve sairesini tamir etmelidir. Benzenizce orduların imalâthaneleri vardır. Şoför olmak isteyenler orada tedrisat yapabilirler. Bunun nazarı dikkate alınmak üzere Müdafaa-i Milliye Vekâletine havalesini teklif ediyorum. Orada amelî olarak bu iş yapılır. Ve daima böyle yapılmaktadır⁴¹¹.

Hüseyin Selahattin Bey 12 Ocak 1922 tarihinde 143. içtimada, “*Müdafaa-i Milliye Vekâletinden istifa eden Refet Paşanın Meclis takdirnamesi ile taltifi hakkındaki takrir*” münasebetiyle söz alarak “Reis Bey bir kelime söyleyeceğim. Meclisi Âli vaazı kanundur Teşekkür de olabilir. Müstesna olarak bundan başka da daha büyük bir takdir de yapılabilir. Meclis âciz değildir.” demiş ve Refet Paşa'nın Meclis tarafından ödüllendirilmesini kabul etmiştir.⁴¹²

⁴⁰⁹TBMM ZC, D.1, C.15, ss.153.

⁴¹⁰TBMM ZC, D.1, C.15, ss.295.

⁴¹¹TBMM ZC, D.1, C.16, ss.20.

⁴¹²TBMM ZC, D.1, C.16, ss.41.

Hüseyin Selahattin Bey 21 Ocak 1921 tarihinde 148. içtimada, “*Kalebentlik cezalarının nefiye tahviline dair*” kanun teklifi münasebetiyle söz almış; “Efendim gayet mühim olan bu mesele tabedilmeli. Ondan sonra müzakere edilmeli. Bu kalebent, kürek cezaları ehemmiyetli şeylerdir. Bu cezalar birbirine nakil ve tahvil olunuyor. Bu, düşünülecek bir şeydir.” diyerek kalebent, kürek cezalarının önemli meseleler olduğunu, dikkatli incelenmesi gerektiğini belirtmiştir⁴¹³.

4 Şubat 1922 tarihinde 154. içtimada, “*Başkumandanlık müddetinin 13 ay daha temdid edilmesine dair*” Hüseyin Selahattin Bey kanun münasebetiyle söz almış, “O halde benzeniz bu şekilde itayı reyde mazurum efendim. Teklif gayet mâkul bir tekliftir.” demiş ve bu kanunu kabul ettiğini söylemiştir⁴¹⁴.

Hüseyin Selahattin Bey 6 Şubat 1922 tarihinde 155. içtimada, “*Ağaç kesmenin men’i hakkındaki*” tahrir münasebetiyle söz alarak tahriri desteklemiştir. İlgili konuşma metni şöyledir:

Memleketin hayvanatı hakkında Meclisten bir anket teşkili, tetkikatı teşriiyede bulunması memleketin en büyük serveti olan hayvanatın muhafazası meselesiydi. Fakat şahsi ve mahallî olan bir mesele için böyle Meclisin tahkikatı teşriye kuvvetinin istimaline mahal yoktur. Artık Hükümetin kuvvei icraiyesi buna da kâfi olamazsa sonu ne olur rica ederim? Binaenaleyh bunu Hükümete havale etmek lâzımdır. Yapamazsa ademi itimat beyan ederiz. Hariciye Vekâleti intihabı için birkaç namzet gösterilmiştir. Halbuki usulen geçen defa dahi emsali sevk ettiğinden Meclisi Ali intihapta serbesti sini muhafaza etmelidir. Tefsir suretiyle namzet gösterilmiş olduğundan Hariciye Vekâleti; meselesinde biraz düşünmek lâzımdır. Ve Meclis serbestisini izhar etmelidir. Meclis mukayyet değildir⁴¹⁵.

6 Şubat 1922 tarihinde 155. içtimada, “*Telsiz telgraf alet ve edevatı mübayaası için Avrupa’ya gidecek olan PTT Müdürü Umumisi Sabri Bey’in izamına lüzum olmadığına dair tahrir*” münasebetiyle Hüseyin Selahattin Bey söz almış, satın alacak kişinin, bu işten anlaması gerektiğini, meselenin ciddiyetle oylamaya konulmasını istemiştir. İlgili konuşma metni aşağıdadır:

Telsiz telgraf, sabit telsiz telgraf istasyonu burayla Eyfel arasında muhabere edecek bir aletin kudreti elektrikiyesini kim biliyor? Kim takdir etmiştir? (Gürültüler) O halde niçin bunu yazıyorlar? işte efendiler, ordular için seyyar telsiz telgraflar alınır. Ve bu telsizler bir arabadan ibarettir ve bunu üç dört beygir çeker. Bu başka şey. Sabit esaslı bir telsiz telgrafın kudreti cihaziyesini ordu için almaya lüzum yoktur. Fakat benzeniz mazur görürüm, arkadaşlarımızın hüsnüniyetini. Binaenaleyh bunun gibi her şey anlaşılmalıdır. Benzeniz bir şey arz edeceğim ve bunu şimdiye kadar geçen tecrübelerle istinaden arz ediyorum. Temenni tahrirleri veren arkadaşlarımız evveleminde aidolduğu vekâletlerden bu işi bir tahkik etseler zannedersen mesele buraya kadar gelmez ve Heyeti

⁴¹³TBMM ZC, D.1, C.16, ss.105.

⁴¹⁴TBMM ZC, D.1, C.16, ss.203.

⁴¹⁵TBMM ZC, D.1, C.16, ss.236-237.

Umumiyeği işğal etmezler. Bendeniz kimsenin hakkı sualimi tahdit etmek istememekle beraber böyle yapırsa çok faydalı olur zannederim. Şimdi biliyorum İki, esasi fennisi itibariyle böyle azim bir istasyon alınmamıştır ve alınamaz. Bu işin mukavelesini yapacak olan adamın sistemleri anlaması ve bu işe yarayacak kudreti elektrik ve saireyi tanıyıp hesabedebilmesi için bu işleri tanıyacak bir adam olması ve bu işlerde bulunmuş olması lâzımdır. Başka bir şey teklif eden varsa buyursun. Binaenaleyh bunun mukavelesini tanzim edebilmek için işten anlar, muktedir bir zata ihtiyaç vardır⁴¹⁶.

Hüseyin Selahattin Bey 7 Şubat 1922 tarihinde 156. içtimada, “Sinop’taki tersane inasının belediyeye terki hakkındaki takrir” münasebetiyle söz alarak bütçe görüşmelerinin başlamasına, bu konuya ondan sonra karar verilmesini istemiştir. İlgili konuşma metni şudur:

Bendeniz de bütçe için arz edeceğim. Şubatın 6- 7 si olduğu halde senenin muhasebe cetveli veya bütçe, ne dersiniz deyiniz, yani memleketin hali malîsi henüz tetkik edilmemiştir. Bizim her türlü mesaimiz devlet idaresi hususunda her türlü muvaffakiyetin zübdesidir. Bütçe üzerinde çalışmak lâzımdır. Onun karşısında her şey gayri varittir. Bendeniz bilâifâtei vakit bütçenin müzakeresine geçilmesini ehemmiyetle rica ederim. Heyeti Aliye aylardan beri bunu bekliyor. Bunun önünde her şey durur, önümüzdeki seneye bilmem nasıl geçiyoruz? Bütçenin tehiri gayrikabildir. Bütçenin müzakeresine geçilmesini rica ederim⁴¹⁷.

Hüseyin Selahattin Bey 11 Şubat 1922 tarihinde 158. içtimada, “Cepheye gidecek olan İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşaya Şer’iye Vekili Mustafa Fehmi Efendinin vekâlet edeceğine dair tezkere” münasebetiyle söz almış, “Kabine usulü olmadığı için buradan infikâk eden herhangi bir zatın yerine Meclisi Âlinizin bir vekil iradesi asıldır.” demiş ve vekalet vermenin doğru olmadığını seçim yapılması gerektiğini belirtmiştir⁴¹⁸.

Hüseyin Selahattin Bey 18Şubat 1922 tarihinde 161. içtimada, “Bir Tanzim Encümeni kurulmasına dair” kanun teklifi münasebetiyle söz almış, böyle bir komisyonun gerekli olmadığını dile getirmiştir. İlgili konuşma metni aşağıdadır:

Efendim bendeniz Hilmi Beyefendinin teklifinin şümulü ve esası itibariyle kabulünde mütereddittim. Fakat bu suretle temas ettikleri nokta gayet mühimdir ki, Hüseyin Avni Bey arkadaşımız söylemiştir. Bu Meclisi Âlinin ruznamesi alelade teşriî bir meclisin ruznamesi değildir ki, doğrudan doğruya Riyasete bırakılsın. Biz mesaili devleti burada habbe, habbe takibeden bir Meclisi Âliyiz. Salâhiyeti icraiyemiz vardır. Şu hâlde Hükümetin muamelât ve münasebatını görerek Meclisin işlerini ona tevfiğ ettirmek lâzımgelir. Bunu kim iddia eder. Kim yapıyor bu işi? Bendeniz o fikirdeyim ki; ya Meclisi Âlinin encümen reislerinden mürekkep veya mazbata muharrirlerinden ibaret bir encümeni rüesa bulunmalıdır ve Meclis ruznamesini o encümen yazmalıdır. Böyle olursa muntazam bir surette Hükümetle beraber hemahenk bir surette Meclis müzakeresi yürür, gider. Yoksa herhangi bir zaman bir somun gibi Önüne Nahiye Kanunu atılır. Gevelesin, dursun bunu.

⁴¹⁶TBMM ZC, D.1, C.16, ss.232.

⁴¹⁷TBMM ZC, D.1, C.16, ss.249.

⁴¹⁸TBMM ZC, D.1, C.16, ss.273-274.

Ruzname bu şekilde olamaz. Meclis o halde kendi ruznamesine bu teklif ile hâkim, demek oluyor. Bendeniz teklif ediyorum. Başka bir şekilde olmak üzere bu esas nazarı itibara alınmalıdır... Onun için bu lâyhayı tadil veya tebdil etmek üzere müzakereye devam edilmeliği bir tavrile bendeniz teklif edeceğim⁴¹⁹.

Hüseyin Selahattin Bey 18 Şubat 1922 tarihinde 161. içtimada, “*Mektup zarflarıyla kartpostallara Himaye-i Etfal menfati için birer kuruş ücret zam edilmesine dair kanun teklifi*” münasebetiyle söz almış, yardım için zam yapılmasını kabul etmiştir. İlgili konuşma metni şöyledir:

Müsaade buyursanız bir şey arz edeceğim. Himayeietfal Cemiyetine muavenete taraftar olmayan kimse yoktur. Binaenaleyh esas itibariyle Posta Idaresinin revaca çıkaracağı zarf ve kartları Himayeietfal Cemiyeti vasitasıyie mevkii fûruhta çıkarması ve cemiyetin de muayyen bir fiyat zammemesi esası kabul edilmiştir. Binaenaleyh böyle bir kanuna bendenizce lüzum yoktur. Bir kararla mezuniyet verilirse kâfidir. Himayeietfal devletin resmî değil, fakat doğrudan doğruya bir cemiyeti hayriyesidir. Binaenaleyh böyle bir kanunla meseleyi takyide lüzum yoktur. Cemiyetin muayyen bir fiyat zammını Meclis kabul etmiştir. Kanun olamaz⁴²⁰.

Hüseyin Selahattin Bey 20- 21-26 Şubat 1922 tarihlerinde 162. 163. 166. içtimalarda, “*1337 senesi bütçesi hakkında*” söz almış, masrafların gelirden çok olduğuna dikkat çekerek, masrafların azaltılması gerektiğini söylemiştir. İlgili konuşma şudur:

Efendim, Heyeti Âliyeden bir ricada bulunmak istiyorum. 1338 senesi bütçesinin müzakeresi için önümüze bir şey gelmiştir. Yani, 1338 in 1337 bütçesi müsveddesi şeklinde müzakeresine Heyeti Aliye karar verdi. Encümenimizce bu Muvazene Kanununun ihzar ve tetkiki için epeyce zamana ihtiyaç vardır. Çünkü, masraf nikatından esaslı tetkikat yapılması lâzımgelir. Bendeniz diyorum ki; şimdi varidat bütçesini müzakere edelim. Zira 1338 bütçesinin heyeti umumiyesi hakkında söz söylemek için Masraf Kanununun müzakeresi lâzımdır. Eğer onu bugün müzakere etmek arzu edersek pek doğru olmayacak zannederim. Çünkü, masraf üzerinde -ki bendeniz bunu bir tavrile ile Heyeti Âliyeye arz etmiştim. Fakat tavrile okunmadı – masraf bütçeleri üzerinde 1338 senesi için ne türlü tenkihat yapılmasını arzu ederseniz bu hususta mütehassıs olan zevat ve arkadaşlarımız veya herhangi bilenlerimiz encümenlerde bunu tetkik buyursunlar ve bunlar ile dürüdiraz meşgul olsunlar ve muvazenei Maliye Encümenine 1338 bütçesi için tasavvur ettikleri bütçeye versinler. Encümen bunları nazarı dikkate alarak masraf bütçesini Heyeti Âliyenize daha münekkah bir surette getirebilir. Uzun uzadıya söz söylenmeksizin arzularınızın kabili icra olan kısımları orada yapılsın ve masraf bütçesi bu yolda bir tadile uğradığı halde gelir. Varidat hakkındaki bütçeyi de Heyeti Umumiyede müzakere ederek önümüzdeki seneye kaç kuruş varidatla çıkabileceğimizi her halde tesbit edelim diyorum ve bütçenin heyeti umumiyesinin müzakeresi bendenizce, masraf yekûnu belli olduktan sonra kabil olabilecektir. 1337'nin heyeti umumiyesi hakkında zaten söz söylemeye imkân yoktur. Binaenaleyh benim teklif etmek istediğim, eğer Heyeti Aliye tensip buyurursa, ya Salı veya Perşembe günü varidat bütçesinin doğrudan doğruya müzakeresine geçerek, bunu çıkarırız. Masraflar da ona göre tenkihat yapılmak suretiyle bu da taayyün etsin. Eğer Heyeti Celile bunu tensip buyurursa varidat bütçesinin hemen

⁴¹⁹TBMM ZC, D.1, C.17, ss.27-28.

⁴²⁰TBMM ZC, D.1, C.17, ss.32.

müzakeresine başlanmasını bendeniz rica etmek istiyorum. Efendim, bendeniz Muvazenei Maliye Encümeninde bulunduğu için buyurdıkları meseleden malûmatım vardır. Huzuru âlinizdeki bütçe evvelce encümende idi ve mevzuubâhsolan takrirdeki esas şu idi: Bütçede tevazün husulünü temin için Muvazenei Maliye Encümenini tecdiden tesis buyurdunuz. Muvazenei Maliye Encümenine salâhiyeti vasia ita buyurdunuz. Hidematı Umumiyei Devlet için 37 milyonluk bir masraf isteniliyordu. Encümen 1336'daki bütçeye nispetle yedi buçuk milyonluk tasarrufat yaptı. Yalnız, 'memurinin zevaitten olanlarını ayıklamak teşkilâtı Devlette birgüna rahne olmamak suretiyle yedi buçuk milyon lira tasarruf edilmiş idi. Ancak ay geçtiği için (Beş milyon) lira net, safi bir tasarruf kalmıştı. İşte o zaman encümen Heyeti Aliyenize arz etti ki; bizim yaptığımız tasarrufat, bütçenin neticesine intizar edilirse gittikçe kıymetten düşecektir. Binaenaleyh Heyeti Celile müsaade ederse ittihaz edilen bu kararlarla Hükümetçe Temmuzdan itibaren tatbik edilsin. Efendim okunan takrirlerde bir kısım rüfekayı muhterememiz memurinin ve sairenin istisnasiyle yalnız bunun mebusanı kirama teşmiliyle iktifa edilmesini arzu ediyorlar. Bu şayanı şükran bir histir ve bir noktai nazardan bakılırsa bu kanaati kemali memnuniyetle karşılamak lâzımdır. Yalnız Heyeti Celilenize, Muvazenei Maliye Encümeninde sıfatiyle, biz; Hazinei milletin mehafii namına olarak Heyeti Aliyenize takdim edilmiş olan maddenin muhafazası lüzumunu arz ediyoruz. Mal ûmuâl il eridir ki, Hükümet Temmuzda, tahsisatı fevkalâdelerin, bugünkü rayiçe, vaz olunduğu zamanki' rayiç arasındaki farkı azîme mebni halen eskisine göre tahsisat itası muvafik olamadığından yüzde yermişinin kat'ını teklif etmişti. Ve Heyeti Aliyeniz de o teklifi kendisine teşmille bir maddei kanuniye halinde tesbit için encümene havale etmişti.' Ahvali harbiye ve saire dolayısıyla varidat kanunlarının müzakere edilememesinden bu mesele şimdiye kadar geri kaldı. Ve Muvazene Kanunu geç kalınca bizzarure yüzde yirmi kat'ı imkânı hâsıl olamadı. Bu sebeple biz bunun tamamıyla bir zaruret olduğunu bildiğimizden dolayı arza mecbur olduk. İtiraz edilen birinci nokta da: «Hukukan yekdiğeriyle mütaahhidolan tarafeyinden herhangi birinin zararına gitmek doğru değildir.» deniliyor. Fakat efendiler mesele hukuk meselesi değildir. Mevzuubahis menafii âliyei mülk ve millet olduğundan ve esasen bu memleketin tekmil evlâdi mübarezatına kendi menabiinden herhangi bir suretle olursa olsun, mevcudundan birer suretle ve vâsi mikyasta muavenet ettikten sonra bu işin arasında sınıfı memurinin istisna edilmesi doğru olamayacaktır. Bizim kendi kararımız bu merkezde olduğu için zaten de Hükümetin yüzde yirmi kat'ı hakkındaki teklifini başka suretle bizi fiile getirmek mümkün olmadığı için bu zaruretle bu maddeyi teklife mecbur kaldık. (Fakat 28 Şubat sene 1338 de müzakeresine başladık sesleri) O mesele ayrı bir meseledir. Şimdi esas budur. Malûmuâlileridir ki, emri tediye teşkilâtı mümkününe ibraz etmek keyfiyeti şartı, asli ve esastır. Fakat bunu bu kanuna koymak caiz olmadığı için bunu doğrudan doğruya zapta geçirmek ve Maliye Vekâleti dahi bu meselede mutabık kalırsa onu Heyeti Umumiyeye kayıt ve kabul ettirmek istiyoruz. Böyle bir şeyi niye teklif ettiniz, dersiniz bunun emsali de vardır. 1329 da tekmil memurinin donanma menfaatine olarak umumen bir maaş vermişlerdir. (O başka sadaları) Ve biz de şimdi bir maaşı Hazine menfaatine olarak alacağız. Binaenalah biz yanlış bir yolda yürümediğimizi zannediyoruz. Bizi sevk eden âmil, mesaili hukukiye değil, zarureti iktisadiyedir. Bir arkadaşımızın ifadatına cevap vermek üzere diyeceğim ki: Bâzı devairin hazfîve saire gibi zarureti maliye lehülhamd yoktur. Bu gibi mesail, tasarrufat icrası hakkındaki arzudan ibaret olup bu da gayet tabiidir. Bunu 1338 bütçesinin müzakeresinde, vekâletlerin bütçesinin müzakeresinde hallederiz. Bu teklifimiz; emri azîmi milliye heyeti memurinin dahi muaveneti maliyelerinin iştirakini temindir. Ve Muvazenei Maliye Encümeni bu dört milyon liranın emri tediyesinde memurine teshilâtı mümkününe irâde edilmesini arzu ediyor. Bu husus Maliye Vekâletine tebliğ buyurulsun. Onun için bu meseleyi burada zapta geçirmek istiyoruz. Başka türlü

karar vermek Heyeti Aliyenizin reyine muhavveldir. Tevdi buyurduğunuz vazife icaibati başka bir tarzda söz söylemek bendenizce mümkün olmaz⁴²¹.

Hüseyin Selahattin Bey 23 Şubat 1922 tarihinde 164. içtimada, “Mebusların müteahhitlik yapmamaları hakkındaki taktır” münasebetiyle söz almış taktirin kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. İlgili konuşma metni şöyledir:

Hayır hilâfında söylemişsiniz. Adliye Vekili sıfatiyle avukatlığın men'i aleyhinde geçen sefer beyanatta bulunurken, teklifin hilâfında idare kelâm buyurmuşunuz. Bendeniz de Meclis Âlinin bu hususta vereceği karar üzerine zatâlinizin sıfat ve vaziyetinizin ne olduğunu anlamak istemişim⁴²².

Hüseyin Selahattin Bey 28 Şubat 1922 tarihinde 167. içtimada, “1338 senesi Avans Kanunu” münasebetiyle söz almış, verilen avansın bir denetleme heyetiyle gerekli yerlere, nasıl harcandığına dair malumat alınması gerektiğini söylemiştir. İlgili konuşma metni aşağıdadır:

Efendim, on sekizinci maddeyle vaz'edilen murakabe hususu; Heyeti Aliyenizin mesaili âliye, mesaili hayatiye telâkki ettiği cereyanı muamelâtı takip lâzım olduğundandır. Fakat bu fikrai ahire tamamiyle maksada muvafık yazılmamış olabilir. Bendeniz bu hususa itiraz eden zevatın edeceği itirazı şu noktada buyorum ve onun tashihiyle hallonulabilir, diyorum ve onun kıymetini kaçırmamak için ve kuvvetini dağıtmamak için bu kelimeyi buradan atmak lâzımdır. Bugün bu buradan çıkmalıdır. Eğer Heyeti Aliyeniz bunun tarzı ifadesinde bir müphemiyet görüyorsa bir parça daha izah etmek mümkündür. Eğer Heyeti Aliyeniz muvafık görürse kabul olunmalıdır. Maddenin asıl kuvvei müeyyidesi kaçırılmamalıdır. Bu fıkra tayyeditirse maddenin diğer aksamı boştur. Yalnız; şekil kalıyor. Şimdi; «Murakıplikten musaddak olmaksızın mukaveleye merbut bir hizmet ve taahhüt ifa etmiş olanların» tâbiri, bu taahhüdünü ifa edenlere zimmet yükletiyor ve bunu böyle diyeceğimize şöyle cümleyi ikiye ayırmak daha iyidir. Diyebiliriz ki, murakıplikten musaddak olmaksızın mukavele tamam addolunamaz ve kanunun neşrinden itibaren bu şart haricinde haricî bir hizmet ifa "etmiş olanların hizmetlerinin ademikabulü halinde Hükümetten zarar ve ziyan talep hakkı olamaz; Murakıplik salâhiyeti bu noktadadır. Murakıbin tasdiki olmaksızın yapılan mukavele tamam addedilemez. Yanlış olmuş demektir ve noksan olarak kalır. Bu murakabei maliye de vekillerin salâhiyetine tecavüz değildir. Malî bir murakabedir. Eğer bu mesele de anlaşılmayacak bir mesele olursa zannedersenem gerek vekil gerek murakıp teknil ihtilaflı nikatı bu Mecliste halledebilirler. Müsaadenizle böyle tashih edilsin. Efendim, tasrihtir. Bu gibi şeylerde bir kelimenin ziyade olmasındansa mânanın tamamen ifade olunması lâzımdır. Maziye aidolan istere bakmıyoruz. Bu tarih kanun neşrinden itibaren muteber olduğu Hükümetçe malûmdur. Binaenaleyh Devletin maliyatının takip için intihap buyuracağınız murakıplerin tahtı murakabesinden tamamiyle muntazaman geçebilir. Bununla biz arzu ettiğimiz murakabei maliyeyi tamam yapabilir miyiz? Bir itidaldir efendiler, hukukan sağlam olsun. Onun için bu maddenin tashihihin kabulünü rica ederim. İfa edenlere zimmet yükletiyor ve bunu böyle diyeceğimize şöyle cümleyi ikiye ayırmak daha iyidir. Diyebiliriz ki, murakıplikten musaddak olmaksızın mukavele tamam addolunamaz ve kanunun neşrinden itibaren bu şart haricinde haricî bir hizmet ifa "etmiş olanların hizmetlerinin ademikabulü halinde Hükümetten zarar ve ziyan talep hakkı olamaz; Murakıplik salâhiyeti bu

⁴²¹TBMM ZC, D.1, C.17, ss.49-97-149.

⁴²²TBMM ZC, D.1, C.17, ss.114.

noktadadır. Murakibin tasdiki olmaksızın yapılan mukavele tamam addedilemez. Yanlış olmuş demektir ve noksan olarak kalır. Bu murakabei maliye de vekillerin salâhiyetine tecavüz değildir. Malî bir murakabedir. Eğer bu mesele de anlaşılacak bir mesele olursa zannedersem gerek vekil gerek murakıp teknil ihtilaflı nikatı bu Mecliste halledebilirler. Müsaadenizle böyle tashih edilsin⁴²³.

28 Şubat 1922 tarihinde 167. içtimada, “Ziraat Bankasının 1337 senesi bütçesi” münasebetiyle söz almış, bütçenin kabul edilmesini istemiştir. Hüseyin Selahattin Bey’in konuşmasının tam metni aşağıdadır:

Efendim, 1337 senesi Ziraat Bankası bütçesi hakkında bir kelime de bendeniz söyleyeyim: 1337 senesi Ziraat bankaları için lâzım olan kadro encümenimizde tetkik edilmiştir. Bu kadro maksada muvafık olmakla beraber Heyeti Aliyenizin de bunu tetkik etmesi birçok zaman kaybettirir. Bendenizce Hasan Fehmi Beyin Ziraat Bankasına Hükümetin vaziyed edememesine ve Meclisi Âlinin bu husustal malûmatı olmasına dair olan teklifi arzu buyurulursa müstaceliyetle bir karara raptedir ve mesele biter. Ziraat Bankasının şekli aharı için, âtisi hakkında pek çok teminatımız vardır, önümüzdeki sene için. Ziraat Bankasının Heyeti Vekileye dâhil bir vekilin eline verilmesi, Zürrain parası olduğu için millet müntahibi olan adamlarla idare olunması, buna başka bir şekil vermesi musammemdir. 1338 de bu bapta Heyeti Aliyenizi birçok teklifatta bulanacağız. Bugün bunun imkânı yoktur. Memurine verilecek maaşatın listesini okumakta mâna yok. Bendeniz yalnız her iki takririn gerek Muvazene-i Maliye Reisi Beyin ve gerek Hasan Fehmi Beyin-takrirlerinin kiraatiyle lâyihanın müzakeresine geçilmesini tetkik ediyorum. Bütçeyi tetkik etmeyelim. 1338 senesinde bu bütçeyi kabul edelim⁴²⁴.

Hüseyin Selahattin Bey 2 Mart 1922 tarihinde 2. içtimada, “Murakabe Encümeninin intihabı hakkında” söz alarak göreve gelecek kişilerin görevin sorumluluklarını yerine getirecek kişilerden seçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Konuşmanın tam metni aşağıdadır:

Efendim, bendeniz de Basri Beyin mütalâasına müsterekim, herhangi bir dairei Devletin ve herhangi bir şubei idarenin murakabesini icraya memur olacak zevatın bir kere füilen o idarenin işini anlayacak veçhile ihtisas sahibi olması lâzımdır. Diğer taraftan murakabei maliye bir ilmi malî olabilmek itibarı ile bir de o noktai nazardan işi tetkik etmek ciheti vardır. Fakat itikatımca o; ikinci bir meseledir. Asıl olan mesele; o idarenin kendisine verilmiş olan bütçesinin sureti sarf ve istimali ve bundaki suiistimal meselesi ki, sırf ihtisasa taallük eder bunu en iyi anlayacak encümenlerdir. Zaten böyle bir encümen olmamış olsa dahi Heyeti Aliyeniz encümenlerinin mazbata muharrirleri, Hükümetinmurakıpları demektir. Binaenaleyh encümenler murakabe için mazbata muharriri yerine doğrudan doğruya bir zat intihabedecektir. Bunun için intihabın encümenlerde olması muvafıktır. Onlar Heyeti Umumiyyeye iki misli namzet irac ederler. Heyeti Aliyeniz ister onları ister diğerlerini intihapta muhtardır. Bu veçhile bir ilmi i ihzari bulunursa daha muvafık olur. Ve intihabı daha ziyade teshil eder ve mahalline masruf olur⁴²⁵.

⁴²³TBMM ZC, D.1, C.17, ss.187-188.

⁴²⁴TBMM ZC, D.1, C.17, ss.171.

⁴²⁵TBMM ZC, D.1, C.18, ss.36.

Hüseyin Selahattin Bey 2 Mart 1922 tarihinde 2. içtimada, “*Ruznamenin tanzimi ve encümenler için bir bina temini mevzuunda*” söz almış, meclisin 850 vekile yetmediğini yeni bir binanın temin edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Meclisteki uzunca konuşmasının bir kısmı aşağıya alınmış olup, konuşmanın tam metni EK- 2’ de verilmiştir.

Efendim; bendeniz ruzname meselesinde bir şey söylemeyeceğim. Yalnız Meclisi Âliye hürmet, Meclisi Âlinin hukukunu kabul etmektedir. Meclisi Âliye şimdiye kadar kendi hukukuna kâfi derecede ve arzu ettiği derecede riayet edildiğini ve hürmet edildiğini görememiştir iddiasındayım ve bu noktada icap ederse çok açılırım. Fakat bırakıyorum. Meclisi Âlinin bu tarzı idaresinde gösterilmek istenilen silsilei muhassenatın arka tarafında bir silsilei seyyiat da görüyorum. Bu noktayı fazla açmak istemiyorum. Fakat şunu diyeceğim ki; artık burası baskın yeri olmayacaktır. Bunu yeni bir devre addetmek isterim. Meclisi Âlinin ruznamei mesaisini teşkil eden şeylerde azayı kiramın fikren mütecanis bulunması şarttır...⁴²⁶.

2 Mart 1922 tarihinde 2. içtimada, “*Zaptı sabık hakkında*” söz almış, “Maruzatımın dahi kabul olunup olunmayacağını reye vaz ‘mı teklif ederim.” demiştir⁴²⁷. Bu konu 141. 142. 151. içtimalarda da görüşülmüştür. Hüseyin Selahattin Bey, zabıtların doğru ve düzenli tutulmasıyla ilgili görüşlerini beyan etmiştir. İlgili konuşma metni şudur:

İnhilâl, müttefikân kabul edilmiştir. İntihap dahi müttefikân kabul olunmuştur. Yalnız keyfiyeti intihabın tarz ve usulünde bizim arzu ettiğimiz ve nizamnamenin şekli tamamen tatbik olunmadığından dolayı rüfekanın bir kısmı müzakereye iştirak etmemiştir. Reye iştirak eden 162’den 148 rey ile deniliyor. Arkadaşlar bu noktada itiraz ediyorlar. Zaptın bu noktası tashih olunmak lâzımdır. Mesele budur. (Mecliste ekseriyet vardı sesleri) Efendim, müsaade buyurun. Mecliste müzakere cereyan etmiş ve müzakere devam ederken bir kısım takrirler reye konmuş ve diğer rüfekanın vermiş oldukları takrirler reye konmadan vaktin geç olmasından celse tatil olunmuş ve bugün bakıyei müzakerenin cereyanı tahtı karara alındığı arz edilmiştir. Malûm ya; müzakerenin bakıyesi itmam olunmamıştır. Celsei aleniyyede okunamıyan takrirden bahsedilmiştir. Takrir meydana yok Binaenaleyh takrirden mesaili halletmek lâzımdır. Yani Halifenin Anadolu’ya geçirilmesi hakkındaki mesele mevzuubahsolduğundan filân diye bir takrir okunulmamış ve reye konulmamış. İsmi âlilerinin başında bir beyefendi tâbiri vardır. Bu tâbir bir tâbiri sahih ise daima her yerde yazılsın. Daima doğrusu yazılsın. Meclis zabıtlarında yanlış vaziyet olmasın. Bunu doğru biliyoruz. Binaenaleyh Divanı Riyasetten de böyle yazılsın. Heyeti Aliyenin nazarı dikkatini celbederim. Takririn esbabı mucibesi Fevkalâde Heyetten bahsediyor. Biz istiklâl mahkemesi mi, yoksa fevkalâde heyet mi kabul ediyoruz. Yani, malî, idari, kazai salâhiyeti fevkalâdeyi haiz bir heyet mi yapıyoruz, yoksa istiklâl mahkemesi mi yapıyoruz? ikinci defa reye vaz’edilmeden mesele tavzih edilmelidir. Neye rey verdiğimizizi bilelim⁴²⁸.

⁴²⁶TBMM ZC, D.1, C.18, ss.44.

⁴²⁷TBMM ZC, D.1, C.18, ss.29.

⁴²⁸TBMM ZC, D.1, C.18, ss.5,23,209.

Hüseyin Selahattin Bey 6 Mart 1922 tarihinde 3. içtimada, “*Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey’in İstanbul’daki tarzı hareketine ve Müşir İzzet Paşa Heyetinin Londra seyahatine dair muhtelif sual ve istizah takrirleri*” münasebetiyle söz almış, bu gibi meselelerde meclisin kararına göre hareket edilmesi gerektiğini hatırlatmıştır. Konuşmasının tam metni aşağıdadır:

Geçen sene malûmu ihsanınız, Kânunusani veyahut Şubat içerisinde olacak bu yolda İstanbul’dan Avrupa’ya bir davet vuku bulmuştu. Bu esnada bir karar verilmiş ve bir tebligat yapılmış, böyle bir kararın Meclisi Âlinin ıttılaina evvelâ arz ile, badehu ittihazı mukarrerat edilmesini bazı rüfeka teklif etmişlerdi. Bendeniz de onlar meyanında bu teklife imzayı koymuştum. Bu kürsüde uzun münakaşat ve mübahasat olmuştu ve bazı arkadaşlar bu cereyanı başka taraflara çevirmişti. O zaman Heyeti Vekile müttehiden, bir daha Meclisi Âlinin böyle kararını almadan ittihazı mukarrerat etmeyeceğini burada söylemiştir Yani Meclisi Âli milletin böyle menafii esasiyesine mütaallik olan hususatta, Meclisi Âlinin kararını almaksızın, bundan böyle bir işe girmemek istediğini ve binaenaleyh evvelce ittihaz olunan mukarreratı tebdil ederek, Avrupa’ya heyet izamı hususunu faildeli bulduğunu ve tasvip ettiğini müttefikan kabul etmiştir. Bu Heyeti Vekile buraya başka bir çehre ile geliyor, bunu sorarım⁴²⁹.

Hüseyin Selahattin Bey 7 Mart 1922 tarihinde 4. içtimada, “*Şark vilayetlerine gönderilen heyet hakkındaki sual takriri vesilesiyle*” söz almış, ortada askeri bir meselenin olmadığını söyleyerek heyetin meclisten seçilmesi gerektiğini, meclisin haklarının görmezden geldiğini söylemiştir. İlgili konuşma metni şudur:

Müzakereye geçilmezden evvel iki kelime söylemekliğime müsaade ediniz. Hakkı kelâm meselesi için Heyeti Umumiye bir söz söyleyeceğim. Celse alenidir. Müsaade buyurun bir iki kelime arz edeyim. Heyeti Âliyeniz hakem olduğuna göre herhangi bir arkadaşınıza söz verilmelidir. Fakat bendenizce mevzu olan mesele memleketimizin bir kıtasına taallük ettiği için belki sadre şifa verir bir şey vardır. Bir kere arkadaşımızı dinleyelim. Bilahare memleket için mucibi menfaat bir noktası bulunuyor da bugün mektum kalırsa bilahare müteallim oluruz. Millete karşı biz mesul oluruz. Onun için söyleyecek zat söyleyeceğini söyledikten sonra hükümü verecek yine Heyeti Âliyenizdir. Bunda çekinecek bir taraf yoktur. İkinci bir nokta bu bir kere celsei âleniyede okunmuştur. Heyeti Umumiye bunu görmüş ve dinlemiştir. Bunun için bu hususta musırran, mühim bir madde söyleyeceğini söyleyen ve arzu eden arkadaşımızı dinlemek doğrudur. Bundan ihtiraz edersek âtiyen tevelliüd edecek mesele Meclisi Milliye aidolur. Sonra efendim, havalii şarkiyeye bâzı arkadaşlarımızın izamı hakkında Büyük Millet Meclisi Reisinin bir tezkeresi okundu. Bendeniz bunu Hâkimiyeti Milliye ile muvafık göremiyorum. Çünkü ortada bir meselei askeriye yoktur. Bir meselei dahiliye mevzudur. Ve bittabi bu meselei dahiliyeyi tetkik için Meclisi Âli arkadaşlarımızdan en ziyade salâhiyettar olanları tâyin edebilirdi. Binaenaleyh Meclisin hakkına tecavüz edilmiştir. Bendeniz hakkı kelâm arzu ediyorum. Hakkı kelâm Meclisi Âlinin mesuliyetten münezzeh olması için lâzımdır. Ortada bir teklif vardır. Ortada mühim bir nokta vardı». Dermeyan edilmesi lâzımdır. Bu noktai nazardan söylüyorum. Meclisin hâkimiyeti milliyesi rahnedar ediliyor. Meclisin hâkimiyeti tecelli etmelidir. Bunun tecelli etmesi için memleket dâhilinde şurada burada vukua gelen hâdisata gönderilmesi lâzım olan zevat buradan intihab edilirse;

⁴²⁹TBMM ZC, D.1, C.18, ss.72.

bunun hakkında bize bir teklif gelir. Belki biz kabul ederiz. Fakat kabul, ademikabul Meclisi Âlinin kararına vabeste olmalıdır. Binaenaleyh burada bir şekli noksanı vardır. Efendim. (Gürültüler) ihtimal ki, mühim bir teklif idi⁴³⁰.

9 Mart 1922 tarihinde⁵. içtimada, “Ruznamenin hüsnütanzimine, meclis zabıtlarının günü gününe tabı ve tevzi ettirilmesine, arzuhallere, suallere dair takrir” münasebetiyle söz alan Hüseyin Selahattin Bey ruznamenin usule uygun şekilde düzenli tutulması gerektiğini belirtmiştir. Meclisteki uzunca konuşmasının bir bölümü aşağıya alınmış olup, konuşmasının tam metni EK-3’ tedir.

Efendim, ruznamei müzakeratin tanzimi meselesi Meclisin mebdai mesaisi ve ilk işidir. Bu bapta, mevcut nizamname tatbik edilmediğinden dolayı bunu muntazaman tatbika çalışılm diyoruz ve mesele bir kararla Meclisten geçecektir. Heyeti Aliye bu hususta tamamıyla fikrini tesbit ederse yani, aynı hususu tamamen tasvibederlerse badema 'hiçbir şey tebeddül etmemek üzere 'hem Meclis mesaisini itanzim edecek hem de hâkimiyetini teyit ve irae edecektir...⁴³¹.

Hüseyin Selahattin Bey 11 Mart 1922 tarihinde 6. içtimada, “Emirber ve seyis neferleri hakkındaki kanun” dolayısıyla söz almış, özel hizmet tabirinden adi işlerin anlaşıldığını, zaten emirber neferlerini bu alanda çalıştırılmanın yasak olduğunu, buna uymayanların ilgili makamlara başvurabileceğini söylemiştir. İlgili konuşma metni şudur:

Efendim şüabatı idarenin herhangi bir noktası üzerinde mucibi muaheze bir nokta bulabilirsiniz. Düşünüz ki, sekiz senedir harb ediyoruz ve memleketin bu kadar bin evlâdından kimi şehidoldu, kimi harbde berbadoldu, zayi oldu, filân oldu. Bunların aileleri kaldı. Ve muhtelif yerlere nakli mekân edenler oldu. Böylelerin emri muhafazası için, varlık ve yokluğa mâruz kalan bu ailelerin içinde bu gibi efradın tarzı istihdamında hoş gitmeyecek şekiller vâki olmuştur. Bu münasebetle diyorsunuz ki, bunlar tekrar olmasın. Bu doğrudur ve zaten kanun da bunu tenbih eder ve burada zikrini biz de tenvir ederiz. Yalnız bir ibare lâzımdır- ki, Müdafaa-i Milliye Encümeni onu pek muhik olarak teklif ediyor- 'Kanun hiçbir zaman hidematı süfliyeyi tâyin ve tarif etmez. Bununla beraber bir hususiyet kalır ki: bu emirber eğer bir aile nezdine hizmet için verilmişse o aile de onun iaşesine yardım etmekle mükelleftir. İcabı dinî ve bizdeki mahremiyet dolayısıyla bu zaruret memleketimizde maalesef vardır. Binaenaleyh encümenin teklifi veçhile cümlelerin içerisine ibaresinin ilâvesini teklif eylerim. Bu ibarenin ilâvesi kuvvei teyidedir, faidesi vardır, zararı yoktur⁴³².

Hüseyin Selahattin Bey 11 Mart 1922 tarihinde 6. içtimada, “Makam maaşı ve müteferrikası hakkındaki” kanun münasebetiyle söz alarak, ordunun teftişinde görev alan dairelerin kişilere bin kuruş kadar zam yapılabileceğini söylemiştir. İlgili konuşma metni şöyledir:

Efendim ordunun teşkili emrinde ifayı hizmet eden daire, Müdafaa-i Milliye dairesidir. Bu dairenin rüesası uhdelere mevdu olan aksamı idariyenin her birinde kimisi (25) milyonla oynuyor. Kimisi (9- 10) milyonla oynuyor. Bunların

⁴³⁰TBMM ZC, D.1, C.18, ss.98-99.

⁴³¹TBMM ZC, D.1, C.18, ss.130.

⁴³²TBMM ZC, D.1, C.18, ss.172.

ordunun ihtiyacatını tedarik ve sevk etmek hususundaki faaliyetleri, kıymetleri pek ziyadedir ve bunun ne derecede ziyade olduğu Heyeti Aliyenizce malumdur. Bu devair rüesalığına intihabolunacak zevatın vazifeleri kendi emsalleri olan fırka kumandanlarından daha farklı, daha mesuliyetlidir, bu zevat intihap bu kadar azîm bir mesuliyetin altına getirildikleri halde bu kadar azîm bir hal altında kalmak bunlar için zarardır. Heyeti Aliyeniz içinde bu hususta bir ademitakdir görmekteyim bendeniz. Kabul ve ademikaibul Heyeti Aliyenize muhavveldir. Beş veya altı daire reisi vardır. Bunlar huğun miralaylık veyahut kaymakamlık maaşı olan (3 000) veya (3 500) kuruşla ifayı hizmet ediyorlar. Makam maaşına aidolmak üzere emsalleri olan, muharebedeki fırka kumandanları gibi bunlar için de bin kuruş kadar bir şeyin kabulünde hiçbir ziyan yoktur. Bir adam için senede altmış liradır. Altı adam (360) lira eder. Takdir Heyeti Aliyenindir. Bendeniz 157 bin küsur lira biliyorum. Böyle hatırımda kalmış. Binaenaleyh makamı askeriyede sırf liyakat ve ehliyetten dolayı bir farkı nuhassasat alacak olan zevatın heyeti umumiyesinin şu kanun ile aldığı yekûn miktarı, bir sene zarfında 150 bin liradır. Binaenaleyh bu ehliyet ve liyakat için verilmiş bir mükâfattır. Geçen senekinden farklıdır. Çünkü geçen sene Heyeti Aliyeniz âzami rütbeye teşmil ettiği ve aynı zamanda Başkumandanlık bunu vâsi bir miktarda teşmil ettiği için bu hududunu aşmıştır. Bu gayet mazbuttur. Ehliyet ve liyakat için 150 bin lira gayet ufak bir mükâfattır. Binaenaleyh bendeniz bunun tayyma muhalifim, yani, encümeniniz muhaliftir. Bu kadar ufak bir şey ki, ununun içinde bir parça tuzdan ibaret olduğunu telâkki etmek lâzımdır.⁴³³

Hüseyin Selahattin Bey 11 Mart 1922 tarihinde 6. içtimada, “Seferberlik ve cephe zammı maaş kanunu muadil kanun” münasebetiyle söz almış, cephe ve cephe gerisinde verilen hizmetin para ile mukayese edilemeyeceğini, ancak ülkenin içinde bulunduğu durumu göz önüne alınca, tutumlu olunması ve daha önemli alanlarda paranın kullanılmasını gerektiğini belirtmiştir. İlgili konuşma metni şöyledir:

Bendeniz söyleyeceğim. Efendim cephede ve seyyar orduda bulunan bilûmum kıtaatin gerek kendilerine ve gerek bunlarla beraber bulunan nakliye kollarına ve kafilelere ve bunların arkasında bulunanların maaşlarına zam olunmak üzere Müdafaa-i Milliye Encümenince tesbit edilen bin kuruşu encümenimiz de aynen kabul etmiştir. Şu suretle Orduda en ufak maaş yedi yüz kuruşluk bir zabıt maaşındır. İki bin yedi yüz kuruş tahsisatı fevkalâdesiyle beraber üç bin dört yüz kuruşa baliğ olur, bin kuruş da bu tahsisata ilâve ederseniz dört bin dört yüz kuruşa baliğ olmaktadır. En ufak maaşın tahsisatı fevkalâdesinden yüzde yirmi kesildiği halde, iki bin yedi yüz kuruştan beş yüz kırk kuruş kesileceğine nazaran, en küçük rütbeli bir zabıtın maaşı üç bin dokuz yüz kuruşa safi ve maktu olarak varmaktadır. Binaenaleyh birincisi budur ki gerek Müdafaa-i Milliye Encümeni ve gerek Muvazene-i Maliye Encümeniniz bunu muvafık ve kâfi görmüş ve bundan daha fazla tevkifata ve katiyata mütalammil olmadığını bildirmiştir. Bu suretle cephede bulunanların birçok meşak ve mezahime katlandıklarını ve aynı zamanda evlerini dahi boş bıraktıklarını nazarı dikkatte bulundurmıştır. Cephe nizamı harbinden hariç olan kıtaat ve müessesat var ki, meselâ Konya'daki mektepler, buradaki mektepler, Şark'taki mektepler gibi, keza hali sükûnette bulunan cepheleler vardır. Elcezire gibi Şark cephesi, Merkez Ordusu cephesi gibi, kezalik dahili memlekette bulunan şubeler vardır. Ahzıasker şubeleri, aynı zamanda meselâ bir katarın tabur karargâhı filân gibi kimıldanmayan kısmı vardır. Bunların diğer arkadaşlar gibi daima hali harekette olmaması yüzünden

⁴³³TBMM ZC, D.1, C.18, ss.165-166.

istifade edebilmesi ve mevkiinin sabit olması cihetiyle öyle kendi masrafının bir olması noktai nazarından tekml memurini Devletten şeraiti maişetçe hiçbir farkı olmadığı gibi, hali maliyi dahi nazarı dikkate alarak Muvazenei Maliye Encümeniniz bunlardan Müdafaa-i Milliye Encümeninin teklif ettiği altı yüz kuruşun tevkiğini daha münasip görmüştür. Bununla beraber efendiler millet, ordumuz, mümkün olsa ve ahvali maliye devlet müsait olsa daha fazla in'am edecektir, inşaallah bu harbi anetayiciiii isthisal ettikten sonra bu millet ilebet sâyilerini ziveri lisan edecektir. Bu ordunun iktiham ettiği meşak ve mezahim ve verdiği şüheda ve mecruhin ve mâlûlin baştanbaşa bir silsilei mefahirdir. Gerek cephedekilerin ve gerek geridekilerin, hiçbirinin hizmetleri para ile takdir ve mukayese edilmekten çok uzaktır. Bu husus Heyeti Aliyenizin takdirinize muallâk bir meseledir. Lâkin memleketin içinde bulunduğu hali melîyi de düşünmek lâzımdır. Günden güne büyüyen bir orduyu, harbi devam ettirmek ve gayemize daha çabuk varabilmek için beslemek ihtiyacı vardır. Bunun için mümkün mertebe muktesit bulunmaya mecburuz. Binaenaleyh encümenimiz bunların da memurini saireden tefrik edilmemesini münasip gördü. Bu hususta tasarruf edilen altı yüz kuruştur. Encümeniniz, fiilen bu parayı vermeye imkânı malî görmüş olsaydı behemahal bunu kat'etmeye eli varamayacaktı. Fakat imkânı malînin hudutları malûm olduğu için bu para; ismen üzerinde kalmaktansa tevazünü maliye doğru yürüyebilmek ve buraya sarf edilecek parayı daha mühim nikata sarf edebilmek için icabeden tasarrufu düşündü. Hakem Heyeti Aliyenizdir. Başka bir şey yoktur⁴³⁴.

Hüseyin Selahattin Bey 14 Mart 1922 tarihinde 8. içtimada, “Mükellefiyeti ziraiye hakkındaki emrin geri alınmasına dair tahrir ve mazbata” münasebetiyle söz almıştır. İlgili konuşma metni şudur:

Bir Suali sormak istiyorum. Efendim, Kan Vergisi, Meclisi Âlinin takdir ettiği ve edeceği vergidir. Ortada mevcut bir kanunla hizmeti askeriye umumi surette tecil perdesi altında; şunun bunun menafîi nazarı dikkate alınarak, ahar suretle tatbiki hususunda Heyeti Vekileyi haizi salâhiyet görmüyorum. Şimdi böyle bir karar, böyle bir zamanda, meselâ şunun, bunun, zürram ve memleketin menfaatine taallük eder diye bir karar verildiği zamanda, bu kararın Meclisi Âliden geçmesi ve binaenaleyh Kan Vergisine taallük eden meselenin; ziraat meselesinin lehine hallolunup olunmamasının muvafık olup olmadığı noktasında Heyeti Vekile nasıl düşünüyor⁴³⁵.

Hüseyin Selahattin Bey 14 Mart 1922 tarihinde 8. içtimada, “Zabitandan kademli yüzbaşına kadar melbusat bedeli itasına dair kanun” münasebetiyle söz alan Hüseyin Selahattin Bey, bu elbise ve teçhizat bedelinde özellikle seferlik zammı olan bin kuruş kesilmiş olduğundan geri kalanının da kolaylaştırılmaya ihtiyacı olduğunu, bu teklifin aşırı olduğunu, memleketin yararına olmayacağını söylemiştir. İlgili konuşma metni şöyledir:

Efendim; Muvazenei Maliye Encümeni bu hususta daha fazla söz söylemeye lüzum görmüyor. Mazbatasında sarahat vardır. Binaenaleyh hilâfında mütalâatta bulunanlar varsa ona karşı da mazbatayı müdafaa ederiz. Efendim; şahsım namına ne söylemişse aynen kabul ederim. Fakat encümen namına söyledikleri sözleri aynen iade ederim. Encümen yaptığı şeylerde en ziyade menafîi

⁴³⁴TBMM ZC, D.1, C.18, ss.151-152.

⁴³⁵TBMM ZC, D.1, C.18, ss.202.

mülk ve milleti âm ve şâmil bir nazarla düşündüğüne kaanidir ve bu kanaatini bir seneden beri geçmiş olan vakayı ile ispat ve bugün ise aynı encümen tarafından biraz terahhum ibraz olunduğunu iddia ederim. Biz hareketimizde daima memleketin menafii umumiyesini düşündük. Üç bin, beş bin kişinin menafii hususiyesini düşünmedik, onu, onun içerisinde mündemiç gördük. Her ikisini de beraber bularak bugünkü yaptığımız teklifi munzam, birçok noktai nazardan yine geçen gün dermeyer edilen kanaatlerin müeyyididir. Ve o kanaatlerin hilafı değildir. Ancak daha ziyade kıymet vermiş oluyor. Ve bu noktai nazarda encümen musirdir. Ve menafimin âtiyen dahi görüleceğine kaanidir. Aynen kabulünü teklif ederim. Encümende hesap yapılmıştır. Eğer bu şekilde hesap müzakeresi yapılırsa o zaman müzakere tatil edilir. Arzu buyuranlar isterse encümene gelirler; hesap yaparlar. Onun için burada hesap yapılamaz. Takrirler verilmiştir. Meclisi Âli ne isterse onu kabul eder. Encümenin hakkı vardır söylemeye efendim. Bu takrir belki cephe için bir fayda temin etmiyorsa da geri için nâkabili tahammül bir vaziyet ihdas ediyor. Yani bu elbise ve teçhizat bedelinde bilhassa seferberlik zammı olan bin kuruluş kat'olunmuş olduğundan geri kısmın tehvini ihtiyacı dahi dâhildir. Binaenaleyh bu teklif müfrittir. Menafii memlekete muvafik olamaz. Heyeti âliyenizin bu ciheti şiddetle nazarı dikkatine arz ederim. Ve encümen nazarı dikkati âliyelerinin celbini bir vazife bilir⁴³⁶.

Hüseyin Selahattin Bey 16 Mart 1922 tarihinde 9. içtimada, “Kars'ta akit ve imza edilmiş olan Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Muahedenamesi” münasebetiyle söz alarak İkinci Reis Vekili Musa Kazım Efendiyi “ecdat hatası” sözlerinden dolayı uyarmıştır. Hüseyin Selahattin Bey'in konuşmasının tam metni aşağıdadır:

Reis Beyefendi, bir kelimenin tashihini rica ederim. Ecdat hatası kelimesi bendenizce yerinde değildir. Ecdadımız bizden çok büyüklükler göstermişler ve bize pek büyük lütufta bulunmuşlardır. Tashihini rica ederim. Ecdadımız bizden büyüktür? Hata eden onlar değildir. Ecdadım benden yüksektir. Ben de onun gibi olmaya çalışırım⁴³⁷.

Hüseyin Selahattin Bey 30 Mart 1922 tarihinde 17. içtimada, “Ali Kirpioğlu Ali'nin bakıyei müddeti cezaiyesinin affına dair kanun” münasebetiyle söz alarak affın kabul edilmemesine dair düşüncelerini dile getirmiştir. Konuşma aşağıdadır:

Hastalığı alelade bir hastalıktır. Binaenaleyh bunu affetmek doğru değildir. Bunda ne sin itibariyle hususiyet var. Meselâ ne yetmişini aşmış bir ihtiyardır ve ne de ağır surette hastadır. Hapishanelerin hali de kendisini affettirecek esbaptan değildir. Bendeniz bunda bir sebep göremiyorum. Hapishanelerde bunun gibi ne kadar adam vardır? Umumu hakkında bir karar ittihaz edilmelidir⁴³⁸.

Hüseyin Selahattin Bey 30 Mart 1922 tarihinde 17. içtimada, “İstiklal Mahkemesince mahkûm edilmiş olan Kesikköprü ve Camii Sağır köylerinden Hasan ve Battal ağaların aflarına dair teklif hakkındaki Adliye Encümeni mazbatası”

⁴³⁶TBMM ZC, D.1, C.18, ss.206-213.

⁴³⁷TBMM ZC, D.1, C.18, ss.256.

⁴³⁸TBMM ZC, D.1, C.18, ss.425.

münasebetiyle söz almış, affin getirilmemesini söylemiştir. İlgili konuşma metni şöyledir:

Efendim herhangi bir zat için arkadaşlarımızın bu kabîl temenniyatı mâkul olabilir. Buna bendeniz bir şey demeyeceğim. Yalnız birtakım sahipsiz adamlar var ki, Hükümetin onların üzerinde velayeti âmmesi vardır. Encümen burasını niçin düşünmüyor? Ve umum hakkında böyle, bu kabîl muhtacı affolanlar için hapsanelerde tetkikat yapılarak umumi bir karar niçin ittihaz edilmiyor? Ben Ali'yi istilzam ediyorum, öteki Veli'yi istilzam etmiş. Bu doğru mudur? Bununla haksızlığa doğru yol açılıyor. Binaenaleyh bendeniz bu teklifleri muaheze etmiyorum. Fakat encümenin bundan bilistifade umumi mukarrerat-tanzim ederek Heyeti Umumiyeye sevk etmesini temenni, ediyorum. Hayır efendim, encümen dahi onu düşünebilir. Hükümeti tetkikâta davet buyurursunuz. Hükümetin; hukuku âmmenin muhafızı olması ve Adliye Encümeninin Meclisi Âli namına milletin nigehtbanı olması sıfatıyla Hükümeti buna davet edebilirsiniz. Encümenin vazifesine sahibolmasını rica ederiz⁴³⁹.

Hüseyin Selahattin Bey 8 Nisan 1922 tarihlerinde 19. içtimada, “Dâhiliye Vekâletinin 1338 senesi bütçesi” münasebetiyle söz almış, bu vekaletle ödenen maaşların yüksek olduğunu söyleyerek, oradan elde edilen bütçeyle imara pay ayrılmasını istemiştir. İlgili konuşma metni şudur:

Kanunda yalnız bir sehiv vardır, onu arz edeceğim. Esbabı mucibe mazbatasında «Mülkiye müfettişlerine ilâveî memuriyet olmak üzere ahzi asker muamelâtının teftişi» diye yazılmıştır. Bunda sehiv vâki olmuştur. Ahzi asker muamelâtının mülkiye müfettişleri vasıtasıyla takip ve teftişi için mevaddı kanuniyede sarahat yoktur. Bunun imkânı da yoktur. Binaenaleyh mevcut kavaidi, usulü bozmak demektir. Esbabı mucibede mevcudolan o fıkranın tayını teklif ederim. Gerek bu faslın heyeti umumiyesinde ve gerek faslın birinci maddesinde Dahiliye Vekâletinin makamâtı mesulesinle, makamâtı idariyesine verilen muhassasatın orduda kabul edilen emsallerine nispetle katiyen muvafık ve muadil olmadığını nazarı dikkatinize arz ediyorum. Malûmuâlileri olduğu üzere Heyeti Umumiyele, cih'eti askeriyeye ait maaşat için bir kanunu mahsus müzakere edildiği vakitlerde Müdafaaî Milliye de zata mahsus olarak kaymakam (2 500) kuruluş alacak, miralay (3 000) kuruluş maaş alacaktır, denilmişti. Bununla idarei umur mümkün olmadığını ve müteferrika olarak kendilerine (2 000) kuruluş zammedildiğini arz etmiştim. Binaenaleyh gerek orada gerek Müdafaaî Milliye'nin (25) milyon liralık mubayaatta bulunan levazım umurunda gerek Harbiye Dairesi gibi ordunun teşhizatı için çalışan müdiri umumilerin üçer bin kuruluşla idarei umur ettiklerini ve kendilerine (10) liralık bir makam maaşatının istiksar edildiğini söylemiştim. O vakit dediler ki: Hayır bunları keseceğiz ve Heyeti Umumiye o gün bendenize karşı söylemişti ki, kabilse yapınız, kabil değilse tesisi muvazenle lâzım değil midir? Bu suretle memurin birbirinin aynı olmalıdır. Lâalettayin herhangi bir dairede, herhangi bir memurun maaşını istenildiğigibi 40- 50 lira yükseltirse bu adalet midir? Bendeniz hiçbir zaman Dahiliye Vekâleti Müsteşarlığının maaşatının (100) lira olmasını çok görenlerden değilim; tezyidine dahi taraftarım. Lâkin hidematı muhtelifi devletin bir mikyasa üzerinde yürütülmesi lâzımdır. Bugün burada bu mikyasa muhafaza olunmadığını görüyorum. Heyeti Umumiyenin nazara dikkatine arz ediyorum ki biz burada müsavatsızlık yaptık ve daha yapacağız. Bütçe, bu yolda tetkik olunmayacaktır. Ciheti askeriyede, hayvan bedeli ve saire gibi hususattan dolayı zannettiğiniz şeyleri dahi zannederseniz, bugün

⁴³⁹TBMM ZC, D.1, C.18, ss.427.

*Müdafaa-i Milliye Müsteşarlığında veyahut müdüriyeti umumiyelerin herhangi birisinde bulunan zatın maaşını nihayet 60- 70 lira bulursunuz. Fakat lâalettayın Dahiliyenin müdüriyeti umumiyeleri maaşatını altmış lira, yetmiş lira kabul ederseniz tahsisatla beraber 160- 170 lira tediye edersiniz. Bu vâkidir. Bunu nazarı dikkate arz ediyorum*⁴⁴⁰.

Hüseyin Selahattin Bey 6 Nisan 1922 tarihinde 21. içtimada, “*Seferberlik ve Cephe Zammı Kanununu muadil kanunun tefsiri hakkındaki takrir*” münasebetiyle söz almış; “*Mütalâa doğrudur. Bir sehiv olmuştur. Bu teklif tefsir suretiyle Heyeti Umumiyece kabul edilirse mesele halledilir.*” diyerek kanunun kabul edilmesi yönünde oy vermiştir⁴⁴¹.

Hüseyin Selahattin Bey 10 Mart- 20 Mayıs 1922 tarihlerinde 23. ve 45. içtimalarda “*Divanı Temyiz Askerî teşkili hakkındaki kanun*” münasebetiyle söz almış, mahkemelerin kurulması için oy vermiştir. İlgili konuşma metni şöyledir:

Beyefendi; ciheti askeriyede mektebi hukuktan mezun zevat halen yoktur. Vaktiyle tatbikat yaptırılıyor idiyse de elyevm bu cihet de mühmel kalmıştır. Divanı Temyizi Askerîye reisi olmak için ordu ve kolordu kumandanlığında bilfiil ifayı vazife etmiş, her kademedede iyfayı hizmet etmiş şöhrat kazanmış zevatı intihabetmeyi şart koymuşlardır. Aynı zamanda Müdafaa-i Milliye Encümeninin beşinci maddesi mucibince, müddeti hizmetlerini, ordudaki hizmetlerinden addetmekle, Müdafaa-i Milliye Vekâletinin teşvik ve terhip yollu telkinatına tâbi olmamaları temin edilmelidir. Yoksa mutlaka mektebi hukuktan neşetmiş olması yollu bir kayıt lazımsa onu bilmiyorum. Efendim, tek mil arkadaşlarımız hemen hemen bir noktada birleşiyorlar. Heyeti Vekile kararıyla tâyin olmalıdır diye hemen hepimiz bunu söylüyoruz. Binaenaleyh bendeniz de aynı noktada müşterekim. Takririmde maddenin (Divanın reis ve âzası Müdafaa-i Milliye Vekâletinden intihap ve Heyeti Vekile kararıyla tâyin olunur) tarzında tadilini teklif ediyorum. Fakat burada bir nokta vardır ki, meskût kalmıştır. Lüzumu da vardır; onu ilâve ediyorum. O da Divanı Temyizâza mülâzimi olarak iki asker, âza müîâzimi bulunur. Bunlardan birisinin bahriye 'erkânından bulunması lâzımdır. Divanı harblerin verdiği hüküm ve kararda heyeti tenvir etmek lâzımdır. Bu kanunda meskût olmakla beraber idareten böyle yapıyordu. Fakat böyle bir esaslı kadran ortaya konduğu zamanda âza mülâzımlerinden birinin bahriye ümerasından olması faydalıdır. Onun için bendeniz bunu teklif ediyorum.

Efendim Divanı Temyizin reisleriyle âzalarının sureti intihabı hakkında Askerî Encümeninin de bir mütalâası vardır. Binaenaleyh dördüncü madde reisle müddeiumuminin vazifesini tâyin etmiştir. Fakat reis ve müddeiumumiler hakkında bahsolunan bu altıncı madde yerine encümenin 4 5, 6'ncı maddelerinin kabulünü bendeniz Heyeti Aliyeye arz ve teklif edeceğim. Bu madde kanuniyede Divanı Temyizi Askerînin reisi kim olacaktır? Bu taayyün etmemiştir. Halbuki Askerî Encümenin mazbata ye madde kanuniyesinde bu vardır. Divanı Temyizi Askerî Kiyasetine ordu ve kolordu ve askerî âzalığına kolordu veya fırka ve askerî âza mülâzimliğine alay kumandanlığını bilfiil ifa etmiş ve sicilâtı her türlü şaibeden müberra ve evsafı lâzimeyi haiz bulunan zevatın tâyini şarttır. Binaenaleyh muhakematı askeriyenin hüsnücerayanı için üzerine bu vazife tahmil edilecek olan zevatın evsafını dahi tâyin ve tahditte buraya koymak lâzımdır. Çünkü bu Divanı Temyizi Askerîdir. Binaenaleyh Müdafaa-i Milliye Encümeninin teklif ettiği

⁴⁴⁰TBMM ZC, D.1, C.18, ss.486-491.

⁴⁴¹TBMM ZC, D.1, C.19, ss.9.

maddenin aynen kabulü ile ilâvesini teklif ederim. Aynı zamanda Divanı Temyizi Askerinin içerisinde bulunan azanın mütemadiyen aynı vazifeyi ifa edemeyecekleri tabii olduğundan ve çünkü hükkâmı askeriye sınıfı henüz tesis edilmemiş olduğundan bunların ne kadar müddet ifayı vazife edeceklerini tâyin etmek lâzımdır. Böyle olmazsa Müdafaa-i Milliye Vekâleti bunları tebdille aharlarını nasp ve tâyin edebilir. Bu mahzur bertaraf olabilmek için encümeniniz, bir madde daha teklif etmişti. Divanı Temyizi Askerinin reisiyle askerî azasının ve âza mülâzimlerinin hizmetleri üç senedir. İşbu hizmet ordudaki hizmetlerinden addolunur. Şu kadar ki, hükkâmın tamamıyla serbest bırakılması ve salâhiyeti hukukiyelerine hiçbir taraftan tearuz ve müdahale vâki olmaması temin edilmişti. Binaenaleyh bu dahi lâzimedir. Zait değildir. Çünkü bir mahkeme-i adliye heyetinden olmakla beraber adliye askeriye mahiyetindedir. Bu noktai nazardan da bu noktanın bekası elzemdir. Efendim, Heyeti Aliye bunu biraz tezyit ve biraz tenkis edebilir. Fakat esasen bir muayyen müddetle bu vazıfî bu zevatın ifa etmesi lâzım dır. Sonra bu zevatın yaptıkları işlerde vukufu kâfi hâsıl edebilmeleri meselesini dahi nazarı dikkate almalıdır. Çünkü tâyin olundukları yerlerde en yüksek derecedeki devaiyi rüyet ediyorlar. Binaenaleyh tebdilleri pek sık olmamalıdır. Müddet pek çok olursa bunları tamamıyla sıfatı askeriyelerinden ayırabilir. Bu noktayı dahi nazarı dikkate alarak ordunun muhtelif vazıfîni, hidematını görmüş ve tanımuş tecrübeli zevatın üç sene müddetle bu vazife ile uğraşmasını mutedil gördük, İnşallah ileride bir sınıfı adli askerî vücut bulur, arzu ettiğiniz şekilde, o zaman zaten bu kayda lüzum kalmaz. Fakat şimdi bu lüzumludur ve encümeniniz bunu şimdilik kâfi görüyor. Altıncı maddede biz Divanı Temyizi Askerî Reisi ve âza ve müddeiumumi ve muavinine Muvakkat Temyiz Heyeti teşkiline dair Kanunun altıncı maddesi mucibince Heyeti Temyiziye rüesa ve âza ve müddeiumumi ve muavinlerine verilen muhassasatın aynı ve Divanı Temyizi Askerî âza mülâzimlerine Miralay muhassasatı verilir. Bu muhassasat Müdafaa-i Milliye bütçesinde Divanı Temyizi Askerî için muhassas tahsisattan tesviye olunur.» dedik. Bundan da maksat şudur efendim. Divanı Temyizi Askerîye âza tâyin olunan zevatın bir kısmı adliyeden ve bir kısmı ciheti askeriyeden intihabolunacaktır. Halbuki Adliyeden intihabedilen zevatı kiramin maaşatı altı bin, beş bin kuruştan aşağı değildir. Bunlarla hempaye olarak oraya koyacağımız zevatın vaziyetlerinde; aynı mesele üzerinde hükmeden heyette tesavi lâzımdır. Biz bunu faideli gördük, binaenaleyh Mahkeme-i Temyiz de Divanı Temyizi Askerî vazifesini ifa eden bir adamın bir adli adam olduğunu ve yalnız sıfatı askeriyesinden ve oradaki ihtisasından dolayı hakkı temyizi haiz bulunduğunu nazarı dikkate alarak bu makam için alman maaştan dahi müstefidolmasını şart koyduk, bunlar ayrı olmamalıdır. Müsavi olmalıdır. Encümen muvafakat ederse ben kabul ederim⁴⁴².

Hüseyin Selahattin Bey 15 Nisan 1922 tarihinde 27. içtimada, “*Bolu Mebusu Yusuf İzzet Paşanın vefatı dolayısıyla*” söz almıştır. Yusuf İzzet Paşa’nın başarılarından bahsetmiştir. İlgili konuşma metni aşağıdadır:

Efendim Heyeti Aliyenizi uzun uzadıya tasdi etmek istemem. Hayat muvakkattir. Mevt mukadderdir. Hepimiz bu şeyden geçeceğiz. Sevgili bir arkadaşımı»; aramızdan çekilmiş, gitmişlerdir. Bu umuru tabiiyedendir. Hepimiz öleceğiz. Fakat cümlemizin ve tek milletin arkasında sürüklendiğimiz gaye muazzama üzerinde Cenabıhakkın tevfikini refik etmesini ve makasidi mülk ve millete ve gayemize isal etmesini, yani istiklâli tammeye nail etmesini temenni eylerim. Asran ba'de asrın, neslen ba'de neslin, karnen ba'de karnin hepimiz bir gaye üzerinde bir fikir, bir vahdet üzerinde, elele, kalb kalbe vererek doğrudan doğruya açık açık, Allah'ın ve Peygamberin dediği yol üzerinde ve bigaraz ve ivaz

⁴⁴²TBMM ZC, D.1, C.19, ss.91-112; TBMM ZC, D.1, C.20, ss.98-107.

neslin iyiliği, mülkün iyiliği noktai nazarından çalışacak olursak Cenabıhak milletimize ve bize, mülkümüze ve Hükümetimize, hepimize muin olur. Hepimizin gayesi budur. Başka suretle olan ihtilâf ve suveri eşkâl birer suretten ibarettir. Bu suretle bu gaye üzerindeki mesai hepimizi şüphesiz ki, birleştirmiştir ve birleştirecektir. Aramızdan, bu gayenin cidden hadim ve fedakârlarından ve bu milletin elinde büyüttüğü ve yetiştirdiği ve bütün hayatını yine bu millete vakfeden sevgili bir arkadaşımızın ziyai mülâbesesiyle bir iki kelimeyi teessür arz etmek isterim! Sizi tasdi etmek istemem. Merhumu hepiniz bilirsiniz. Sizin nasıl sevdiğiniz bir arkadaşımızsa, bendenizin de çok sevgili arkadaşımıdır. On, on beş senelik hayati'askeriyemizde muhtelif yerlerde az- çok iştirakimiz vardır. Merhumun fazail ve mahasini için uzun uzadıya söz söylemeyeceğim. Refet Paşa Hazretlerinin buyurdıkları gibi mevt önünde artık paşalık filân kalmamıştır. Yani Allah'ın huzurunda Yusuf İzzet'tir ve milletin önünde bir çocuktur, yetim doğmuştur. Allah'tan gayri kimsesi yoktur. Uzun uzadıya hayatını bilmiyorum. Darüşşefakada okumuşlar, orduya girmişlerdir. Erkânı Harbiye Mektebine doğrudan doğruya imtihan vererek girmiştir. Sınıflarda akran ve emsali arasında sevilmiştir. Daima mütemayiz hizmetlerde bulunmuştur. Balkan Harbinde Süvari Fırkasının başında erkânı harb olarak ve Çatalca Muharebesinde ikinci Kolorduda her suretle müstesna olarak, herkesten ziyade fedakârlık ve gayret göstermiştir. Süslü kelimelere dilimi uzatamıyorum. Balkan Harbinde istihzaratı harbiye hususunda dairelerde en ziyade hususi ve mühim işlerde çalışan bir arkadaşımızdır. Balkan Harbini müteakip Merhum, süvari fırkalarının başına, yani Şark Cephesine Dördüncü Orduyu Hümayuna gitmişti, ki, bu ordu bilahare üçüncü olmuştur. Harbde süvari fırkaları kumandanlığını deruhde etmiştir ve Osmanlı süvarilerinin yüzünü ağartmıştır ve memleketin şerefini fedakârane surette müdafaa etmiştir. Orada bulunan arkadaşlarımız kaymakam ve Miralay Yusuf İzzet Beyin ve nihayet mirliya olan Yusuf İzzet Paşanın bu vatanın nasıl hâlis ve temiz bir evlâdı olduğunu pek güzel bilirler. Bendeniz tarihi askeri noktai nazarından bir şey diyemem. Yalnız kendisinin atıldığı gayeler ve o gayelerde gösterdiği şahsiyetler noktai nazarından bâzi şeyler arz etmek istiyorum. Ordunun geri cephele alması icabettiğinde birinci mıntaka kumandanlığında bulunmuş ve o zaman tesadüf kendileriyle yan yana teşriki mesaiye bendenizi müşerref etmiş ve o bahtiyarlığı vermişti. Bilahare orduların ileri harekâtında Çanakkale Grup Kumandanlığında, doğrudan doğruya Şimalî- Kafkasya'da bâzi vazai mühimine ile her yerde Osmanlılığın ve milik ve milletin terakkisi ve ilâyi şerefi için çalışmış arkadaşımızdır. Bu gayeyi millîyenin bidayetinde on dördüncü Kolordunun başında bulunmuşlardır. Bilâhara Bandırma cihetine geçtiler, Kolordu merkeziyle beraber buradan bilhassa İzmir üzerine ayak basan düşmanlara karşı Akhisar ve civarında düşmanın harekâtını tahdit ve tevkif etmeye ve Hükümeti merkeziyenin hiçbir emir ve müsaadesi ve mezuniyeti olmadığı halde doğrudan doğruya kendisi arkadaşlarıyla beraber düşmanı ileri geçirmemek için vatanın ve milletin düveli itilâf iye mümessillerine ultiatom veren ve orada ordusuyla, topiyle, tüfeğiyle düşmanı tevkif eden Yusuf İzzet Paşa Hazretleridir. Bilâhara birçok inkılâplar geçirerek içimize gelmişlerdir. Geçirdikleri hayat hususunda Heyeti Aliyenizi işhadedirim. Cenabıhak kabirlerini pürnur eylesin. Kendileri yattıkça mülk ve milletimizi ve cümlemizi gayeyi millîyenin husulünde muvaffak eylesin. Bir arkadaşımız aramızdan çekilmiştir. Hepimiz birer birer çekileceğiz, efendiler hepimiz öleceğiz, ölüm haktır. Peygamberler de ölmüştür. Kalan yoktur. Müslümanlık için, hak için yürüyelim. Birbirimizi sevelim, öyle bir gayeye gidiyoruz ki, uzaktır. O gayeye giderken aramızda hiç fark yoktur. Allah için, mülk için çalışalım, ölenlere dua edelim. Orduyu İslam'a muvaffakiyet temenni edelim. Allah cümlemizi tevfiakatı samadaniyesine mazhar buyurusun⁴⁴³.

⁴⁴³TBMM ZC, D.1, C.19, ss.144-145.

Hüseyin Selahattin Bey 15 Nisan 1922 tarihinde 27. içtimada, “İstihlak Resmi hakkındaki kanun” münasebetiyle söz almıştır. Alınacak verginin miktarıyla ilgili görüşlerini beyan etmiştir. İlgili konuşma metni şöyledir:

Bu suretle fahiş paraların kazanılmasına mâni olmak, bunun önüne geçebilmek için Hükümet bir çare düşünmelidir. Vekil Beyefendi, bendeniz madde kanuniyenin şeklinden bunu tamamıyla 25 Mart 1335 tarihli Kararnameye munzam bir resim olduğunu zannediyorum. — O halde metni kanun yanlıştır. Bendeniz aksi mânayı da alabiliyorum. «Kararname ile istifa edilmekte olan resim miktarı berveçhizir tezyid edilmiştir.» yerine demelidir. Berveçhizir tezyidedilmiştir, dersiniz mâna başka olur binaenaleyh bendenizin hatırıma gelen şey o miktar zam olunur zannediyorum. Yani bendeniz bunu eski vergilere zam olarak istifa edilecek diye anlıyorum. İstihlak Resmi iki milyon lira olarak düşünüüyordu, burada düşünülecek bir nokta vardır. Bendeniz müzakereyi gayrikâfi görüyorum, çünkü biz; bunu iki milyon olarak düşünüyorduk⁴⁴⁴.

Hüseyin Selahattin Bey 27 Nisan 1922 tarihinde 35. içtimada, “Karahisarı Sahip Mebusu İsmail Şükrü Efendinin İktisat Vekâletinden olan istizah takriri” münasebetiyle söz almıştır. Vekâletin onanması için tekrar oylamaya gidilmesi gerektiğini söylemiştir. İlgili konuşma metni aşağıdadır:

Efendim, bendeniz meseleyi Meclisin hayatı müstacelesin noktasından tetkik etmek cihetini düşünüyorum. Takdirî noktasını burada söylemek istemem. Bu bültün bütün başkadır. Meselenin esasını bir noktadan tetkik lâzımgelirse bendeniz burada gerek Nusrat Efendi Hazretlerinin ve gerek Mustafa Efendi Hazretlerinin ve daha bâzı arkadaşların dediği gibi bununla hiçbir şeyin tezahür etmediği kanaatindeyim ve bu esasın kabulünün Meclisin selâmeti âtiyesi noktasından doğru olacağını düşünmekteyim. - Mademki teamül olacaktır- en doğru muamele yeniden rey toplamaktır ve bununla Meclis neye ve ne maksatla isterse karar verebilecektir. Meclis mukarreraitmda buna istinadedecektir ve verilecek kararı selâmeti âtiye noktai nazarından düşünmekliğimiz lâzımdır. Bugün tekrar bir rey toplanmakla yarım saat vakit geçerse de mesele bu değildir, mademki bir temel atıyoruz. Meclis mukarreratı ekseriyetin mukarreratı olmalıdır ve bir ekseriyet taayyün etmelidir. Bu meseleyi ben bu suretle telâkki ettim⁴⁴⁵.

Hüseyin Selahattin Bey 27 Nisan 1922 tarihinde 35. içtimada, “Zabıt ceridelerinin günü gününe tabı ve tevzi edilmesine dair” söz almıştır. Zabıtların lüzumsuz makamlara tabettirilmesinin gerekliliğiyle ilgili açıklamalarda bulunmuştur. İlgili konuşma metni şudur:

Bir kelime söylemek istiyorum, efendim, Divanı Riyasetçe bunun ehemmiyetle tetkik edilmesinden dolayı müteşekkirim. Bu hak esasen Meclisin hikmeti teessüsünü istihdaf eder. Halen zabıtların adedi tabı 1 250 olduğu ve bilâhara bu miktarın tezyidedileceği bildiriliyor ki, bu da ayrıca mucibi memnuniyettir. Yalnız bu 1 250 tabın nerelere verilmekte olduğuna dair okunan ifadatta bendeniz lüzumsuz pek çok yerler görmekteyim. Bu zabıtlarda münderiç olan mesail doğrudan doğruya millete taallük eden mesaildir. Yoksa bunun memurini hükümete münhasır olması katiyen doğru değildir. Halbuki zabıtlar tekml devair rüesasma verilmektedir. Millet makamlarından hiçbiri bununla

⁴⁴⁴TBMM ZC, D.1, C.19, ss.154-155.

⁴⁴⁵TBMM ZC, D.1, C.19, ss.425-426.

alâkadar tutulmamaktadır. Halbuki bizi buraya gönderenler ve bize rey verenler ve bizim mesaimizle alâkadar olanlar doğrudan doğruya millettir. Zabıtları orriara okutturmak derecesine vardırarak ve hayati siyasiye ile memleketin âtisi ile halkın tâallûkunu uyandırabümeli, milletin terbiyesini yükseltebilmeliyiz. Halkı terbiye etmenin yolu budur. Bu zabıtlar bu noktai nazardan müfidolacaksa olur ve illâ bunlar Hükümet masalarında duracaksa hiç lüzumu yoktur. Şimdiye kadar gördüğümüz kaza kaymakamlarının masaları üzerinde bisud kalmaktan ibarettir. Orada uyumaya mahkûmdur, bundan hiçbir kimse müstefidolamayacaktır. Hiçbir kıymeti yoktur, kimse için de mucibi istifade olamayacaktır. Bilhassa cephelerdeki muharip kıtaat kumandanlıkları vazifeleriyle uğraşmaktan bu zabıtları okumaya vakitleri olmadığı kanaatindeyim. Bendeniz bu noktai nazardan Divanı Riyasetin tekrar alâkadar olmasını ve asıl lâzım olan millet ve memleketin bundan müstefidedilmesini rica ederim⁴⁴⁶.

Hüseyin Selahattin Bey 1-2 Mayıs 1922 tarihlerinde 37. ve 38. içtimalarda, “Müecceliyeti Askeriye Vergisi hakkındaki kanun” münasebetiyle söz almıştır. İstiklal mücadelesindeki cepheye ve orduya maddi destek sağlamak amacıyla müzakere edilen kanun hakkında fikirlerini beyan etmiştir. Mecliste uzunca yaptığı konuşmasının bir kısmı aşağıya alınmış olup, konuşmanın tam metni EK-5’ de verilmiştir. İlgili konuşma metni aşağıdadır:

Şüphesiz efendim; paradır. Bu memleketin bütün evlâtlarını cepheye götürüp kollarından istifade etmek imkânı yoktur. Hem de doğru değildir. Memleketin cepheye giden mühim bir kısmının aynına müsavi olarak diğer bir mühim miktarı bâzı ahvalde daima geride kalmaktadır. Bunların bir kısmı birtakım hidamat ve müstesna vazife ve memuriyetlerle tamamen madamülhayat hiçbir hizmeti askeriye ifa etmemektedirler. Birtakımları cephede kan dökerken, evlât ve iyallerini, ticaretlerini, kâr ve kisiplerini bırakarak vatan müdafaasında âzami fedakârlık ederken birtakımları da istisnaiyet perdesi altında geride kalarak, ancak o vazife ve o sıfatın altına sığındıkları halde diğerlerinin mesaisine muadil nakden muavenet etmemeleri doğru bir şey değildir. Bu kanunu neşirde biz çok geç kalmışız. Bu emri azimde geri kalarak hidematı devlet ve vazifei memuriyetlerine sığınanların veya kazançlarıyla, saileriyle meşgul olanların hükümete maddeten muavenet etmemeleri muvafik olmayıp bunların Müecceliyet Vergisi itasıyla kendi kazançlarından bir miktarını ayırmak suretiyle Müeahedei Müliyyeye işi tirak eylemeleri hem farzdır hem vaciptir. Bu noktai nazardan kanun bir kere vazifei devlet dolayısıyla müeccel olanları Müecceliyet Vergisi uamıyla bir vergi itasına mecbur ederek vazifei vataniyyeye liâdim kılmıştır. Bundan başka muhtelit' esbaptan dolayı yani memleketin iktisadiyatını muhafaza ve idame etmek için muayyen değirmencilerin, muayyen fırıncıların, muayyen vesaiti nakliyei berriye ve denizlerde vesaiti nakliyei bahriye ahabının zaruri olarak memleket içerisinde müecceliyetlerini kabul etmek lâzımdır. Halbuki bu müecceliyeti kabul ettiğimiz zaman bu gibi kesai hem vazifei askeriyelerinden istisna etmiş hem de menafii şahsiyeleri için bizzat ticaret etmelerine, yaşamalarına meydan vermiş oluyoruz.⁴⁴⁷

⁴⁴⁶TBMM ZC, D.1, C.19, ss.419-420.

⁴⁴⁷TBMM ZC, D.1, C.19, ss.454-493.

Hüseyin Selahattin Bey 4 Mayıs 1922 tarihinde 39. içtimada, “28 Şubat 1338 tarihli Avans Kanununun tefsiri hakkındaki mazbata” münasebetiyle söz alarak Ruznamenin usule uygun düzenlenmediğini söylemiştir. Konuşmanın metni aşağıdadır:

Müsaade buyurun Reis Bey ruzname hakkında... Efendim, Martın beşinci günü yeni sene için esaslı ruzname tutmaklığımızı ve her celsede; celsei âtiyede Meclisi Âlinin müzakere edeceği mevaddın malûm olarak, azanın ona göre hazırlanması meselesi, tensibi âlinize iktiran etmişti. Hâlbuki bu, tatbik edilmiyor. Bazen ruzname açılırdı ve geçen sene ruzname tahtaya yazılırdı. Bu sene ö dahi yapılmamaktadır. Bugün ruznamemiz nedir? Bilmeksizin buraya geldik ve bilmeksizin de gidiyoruz... Makamı Riyasetten, Meclisi Âlinin mukarreratın tatbikini istiyorum... Rica ediyorum. Bir gün evvel, celsei âtiyede ne müzakere edileceğini bilmeliyiz... Makamı Riyaset bunu temin buyursun⁴⁴⁸.

Hüseyin Selahattin Bey 11 Mayıs 1922 tarihinde 42. içtimada, “Şer’iye Vekâleti Vekili intihabı” münasebetiyle söz alarak, bu seçimin titizlikle yapılması gerektiğini belirtmiştir. Konuşmanın metni aşağıdadır:

Efendim Şer’iye Vekâleti celilesi, bendenizin itikadımca, memleketimizin, Makamı Hilâfeti de cami olan bir Hükümeti islâmiyenin en büyük bir makamı idari ve ilmîsidir. Bu noktai nazardan bu intihabı müşkül görmekteyim. Çok büyük itinaya ve bilhassa suali dareyn noktai nazarından bunda fevkalâde büyük düşünmeye ihtiyaç vardır. Mevcudolan namzet listesinden iki zat çekildi; bir zat kaldı. Bendeniz zevatı mevcudenin fazıl ve ilmîni hatırıma getirmek de istemiyorum. Fakat bendeniz bunun şeklini anlamıyorum. Bu noktada vaziyeti hazırayı müşkül görmekteyim ve kendi kanaatimce Meclisin kendi kanaatini, serbestii intihabını bilhassa bu noktada elzem addetmekteyim⁴⁴⁹.

20 Mayıs 1922 tarihinde 45. içtimada, “Bayram ertesine kadar Meclisin taliki müzakere etmesine dair takrir” münasebetiyle Hüseyin Selahattin Bey söz almış, Meclisin gündemindeki önemli meselelerin görüşülmesini ve tatilin gerekli olmadığına dair beyanda bulunmuştur. İlgili konuşma aşağıdadır:

Efendim, Meclisi Âliniz Mücadelei Milliyenin en kıymetli anlarındadır. Gerçi Ramazan-ı mübarek münasebetiyle mesaimiz çok olmuyor. Fakat arasıra içtimamıza da mâni olmuyor. Hali malî hakkında birçok mühim mesailimiz vardır. Onlar tezekkür edebilirsiniz. Meclisin tatiline mahal görmüyorum. İçtimaları seyrek yapmak reyî âlinize muhavveldir. Bu şeklin kabulüne mahal görmem⁴⁵⁰.

Hüseyin Selahattin Bey 4-5-11 Haziran 1922 tarihinde 47. 48. ve 52. içtimalarda, “1338 senesi Emniyeti Umumiye bütçesi” münasebetiyle söz almış, ülkedeki mali bütçenin tasarruf yoluyla rahatlatılması ile ilgili görüşlerini beyan etmiştir. Mecliste uzunca yaptığı konuşmasının bir kısmı aşağıya alınmış olup, konuşmanın tam metni EK-6’ de verilmiştir. İlgili konuşma aşağıdadır:

Bir şey sormaklığımıza müsaade buyurur musunuz efendim? Efendim, bendeniz de zatiâlilerinin dermeyanı veçhile bütçenin şimdi elde bulunması

⁴⁴⁸TBMM ZC, D.1, C.19, ss.519.

⁴⁴⁹TBMM ZC, D.1, C.20, ss.24.

⁴⁵⁰TBMM ZC, D.1, C.20, ss.108.

dolayısıyla müzakere ve kabulü taraftarıyım. Yalnız anlayamadığım cihet şudur. Zabitanın yani polis ve jandarmanın tevhidî ile ne için beş yüz bin lira veriliyor? Halbuki bu iki idamenin tevhit ve teşkîli ile Zabita Müdüriyeti Umurîyesini teşkil etmek için dört yüz bin lira kadar masraf tasarruf edildiği mazbatalarda mevcut idi, bu ne oldu? ikincisi; gönüllü miktarının yüzde elli- yüzde altmış olması takdir meselesidir. O encümende o zaman böyle düşünülmüştür. Halbuki bizim memleketimizin vaziyeti âtiyesinde, yani badessülh biz hiçbir zaman gönüllünün tezyidine gidemeyeceğiz. Zira paramız yoktur. Bu bir... ikincisi, bu memleket müsellâh bir memlekettir. Efradını silâh altında yetiştirmek, terbiye etmek mecburiyetindedir. Dahilî esnan olan efrat doğrudan doğruya tahtı silâha alınmadığından zabıtaya alınarak bir kısmı kutaatta, bir kısmı zabıta mekteplerinde talim ve terbiye edilerek bu suretle, bunların talim ve terbiyeleri daima yükseltilecektir. Yani bizim için gönüllü efrat usulüne doğru gitmek katıyen hatadır. Binaenaleyh buyurdukları gibi, bu kanun dolayısıyla bütçede fazlalık olmayacaktır. Bu kanun Meclisi Âlide tetkik olunursa birkaç yüz bin lira istifade temin edebilir. Fakat bugün bendenizce müzakereyi tehir edersek her iki dairenin bütçeleri havada kalıyor. Onun için kanaatime göre pek çok zamanlar kaybedeceğimizi zannediyorum. Binaenaleyh bütçenin elden çıkmasına ve öbür kanunun, uzun uzadıya müzakeresine taraftarım. Bu iki daire boş durmasınlar. Bütçelerini ellerine yerelim. Bu vadide bendenizin kanaatim budur⁴⁵¹.

Hüseyin Selahattin Bey 4 Haziran 1922 tarihinde 47. içtimada, “Mezun bulunan Nafta Vekili Feyzi Bey’in yerine bir vekil intihabı hakkındaki tezkere” münasebetiyle söz almış, vekil intihabındaki önceden uygulanan usul neyse yine o usul üzerinden vekil seçimi yapılması gerekliliğini dile getirmiştir. İlgili konuşma metni şudur:

Bendeniz bu mesele üzerinde söz söylemeye lüzum görmüyorum. Bu mesele hem gayet mühimdir. Ve hem de gayet basit talâkki olunabilir. Meclisi mi takyidetmek lâzımdır yoksa muayyen salâhiyetleri, muayyen bahşolunan hukukları takyidetmek mi lâzımdır? Mesele bundadır. Muhtelif hatip arkadaşlarımın mütalâatma karşı bâzı şeyler söylemek istiyordum. Fakat arkadaşların ifadeleri o kadar vazıhtır ki, tekrara lüzum yoktur. Onun için bendeniz sarfınazar ediyorum ve müzakere bu mesele için kâfidir, takrirler okunsun. Efendiler itimat denilen şey ekseriyetin reyine müstenittir. Ve bunun hilâfına dünyada bir şey olamaz. O zaman ne ekseriyetin ne itimadın ne mesuliyetin mânası kalmaz. Binaenaleyh ekseriyeti mutlaka meselesi olmayınca hiçbir şey makbul değildir. Buna mukabil Riyasetin ve idarenin ve bâzı arkadaşlarımızın teklifi mütemadiyen intihabı devam ettirmektedir. Efendiler bunu devam ettirmek mi doğrudur? Yoksa Heyet Umumiyenin kabulüne makrun bir şekil bulmak mı daha doğrudur? Bu meseledir. Meclisi mi istimal etmek doğrudur, yoksa bir zatın reyini istimal etmesi mi lâzımdır? Bir zatı mı bir Meclisi mi? Soruyorum. Bendenizin sormak istediğim, buyurduğunuz doğrudur, kanuna riayet mecburiyetindediniz, bu çok doğrudur. Ancak ikinci bir noktai nazar vardır. O da elde bir kanun vardır, encümenlerden gelmiş ve müstahzardır. Bu kanun ele alınsın, kanun intaç edilinceye kadar emsali sabıkası olduğu veçhile Heyeti Vekileden bir arkadaşımız Vekâleti idare etsin yolunda bir teklif vardır. Bu da kanunsuz bir teklif değildir zannındayım. Bendeniz bunu nazarı dikkate alın diyorum. Heyeti Celile kabul ederse eder, etmezse etmez. Memaliki Osmaniyede yani bizim Büyük Millet Meclisinin hududu dâhilinde vükelâdan birisi bir yere giderse teamül nedir ve ne yapırdı rica ederim? Bu teamülde memleket haricine çıkan arkadaşlardan birisinin yerine birisi vekâlet eder. Neden bu teamül

⁴⁵¹TBMM ZC, D.1, C.20, ss.166-172,186-208,364.

söylenmedi? Binaenaleyh; bu surette buna riayet olunmuyor da diğerine riayet olunuyor, berikinin üzerinde ısrar olunuyor? Anlamadığım nokta budur⁴⁵².

Hüseyin Selahattin Bey 5 Haziran 1922 tarihinde 48. içtimada, “Zaptı sabıkın tashihi hakkında” söz almış, tashihi yapılması gerektiğini ve bu gerekliliğin mecliste oylanıp öylelikle yapılmasını istemiştir. İlgili konuşma metni şöyledir:

Bendeniz bu fikre muarızım ve bu gayet mühim bir âdet olacaktır. Meclisimizde âtiyen dahi birçok mesail bu tarzda hallolunmuş olacaktır. Böyle bir şeye uzun uzadıya müzakere ile karar verilmiş değildir. Yalnız o gün için o vaka için yapılmış olduğundan tashihi gayet doğrudur. Bendeniz tashihi kabulünü rica ederim. Bunun bir kaidei katiye olarak kabulü doğru olmadığı kanaatindeyim⁴⁵³.

7 Haziran 1922 tarihinde 49. içtimada, “Erzurum Mebusu Salih Efendiye verilen meclisten on beş günlük ihraç cezası” münasebetiyle söz alarak bu konunun sonraki günlerde tartışılmasını istemiştir. Hüseyin Selahattin Bey, konuşmasının tam metni aşağıdadır:

Efendim, mesele gayet nazik bir meseledir. Malûmu ihsanınız; bir taraftan Meclisin hukukuna, bir taraftan Riyasetin hukukuna taallûk eder. Her iki noktâ nazardan muhtacı mütalâa nikatı nazar vardır. Bendenizden evvel burada söz söyleyen iki zatın da hakları vardır. Bendenizce bugün bu mesele, nâbemevsim olarak mütalâa olunuyor. Bugün burada bunun mevzuu bahsedilmemesini teklif ediyorum. On gün sonra, bir hafta sonra müzakere edilmesini rica ediyorum. Salih Efendi arkadaşımızın buna razı olacağını bendeniz ümit ediyorum. Ben kendisinden şahsan istirham ederim. (Doğru, sadaları) Bundan mütevellit mesuliyeti, günahı, bendeniz üzerime alırım.⁴⁵⁴

Hüseyin Selahattin Bey 8 Haziran 1922 tarihinde 50. içtimada, “Samsun’da İdarei Örfiye ilanına dair tezkere” münasebetiyle söz almış, Samsun sahilinde sahilin diğer tarafında da güvenlik tedbirinin alınıp alınmadığına dair bilgi istemiştir. İlgili konuşma metni aşağıdadır:

Samsun sahilinde sahilin diğer nikatında böyle bir meselenin tekrürü pek muhtemeldir. Gerek idareyi mülkiye ve gerek idareyi askeriye sahil üzerinde lâzım gelen tedabiri ittihaz etmesini ve daha fena bir faciaya meydan bırakılmamasını Hükümetten rica ederim. Meselede bendeniz, mümkünülcra şeylerin olabileceğini zannediyorum. Fakat burada bâzı tedabir icra olursa Gerçi zarar görülmesini zarar gördürülmesini, nüfustan ziyat olmasını hiç kimse arzu etmez. Bilhassa memlekette inzibatın muhafazasına muvaffak olunmasından dolayı bendeniz, oradaki memurini hükümete teşekkür ederim. Yalnız bu misal daha başka bir şekilde olabilirdi ve daha başka bir şekilde bu tedabirin kâffesinin yapıp yapılmadığını Hükümetten öğrenmek istiyorum. Bilahare dairei aidesi izah etmelidir. Hükümetin tedabiri askeriye ve mülkiye hususunda daha fazla müteyakkız bulunmasını isterim. Çünkü bu tekrür edecektir⁴⁵⁵.

⁴⁵²TBMM ZC, D.1, C.20, ss.155-160.

⁴⁵³TBMM ZC, D.1, C.20, ss.181.

⁴⁵⁴TBMM ZC, D.1, C.20, ss.222.

⁴⁵⁵TBMM ZC, D.1, C.20, ss.250.

Hüseyin Selahattin Bey 8 Haziran 1922 tarihinde 50. içtimada, “*Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey’in, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hakkında Dâhiliye Vekâletinden olan on bir maddelik istizah takriri*” münasebetiyle söz almış cemiyetle ilgili bir sıkıntı varsa bunun tartışılma yerinin Meclis değil, mahkemeler olduğunu söylemiştir. Konuşmasının tam metni aşağıdadır:

Muhterem Fethi Bey bu müzakerattan bendenizin anladığını netice; Hükümetin, memlekette tekmil cemiyetlere teşkilât üzerinde tasallut ve tahakküm edemeyeceği meselesidir. Buna Meclis bugün karar vermekle gayet esaslı ve mühim bir meseleyi halletmiş olacaktır. Bendeniz zatiâlinizin ifadatından tenevvür edemediğim nokta budur. Tekmil müzakeratta bendenizin anlamak istediğini bir şey vardır. Eğer onu anlarsam mesele üzerine bir karar verebilirim. O da herhangi bir fert veyahut herhangi bir cemiyet hakkında bir mahkemeye gitmek lâzım değil midir? Yahut elinde bir istida ile gidip bir delil göstermeye, bir şey dermeyeran etmeye her Osmanlı sahibi hak değil midir? Binaenaleyh zatiâlinizin buradaki ifadatından tenevvür edemediğim şey budur. Mahkemeye gitmeyip de hükümetler, canlarının istediği yerde tazyik ve saire ile millet ve fertler üzerinde ısrar edecek midir? Hal böyle ise memleketi yıkar, bu noktayı izah buyurunuz. Çünkü meselenin çivisi budur. Suiistimalleri anlamakta pek hakkınız vardır. Fakat bendeniz bunun şu mânaya mahmul olup olmayacağına dair tenevvür etmek isterim. Asıl esas mesele budur. Mahkemeler varken neden Hükümet bu işi üstüne alıyor? Ve alırsa doğru mudur? Beyefendi mütalâatımı, gayet güzeldir. Fakat bendeniz bunun meseleyi hal değil teşviş ettiği kaaniim. Bu müracaat üzerine vali bu tahkikatı kendisi yapacağına müddei umumiye çağırıp neden yaptırmadı? İşte benim korktuğum bu tarzın bu memlekette Hükümetin müdahalesini bir usûl haline koymasındır. Yoksa tahkik iyidir, fakat bu şekilde olmamalıdır, mahkeme marifetiyle yapılmalı idi⁴⁵⁶.

Hüseyin Selahattin Bey 11 Haziran 1922 tarihinde 52. içtimada, “*Elcezire Cephesi Kumandanı Nihat Paşa’nın mucibi mesuliyet bir hali görülmediğine dair tezkere*” münasebetiyle söz almış, dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak karara varılmasını istemiş, meclisin kumandan hakkında soruşturma başlatmasını eleştirmiştir. İlgili konuşma aşağıdadır:

Efendim, bendeniz mevzuubahsolan mesele hakkında biraz malûmattar olduğum için bir iki kelime söylemek istiyorum. Hiçbir arkadaşımızın tenkidatı üzerine gerek tezyif yollu gerek tenkid yollu ve gerek tahtie yollu bir şey yok. Mütaleâtı, mevzuubahsolan mesail üzerine ne yolda hareket etmiş olduğuna dairdir. Binaenaleyh ortada şahsi hiçbir şey yoktur. Heyeti Aliyeniz arzu buyurursa mevzuubahsolan mesail hakkında biraz malûmat arz edeyim. Bendeniz o cevabı okudum ve hattâ belli başlı nikat üzerinde kendi mütalâatının ne olduğunu kavradım. Esasen Heyeti Celile bu meselenin tahkik ve hallini kavanini mevzua dairesinde aidolduğu vekâlete havale etmiştir. Ve vekâlet diyor ki; Muhakemat Dairesi mahallinden yaptığı tahkikat üzerinde, bâzı nikat hakkında mucibi mesuliyet bir şey görmemiş ve bâzı nikat da esasen Elcezire Cephesi Kumandanlığına o zamanlarda Heyeti Vekilenin vermiş olduğu idari ve siyasi salâhiyete müstenittir. Bu salâhiyet halk üzerinde birtakım suitesir yaptığı için her nasılsa bu mesail o vakit burada mevzuubahsolurken Müdafaa-i Milliye Vekâletinin

⁴⁵⁶TBMM ZC, D.1, C.20, ss.304.

bu nokat üzerinde Heyeti Celileyi tenvir edememiş bulunmasından kendisinin suiistimaline hamledilerek işin tetkikına gidilmiş, binaenaleyh Muhakemat Dairesince yapılan tetkikat şu merkezdedir. Biz bu tetkikata ya itimat veya âdemîitimadedebiliriz. Maahaza Heyeti Celile arzu buyurursa bu mesele hakkında evrakı buraya celbederek malûmat alsın. Bendeniz bu husus hakkında Heyeti Celilenize kısaca arzı malûmat etmek isterim ve bu hususta zannederim ki Kadri Beyle diğer arkadaşlarımızın sormak isteyeceği nokat hakkında bir fikir hâsıl olur. Bu meselenin takdiri Heyeti Celileye aittir. Bendeniz kendisinin müdafaatın o tarihte memleketin vaziyeti noktai nazarından haklı görmüyorum. Henüz Elcezire Cephesi zapturapt altına girmemişken, sureti mümkün ile birtakım tedabire tevessül ederek; Hükümetin bir milyon lira matlubatı mütedahil iken gerek onları tahsil ve gerek suveri saire ile aşağı- yukarı bir fırkayı il'bas ederek Maraş Cephesine sevk etmiş olduğunu görmekteyiz. Biz de aynı vazifeleri kendimizde biraz tecrübe etmişizdir. Binaenaleyh o zamanki vaziyet ve ahval göz önüne getirilecek ve tetkik olunacak olursa bilhassa bu büyük kumanda idaresinin içinde belki ufak tefek hatalar olmuştur. Bendeniz Heyeti Celileyi bu hususta icabettiği kadar tenvir edebilirim. Maahaza Paşa Hazretleri de onu buyurdular. Arzu eden arkadaşlarımız Muhakemat Dairesinde kendisinin müdafaatını, mevcut evrakını görebilirler diyor. Müsaade buyurunuz, Meclisi Âlinin nasıl tetkik edebileceği meselesini anlamak istiyorum. Meclisi Âli nasıl tetkikat yapabilir?⁴⁵⁷.

Hüseyin Selahattin Bey 12 Haziran 1922 tarihinde 53. içtimada, “1338 senesi Umum Jandarman Kumandanlığı bütçesi” münasebetiyle söz almış yapılan masrafları, tasarrufları ve ödenen maaşları 1337 bütçesiyle karşılaştırarak meseleye açıklık getirmiştir. İlgili konuşma metni şudur:

Efendim jandarmanın 1338 senesi bütçesi, 1337 senesinde encümeni âlinizin kabul ettiği ve Heyeti Aliyenizin sureti umumiyede tasvibine mazhar olan esas dahilindedir. Bu sene o zaman için tesbit edilen meblâğdan 84 500 küsur lira tasarruf edilmiştir. Bu meyanda yüzde yirmi tenkifat, bir de geçen sene dört aylık muhassasat, bunlar hep haricolmak üzere geçen seneki hidemat, vazaif bu sene tamamen görülmek ve bâzı zamaim, yani hizmette tekemmülü temin etmek üzere bâzı zamaim dâhil olduğu halde 84 bin lira noksaniyle bütçe tanzim edilmiştir. Malûmuâliniz geçen sene bütçesinde jandarman teşkilâtı daha geniş bir esas üzerine yapılmıştı. Yani livalar müstakil olduğu binaenaleyh jandarman teşkilâtının haddi âzami teşkilâtı memleketimizde taburdan ibaret kaldığı cihetle encümeniniz o zaman livaların bir tabur, kazaların bir bölük teşkilâtını ihtiva etmesini ve kazaların vüsatine göre takım teşkilâtının yapmasını esas olarak kabul etmiş ve şu esasa göre kadroyu tanzim ederek zâbitandan bir neyli tasarruf temin etmişti. Kazalarda teşkilâta esas bölük ise de kazaların derecei vüsatine göre takım teşkilâtının ihtiyacına tekabül edip etmeyeceği keyfiyeti varidi hatır olabilir. Jandarman dairesi, bâzı mahallerde bâzı kazaların vüsatine nazaran teşkilâtı daha vâsi olmak üzere istedi. Biz jandarman teşkilâtında tabur esas olduğuna nazaran bu esası sabit olmak üzere kabul ettik. Dairesi de bunu kabul etti ve bu esas üzerine bütçe kabul edildi. Bu sene de aynı esas üzerinedir. Yalnız bu şekle göre memleketimizde jandarman taburunun miktarı livanın miktarı kadar olacaktır. Bundan fazla yapılmayacaktır. Jandarman bölüklerinin miktarı kaza teşkilâtı kadar olacaktır. Fazla olmayacaktır. Takımların miktarı o kazanın servetine, mâmiriyetine ve kabiliyetine ve inzibatının derecei lüzumuna göre olacaktır. Takım adedi tahalüf edebilir, mevcut militan değişebilir. Fakat mevcut teşkilât değişmemelidir. Bizim geçen sene üzerinde ısrar ettiğimiz ve dairesinin kabul ettiği de budur. Binaenaleyh jandarmanın teşkilâtı, teşkilâtı mülkiyeye ve teşkilâtı mülkiye esasına tamamen merbuttur. Şu hale göre bu seneki zâbitanın mevcudu

⁴⁵⁷TBMM ZC, D.1, C.20, ss.342-350.

bu miktara tamamen mütevakıf ve mütenasip yani tamamen bu miktarda değildir. Bir miktar da fazlası vardır. Geçen sene mühimce bir miktar tasfiye etmiştik. Fakat bu sene mevcudun ipkasını zaruri gördük. Tâlim ve terbiye görmüş küçük zâbitanla zabıt adedini azaltmak, emnü asayişin muhafazası, inzibatı Hükümetin gaip olmaması noktai nazarından doğru değildir. Bu mevcudu bugün elimizden çıkaramayız. Yalnız bugün nazarı dikkate alman şey, memleketin en mühim meselesi asayiş meselesi olduğu, binaenaleyh gerek ahvali hazırada ve gerek ibu ahvalin binnetice 'bir sulha müncer olduğu zamanda bu memleketin emnü asayişine muktedir, tensik görmüş 'bir jandarma ile çıkmış olması keyfiyeti, Emniyeti Umumiyenin derecesini takdir edip harice bir muvaffakiyet göstermesi kendisinin üssülesası muvaffakiyeti olacak kadar ehemmiyetlidir. Ve hu noktai nazardan jandarmanın keyfiyeten ıslahına çalışmak behemehal lâzımdır. Encümen hu sene ibu 'noktayı takibetmiştir. Jandarmanın adedini artırmamıştır. Ufak 'bir fark -ilâve etmiştir ve bunu bütçesinin içerisinde yapmıştır. Jandarmanın talim ve terbiyesine ehemmiyet vermiştir ve bu katıyüülüzumdur ve bu bapta zannederiz Heyeti Celileniz de tamamiyle müttehittir. Bunun için geçen sene düşündüğümüz ıgibi açılması tensibedilen mektep adedini tezyidederek Kars ve Erzurum'da ve hali malıye göre Kayseri'de, Adana'da, Giresun'da ve Ankara'da olmak üzere efrat ve karakol kumandanları için altı mektep açmak- ve zaten bunun üçü açılmıştı. Üçünü daha açabilmek- lâzımdır ve Ankara'da bulunan Zabıt mektebini yeniden tesis etmek icabeder. Çünkü O mektep efrat için açılmıştı. Zâbitanı ve mevcudolan efrat ve karakol kumandanları yetiştirerek jandarmaya daima muallem bir (kısm ilâve etmek ve buna göre de gayrimuallem kısımdan tedricen tasfiye yapmak lâzım geliyor. Geçen seneki bütçede efrat mektepleri kabul etmiştik. Fakat efrat mekteplerine şakirt toplayabilmek için ayrıca tahsisat vermediğimizden Jandarma Dairesi muhtelif alay ve taburlardan efrat alarak kendi kadrolarını teşkil ve tensik ile etmeye imkân göremedi. Çünkü memleketin asayişine bu Suretle zarar veriyordu. Binaenaleyh bir miktar efrat ilâve edebilmek için bu sene o sebepten dolayı Jandarma efrat mekteplerine beş yüz kişi ilâve etmeyi tensibettik. Altı ayda devrei içtimaiye nihayet bulacağına nazaran iki devrede beş yüz kişilik iaşe bedeliyle bin kişiyi infak etmek mümkündür. Aynı zamanda alaylardan alınan efradın celbi mümkün olup buna ilâve edileceğine göre aşağı- yukarı dairesiyle tahminimize nazaran iki bin neferi bu altı mektepte her sene terbiye etmek ve kıtaata vermek mümkün olacaktır. Tabii bunların bin tanesinin alaylardan çıktığı ve bin tanesi yeniden zam olduğu için önümüzdeki senede mektebe jandarma almak için iki bin kişi celbetmeye mecburuz. Bir sene sonra bunlardan bir kısmı işe yaramamasından dolayı tasfiye edilecektir. Şu suretle senevi bir yandan da talim ve terbiyeye imkân bularak Jandarmamızın yetiştirilmesi hususunu temin etmiş bulunuyoruz. İşte geçen seneki Jandarma bütçesi arz ettiğim veçhile tahsisatından dokuz yüz bin lira tasarruf edilmişti. O 900 000 liralık tasarrufa ilâve olarak bütçede 84 000 liralık bir tasarrufla beraber bir milyona yakın 1336 Bütçesinden rakam itibariye bir fark göstermekle beraber Jandarma bütçesinde aşağı- yukarı bu talim ve terbiyeyi temin etmiş bulunuyoruz. İkincisi bu bütçede çok tasarruf icra etmiştik. Fakat takip için hayvanat tedarikine ve bâzı süvari alayları teşkiline Heyeti Âliyeniz karar vermişti. Ve bütçeye bu münasebetle seksen bin lira kadar zamaim yapılmıştı. Fakat bu sene bundan bilistifade tekerrür etmeyecek bir masraf ve bilhassa süvarilerin yem bedeli fazla olduğundan köylere, şuraya ve buraya giren efrat süvari olduğu için ve bu yem bedeli alesseviye sekiz lira ile idare edilemediği için bâzı yerlerde sülüsan, bâzı yerlerde nısıf raddesinde taymat vermiye mecbur kaldığından dolayı ve aynı zamanda efradı suiistimale götürecektir bu meseleden dolayı halkla en ziyade temas eden süvarinin hayvan yemini bir miktar terfie imkân bulunabilmişti. Şu suretle bütçede arz ettiğimiz gibi yem bedeli artırılmıştır. Buna karşı bulduğumuz bütün bu şeyleri ne ile tasarruf ettiniz dersiniz en ziyade küçük zâbitanın münhalâtına mukabil tuttuk. Yani Zabitan

teşkilâtını nazarı itibara alarak mevcut küçük zâbitan ile iktifa ettik. Ancak âtiyen talim ve terbiye görenleri terfi ettireceğiz. Binaenaleyh, bu, buna tekabül etmiş, heyeti umumiyesi itibariyle bütçeniz geçen seneki tasarrufat ile gelmiştir. Şimdi jandarma bölük kumandanının vazifesi, jandarma talkım kumandanının vazifesi nedir? Onlar vazifelerini yaparlar. Tensik için tâyin olunmuş ve salâhiyeti bunlardan fazla olan müfettişler jandarmaların manatıki muayyenede vazifelerini ve zabitanın da hakeza vazifesini yapıp yapamadığını ve adam yetiştirip yetiştiremediğini görürler. Ve onları murakabe ederler. Binaenaleyh bunları mutlaka memleketin herhangi noktasında teftiş edeceklerdir, size bu altı müfettişle talûmum karakolların teftiş olunacağını diyen var mı? O halde Hükümet on iki tane istiyor. Onları veriniz. Teklif etsinler, kabul ediniz efendim. Bir hizmet yalnız emekle olmaz. Onun teferruatı dahi vardır. Birincisi jandarmanın ahali ve hükümetle olan müşkülâtını hal ve tesviye etmek, ikincisi jandarmayı meslekinde terbiye ettirmek, üçüncüsü de adama muhtaç olduğumuz bir zamanda bunu fiilen bâzı muntakalarda idame ettirmek için lâzımdır. Adama muhtaç mısınız, değil misiniz? bunun suali budur. Beş bin lira lâzımdır. Teraziye bakarsınız. Hangi taraftı isterseniz onu kabul edersiniz⁴⁵⁸.

Hüseyin Selahattin Bey 19 Haziran 1922 tarihinde 58. içtimada, “1338 senesi Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumiyesi bütçesi” münasebetiyle söz almış bütçenin 600 bin lira açık verdiğini söylemiş ayrıca müzakerelerinin uzatılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Konuşmanın metni aşağıdadır:

Efendim, haftada iki gün çalışıyoruz. Hem de ekseriyet yoktur diyoruz. Bendenizce bitmek üzere bulunan bir bütçe vardır. Yalnız bir fasıl, memurinin maaşlarının tespiti encümene gitmiştir. Bir de telsiz telgraf meselesi vardır. Bunun için ayrı bir gün tahsis edip yine uğraşmaya hacet yoktur. Ya kabul edilir ya kabul edilmez. Kabul edildiği takdirde buradan oraya telgraf çekilecektir. Orada memur bekletilmemelidir. Bu üç aydır beklemektedir. Bugün müzakeresini bendeniz teklif ediyorum⁴⁵⁹.

Hüseyin Selahattin Bey 2 Temmuz 1922 tarihinde 67. içtimada, “Dâhiliye Vekâleti ve ona bağlı bütçelerin ikinci defa tayini esami ile reye vaz’ı” münasebetiyle söz almış “Müdafaa-i Milliye Bütçesi hazır. Arkadaşlara tevzi olunabilir. Fakat bugün Vekil Paşa yoktur. Binaenaleyh arkadaşlar da bunun yekûnunu görmeden müzakere edemez. Eğer Heyeti Celile arzu ederse yarın müzakeresine başlarız.” diyerek bu meselenin ilerleyen günlerde yapılmasını teklif etmiştir⁴⁶⁰.

Hüseyin Selahattin Bey 6 Temmuz 1922 tarihinde 69. içtimada, “Müzakeratı Sulhiye İhzarî Komisyonuna iki aza intihabına dair İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi” münasebetiyle söz almış seçimin daha önce yapılmış olması gerektiğini söylemiş, 4-5 ay boyunca ertelendiğini eleştirmiştir. İlgili konuşma metni şöyledir:

Efendim, gösterilen hüsnüniyete teşekkür edilmek lâzımgelir. Muvazenei Maliye Encümeniniz bunu 4-5 ay evvel Maliye Vekâletine yazmıştı. Bu gibi mesailde Hükümetin daha evvel çalışması lâzımgelir. Bir gün evvel, bir gün sonra

⁴⁵⁸TBMM ZC, D.1, C.20, ss.375-497.

⁴⁵⁹TBMM ZC, D.1, C.20, ss.536.

⁴⁶⁰TBMM ZC, D.1, C.21, ss.202.

meselesi ayrı bir noktai nazar olabilir. Mesuliyeti idarei Devleti ya Heyeti Aliyeniz mütehammildir, bunu sineye çekeceksiniz veyahut bu vaziyeti üzerine almış olan rüfekamız buna bir gün cevap vermelidirler. Bu gayet mühim bir meseledir. Bir sual soracağım. Müsaade buyurun. Düyunu umumiyei Devlet hakkında yedinizde mazbut ve mütehakkak vesaik var mıdır? Düşman işgali altında bulunan yerlerde gerek Hükümetin ve gerek orada duçar olduğu zararlar kamilen tesbit edilmiş midir? Bunların bir ikisini biliyoruz. Fakat; Devletin badessulh maliyesine vermek istediği istikamet hakkında sabit bir hudut var mıdır? Bunlar bendenizce Meclisi Âlinin esas vazaifinden olup çoktan beri rüyet edilmesi lâzımdı. Biz öyle zannediyorduk ki; Hükümet sabit kanaatlerini hazırlamış ve Meclisi Âlinin encümenleriyle müzakereye başlamış olsun. Bir de şunu ilâve edeceğim. Bu mesaili hal ve fasletmek için lâzım olan ihtisas erbabı ve lâzım olan vesaik burada mevcut değildir. Bu işi mütehasıslarına terk ederek ve bunun için lâzım olan azanın celbini encümen altı ay evvel rica etmiş olduğu halde hiçbir şeyin yapılmadığını ilâve ederim. Cevap versinler⁴⁶¹.

Hüseyin Selahattin Bey 10 Temmuz 1922 tarihinde 71. içtimada, “İstifa eden Heyeti Vekilenin yeniden intihabına kadar eski vekillerin vekâleten vazifelerine devam etmelerine dair takrir” münasebetiyle söz almış seçimin sonraki günlere ertelenmesi ve bütçe görüşmelerine devam edilmesini istemiştir. İlgili konuşma metni şudur:

Heyeti Celilenin kabul buyurduğu bu kararı bendeniz de temenni edecektim. Fakat isimdi işsiz kaldık. Binaenaleyh işsiz kaldığımızın sebebi ne olduğunu bir kere Heyeti Âliyenin düşünmesini rica ederim. Bendeniz heyeti umumiye hakkında söz almamıştım. Arkadaşlarımız muhik olan nokta i nazarlarını dermeyan ettiler, bâzı arkadaşlarımız da yine muhik olarak düşünmeye mahkûm oldular. Fakat bakınız efendiler, şimdi oturma ya mahkûmuz ve boş durmaya mahkûmuz. İcra Vekillerinin intihabına dair kanun kabul edilirken ve zaten cereyanı müzakere ve münakaşa esnasında zaten tahaddüs edecek vaziyet Heyeti Aliyenizce malûm idi, binaenaleyh Heyeti Aliyenizce bir karar verilmiştir. Bendeniz cereyan eden müzakereyi ders veibret olmak üzere burada yalnız tekrar ettim⁴⁶².

15 Temmuz 1922 tarihinde 74. içtimada, “İcra Vekillerinin vazife ve mesuliyeti hakkındaki kanun layihası” münasebetiyle söz alarak bu kanunun daha önce de tartışıldığını şimdi tekrar neden aynı maddelerle gündeme geldiğini öğrenmek istemiştir. Hüseyin Selahattin Bey’in konuşmasının tam metni aşağıdadır:

Efendim teklif buyurulan kanunla istidaf edilen maksat şurada (Meclis Heyeti Umumiyesinden müntahap bir reis ile vazai müstereke ashabından mürekkep İcra Vekillerinden ibarettir.) Ve tekmil bu kanunun ruhu bunda hulâsa edilmiştir. Sorarım zatı âlinizden sabık encümenin teklifi bu tekliften ne kadar fark ediyor? Orada yalnız Meclis Heyeti Umumiyesinden umum aza ve vekillerin münferiden tayin edilmesi meselesi mevzuu bahsedilmemiş, burada yalnız bu cihet mevzuu bahsedilmişti. Binaenaleyh; esas üzerinde bir ihtilâf görmüyorum bendeniz. Oradaki heyet ne düşündü ise bu heyet de aynı şeyi düşünmüştür, ufak bir şekilde fark olmuştur. Binaenaleyh eski esas ile bu esas üzere itilâf gösteriyor mu? Eski kanun lâyihasının nakzını icap ettirecek sebep, yalnız bunu mu buldunuz?

Maksadım itiraz değildir. Encümen ne zihniyetle bu kanunun esbahu mucibesini yazmıştır? Maksadım bunu anlamaktır. Siz vazai müsterekeyi kabul etmiş ve o vazai müsterekenin rüyetini Heyeti Vekileye tevcih ettirecek: bir madde

⁴⁶¹TBMM ZC, D.1, C.21, ss.271.

⁴⁶²TBMM ZC, D.1, C.21, ss.354.

ile bunu kabul etmişsiniz. Evvelkinde ufak bir madde farkı vardır. Acaba bu ufak maddenin farkı için mi eski kanun encümenine iade edilmiştir? Mütalâa icabederse izah ederim⁴⁶³.

Hüseyin Selahattin Bey 27 Temmuz 1922 tarihinde 81. içtimada, “Müdafaa-i Milliye Vekâletinin 1388 senesi bütçesi” münasebetiyle söz almış bütçede önce Bütçe Encümeninin gerekli düzenlemeleri yapıp, Meclise öyle sunmasını istemiştir. Konuşmasının tam metni aşağıdadır:

Efendim doğrudan doğruya bütçenin tetkiki için encümen talebediyor. Ali Cenani Beyefendinin ifadelerine göre bu, münakaşa olunmadan encümenine 'verilir. Heyeti Umumiye meselesi olduğu için zaten münakaşaya lüzum yok. Bir madde, bir fasıl olsaydı doğrudan doğruya encümenine iade edilirdi. Heyeti umumiyesini encümen isteyince acaba üç haftada mı gelecektir, dört haftada mı? Encümen bunu tetkik edebilecektir. Encümen bunu şimdiye kadar neden alıp da bakmamış? Ve neden şu maddeleri, şuraları neden böyle yaptınız? Bize izah ediniz, biz bunları bilemiyoruz diye vekili aidini çağırarak encümen bunun üzerinde çalışabilirdi. Bunu böyle yapmakla encümen reisi doğru bir iş yapmamış olur zannındayım. Burada bendeniz açık olarak söylüyorum, bu bütçe üzerinde değil beş milyon tasarruf, beyefendinin buyurdukları gibi, hatta beş yüz bin lira dahi olsa bu maalmemnuniye encümene tetkik olunmalıdır. Vekil Paşanın izahatı veçhile ben de bunun tetkikini isterim. Meclisi Âli beş on gün tatili faaliyet edecektir. Bu zamanda encümen daima bunun üzerinde çalışabilir. Buna mâni yoktur. Bendeniz de encümenin bir azasıyım. Arkadaşlarımın göstereceği tenkis hususundaki her türlü esbabı Vekil Paşa da irade ederler. Erkam üzerinde tebeddülât mümkündür. Çünkü daha heyeti umumiyesinin müzakeresi mevzuu bahistir. Bu bütçenin encümenine tekrar gitmesi demek teknil fasılların tebdil olunması demektir. Buna lüzum var mı? Bilmiyorum. Maksadım Bütçe Encümeninde, erkam üzerinde tetkikat yapılsın, tadil etsinler. Bir taraftan bütçe müzakere olunsun. Diğer taraftan celsei âtiyede müzakere edilecek mevaddı encümen ihzar etsin. Bu suretle tadilâtını yapmış olur. Başka bir şey ortaya girmeksizin Heyeti Celile işine devam edebilir. Hulâsa, bütçenin encümenine gitmesi bir şekil meselesidir. Bütçenin Heyeti Umumiyede müzakeresine kadar encümen istediği tadilâtı yapabilir. Binaenaleyh; ortada bir şekil yoktur. Mahaza ister bu şekli ister o şekli yapınız. Beş milyon liralık tadilâta bendeniz de beraber olduğum halde Paşa Hazretleri de arkadaşlarımdan temenni ve intizar ederiz. Hakikaten memlekete bundan daha nafi bir şey olamaz. Ve ihtimal ki, birçok şeyler mümkündür. Belki de mümkün değildir. Heyeti Celile kaani olur⁴⁶⁴.

Hüseyin Selahattin Bey 29 Temmuz 1922 tarihinde 82. içtimada, “İstiklal Mahkemeleri Kanunu” münasebetiyle söz almış, mahkemelere meclisten bir üyenin katılmasını, bu üyenin mahkemelerin işleyişiyle ilgili meclise bilgi vermesini hakkındaki düşüncelerini ifade etmiştir. İlgili konuşma metni şöyledir:

Efendim Karahisarı Şarki Mebusu Muhterem Mustafa Bey'in tekliflerine bendeniz de tamamen mutabıkım ve Meclisi Âli halen, âtiyen bu memleketteki haysiyeti teşriye ve icraiyesinin ve ilâmaşaallah icra ve teşri kuvvetlerinin kendisinde kalmasını temin için kendisini bilhassa kaza meselelerinde fazlaca bulaştırmamalıdır. Tasavvur buyurursunuz ki her icra hareketi mukabilinde bir tenkid vardır. Siz ne kadar âdil insanlar gönderirseniz gönderiniz, icraat mukabil

⁴⁶³TBMM ZC, D.1, C.21, ss.410.

⁴⁶⁴TBMM ZC, D.1, C.22, ss.18.

tarafıta, mukabil bir tesir icra edecektir. Binaenaleyh bu memlekette en büyük mevkii olması lâzım gelen efkârı umumiyei milliyeyi Meclisi Âli gerek halen ve gerek âtiyen Meclis aleyhine sevk ve tahrik edebilecek her türlü icraattan sakınmalıdır. Bu gibi vazai başkasına yaptırmalıdır. Kendisi hâkim bir vaziyette kalmalıdır. Bendenizin, İstiklâl mahkemelerinin esasına ve ruhuna muarız olduğum surf bu noktai nazardandır. Fakat mademki memlekette, eşkâli edliyenin haricinde olarak; icraatı katî, hükmü şedit ve seri bâzı mahakimin teşkiline lüzum görüyorsunuz; yapınız, fakat azasını hariçten intahab etmemeye bir sebep yoktur. Bu mesele, her şeyden evvel, ehliyet meselesidir. Cümlemiz itiraf ve tasdik ederiz ki bir mahkemede, ehliyet ne kadar yüksek olursa işler daha musibolur, binaenaleyh Meclisin en ehliyetli ve isabetli arkadaşlarını şuraya buraya dağıtması suretiyle ayırması, kendisinin kuvvai teşriiye ve icraiyesinde zafını muciptir bu da muhakkaktır. Şu ve bu gibi esbap dolayısıyla istiklâl mahkemesi âzalarının Meclisi Âli âzası meyanından intihabedilmesi için İlerdeniz, doğru bir sebep göremiyorum. Elinizde Mustafa Bey'in buyurdıkları gibi Mahkemei Temyiz var ve Mahkemei Temyiz azalar! gibi salâhiyeti haiz olabilecek ricali adliyeimiz vardır. Bunlardan istediğiniz gibi bir mahkeme teşkil edebilirsiniz. İsterseniz mahkeme de bir müddeimummi millet olmak üzere, içerimizden bir âza bulundurursunuz ve o âza, o mahkemenin bütün icraatını Meclisi Âlinin noktai nazarına göre yapar ve Meclisi Âli onun bütün harekâtını murakabe edebilir. Hulâsa bendeniz, esas itibariyle, fevkalâde salâhiyet ile mahkeme teşkiline taraftarım ve böyle bir mahkemeye ihtiyaç olduğuna kaniyim. Fakat Meclisten olmasına muarızım. Meclis isterse Müddeiumumi sıfatıyla kendisinden bir âza bulundurabilir. Olmasa da olabilir. Yani arzu ederse bulundurabilir. Binaenaleyh âzalarının memlekette en yüksek ehli iktidar olan ricali adliyeden olması ve Meclisin doğrudan doğruya bu işe kendi elini sürmemesi daha yüksek, daha doğru bir şeydir. Mustafa Bey'in teklifi ikinci maddenin değışecek olan bir fikrasıdır; o da «Meclisin ekseriyeti, mutlakası ve reyî hafî suretiyle müntahap» tâbiridir. Bu tâbir yerine başka bif tâbir konacak, bendenizin teklifim üçüncü maddenin müzakeresine geçmek ve ikinci maddeyi encümene havale ederek müstacelen bu maddeyi tashih ettirmekdir⁴⁶⁵.

Hüseyin Selahattin Bey 14 Ağustos 1922 tarihinde 84. içtimada, “Bütçe müzakeresi için her gün sabah ve öğleden sonra içtima edilmesine dair tezkere” münasebetiyle söz almış içtimaların eski usulden yani haftada beş gün yapılmasına dair konuşmasını yapmıştır. Bu konuşmasının tam metni aşağıdadır:

Efendim, Muvazenei Maliye Encümeninin, bütçenin bir an evvel çıkarılması hususundaki arzusu gaf yet meşru ve mâkuldür ve filhakika bir an evvel Devletin varidat ve mesarifi tesbit edilme dikçe bundan mutazarrır olunması mümkündür. Fakat bendeniz yalnız bir noktayı anlayamıyorum. On beş günlük bir mesai ile bütçenin çıkacağına itikat ediliyorsa her şeyi ihmal edip müzakere edelim. Hâlbuki on beş gün değil, kırk beş j günde dahi çıkamayacaktır. Yalnız varidatın on beş, on altı kalem maddeleri üzerinde "Meclisi Âliyi günlerce işgal edecek olan meselâ, Reji meselesi gibi akaar ve saire gibi şeyler vardır. Yani varidat bütçesi ile biz beş, altı celse iştigal mecburiyetindeyiz. Masarife gelince Heyeti Celileniz her celsede bir tanesini çıkaramaz. Bir kere pek çokları üzerinde memleketin âtisine ve eşkâline göre tetkikat yapılacak muhtelif cihet vardır. Eğer böyle yapılmayacaksa geçen sene gibi kabul edivermek doğru olur. Onun için bendeniz encümenin bütçe hakkındaki noktai nazarını pek doğru görmekte beraber bu işin öyle on beş günde bitecek bir iş olmadığını görüyorum. Hiçbir iş görmeden yalnız bütçenin müzakeresi teklifini kabul edersek çıkmaz bir şey içinde kalacağız.

⁴⁶⁵TBMM ZC, D.1, C.22, ss.42.

Doğrudan doğruya kendimizi bağlayacağız. Bendeniz bu teklifi daha mutavassıt bir tarza indirmeyi daha mâkul görmekteyim, öteden beri Meclisin ittihaz ettiği karar ki, haftada müddeti içtimai beşe çıkarmaktı. Ve fevkalâde umura yalnız haftada bir gün vermektir. Bu pek tabî bir usuldü. Ve bundan başka bir gün de Nahiye Kanununa veriyordu. Heyeti Aliyeniz icabederse bunu da bütçeye verebilir. Meclisin fevkalâde umura ait işleri vardır. Bilhassa Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyeti hakkında bir Kanun derdesti müzakeredir. Heyeti Vekilenin katî bir kanunu olmak lâzım. Neye iptinaen ifayı umur edeceklerdir! Şimdiye kadar bir teamüldür gidiyor. Bu kanun en nâfi ve Meclisin şekli hazırına göre de en lâzım olacak olan bir kanundur. Bununla beraber onunla böyle aylarca uğraşmak da doğru değildir. Biliyorsunuz ki, bir defa tehir ettik. Altı ay durdu. Süriklendi. Onun için bendeniz teklifin aynen kabulü taraftarı değilim. Evvelce Meclisin bir kararı vardı ki, haftada beş gün içtima yapıyordu. Şimdi de âzami olarak bunu kabul edebiliriz. Ve bu suretle bu karar kabili tatbik bir şekil olur. Binaenaleyh meselenin takdirini Divanı Riyasete havale ile Divanı Riyasetin tensibi veçhile hareket edilmesini teklif ederim⁴⁶⁶.

Hüseyin Selahattin Bey 16 Ağustos 1922 tarihinde 85. içtimada, “Maliye Vekâletinin 1388 senesi bütçesinin heyeti umumiyesinin müzakeresi” münasebetiyle söz almış bütçe kanununda düzenlemelerin yapılmasını istemiştir. Konuşmanın metni aşağıdadır:

Bendeniz hükmü adaleti nakîsadar edecek olan bu kanunun tadili ve mevcut ahkâmın ref'i hususunda bir lâyiha takdimini vekâletten rica ederim. Mademki, bu hususu kendiniz de takdir buyuruyorsunuz. O halde buna göre tadilât lâzımdır. Meselâ komisyonlar için beş bin lira isteniliyor. Fakat öyle zannediyorum ki, komisyonların mesai müddeti bitecek ve bu iş de yürümeyecek, şu hâlde.⁴⁶⁷

17 Ağustos 1922 tarihinde 86. içtimada, “İstiklal Mahkemeleri dosyalarının tasnif edilerek hıfzı hakkındaki tezkere” münasebetiyle söz almış bu görev için maaşla memur tayin etmek yerine küçük giderler için ayrılan parayı kullanarak, zaten görevde olan birine ek maaş verip görevi yerine getirmesinin daha doğru olacağını söylemiştir. Hüseyin Selahattin Bey’inkonuşmasının metni aşağıdadır:

Müsaade buyurulursa takrir için buradan bir şey arz edeyim. Şimdi efendim bu takrir buradan reye vaz 'edilecek olursa ihtimal ki bin beş yüz kuruş maaşla memur tâyin edilmemesi icap eder. Hâlbuki Divanı Riyaset şimdi burada kürsüden ancak usulün reye vaz'edileceğini tasrih ettiler. Bendenize de öyle geliyor ki Divanı Riyaset mü teferrikadan memur istihdam ederek İstiklâl mahkemelerine ait herhangi bir mahkemenin istenilen evrakını onlara göndermesi ve tehhürden vikayesi mümkündür. Yalnız başta mesul bir memur bulundurmak lâzımdır. Divanı Riyaset ihtimal ki memurini mevcudei hazırardan birisini tâyin ederek masrafâ hacet kalmaksızın işi yapabilir. Yalnız bu usulün reye vaz'ı ile kıyafei edilmesini teklif eylerim. Tâyini esami ile reye vaz'edildiğinde heyeti umumiyesi ret veya kabul edilmiş olur⁴⁶⁸.

⁴⁶⁶TBMM ZC, D.1, C.22, ss.116.

⁴⁶⁷TBMM ZC, D.1, C.22, ss.193.

⁴⁶⁸TBMM ZC, D.1, C.22, ss.212.

Hüseyin Selahattin Bey 21 Ağustos 1922 tarihinde 88. içtimada, “Dördüncü Avans Kanunu” münasebetiyle söz almış bulaşıcı hastalıklar için verilen paranın nerede harcandığına dair sorular sorarak durumu eleştirmiştir. Konuşmanın metni aşağıdadır:

Emrazı sâriyi' ve istilâye için tahsis olunan para bu sene için sıhhiye memurlarının maaşı olmak üzere mi sarf edilmiştir? Bu halde görülüyor ki, encümeni muvakkatin sıhhiye memurlarına ancak istilâi emrazı sâriye için verdiği karara karşı siz bunları mütemediyen bir memur olarak istihdam etmiş ve bu parayı sarf etmişsinizdir... Binaenaleyh sizin istediğiniz tahsisatı munzamma bendenizce emrazı sâriye mücadelesi için değildir. Muvakkat sıhhiye memurları için maaş namıyla, para istiyorsunuz. Bunu bize neden açıkça söylemiyorsunuz?⁴⁶⁹.

Hüseyin Selahattin Bey 28 Ağustos 1922 tarihinde 92. içtimada, “Askeri Tekaüt ve İstifa Kanununa müzeyyel kanun” münasebetiyle söz almış şehit yakınlarının maaşa bağlanması gerekliliğini dile getirmiştir. İlgili konuşma metni aşağıdadır:

Efendim bu mevaddın hem lüzumu vardır. Hem yerindedir. Sebebi şudur: Şehidin vefat eden zabitanın nüstahakfe maaş eytam ve eramiline maaş tahsisi muamelesinin itamına kadar nısıf maaş verilsin, dediniz. Halbuki fedakârlığı sayesinde bir takdirname almış ve bilahare şehit düşmüş bir adamın alacağı mükâfat ne olacaktır, tabii eytam ve eramiline verilecektir. Sonra ikinci bir taktimâmeye kesbi istihkak etmiş şühedanın ailesine birer derece mafevk rütbe maaşı verilecek midir, verilmeyecek midir? Verilecek diyor. Binaenaleyh, bunun burada bihakkin yeri vardır. Şüheda ailelerinin az- çok terfihi için yapılmış olan şu kanunda bu madde yerindedir, zait değildir ve esasen bu adamların bir kısmı birinci derecede olan takdirnameleri almışlardır. Sonra ikinci derecede takdirname alıp şehidolan vardır. Efendiler, bu kanun mevcut olmadığı halde yine biz bunu başka suretle yaparız. Muharebelerde fedakârlık göstererek şehid olmuş olanların rütbe, tarih ve mahalli şahadetlerini zikreder ve ailesine bir derece mafevk rütbe maaş tahsisini inha eder. Ve onu âmirleri tasdik eder ve mesele ciheti askeriyece muayyen olduğu için çünkü zaman ve zat malûmdur. - Bir derece mafevk rütbe maaş tahsisve ita olunur. İşte bu aynen o demektir. Binaenaleyh bendeniz bunun bir izah ve tefsirden ibaret bulunduğunu, bir teyit demek olduğunu ve bunun fazla bir şey olmadığını ve yeniden Devletin masarîf atma bir şey ilâve etmediğini arz eylerim. Sonra burada eskisi gibi mazbata tanzimi-, ne lüzum yok ya takdirname yapılır yahut salâhiyeti mucibince Başkumandanlık lâzımgelen rütbeyi verir. Bu halde onun ailesine bu rütbeye mahsus maaş verilir. Biz Meclisi Âlinin kanunlariyle kabul ettiğimiz için ve aynı zamanda kavaninini mevcude de takdirnamenin yeri olmadığı için onu) burada yapmak lâzımdır.⁴⁷⁰.

Hüseyin Selahattin Bey 4 Eylül 1922 tarihinde 96. içtimada, “Afyon Karahisar ve Dumlupınar muharebelerinde fevkalade yararlıkları görülen bazı kumandanların takdirname ile taltiflerine ve sair terfi ve taltife layık olanların inha defterlerinin peyderpey gönderileceğine dair Başkumandanlık tezkeresi” münasebetiyle söz almış, bu tezkereyi kabul etmiştir. İlgili konuşma metni şudur:

Efendim takririmin mevzuu şudur: Mesele asla değil, usule aittir ve müzakere de kâfidir. Asıl itibariyle, Müdafaa-i Milliye Vekâletince alelûsul

⁴⁶⁹TBMM ZC, D.1, C.22, ss.271.

⁴⁷⁰TBMM ZC, D.1, C.22, ss.381.

muamelesi yapılmış olan şeyleri; Meclisi Âli kabul etmiştir. Bu kabulünü ifade için bittasvîp kelimesini kullandım. Bunun yerine bilkabul kelimesini koyarsanız bu tashihe ben de iştirak ederim. Cephedeki arkadaşlarımızın terfii hususunda hic kimsenin hatır ve hayaline bir şey gelmez. Yalnız bu muamelelerin; Meclise arz edilerek mi, arz edilmeyerek mi? Yapılması noktasında ihtilâfi fikir ve nazar vardır ve bu mesele; Heyeti Aliyenize mütekaddem Mesuliyeti Vükelâ hakkındaki Kanunun müzakeresiyle hallolunabilir. Şimdiye kadar neyse olmuştur. Şimdi şekil meselesiyle uğraşmayalım. Haftada bir gün olsun, o kanunun müzakeresine geçerek, bu ve bunun gibi âtiyen zuhur edecek hâdisat ve mesaili hal imkânını bulalım. Eğer tasvîp kelimesini beğenmiyorsanız diğer bir kelime ile tebdiline ben de razıyım. Maksadım başka bir şey değildir⁴⁷¹.

Hüseyin Selahattin Bey 6 Eylül 1922 tarihinde 97. içtimada, “Başarılı Mustafa Efendi'nin affi hakkındaki kanun” münasebetiyle söz almış, “Bu Meclis, böyle af kararı veremez; bu şekil, Meclis için gayet yanlış bir yoldur. Af başka türlü olur. Bu yolda af olmaz.” diyerek; mecliste oylama yapılarak kişilerin affi söz konusu olmaması gerektiği, bu işin mahkemeler yoluyla yapılması gerektiğini söylemiş, af usulünün yanlış olduğunu ifade etmiştir⁴⁷².

Hüseyin Selahattin Bey 9 Eylül 1922 tarihinde 99. içtimada, “Haftada bir gün İcra Vekillerinin vazife ve mesuliyeti hakkındaki layihanın müzakere edilmesine dair” söz almış bütçe görüşmelerinin hızlanması için bu tasarının gerekliliğini açıklamıştır. İlgili konuşma metni aşağıdadır:

Efendim, bu takririn itasına bendenizi sevk, eden esbabı muhtasaran arz etmek isterim. Malûmu ihsanınız, Heyeti Aliyeniz, muntazam bütçe çıkarmak meselesini her şeye takdim etti. Ve bütçelerin müzakeresine başladı, öteden beri bir ayda, onbeş günde bütçeler ikmal olunacak, dendi. Fakat Heyeti Aliyeniz şimdiye kadar yaptığı tecrübelerle beraber, yine eyyamı ahiredeki tecrübesine istinaden pekâlâ hükmedebilir ki, sene nihayetine kadar bütçe ile uğraşmış olsak yine çıkmıyacaktır. Bundan başka, bu yapılan bütçe, esasen memleketin bir kısmı mahsusuna istinaden yapılmış olup bilahare istihlâs edilen memleketlerle beraber, vâsi bir bütçenin müzakeresi içabedecektir. Binaenaleyh esaslı bir bütçe, müstakar ve muayyen bir hudut içerisinde ve uzun zaman duracak bir şekil üzerinde yapılabilecektir. Biz bugün ne yapsak, on beş gün geçerse o bütçelerde ilâve ve tenkihat icrası tabîdîr. Bundan başka yapılagelen bu şeklin, bir mecmuayı erkam olmaktan başka bir mahiyeti yoktur. Binaenaleyh; Heyeti Celilenin, bugün içerisinde bulunduğu vaziyeti mühimme ve nazike karşısında bütün mesaisini böyle erkama vermesi, kendisinden milletin beklediği vazâife karşı pek doğru olmadığı kanaatindeyim. İstilâ olunan yerler için, peyderpey teşkilât yapılmakta, icabeden masarîf bütçeye ilâve edilmektedir. Ve daima tevsiatı ve tadilâtı mucibolacaktır. Binaenaleyh, Meclisi Âlinin, bugün eline almış bulunduğu ve teşkili devlet hususunda halen ve âtiyen bu memlekette yani bizden Müddeti mebusiyetimiz zamanında bir sual sorulacağı zaman ki, o zamana, gayei milliyeye doğru yaklaşmakta ve millete karşı olan vazifemizin bir kısmı husule gelmektedir ve geliyor. Fakat orta yerde bir idare teşkil ettik. Teşkilâtı Esasiye Kanununa istinaden teşkil ettiğimiz Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyeti havada geziyor. Bu nikat

⁴⁷¹TBMM ZC, D.1, C.22, ss.479.

⁴⁷²TBMM ZC, D.1, C.22, ss.525.

taayyün etmedikçe bu şekli idare sonra yürüyemez. Binaenaleyh, bir kere bunu tesbit etmek lâzımdır. İkincisi, aksanı memalimiz bir sülüs nispetinde artmıştır. Ve inşallah daha öteye geçecektir. Binaenaleyh; Hükümet idare hususunda iki seneden beri, hayli müşkülâta düşmüştür. İhdas ettiği mutasarrıflıklar, yani birçok vilâyetler dolayısıyla ve halbuki bugün buna yeniden 30- 35 vilâyet daha inzimam etmekte olduğundan Dahiliye Vekâleti bugün yüzü mütecaviz bir vilâyete merci bulunmaktadır. Halbuki; idari o kadar meşagili vardır ve o kadar çok müracaatleri olacaktır ki: Bütün bunların hepsine bir vekâletin beyan olarak, zamanında karar verebilmesi ve memleketin hakiki ihtiyacatını derk ve teferrüs etmesi gayrikabildir. Binaenaleyh Müfettişi Umumilik Kanununun bir an evvel çıkarılarak, müfettişlerin gönderilmesi lâzımdır. Müfettişler işleri mahallinde görür, anlar ve serian karar verir ve serian yaptırır. Bizim adamlara ihtiyacımız vardır. Ve bu kadar büyük memleketi, yüz livayı bir merkezden idare etmek emriasir olduğu merciince dahi mecerreptir ve bu Heyeti Âliyece de müsellemdir. Binaenaleyh; bunun encümene gitmiş bir kanunu vardır. Mezkûr kanunu bir an evvel, celbederek aşağı- yukarı bir şekilde Hükümetin emniyet edebileceği beş on zatı kendisine vermek lâzımdır. Bendeniz bu arz ettiğim hususatın diğer teklif atım gibi ve ona tercih olunarak, nazarı dikkate alınmasını rica ediyorum. Bu baptaki takririmi de takdim ediyorum. Bu ayarda olarak, Hükümetimizin ve Meclisi Âlinin yapacağı daha birtakım teşkilât ve vazâif vardır. Binaenaleyh; Heyeti Umumiyenin zamanını yalnız bir erkama istinadettirerek izaa etmemesine taraftarım. Gerçi bütçelerin ehemmiyeti vardır. Fakat, 1337 senesinde yapılan tasarrufatı Heyeti Aliyeniz bulamayacaktır. Belki zammedecektir. Görmekte olduğumuz emsaline nazaran onun için Meclisi Âlinin fevkalâde olan işlerine rağmen, yani istihlas etmekte bulunduğumuz memalikin imar ve ihyasına, Devletin takviye ve teşdidine, muasır bir Devlet vaziyetinde çıkmasına ve binaenaleyh idaresini takviye edecek olan anasırın ehemmiyetine binaen nazarı dikkatinizi celb ederim. Haftada bir iki günümüzü gerek Vükelânın yazıfe ve mesuliyet Kanununa gerekse Müfettişi Umumilik Kanununa hasır ve hattâ bendenizin kendi kanaatime göre; Kanunu Esasi Encümenini de intihabı âti hakkında bir kanun hususunda tetkikata memur buyurmasını istirham ederim. Çünkü bundan sonra olacak intihabat, eski İntihap Kanunu ile olursa, memleketi idare edecek kadar kâfi zevat gelemez ve Meclisi Âlinin halkın hâkimiyetini teyid etmek hususundaki o İntihap Kanunu, halkı temsil edemez ve o İntihabı mebusan Kanununa tevafuk etmez. Binaenaleyh; gitmeden gelecekleri düşünmek işte bu ve bu gibi vazâifi müzakere etmek Meclisi Âlinin vazâifi mühimmesindendir, zannederim ve gecen her gün ziyarı mizadır. Onun için Heyeti Aliyenizden çok rica ederim. Müsaade buyurunuz, gerek Mesuliyet Kanunuki, zaten aramızda hallolunmuş gibidir. İşte gerek bu kanunu gerekse Müfettişi Umumilik Kanununu bilhassa müzakere edelim. Ve vaktü zamanı ile Hükümetin eline iş görebilecek adamlar verelim. Pekâlâ biliyorsunuz ki, Pontus mesaili ve saire gibi şeyler için, el'an bir zat bulup gönderilmedi. Bu bapta Heyeti Celileyi tasdi etmek istemiyorum. Her halde büyük idare memurlarına ihtiyacımız vardır. Birer idarecileri lâzımdır. Bu memlekette eski vilâyetlere muadil olabilecek devair üzeninde memleketleri tanır ve idareleri mücerrep bâzı zevat bulunmalı ve Dahiliyeye yardım etmelidir. Ve illâ bu Dahiliye eskisi gibi kalır ve ne kadar kabiliyet hususunda zaaf gösterirsek kendimize o kadar zarar olur, beyler! Onun için Meclisi Âlinizin ve bilhassa Hükümetinizin kılıcı kadar üzerinde nüfuz gösterebilecek olan Müfettişi Umumilik Kanununu Hükümete vermelidir. Bu noktai nazara binaen de Müfettişi Umumilik Kanununu müzakere edelim. Gerek birinci gerekse ikinci takririm hakkındaki mâruzâtım bundan ibarettir. Müzakere için bir zaman tâyinini rica ediyorum. Teklifim bundan ibarettir. Meclisi Âlinin evvelce bir

kararı olduğundan bahsile, o kaydı yazmıştım. Bunun ehemmiyeti fevkalâdedir. Herhangi bir gün için Meclisi Âli karar verebilir.⁴⁷³

Hüseyin Selahattin Bey 16 Eylül 1922 tarihinde 103. içtimada, “Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesinin 1388 senesi bütçesi” münasebetiyle söz almış Matbuat Müdürünün aldığı maaşla alakalı düşüncelerini dile getirmiştir. İlgili konuşma metni aşağıdadır:

Efendim Matbunat Müdiriyeiti Umumiyesiniin bütçesinin heyeti umumiyesi münakaşa edildiği zaman, itikadı âcizanemce; mühim olan bir nokta mevzuubahsedilmedi. Bendeniz, Müdürü Umuminin salâhiyetine, vazafine taallük eden bu aslın, meskût kaldığını muvafik bulamadığım için, bahsin taallûku itibariyle bunu burada mevzuu bahsetmek istiyorum. Malûmuâlileridir iki, Matbuat Müdiriyeti Umumiyesi bütçesine merbut Matbuat ve İstihbarat Müdiriyeti Umumiyesinin sureti teşkilinden ibaret bir esbabı mucibe mazbatası vardır. Acaba bütçenin heyeti umumiyesiyle kabulü demek, bu lâyihanın Meclisçe inazbarı tasvib olduğu mu demektir? Bu nıkat üzerine imalei efkâr edilmemesi, bu nıkatın Meclisçe makbul tutulduğumla mı delildir? Meclisi Âli bunu nîeskût geçerse, bunun makbuliyeti dermeyan edilebilir ve dermeyan edilince, bunun üzerine istinadeden şekli, Meclis kabul etmek mecburiyetindedir. Acaba bu, kabili kabul bir şekil midir? Evveleminde taallûku hasebiyle, Hariciye Vekâleti Celilesinin mesuliyeti lâhiktir. Bendeniz isterdim iki, Meclisi Âliye takdim olunan bu lâyiha, Hariciye Vekâletince de görülsün ve onun imzasıyla buraya gelmiş olsun. Çünkü Meclisi Âlinin, mesul memuru Hariciye Vekilidir. Matbuat İdaresinin vazife ve mesuliyeti hakkında Hariciye Vekâleti teklifte bulunacaktı. Bendeniz burada o vasıtayı görmemekteyim. Binaenaleyh mesul bir memurun karşımızda bulunması lâzımdır. Meclisi Âli ancak onun takabbül etmek istediği mesuliyeti deruhde etmiş olduğu vazife hakkındaki mütalâatını nazarı dikkate alır. Vakıa Matbuat Müdürü Umumisi de mesuldür ve aynı zamanda ikinci derecede bir memuru devlettir. Doğrudan doğruya mesuliyeti siyasiyesi olmadığı için, burada kendisinin teklifi, doğrudan doğruya bir teklif olarak nazarı dikkate alınamaz. Eğer Muvazene Encümeninin, Müdürü Umuminin lâyihasını tasvibeden bir iki satırlık bir ifadesi bulunmasaydı bu bapta bendeniz, hiç söz söylemeyecektim. Fakat Muvazenei Maliye Encümeni, bunu bu şekilde Meclisi Âlinize zımmen ve tasviben ve itikadımca hiçbir mütalâa dermeyan etmeksizin takdim etmiş olduğundan, bu lâyiha, Meclisçe tetkik olunmaya değer bir şekildir. Bu lâyiha, Muvazenei Maliye Encümenince tetkik olunmuştu ve hatırımda kaldığına göre bendeniz de o zaman encümende bulunuyordum. Bendenizle bir iki arkadaşım uzun uzadıya bâzı mütalâatta bulunduk ve uzun uzadıya münakaşa edildi. Zannımca dört beş celse sürdü. Her nasılsa bu müzakerat neticesinde takarrür eden efkâr, mazbataya giremediği için lâyiha aynen huzuru âlinize gelmiş oluyor. Efendim demin Heyeti Celilenize arz ettiğim veçhile, esbabı mucibe lâyihasının dahilî kısmına ait mâruzâtım vardır. Onu burada arz etmek istiyorum. Malûmu ihsanınız Kanunu Esasinin en asıl nıkatından biri de hürriyeti matbuattır. Hürriyeti matbuatı herhangi suretle takyidetmek memlekete zarar iraseder. Matbuata bir kayıt koymamak, memlekette serbestii efkâr için ve milletin terakki ve taalisi için serbest neşriyat asıldır. Bittabi bu serbesti bâzı hukuku gasbedecek mahiyette olursa kanun hukuku umumiye namına onu meneder. Bu gayrikabili itiraz bir esastır. Anadolu matbuatına muavenet namıyla teklif edilen para esasen memlekette matbuatı terviç ve rağbete mazhar etmek, gazeteleri halka ucuza okutmak gibi birçok makasıdı muhtevi olmakla beraber esasen iki seneden beri Anadolu'nun vaziyetine nazaran,

⁴⁷³TBMM ZC, D.1, C.22, ss.567-569.

gazetelerin Konya, Ankara, Kastamonu vilâyetlerinde, belli başlı mevakide revaç bulabileceğine, müsait bir şekilde olmamasına karimin de mahdudiyetine binaen gazetelerin yaşamasını temin etmek için Hükümet onlara biraz yardım ediyordu. Bendeniz bunu böyle telâkki ediyorum. Fakat vakit geçmiştir. Ve vaziyet bugün değişmiştir. Lehülhamd Anadolu açılmıştır. Artık istediğimiz yerlere gazetelerimizi sevk edebiliriz. Postalar her tarafa gidip gelebilir ve Anadolu Garbi ile vüsatada lüzum olduğu kadar vesait, vardır. Binaenaleyh matbuata da iki senedir yapılmakta olan muavenet az- çok fiilî neticeler vermiştir. Birtakımları mevkilerini tahkim, etmişlerdir. Binaenaleyh bendeniz bundan sonra «Matbuata muavenet» faslının ortadan kalkmasını temenni ederim. Efendiler; her ne otursa olsun bu muavenet matbuatı himaye maksadını temin etmiş olmakla beraber ref edilmelidir. Bilahare lüzum görülürse ve bu lüzumun esbabı mucibesine Meclisi Âli kaani olursa, başka tarzlar düşünebilir. Fakat bugün bendeniz irunda matbuatın temini hürriyet ve serbestisini takyidedebilmek imkânını da görmekteyim. Madem ki, bu ihtimal vâridolabilir en serbest ve en mukaddes hukuku umumiyenin masuniyeti her şeyden muhteremdir. Böyle bir kayıt ve mânâyı ortadan kaldıralım. Yalnız telif a t için, asar için her türlü muaveneti yapalım. Bendeniz bu hususta o derece mütaassibolmam. Fakat siyasi gazeteler himaye olunursa bundan memleket için çok mazarrat hâsıl olur. Efendiler efkârı umraimiyeyi milletin sinesinde suni surette yetiştirmek hatadır. Onun için bu noktai nazardan siyasi ceraide on para vermek hatadır. Binaenaleyh on para dahi vermemelidir. Demin arkadaşlarımdan birisinin buyurdıkları veçhile kendileri efkâr ve temayülâtı milliyeyi keşfetmek ve ona göre memlekete ve idaresine hizmet etmek yolunda ve kudretlerinde, liyakatlerinde serbest bırakılmalıdır. Fakat memleketimizde ilim muhtacı teşviktir, memlekette müellefatı ilmiyeyi teşvik taraftarıyım ve bu İtibarla fikri âcizanamce bu fasılda telifat ve propaganda maddesi vardır, işte arkadaşlar yedinci madde, ki oraya yedi bin lira konmuştur, Anadolu matbuatına muavenet zaittir. Otuz bin lira konuyor, bunun bir miktarını telifat maddesine ilâve etmek suretiyle muavenet icra olunabilir. Üç seneden beri vücuda getirilen inkılâbın mahiyeti hakkında hâlâ bir eser vücuda gelmemiştir. Ve bu tarih kaybolmaktadır. Binaenaleyh Meclisi Millînin noktai nazarı dâhilinde, ensali âtiyeyi yetiştirecek hikmetâmiz vakayii ve şu geçen zamanın ibret alınacak şeylerini halk lisaniyle yazacak kitaplar lâzımdır. Bunlar güzel şeylerdir. Ve bunlar yapılabilir. Binaenaleyh bunları ihtiva edecek müellefat kanaatimce, îrşat Encümenince ve sairece görülmeli ve ondan sonra muavenete mazhar edilmelidir. Binaenaleyh bendeniz bu suretle intişar eden gazetelerin mütesaviyen mazharı muavenet edilmesi hususundaki teklife iştirak edemeyeceğim. Anadolu-i-Garbi'nin açılmasıyla bu muavenete hiç lüzum olmadığına bendeniz kaniyim⁴⁷⁴.

Hüseyin Selahattin Bey 20 Eylül 1922 tarihinde 105. içtimada, “Beşinci Avans Kanunu” münasebetiyle söz almış, Bahriye, Müdafaa-i Milliye ve askeri fabrikalar için toplam 14 milyon liralık avansın ne kadar süre için verileceğini sormuştur. İlgili konuşma metni şudur:

Efendim, bir şey sormak istiyorum. Dairei aidesinin istediği bu miktar ne kadar bir müddet içindir? Ve o müddete kadar bütçeleri yapılmış olacak mıdır? Ve bu miktarın tâyininde ne nazarı dikkate alınmıştır? Bunu sormak istiyorum. Efendim bir sual sormak istiyorum. Geçende bilvesile sual takriri de vermiştim. Bunun bahsi geldiği için kendilerinden izahat isterim, yani arazii müstahlasadan bize ne gibi menafini varidat temin edilmiştir? Efendim Maliye Vekili Beyefendiye soracağım başka bir şey yoktur. Yalnız kendilerinden şu sözü tekrar almak isterim

⁴⁷⁴TBMM ZC, D.1, C.23, ss.56-81.

ki; memaliki müstahlasadia yapılacak cibayet hususunda, kendi önlerinde hiçbir mâni olmayacağı kanaatindeyim. Para hususunda Meclisi Âli hiçbir şey ihmal etmez. Çünkü varidat alacağız. But bapta kendileri için hiçbir müşkülât ve mevani olmadığına nazaran bendenizce söyleyecek başka bir söz yoktur. Cibayet hakkındaki vaziyet tamamen kendilerinin mesuliyetine aittir⁴⁷⁵.

Hüseyin Selahattin Bey 20 Eylül 1922 tarihinde 105. içtimada, “Dâhiliye Vekâleti Vekili intihabı” münasebetiyle söz almış seçimlerin yapılması yerine önerilen vekaleten vekilliği onaylamadığını söylemiştir. İlgili konuşma metni şöyledir:

Müsaade buyurun efendim; mevzuubahsolan mesele, Dahiliye Vekili olup Avrupa'da bulunan Fethi Bey biraderimizin İzmir'e vürudettiğini arkadaşlardan bâzıları bildiriyor. Meclisi Âliye böyle biti'haber gelmemiştir. Bu habere istinaden Dahiliye Vekâleti Vekilliğine bir zait tâyin edilmeyip yerine Heyeti Vekileden diğer bir zatın vekâlet etmesi teklif ediliyor. Bu bir arkadaşın içtihadıdır ve muhteremdir ve herhangi bir fikirle teklif edilmiştir. Benim itirazım nasıl olur iki, bugün memaliki müstahlâsa dâhilinde binlerce işler mevcudolduğu, koca Anadolu'nun umuru idaresi yeni baştan yapılacağı cihetle şimdiye kadar Dahiliye Vekâletinde bu işe bütün mesuliyetini hasreden bir zatın bulunması lâzım geldiği halde bu vekâlet meselesi halledilmemiş ve bu vakte İkanlar bırakılmış ve bundan sonra da güya gelmiş olan bir arkadaşımızın Meclisçe malûm olmayan bir esbab dolayısıyla vekâleti bir vekili âhara tevdi olunmak isteniyor. Bunda mâkûliyet gör emiyorum. Bulgun Dahiliye Vekâletinin vazifesi bir 'günü bir aya bedel olan vazifedir. Böyle bir vazife karşısında resen mesul bir tadanı görmek isterdim. Tereddüt üzerine bu mesuliyetin havada bırakılmasına Meclis razı olmaz. İntihap yapılmalı. Ekseriyet kazanan intihap edilmelidir⁴⁷⁶.

Hüseyin Selahattin Bey 28 Eylül 1922 tarihinde 110. içtimada, “Memaliki müstahlasada muvakkat muhakimi cezaiye teşkili hakkındaki kanun layihası” münasebetiyle söz almış devletin mahkemesi varken, geçici mahkemeleri eleştirmiştir. İlgili konuşma metni şudur:

Bu, sualime cevap olmadı. Hükümet kendi gönderdiği mahakimde hukuku şahsiye ve saire hakkında hükümler ita ettirebilir. Bu asıl mevcut iken ve Devletin vazifesini mesul memuruna gördürmek imkânı varken; böyle gayrimesul adamlara nasıl vazaif tevdi ediyorsunuz? Cevap veriniz, asıldan kaçıyor ve gayriresmî iş yapıyorsunuz. Reis Bey bir sualim daha var. İstihlâs olunan memalike, mesuliyeti gayrihaiz, kararları katî birtakım mahakim izamının hariçte yapacağı tesirat düşünülüyor mü, bu tesirat nedir ve. Hariciye Vekilinden bunu sordunuz mu?⁴⁷⁷.

Hüseyin Selahattin Bey 4 Eylül 1922 tarihinde 112. içtimada, “Seferberlik zammı maaş kanununun tefsiri hakkındaki mazbata” münasebetiyle söz almış bu konunun öncelikle Müdafaa-i Milliye Encümeninde görüşülmesi gerektiğini açıklamıştır. İlgili konuşma metni şöyledir:

Efendim, bendeniz bu tefsiri kanununun Müdafaa-i Milliye Encümeninde halledilmesi ve bir defa da orada müzakeresinin faydalı olacağı kanaatindeyim. Çünkü sureti teşmili itibariyle iltibasa mahal bırakacak nıkâtı vardır. Binaenaleyh evvelce Müdafaa-i Milliye Encümeninde durudiraz görüşülerek, bilâhara Meclisi

⁴⁷⁵TBMM ZC, D.1, C.23, ss.114,118.

⁴⁷⁶TBMM ZC, D.1, C.23, ss.125.

⁴⁷⁷TBMM ZC, D.1, C.23, ss.227.

*Âlinizce karar ittihazı daha mâkûl olur. Müdafaa-i Milliye Encümenine havalesini teklif ediyorum*⁴⁷⁸.

Hüseyin Selahattin Bey 16 Ekim 1922 tarihinde 120. içtimada, “Memaliki müstahlasayı ziyaret edecek olan Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım paşanın avdetine kadar Rauf Beyin kendisine vekâlet edeceğine dair tezkere” münasebetiyle söz almış seçim kanununa göre bir kişinin kaç vekalet bakabileceğini sormuştur. Konuşmanın tam metni aşağıdadır:

*Şu tezkere hakkında söz söylemek isterim. Efendim İcra Vekillerinin sureti intihabı ve tavzifi hakkındaki kanunda bir zatın ahar bir vekâlete vekil olabileceği musarrahtır. Fakat üç vekâleti nefsinde cemedeciği musarrah değildir. Onun için bu takrirle arz olunan şey ile Reisi Muhteremin hem Müdafaa-i Milliye Vekâletini hem de Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâleti vekilliğini deruhde edeceği işar olunuyor ki, üç vekâleti birden deruhde edeceği bildiriliyor, bendenizce üç vekâlet inzımam ediyor, demektir. Onun için bunu şayanı nazar görmekteyim ve kanunumuzla ne dereceye kadar mütevafilek olduğunu sormak isterim. Çünkü bu şekil ile vekâletlerin on ikisine kadar tevhid olunması kabil olabilir.*⁴⁷⁹

Hüseyin Selahattin Bey 23 Ekim 1922 tarihinde 124. ve 125. içtimalarda, “Kurtarılan yerlerde fevkalade heyetler izamı hakkındaki kanun teklifi münasebetiyle Menhubat komisyonlarının sureti teşekkülü hakkındaki kanun” münasebetiyle söz almış gönderilecek heyetin iki kişiden de oluşabileceğini söylemiştir. İlgili konuşma metni şudur:

Encümen meseleyi bir an evvel halletmek için bu teklif ile iktifaya medbur kaldığını söylüyor. Acaba kâfi zamanları olsaydı daha teklifi munzamaları olabilir miydi? Efendim bendeniz usul için bir şey arz etmek isterim. Memaliki müstahlasanın idaresine ait şu uzun lâyiha kanuniyenin tab'ıyla tevziini teklif edeceğim. Çünkü bu tabı ve tevzi olunmadan bu mesele hiçbir zaman müzakere edilemez. Esasen mevzuubahsolan Encümeni Mahsusun tanzim ettiği kanundur. Bu ona terdifin Hükümet tarafından gönderilmiştir. Bu taba gönderilsin, bir iki saate kadar zannederim yetişir. O vakte kadar da Meclisi Ali bunu tetkik eder. Esas için söz almıştım. Efendim müsaade buyurursanız usul hakkında da fikrimi arz edeyim. Arkadaşlarımın fikrinden benim anladığım şey; Encümeni Mahsusun memaliki müstahlasa meselesi için telhisan arz ettikleri şey şu kanun ile elimize verilmiştir. Hükümet de fırsattan bilistifade, bu mesele için bilümmü tedabiri ihtiva ettiğini bildirdiği ve evvelce Heyeti Aliyelerine mütekaddim olan teklifini tekrar ediyor. Bu ister nazarı dikkate alınır ister alınmaz. Burada iradı mütalâa edecek zevat ya bunun yani Encümeni Mahsusun teklifinin halli maksada kâfi olduğunu veyahut Hükümetin teklifinin halli maksada kâfi olup olmadığını bilmüzakere tâyin eder. Şu hale nazaran eğer bu mesele bugün burada müzakere olunacaksa birinin müzakere olunup da diğerinin müzakere olunmaması doğru olamaz ve yalnız birisi hakkında beyanı mütalâa olunsun demek efkârı takyid etmek demektir. Binaenaleyh bu katiyen doğru değildir. Çünkü efkâr gerek ona ve gerekli buna taallük enleri mesaili râci olarak bendenizce şekil itibariyle meseleyi bir noktaya bağlamak muvafık değildir. Zattâliniz gönderilecek olan heyet veya komisyon her ne ise, dört

⁴⁷⁸TBMM ZC, D.1, C.23, ss.260.

⁴⁷⁹TBMM ZC, D.1, C.23, ss.424.

olsun diyorsunuz. Ben de iki diyorum. Şu hâlde Heyeti Vekile, müfettişi umumi izamım kabul ediyor ve maksada kâfi görüyorsa, mesele kalmıyor demektir⁴⁸⁰.

Hüseyin Selahattin Bey 23 Ekim 1922 tarihinde 124. içtimada, “Sıhhiye Vekâletinin 1338 senesi bütçesi hakkında” söz almış bütçenin nerede, ne amaçla kullanıldığını, halka yardım edilip edilmediğine dair düşüncelerini dile getirmiştir. İlgili konuşma metni aşağıdadır:

Efendim bendeniz, Vekil Beyefendinin bir iki hususa dair mütalâalarını almak istiyorum. Şimdiye kadar olan ifadelerinden 'bendenizin muttali olduğum şey vilâyalatı müstahlasada hekimlerin olmamasıdır. Ve şu bütçe mucibince biz para korsak, oraya hekim aranıp, bulunup gidebilecek. Halbuki dün vilâyatı müstaiblasa ahvali hakkında, beyanı mütalâa eden arkadaşlarımız bu vaziyeti elîme içinde aç, çıplak, sefil, yersiz, yurtsuz insanların, muhtaç olan insanların halinden bahsettiler. Binaenaleyh Umuru Sıhhiye ve Muaveneti içtimaiye Vekâleti, tabî bunların bu halinden epey zaman evvel hâbirdir. Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye namına, bunlara mevcut etibiba ile muaveneti âcile olarak; neler yapılmıştır? Hilâli Ahmerlere, bu muntakada ne yolda ifayı vazife ettirilmiştir. Sonra muhtacîne muavenet hakkında haricî yardımlar ne yoldaki bir plânla sarf ettiriliyor? Her halde bendeniz öyle zannediyorum ki oralar için ayrıca bir bütçe ile memurlar tâyini keyfiyeti aslolmakla beraber doktorların oralarda daha kesif bir surette bulundurulmaları lâzımdır. Bu yapılmış mıdır? Bunu anlamak isterim, ikinci anlamak istediğim bir mesele de malûmu ihsanunuz; memleketimizin umuru sıhhiyesinin rûkû ve esası köylünün sıhhatine, nesline hizmettir. Çünkü, mesele nüfusu umumi memleket itibariyle fasla tamamıyla taallûk eder. Acaba Sıhhiye Vekâletince köylülerin vaziyeti sıhhiyesini ıslah için takib olunan prensip inedir? Bu tâyin olunmuş mudur? Bendeniz diyorum ki ne birçok sıhhiye memurları bulup tâyin edebileceğiz ve ne de kaza memurları ile memlekettin umuru sıhhiyesi düzeltilir, memleketin umuru sıhhiyesi halkı hıfzı sıhhaya alıştırmak ve bidayetinde cehren alâkadar etmektir. Bunun için bâzı esasları mutlaka Hükümet marifetiyle ahaliye yaptırmak, sonra mektep marifetiyle çocukları yetiştirmek lâzımgelir. Yani iki suretle hem aşağıdan hem yukardan teşebbüsatta bulunmak lâzımgelir. Bunun için ortada birçok şeyler var. Biz biliriz ki, memleketimizin bâzı yerlerinde insanlarla hayvanlar beraber yatıyorlar. Ve birçok yerleri biliyorsunuz ki, taharetle, ademitaharet arasındaki farkı idrak eder bir kudretleri yoktur. Birçok mesail yani şer'ile sıhhatin iktiza ettiği mesail yapılmamaktadır. Bunları yaptırmak hususunda acaba Hükümet icbarda bulunamaz mı? Bunlar yapılıyor mu? Efendiler; bunları yapmıyorsak ve yapmayacak isek, bendenizce Sıhhiye Vekâletinin vaziyeti havadadır. Çünkü mesele yalnız kasaba halkının sıhhatiyle uğraşmak değildir. Onlar kendi kendilerini düşünün. Teşkilâtı bırakınız, paydos ediniz. Her mahallin belediyesi kendi işini kendisi görsün ve illâ umuru sıhhiye lâzım ise ve var ise, ancak ve ancak karınları şişmiş, birçok mevaddı mühlike içinde yaşamakta bulunmuş ve dünyada yaşamak nedir anlamamış ve umuru sıhhiye hususunda kendilerine hiçbir vesaya, hiçbir emil görmeyen köylülerin haline kini bakıyor? Teşkilâtın bunlara dair olan kısmı nedir? Bunlara dair Sıhhiye Vekili Beyefendiden izahat isterim. Bâzı mahallerin yeni baştan ihyası hususunda yeni ve büyük servetlerden istifade edebilmek ve ahalinin hayatına, afiyetine hizmet edilmek hususunda Vekâletçe bâzı teşebbüsat var mıdır? Bu husus vekâletçe takibedilmekte midir? Vekâlet bunlarla alâkadar oluyor mu? Ve bunu memleketin menfaati için faydeli görmekte midir? Efendim bendeniz bu meselede müteşebbislerin müracaatıyla değil; Vekâleti Celilenin bizzat alâkadar olmasını ve

⁴⁸⁰TBMM ZC, D.1, C.24, ss.121-130.

*bu meselenin imkân varsa, her halde bir neticei hayriyeye isal eylesini rica ederim*⁴⁸¹.

Hüseyin Selahattin Bey 25 Ekim 1922 tarihinde 126. içtimada, “*Muavenet-i İçtimaiye Müdüriyeti Umumiyesinin 1338 senesi bütçesi*” münasebetiyle söz almış bütçeden maaşlara zam yapmak yerine göç edenlerin yardımı için kullanılmasını teklif etmiştir. Konuşmanın metni aşağıdadır:

*Bendeniz zatiâlilerinden sormak istiyorum. Bu suretle maaşlarına zam yani yeniden ilâve edilecek olan memurlara verilecek maaş ve tahsisatı fevkalâde parasını acaba biz, muhacirinin; iskânına, iaşesine, ibatelerine versek daha hayırlı olmaz mı? İnşallah memleketimiz tamamıyla kurtulduktan sonra teşkilâtımızı ikmal edebiliriz. Teşkilât bugün tecil edilirse bendeniz yine aynı idarenin devam edebileceğini zannediyorum*⁴⁸².

Hüseyin Selahattin Bey 28 Ekim 1922 tarihinde 128. içtimada, “*Anadolu-Bağdat ve Uşak- Afyon Karahisar demiryolları tarifeleri hakkındaki kanun*” münasebetiyle söz almış aynı meselelerde sürekli kanun değiştirmenin çözüm getirmeyeceğine değinerek, her meselenin gerekli komisyonda incelendikten sonra meclise getirilmesine dair düşüncelerini ifade etmiştir. Konuşmanın metni aşağıdadır:

*Efendim bendeniz memleketin siyaseti maliyesi, siyaseti iktisadiyei âtiyesi Sulh Konferansında mevzuubahsolacağı bir zamanda, günde, saatte bir defa değişen mukarrerat vaziyetimize tesir icra eder mi, etmez mi? Onu soruyorum. Dün altı misil alınıyordu. Bugün tenzil ediliyor, sonra yine zammediliyor. Bu memlekette (Spekülâsyonlar) yapmak isteniliyorsa- bunun harice ne kadar azını tesiri bulunur. Saatte bir kanun değiştirmeyi mucip olan esbabın men'i husulü için bendeniz diyorum ki; vekâletler kendilerine ait olmayan mesail üzerinde doğrudan doğruya istimali salâhiyet etmişlerdir. Meselâ: Maliye Vekili Naftaya ait bir umuru Nafta ile görüşmeden nasıl getirmiştir? Bununla görüşürüm ki, Hükümette böyle vazâifin birbirine tearuzu vardır. Binaenaleyh bu halledilmedik çe ve bu mevcut oldukça bu kanunların hangisine biz istinat edeceğiz? Mesele yalnız vekâleti aliyelerine ait değildir. Bir asıl meselesidir ve bu asıl meselesi hallolmadıkça bugün bu iş nasıl hallolursa olunsun esas hallolamayacaktır*⁴⁸³.

Hüseyin Selahattin Bey 28 Ekim 1922 tarihinde 128. içtimada, “*İzmit muharebelerinde hüsnühizmeti görülen Geyveli Fuad ve Rıza Beylerin İstiklal Madalyasıyla taltifleri hakkındaki tezkere*” münasebetiyle söz almış taltiflerin hak eden herkese adaletle verilmesi gerektiğini söylemiştir. İlgili konuşma şöyledir:

Efendim mevzuubahsolan mesele Millî Mücadeleye karışmış, iştirak etmiş olan bâzı zevatın istiklâl Madalyası ile taltifidir. Tabii böyle Mücahadei Milliyeye bidayetinden beri iştirak eden zevata verilmek üzere bu madalyalar ihdas edilmiştir ve vermekte hiçbir şey denilemez. Yalnız bendenizin düşündüğüm nokta şudur; bu işte yani Mücahadei Milliyede hizmetleri mesbuk olan zevat pek çoktur. Fakat bunların arasında gözü açık olanlar livaya bir mâzbata yaptırıp gönderiyor. Kendisine İstiklâl Madalyası ita olunuyor. Diğer bir yerde bir vilâyet ve liva

⁴⁸¹TBMM ZC, D.1, C.24, ss.101-113.

⁴⁸²TBMM ZC, D.1, C.24, ss.170.

⁴⁸³TBMM ZC, D.1, C.24, ss.231.

yazmıyor. Zamanını bekliyor. Yani makulât dairesinde hareket edenler o tarafta mahrum kalıyor. Ben denizce eğer bunların zamanı gelmişse hepsini birden düşünmelidir. Herkes için ve her yer için bir şey düşünüp yapılmalıdır. Ve yazılmalıdır. Bendenizin düşündüğüme göre eğer zamanı gelmemişse inşaallah sulhtan sonra; Mücadelei Milliye esnasında, esaslı surette hizmet eden ve İstiklâl Madalyasına kesbi istihkak eden zevata İstiklâl Madalyası verilir. Malûmu âlileri olduğu üzere Meclisi Âli azaları bu madalyaya namzet olarak irade edildiği halde bunlara bile verilmemiştir. Binaenaleyh niye acele ediyoruz? Şuna veya buna şimdiden nişan verilsin. Acaba bunlardan başka daha el ayak olanlar yok mudur ki onları mahrum bırakıyoruz? Bendeniz onun için Heyeti Vekilenin bir usul, bir nizam meydana getirmesini ve usule tevfikkan her tarafta tetkikat yaptıktan sonra toptan bir muamele yapılmasını teklif ediyorum. Böyle yapılırsa daha muvafık olur. Yoksa vaktiyle rütbei saniye tevcihine, İstanbul payesi tevcihine benzeyecektir. Yazık olacak bu İstiklâl Madalyalarına. Berbat olacak. Onun için bendenizce Hükümetin bir nizamname ile buraya gelerek bu meselenin tetkik ve ona göre muamele ifasını teklif ediyorum. Efendim, Orduda İstiklâl Madalyası ile taltifleri icra edilenlerin esamisi, yapılan sair taltifler gibi Meclisi Âliye gelecektir ve Ordu inhalarında hidemat tasrih edilmiştir. Fakat hidematı mülkiyede bu tasrihat olmadığından bir nizamname yapılmasını arzu ediyorum. Nizamname tâbirinin bâzı rüfeka tarafından suitefsir edildiğini görüyorum. Bendeniz kelime üzerinde musir değilim. Heyeti Vekilenin buraya getireceği şey, burada müzakere edildikten sonra mahiyeti kanuniyeyi iktisabedecektir. İsterseniz talimatname olsun. Bendeniz onun hakkında bir şey demiyorum⁴⁸⁴.

Hüseyin Selahattin Bey 30 Ekim 1922 tarihinde 129. içtimada, “Sadrazam Tevfik imzasıyla gelen ve müzakeresi neticesinde Osmanlı İmparatorluğunun inkıraz bulup Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin teşekkül ettiğine karar verilen telgraf dolayısıyla” söz almış Misak-ı Milli dahilinde memleketi kurtarmak ve Hilafet-i Saltanat Makamının Hakimiyeti Milliye ölçülerinde tekrar değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. İlgili konuşma metni şudur:

Muhterem efendiler; mevzuubahsolatı mesele İstanbul'da, Babiâli'den sulh müzakeresine talebi iştiraktır. Bu, bir temennidir. Heyeti Celilemiz Türkiye hudutları içerisinde meskûn olan Türk milletinin mümessilidir. Meclisi Âlinin ilk küşadında bu Meclis ilk celsesinde verdiği kararla ve bilahare 18 Temmuz 1336 da ettiği yeminle Misakı Millî hududa dahilindeki milleti, vatanı istihlâs etmeyi ve saltanat denilen makama lâzım gelen hukuku samanının hululünde kendisinin tâyin edeceği esasat dairesinde ve kendisinin vereceği hukuk miktarında tavzif edeceğini zaten taktir etmişti ve zaten Meclisi Âlinizin ilk celsesinde okunup muttefikkan kabul edildiği mezkûr olan ifadat bundan ibarettir. Şu hale göre memleketimizin idaresinde takibetmek istediğimiz esas, milletin hâkimiyetidir⁴⁸⁵.

Hüseyin Selahattin Bey 2 Kasım 1922 tarihinde 131. içtimada, “Sulh Heyeti Murahahasası masarifarına dair kanun” münasebetiyle söz almış, “Tahsisat meselesi müzakere olunuyor değil mi efendim? Şimdi Sulh Heyeti hakkında Meclisi Âlinin söyleyeceği bir şey vardır. Binaenaleyh müzakere olunacaktır. Bir zaman tâyin

⁴⁸⁴TBMM ZC, D.1, C.24, ss.215-221.

⁴⁸⁵TBMM ZC, D.1, C.24, ss.282.

buyurunuz.” demiş ve kanun müzakerelerinin sonraki günlere bırakılacağına söylenmesi üzerine, müzakerenin zamanını sormuştur⁴⁸⁶.

Hüseyin Selahattin Bey 3 Kasım 1922 tarihinde 132. içtimada, “*Eskişehir Mebusu ve Şer’iye Vekili Abdullah Azmi Efendiye tam tahsisatla mezuniyet verilmesine dair Divanı Riyaset kararı*” münasebetiyle söz almış barış antlaşmasının imzalanacağı önemli günlerde, meclisten izin alanların hükümette çözülme yarattığını ifade etmiştir. Konuşmasının tam metni aşağıdadır:

Meselenin esasına dair söz istiyorum. Sulh akdedileceği bir zamanda Heyeti Vekile âzasından her birisi üçer ay, altışar ay mezuniyet alarak şuraya buraya gidiyorlar. Hükümet inhilâl ediyor adetâ; bendeniz bu vaziyeti muvafık görmüyorum. Efendi Hazretleri rahatsız olabilir. Fakat Hükümet de açıkta kalamaz⁴⁸⁷.

Hüseyin Selahattin Bey 9 Kasım 1922 tarihinde 135. içtimada, “*Himaye-i etfal Cemiyetinden posta ve telgraf ücreti alınmamasına dair teklif hakkında*” söz almış Himaye-i Etfalden iletişim ücretlerinin alınmamasının nedenini sormuş, yapılan yardımların nerelerde kullanıldığına dair çalışmaların yapılıp yapılmadığını sormuştur. Konuşmanın metni aşağıdadır:

Efendim; posta ücretinden istisnayı anlamaktayım. Fakat telgraf ücretinden muafiyet meselesine aklım ermiyor. Yani Himayeietfal için telgrafla muhabere edecek mevaddı müstacele olduğuna aklım ermiyor. Acaba Himayeietfal memleket dâhilinde ne suretle ve ne gibi lüzumlarla telgrafla muhabere etmeye mecburiyet görmüştür. Bir senedir tecrübesini yaptı, ikincisi: Evvelce de bendeniz arz etmişim bir tek pul meselesi mevzubahs olduğu zamanda bu gibi müessesat memleketimize tîr emri hayır için para toplamaktadır. Bunlar bir yere hesap vermekte midir? Sıhhiye Vekili olup ahiren Avrupa’ya giden arkadaşımız; dairesinin hiçbir türlü ne Hilâliahmere, ve ne de Himayeietfale karışmamakta olduğunu söylemişlerdi. Bu vaziyet böyle, bu gibi müessesatı hayriyenin işine bakan bir dairenin bulunamaması reva mıdır? Bendeniz bu nikat hakkında izahatımızı rica ederim⁴⁸⁸.

Hüseyin Selahattin Bey 15 Kasım 1922 tarihinde 138. içtimada, “*Mütekait Mülazım Hasan Efendi’ye maaş verilip verilmeyeceğine dair tezkere*” münasebetiyle söz almış Meclis Birinci Reis Vekili Hüseyin Avni Beyefendinin daha önce Encümendeyken bu konu hakkında imzası bulunduğu için, Makam-ı Riyasette bulunan kişinin bitaraf olması gerektiğini söylemiştir. İlgili konuşma metni aşağıdadır:

Efendim, Heyeti Celilenizin nazarı dikkatten dūr tutmayacağı bir nokta vardır ki; şimdiye kadar yalnız bu meselede değil, buna sebili olarak gelmiş ve şimdiden sonra gelecek olan mesail hakkında dahi kemali itina, ile bunu muhafaza etmek bizim için vaciptir. Müzakerenin sıhhat ve selâmeti noktai nazarından Makamı Riyasette bulunan zevatın bitaraf olması lâzımdır ve bitaraf olması için de

⁴⁸⁶TBMM ZC, D.1, C.24, ss.321.

⁴⁸⁷TBMM ZC, D.1, C.24, ss.325.

⁴⁸⁸TBMM ZC, D.1, C.24, ss.441.

karar verilen meselede kendisinin imzası olmamalıdır. Müzâkerede bir nokta üzerinde karar vermiş olan bir zat, her ne olursa olsun o nokta üzerinde mevcut temayülâtı takip zaruretindedir. Bunun emsali pek çoktur ve hattâ bir Teşrinisani müzakeratında da bu olmuştur. Müzakerenin sıhhat ve selâmetle cereyan etmediğini Heyeti Aliye bilâhare görmüş, anlamıştır. Onun için her ne suretle olursa olsun bu aslı muhafaza etmek Meclisi Âli için vaciptir. Lehülhamd Riyaset Makamımızda yalnız bir zat bulunmuyor. Birkaç arkadaşımız vardır ve onlardan maksat bu gibi mesaili t emlin etmektir. Onun için bendeniz de kendilerinin Kavanini Maliye Encümeninde bulunduğu bir zamana ait mazbatayı niyette diğer bir zatın riyaset etmesini teklif ederim⁴⁸⁹.

Hüseyin Selahattin Bey 20 Kasım 1922 tarihinde 141. içtimada, “Halife Abdülmecid Hazretlerine emanatı mübarekeyi teslim ve arzı tebrikat etmek üzere bir heyet intihap olunmasına dair Meclis Riyaseti tezkeresi” münasebetiyle söz almış konunun ehemmiyetine uygun birinin seçilip gönderilmesi gerektiğini söylemiştir. İlgili konuşma metni şöyledir:

Halife din ve dünya için Makamı Hazreti Peygamberîye vekâlet edecek bir zattır. Binaenaleyh ihtiramatı mukaddesenin kendisi hakkında ifa edilmesi vacip ve lâzımdır ve bu heyet şimdiye kadar üç seneden beri bilfiil ifayı Hilâfet eden Meclisi Âlinin bugün Cumhuriyet İslâm suretiyle intihabettiği Halifei cedide emanatı Şer'iyeyi ita ve devretmeye ve aynı zamanda Meclis namına bermucibi şer'i şerif biy'atı ifa ederek Hilâfeti teyit ve tasdika, yani fülen vücutlandırmaya gidiyor demektir. Böyle bir zat hakkında yazılan tezkerede elfazı ihtiramiyenin tamamıyla ifası vecaibi diniyedendir ve hukuku mukaddesei tabiiyedendir. Bunun için bendeniz lüzumu kadar burada bir zühul görmekteyim ve bu zühulün tashihini kemali hulûs ve ihtiramla rica ederim. Bizim hiçbir şahsi maksadımız yoktur. Bizim maksadımız, içerisinde bulunduğumuz bu memleketin temsil ettiğimiz kudretlerinin kâffesinde selâmeti, saadeti, yani âmmenin maslahatı noktai nazarından işlerin yürütülmesidir⁴⁹⁰.

Hüseyin Selahattin Bey 20 Kasım 1922 tarihinde 141. içtimada, “Ruzname hakkında” söz almış “Celsei saniyede de olabilir bu. Evveleminde evvelki içtimadan kalmış meselenin müzakeresi lâzımdır.” diyerek; Ruznameden önce tartışılan ve yarım kalan konuların müzakere edilmesini istemiştir⁴⁹¹.

Hüseyin Selahattin Bey 23 Kasım 1922 tarihinde 144. içtimada, “Celse-i hafiyede yapılan istihzah neticesinin aleni celsede efkârı umumiyeye de tebliğe dair” söz almış, “Bundan sonra müzakere hafi celselerde cereyan edip de millete mucibi menfaat olan mesail neticesinin de aleni celsede tâyini esami ile veyahut alenen rey ve vaz 'mı teklif edeceğiz. Yani bu bir misaldir ve bu misal üzerinde hepimiz yürürüz.” diyerek konuyu oylamaya sunacağını söylemiştir⁴⁹².

⁴⁸⁹TBMM ZC, D.1, C.24, ss.510.

⁴⁹⁰TBMM ZC, D.1, C.25, ss.15.

⁴⁹¹TBMM ZC, D.1, C.25, ss.11.

⁴⁹²TBMM ZC, D.1, C.25, ss.49.

Hüseyin Selahattin Bey 25 Kasım 1922 tarihinde 145. içtimada, “*Memalik-i müstahlasada metruk mallar üzerinde yapılan suiistimal hakkında*” söz almış, Dahiliye Vekaletinin bu konudaki sorumluluklarını yerine getirmediğini söylemiştir. İlgili konuşma metni şudur:

Efendim, Maliye Vekili Beyefendi, mevzuubahsolan memaliki müstahlasadaki emvali metruke ve saire hakkında beyanatta bulunacaklarını ve bu beyanatın hafl celsede olmasını arzu ediyorlar. Bilahare aleni celsede milletin sem'i ittılaina vâsıl olması lâzım gelen mesail tamamiyle meydanda olarak münakaşa olunur diyorlar. Halbuki bendenizin ve diğer arkadaşlarımların takrirleri vardır ve zannederim diğer söz söyleyen rüfekanın arzulan da bunun celsei aleniyyede olan kısımlarını şimdi celsei aleniyyede halletmek mütebaki kalan kısmını da bilahare hafl celsede görüşmektir. Binaenaleyh bendenizin gördüğüme nazaran, mesele bu iki temenniden ibarettir. Onun için, bilâhare söylenmektense halen aleni celsede söylenmesi icabeden mesaili Maliye Vekili Bey kendileri izah buyursunlar, arkadaşlar da sözlerini söylesinler, mesele tenevvür etsin, hafl celsede söylenmesi icabedenleri de badehu söyleriz. Mesele bir takdim, tehirde ibarettir. Binaenaleyh arzu buyurulursa müzakere bu şekilde cereyan etsin. Müsaade buyurur musunuz efendim? Buyurduğunuz bir ibarede Sulhun akdine kadar ordu muntakasını teşkil eden mahallerde emniyet ve asayişten dolayı Dahiliye Vekâleti mesuliyeti üzerine alamaz yollu bir netice çıkardım. Bu, böyle midir? Yani Dahiliye bu mesailin' mesuliyetini üzerine almıyor mu?⁴⁹³.

Hüseyin Selahattin Bey 4 Aralık 1922 tarihinde 150. içtimada, “*Memalik-i müstahsalaya gönderilecek İstiklal mahkemeleri hakkındaki layiha*” münasebetiyle söz almış bu meselenin hükümetin sorumluluğunda olduğunu belirtmiştir. İlgili konuşma metni şudur:

Efendim ifadei âliyelerinden bir şey anlamıyorum. Hükümet yalnız bu gidecek heyetlere teshilât irad eder. Mesuliyet tamamiyle Meclisi Âlinindir demek mi istiyorsunuz, yani Heyeti Vekile bu istiklâl mahkemesi hususunda Mecliste tezahür eden âra ile hemfikir midir? Teklif olunabilecek başka bir şekil daha vardır. Efendim mevzuubahsolan meseleyi, bendeniz kendi noktai nazarıma göre arz edeceğim. Eğer bu memleketin herhangi bir noktasında kanunlarımızın tatbikiyle mükellef olanlar, bu kanunları tatbik ve infaz edemiyorlarsa ve ettirilmiyorsa yapılacak çare nedir efendiler? Başlarındaki âmirleri icraya sevk etmektir. Memleketin mahkemeleri, kendilerine tevdi olunan vaaifi, mahkemeye verilen umuru rüyet etmiyor mu? Mesele işin mahkemeye verilmemesidir. Mesele vakayı mahkemeye vermemektedir, verememektedir. Mahkemeye verilmezden evvel mesele, başka şekle sokulmaktadır. Bunu yapan kimlerdir? Hangi ellerdir? Tabî memleketin idaresinde, inzibatında alâkadar olan ellerdir. Bu eller düzelmedikçe herhangi bir mahkemede bu işler yapılamaz. Binaenaleyh vaziyet bu şekilde olunca fevkalâde bir mahkeme neye muttali olur ve neyi meneder? Men'e vasıta olacak el ve maşanın düzelmesi, islah olunması lâzımdır. Bu maşa düzelmeden, islah olunmadan mahkeme ile ne yapabileceksiniz? Efendiler bendenizin, Ali Şükrü Beyin ifadatından anladığım şudur: Ali Şükrü Beyin dediği gibi memlekette düşman ordusu vardı. Ordumuz düşman ordusunu sildi süpürdü, götürdü. Bugün memlekette inzibat lâzımdır. Bugün Dahiliyenin idare kuvveti hazırlanmalı, seferber olmalı, kendini göstermelidir. Bugün o havalide verilen maaş kâfi değildir, iki misli, üç misli maaş verelim, iki yüz bin, üç yüz bin lira verelim. Fakat

⁴⁹³TBMM ZC, D.1, C.25, ss.69,80.

memlekette bihakkin hâkim bir idare tesis edelim. Memleketin şerefi bunu icabettirir. Vazife budur. Binaenaleyh aidolduğu vekiller bu vazifeyi ifava çalışırlar. Dahiliye Vekili Beyefendi memaliki müstahlasının başına giderler. Orada bir ay, on beş gün bulunurlar. Kavanini mevcudevi tatbik, etmekte izharı aczeden memurları kolundan tutarlar, dışarı atarlar. Efendiler; eğer lazımsa başka türlü salâhiyet veririz. Fakat ben kaniyim ki, salâhiyeti hâzıraları her şeyi yapmaya kâfidir. Biz, birtakım hayalî şeyler yapmaya, İstiklâl mahkemeleri teşkiline gideceğimize neden onlardan, mahkemelerin faaliyetini istemiyoruz? Bendenizce efendini bu bir tekliftir. Bir defa İstiklâl mahkemelerinin gönderilmesi, ondan sonra manatık meselesi vardır. Bu, toptan bir takrirdir, yani takririn heyeti umumiyesidir⁴⁹⁴.

Hüseyin Selahattin Bey 6 Aralık 1922 tarihinde 151. içtimada, “İstiklal mahkemeleri kanununun tadili hakkındaki kanun teklifi” münasebetiyle söz almış, İstiklal Mahkemelerinin sadece ceza hükmü verebileceğini zararı karşılamayacağını söylemiştir. İlgili konuşma metni aşağıdadır:

Yalnız ceza hükmü verebilecek, asayiş ihlâl eden muamelâtı tertibeden kimselere ceza hükmü verebilecekti. Binaenaleyh tecziye edecek, tazmin ettirmeyecek, mesele budur. Arkadaşımızın teklifinde bendenizin gördüğüm şey, emvali metrukeden mütevellit ceraimdir. Ceraim istisna olunacaktır. Yoksa mahkemeler, tazmin hükümleri, hukuku şahsiye üzerine büküm verecek değildir. Eğer böyle ise bendenizce mesele tamamiyle sakat olduğu gibi evvelki kamunu da sakat eder. Benim anladığıma göre emvali metrukeye tagaddi ve tecavüz etmek, onları sureti gayrimeşruada yediteimellük ve yedigasp geçirmek suretiyle cürüm irtilkabedenler, kavanini Devlete muhalif hareket etmiş olduklarından dolayı istiklâl mahkemelerine verilecektir. Yoksa tazmin hükmünü, salâhiyetini de eğer bunlara verirsek katî hüküm verdiklerinden mesainin sürati icrası ve cürümlerin (tecziyesinde kâfi zaman bulamayacakları için sakat olur. Arkadaşlar bunu üzerine almamalıdır. Ve İstiklâl mahkemesi Kanununun ruhuna, yani onuncu madde mi, yedinci madde midir? ona münafidir. Bendenizce istiklâl mahkemelerinin vazaiî, tazmin meselesine karışmayarak ibreten lissairin olarak ceza vermektir⁴⁹⁵.

Hüseyin Selahattin Bey 9 Aralık 1922 tarihinde 153. içtimada, “Konya Mebusu Refik Bey’in, İstiklal mahkemeleri azasının harcırahlarına dair takriri” münasebetiyle söz almış, “Bütçede mucibi tağyir bir cihet olduğundan Muvazenei Maliye Encümenince görülmeden karar verilir mi? Encümene gitsin, encümen bunu muvafık bir şekle koysun.” demiş ve bu meselenin Muvazene-i maliye Encümeninde halledilmesi gerektiğini söylemiştir⁴⁹⁶.

Hüseyin Selahattin Bey 18- 20 Aralık 1922 tarihlerinde 158. ve 159. içtimalarda “Zevç, mahdum veya biraderlerinin askerlikten firarından dolayı teb’idedilen ailelerin affına dair kanun layihası” münasebetiyle söz almış sürgüne gönderilen ailelerin masraflarının hükümetin karşılamasına dair oylama yapılmasını istemiştir. İlgili konuşma metni şöyledir:

⁴⁹⁴TBMM ZC, D.1, C.25, ss.191,196,204.

⁴⁹⁵TBMM ZC, D.1, C.25, ss.225.

⁴⁹⁶TBMM ZC, D.1, C.25, ss.304.

Meclis böyle şeyleri arzu etmediğini söylememiş miydi? Ondan sonra bunların yerlerine geldiğini ümid ediyorduk ki bu gibi muamelât devam etmeyecekti. Efendim, bendenizin arzu ettiğim şudur. Nefyedilen ailelerin iadeleri ve masarîfinin Hükümet tarafından tesviyesi hususunda tekmil takrirler birdir. Bu husus reye konur. Sonra müsebbipler hakkındaki muamele meselesinde efkâr üçe münkasemdir. Onları da ayrı ayrı reye koyarsanız hangi teklif kabul olursa ona göre muamele yapılır⁴⁹⁷.

20 Aralık 1922 tarihinde 159. içtimada, “Memalik-i meşgule ve müstahlasa memurininin ne suretle istihdam edileceklerine dair bir karar verilmesi hakkındaki İcra Vekilleri Heyet-i Riyaseti tezkeresi” münasebetiyle söz almış tezkereyi alelade değerlendirmeden müzakere edilmesini teklif etmiştir. Hüseyin Selahattin Bey’in konuşmasının tam metni aşağıdadır:

Efendim tezkere gayet uzun, âdetâ lâyiha ehemmiyeti tammesi nispetinde muhtacı nazardır. Burada bunu hemen müzaikere edersek efkârı toplayamadan yanlış bir karar vermiş oluruz. Bunun tab’i ile yarın müzakere edilmek: üzere tehirini teklif ediyorum. Ta ki üzerinde düşünebilelim. Şimdilik ruznameye alalım.⁴⁹⁸

Hüseyin Selahattin Bey 25 Aralık 1922 tarihinde 162. içtimada, “Encümeni Müşavere-i Maliyeye Meclisten bir aza intihap edilmesine dair Maliye Vekâleti tezkeresi” hakkında söz almış, “Müsaade buyurulur mu? Divanı Muhasebat vardır. Divanı Muhasebat Hükümete değil, Meclise izafeten iş görür. Biz bunu lâğvetmedik. Maliye Vekili istediği adamı oradan getirir, işini gördürür.” diyerek, bu seçimi Maliye Vekaletinin yapabileceğini söylemiştir⁴⁹⁹.

Hüseyin Selahattin Bey 3 Ocak 1923 tarihinde 167. içtimada, “Rauf Bey’in Lozan Sulh Konferansı Müzakeratına dair beyanâtı” münasebetiyle söz almış önemli haberlerin günü gününe meclise gelmesini, meselelerin daha anlaşılır şekilde halledilebileceğini söylemiştir. İlgili konuşma metni aşağıdadır:

Lozan’da cereyan eden Sulh Konferansı müzakeratına ait mufassal zabıtları acaba Hükümetimiz tebettirmeye ve milletimizi bu müzakeratın tarzı istikameti hakkında tamamiyle alâkadar kılmaya muvafakat ediyor mu? Hükümetin matbuat vastasıyla bizi ve milleti hakkiyle tenvir etmesini talebetmek benim için bir mecburiyettir. Matbuat az, haber vermektedir. Bâzı mühim haberler mevcud olmazsa sureti umumiyede cereyanı umumiyi takib edememekteyiz. Halbuki birçok mühim esasların hepimiz tarafından maddenin günü gününe takib edilmesi lâzımdır. Onun için Hükümetin nazarı dikkatini celb ederim. Malûmatını bittemas matbuata versin ve matbuat, milleti muntazaman tenvir etsin. Umumiyetle karanlık içindeyiz. Bâzı gazeteler fevkalâde hizmet edebiliyorlar ve lüzumu kadar tenvir ediyorlar. Diğerlerini de lüzumu kadar tenvir etmek Hükümetin borcudur. Bunu

⁴⁹⁷TBMM ZC, D.1, C.25, ss.450-475.

⁴⁹⁸TBMM ZC, D.1, C.25, ss.470.

⁴⁹⁹TBMM ZC, D.1, C.26, ss.46.

*ikmal etmek lâzımdır. Hem burada hem taşrada halkı tenvir edelim, benim talebim budur*⁵⁰⁰.

Hüseyin Selahattin Bey 10 Ocak 1923 tarihinde 171. içtimada, “İstanbul Avans Kanununa müzeyyel kanun” münasebetiyle söz almış, “İstanbul’un işgalden önceki mevcut olan kanunla avansı devam etmekte midir?” diye sormuştur. İlgili konuşma metni şudur:

*Bendeniz de aynı meseleyi sormak istiyorum. Hükümetimiz evvelce mevcudolan Hükümettir. Orta yerde başka bir şey yoktur. Şekli idarede tebeddül vardır. Memurlar bu Hükümete hizmet etmiştir. Kanunlarla, kavanini esasiyeyle hukukları mahfuzdur. Binaenaleyh Devlete hizmet etmiş olanlar hakkında şu veya şu suretle maaşa müstahaktır veya mülgadır demek doğru değildir. Bu hususta Maliye Vekilinin tediyatına muntazır olan pek çok insanlar vardır*⁵⁰¹.

Hüseyin Selahattin Bey 29 Ocak 1923 tarihinde 183. içtimada, “Ankara’da münteşir Yenigün gazetesinde intişar eden bir makale hakkındaki Divanı Riyaset kararı” münasebetiyle söz almış “Usul hakkında söyleyeceğim. Bu meseleye karar veren Divanı Riyaset, bu meselenin müzakeresinde nasıl Riyaset edebilir? Evvelâ buna karar verelim.” diyerek bu konuda karar veren Divan-ı Riyasetin, meselenin müzakeresinde başkanlık edemeyeceğine, tarafsız olması gerektiğine söylemiştir⁵⁰².

2. İsmail Safa Bey

2.1. Meclise Verdiği Takrirler

İsmail Safa Bey’in, 29 Mayıs 1920 tarihinde 21. İçtimada meclise sunduğu takrir şöyledir:

“Sulh şartlarına ilave edilmesi lazım gelen 3 madde hakkındaki”. Bu takririn tam metni aşağıdadır⁵⁰³:

Büyük Millet Meclisi Riyasetine Avrupa’nın hakkımızda idamdan çok ağır olan sulh şartlarını gördükten sonra hür ve müstakil yaşamaya azmeden Türkiye İslamları hangi şartlarla sulh akdedebileceklerini bütün dünyaya yeniden daha kuvvetli olarak neşir ve ilan etmelidirler. Milli ve coğrafi hudutlarımız Erzurum ve Sivas kongrelerinde tespit edilmiş, İstanbul Meclisi Mebusanınca da kabul edilerek ahid ve Misakı Milli beyannamesi namı altında ilan olunmuştu. Mamefih Şarkı Cenubi hududumuzun daha açık ve canlı olarak tespiti lazımdır. Türkiye bu kadar felaketlerden ve zayıttan sonra hiç olmazsa milli hudutları dâhilinde müsterih ve korkusuz yaşayabilmek için atideki maddelerin de sulh şartlarımız meyanına ithali zaruridir.

⁵⁰⁰TBMM ZC, D.1, C.26, ss.154.

⁵⁰¹TBMM ZC, D.1, C.26, ss.263.

⁵⁰²TBMM ZC, D.1, C.27, ss.45.

⁵⁰³TBMM ZC, D.1, C.2, ss.35.

Madde 1. — Milletimiz bundan sonra Düyunu Umumiye namına on para bile vermeyecektir. Çünkü evvela, şimdiye kadar yaptığımız istikrazlar Avrupa'nın sebebiyet verdiği müsel ve nihayetsiz harplere sarf edilmiştir. Saniyen milyonlar sarfıyla imar ettiğimiz binlerce mebani ve tesisat, meydana getirdiğimiz en zengin ve mamur topraklarımız birtakım gayrimeşru ve çirkin vesilelerle elimizden alınmıştır. Salisen uzun harplerle, her çeşit musibetlerle yorgun ve fakir düşen Türk köylüsü ve İslam halkı artık aslı ve resülmali bin kere ödenmiş olan bu zalim borç yükü altında pek ziyade ezilmektedir.

Madde 2. — Türkiye İslâmları milli hudutları dâhilinde bilumum şimendiferler, elektrik tesisatı, fabrikalar rıhtım ve maden ocakları vesaire gibi yabancı ve tufeyli müesseseleri kendi malı addetmektedir. Çünkü bu kabil müesseseler memleket dâhilinde pek müfsit ve düşman bir siyaset takip ederek milletin usarei hayat ve kudretini bitirmektedir. Sonra bedbaht milletimiz bu gibi müesseselere herkesten her milletten ziyade temellük etmek ihtiyacındadır.

Madde 3. — Milli hudutlarımız dâhilinde bizimle beraber aynı hukuk ve aynı vezaif altında yaşamaktan muztarip olduğunu iddia eden Hüristiyan unsurlar artık bundan sonra Türkiye için daimî bir zaaf ve müdahale zemini olmaktan uzak kalmalıdır. Rumeli' de ve diğer Hüristiyan idaresi altında pek mağdur ve mazlum olan İslâm kardeşlerimizle toprağımızda ya şayan ve bizden hiç memnun olmayan unsurları mübadele esası kabul edilmelidir. İşbu maddelerin tetkik ve müzakeresiyle sulh şartlarımız meyanına ithal ve kabulünü Heyeti Umumiyeye arz ve teklif eylerim.

29 Mayıs 1336 Mersin Mebusu İsmail Safa

İsmail Safa Bey'in TBMM'nin 13 Ocak 1921 tarihinde 133. içtimada, meclise sunduğu taktir şudur:

“İnönü Meydan Muharebesinde ve müteakip harplerde fedakârlığı görülmüş ve görülecek olan efrat, zabitan ve ümeranın birer derece terfi ettirilmelerine dair”. Bu taktirinin Heyet-i Vekileye havale edildiği meclis tutanağında bulunmaktadır⁵⁰⁴.

İsmail Safa Bey'in TBMM'nin 13-19 Mayıs 1920 tarihinde 15. ve 18. içtimalarda, meclise sunduğu taktir:

“Damat Ferit Paşa'nın vatandaşlık hukukundan tecridine dair”. Damat Ferit Paşa'nın vatandaşlıktan çıkarılması ile ilgili olan bu taktir tam metin olarak aşağıdadır⁵⁰⁵:

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine DamatFerit Paşanın sulh konferansında Toros'un Cenubundaki dört milyona yakın Türkü haymeneşin ve yabancı addederek Fransızlara peşkeş çekmesi ve son günlerde milletimizin mukavemet ve müdafaasını yıkmak için Anadolu'nun muhtelif mahallerinde şuriş ve fesat ikaina kalkışması en büyük bir hiyanet oldu ğundan kendisinin vatandaşlık hukukundan tecridine ve milletimiz arasından tardına karar verilmesini Heyeti Muhteremeye teklif eylerim.

13 Mayıs 1336 Mersin Mebusu İsmail Safa

Konu Kuvve-i İcraiye havale edilmiştir⁵⁰⁶.

⁵⁰⁴TBMM ZC, D.1, C.7, ss.286.

⁵⁰⁵TBMM ZC, D.1, C.1, ss.289.

⁵⁰⁶TBMM ZC, D.1, C.18, ss.343.

TBMM'nin1 Kasım 1922 tarihinde130. içtimada, İsmail Safa Bey ve 63 arkadaşının, “*Türkiye'nin Cenup hudutlarına dair*” tavrının, Hariciye Vekâletine havale edildiğine dair meclis tutanağı bulunmaktadır⁵⁰⁷.

2.2. İsmail Safa Bey'in Meclisteki Konuşmaları

İsmail Safa Bey, 13 Mayıs 1920 tarihinde 15. içtimada, “*İzmit Mebusu Hamdi Beyle arkadaşlarının, Damat Ferit Paşa Kabinesinin Hıyanet-i Vataniye Kanununun ahkâmına göre giyaben icrayı muhakemesi hakkındaki tavrı*” münasebetiyle söz almış Adana havalisinin Fransızlar tarafından işgal edilmesine göz yumduğu gerekçesiyle vatandaşlık hukukundan çıkarılması gerektiğini söylemiştir. Konuşmasının tam metni aşağıdadır:

Bugün efal ve akvalinden pek mustarip olduğumuz Damat Ferid Paşa Adana ahalisinin en büyük düşmanıdır. (Yalnız Adana ahalisi mi? sadaları) Adana ahalisi bilhassa bu ismi duymaktan büyük bir azap çekiyor. Bütün Milleti İslâmiyenin, hepimizin malûmudur ki, Ferid Paşa Paris'e gittiği vakit Adanalıları Toros'un cenubunda bulunan Türkleri Türk addetmedi ve bizi heyeti umumiyemizle Fransızlara peşkeş çekti. Bunun için biz Adanalılar Ferid Paşayı vatandaşlık hukukundan tecrid ediyoruz ve istiyoruz ki, Anadolu'nun her tarafından Türk kardeşlerimiz, bir Kilikya'yı peşkeş çeken bir bedbahtı kendi aralarından tartsinler. (İştirak ederiz sadaları, alkışlar) Vatandaşlık hukukundan mahrum etsinler⁵⁰⁸. Bendeniz Damat Ferid Paşanın tecrimini veyahut Avrupa'daki murahhaslığının kabul edilmemesini teklif etmiyorum. Bu adam şimdiye kadar bizim toprağımızda yaşamış, toprağımızın bir evlâdıydı. Bir kardeşimizdi ve bir milletdaşımızdı. Fakat bu bedbaht vatandaş dünyada hiçbir milletin arasında yetişmeyecek kadar hain bir sıfatla karşımıza çıktı, memleketimizin en güzel parçalarını hiç titremeden, hiç utanmadan ecnebilere peşkeş çekmek istedi. Memleketin son ümidini kurutmak, son ümidini söndürmek için yılanların, şeytanların bile düşünmediği bin türlü fesadı, bin türlü hıyaneti irtikâbeti. Binaenaleyh ikide bir, Muhterem Meclisimiz bu adamın karşısında bu ismin karşısında münakaşa yapmamalı... Biz bu dakikadan itibaren milletimizin arasında böyle bir adam olmadığına karar vermeliyiz ve bu kararımızı gerek dâhile ve gerek harice ilân etmeliyiz. Bütün milletimize demeliyiz ki: Damat Ferid Paşa isminde bedbaht bir adam var, fakat bu, milletimizden değildir, aramızdan tardedilmiştir. Sonra, bütün Avrupa'ya ve bütün cihana, Damat Ferid Paşa isminde bir adam var, bu, milletimizden değildir. Bunu milletimiz taretmiştir demeli, binaenaleyh bunu tahtı karara alacak Heyeti Muhteremenizdir. Ne encümenlerdir ne başka yerdir. Tâyini esami ile Meclisi Muhteremeniz, milletimiz arasından tardına karar vermeli ve bunu bütün dünyaya ilân etmeli⁵⁰⁹.

İsmail Safa Bey TBMM'nin 7 Temmuz 1920 tarihinde 25. içtimada, “*Seyyar Jandarma müfrezeleri teşkiline dair kanun layihası*” münasebetiyle söz almış ve Seyyar Jandarma Teşkilatının gerekli olduğunu söyleyerek bu teşkilatlara ayrılacak bütçe

⁵⁰⁷TBMM ZC, D.1, C.24, ss.301.

⁵⁰⁸TBMM ZC, D.1, C.1, ss.284.

⁵⁰⁹TBMM ZC, D.1, C.1, ss.290.

hakkında çalışma yapılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Konuşmasının tam metni aşağıdadır:

Bu seyyar jandarma teşkili hakkındaki kanun Mecliste azaların birçokları üzerinde nahos tesir bırakmıştı. Hükümetin ufak bir zühülü bu nahos tesire sebep oluyor. Hükümet bir taraftan Meclise seyyar jandarma teşkili hakkında bir kanun teklif ederken diğer taraftan bunu tatbika başlıyor ve şehrin birçok yerlerinde ilân ediyor. Binaenaleyh haddizatinde iltizam edilecek bu kanun sırf Hükümetin bir ilticaliyle hepinizin ruhunda arzu etmediğimiz bir iğbirar ve soğukluk husule getiriyor. Onun için Hükümetten rica ediyorum. Bundan sonra olsun bu gibi isticaller ve zühulleri tekrar etmesin. Sonra zannediyorum ki bu teşkilât memleket dâhilindeki ufak tefek yahut büyük ihtilâller neticesiyle lüzumu arzu edilen bir teşkilâttir. Biz memleketin her tarafını İngiliz teşvikatına, vatan hissinden mahrum olan birtakım bedbahtların iğvaatına açık ve serbest bırakıyoruz. Sonra bu iğvaat ve tesvilât bütün melânetiyle serbest ve açık memleket dâhilinde çalışarak bir facia meydana getiriyor. Bu facia karşısında hepimizin gözleri açılıyor. Biz bu yangını bu âfeti, bu fitneyi bastırmak için çalışıyoruz. Fakat ondan sonra eteklerimiz tutuşuyor. Biz fiilhakika memlekette yer yer yanan fesatları bu gibi fitneleri, bu gibi yangınları söndürebiliyoruz. Fakat sönerken biliyor musunuz memleket neler kaybediyor? Görüyoruz ki her iki taraf birçok evlâtlarını kaybediyor. Saniyen bu harekâtın olduğu yerlerde memleket harap oluyor. Birçok insanlar, birçok masumlar işlerinden, güçlerinden uzun müddet matnım kalıyor ve birçok nüfus telef oluyor. Demek ki biz memleketi birtakım vatansızların teşkilâtına açık ve serbest bıraktığımız için netice bu kadar acı, akıbet bu kadar feci oluyor. Binaenaleyh zannedirim ki Hükümet bu kanunu teklif ederken memleket dâhilindeki bu gibi fesat ve fitneyi ve yangınları söndürmek için ilk evvel kuvvet istimalni düşünmüştür. Hâlbuki memleket böyle daimî surette kuvvet altında ve süngü tehdidi altında zannedirim ki maksada doğru yürüyemez. Binaenaleyh bendeniz bilhassa bilmek işitiyorum iki Hükümet bir taraftan vücudu pek ziyade elzem olan bu kuvveti meydana getirmekle beraber diğer taraftan en ziyade iltizam edilmesi lâzım gelen; halkın kalbini kazanmak için, halkın kuvvetini kendisine cezb ve sadık yapmak için neler düşünüyor? Bu hususta bize malûmat vermeli. Sonra arkadaşlar! Bu teşkilât en ziyade biliyorsunuz ki bir bütçe meselesidir, bu günbütçe hakkında pek korkunç rivayetler vardır. Kimisi diyor ki varidatımız dokuz milyondur, kimisi sekiz milyondur. Kimisi on iki milyondur diyor. Biz bunların hangisinin doğru olduğunu bilmiyoruz. Sarfiyatın altmış milyon, doksan milyon, yüz milyon olduğunu diyenler de var. Şu hâlde eğer bu rivayetler bir dereceye kadar doğru ise bizim yeni yeni teşkilâtımız zannedirim ki beş gün veyahut on beş gün sonra yıkılacaktır. Binaenaleyh bilhassa seyyar jandarma teşkilâtı ve bunun bütçeye taallük eden kısmı hakkında Maliye Nazırının bizi tenvir etmesi ve bütçe hakkında bize izahat vermesi çok lâzım olacaktır. (Doğru sadaları). Eğer hakikaten bizim bütçelerimiz teşkilât yapmaya kudretli ve kabil ise Hükümet kuvvetten başka vasıtalara da müracaat ederse ve bu kanunun lüzumunu ispat ederse şüphesiz bu kanunun kabulü zaruridir⁵¹⁰.

TBMM'nin 29 Ocak 1921 tarihinde 139. içtimada, "Londra Konferansına gönderilecek heyeti murahhasa vesilesiyle İstanbul'da bulunan Tevfik Paşa ile cereyan eden muhaberat hakkında" söz almış Padişahın, Ankara'daki hükümete yaklaşımını merak ettiğini söylemiştir. İsmail Safa Bey'in konuşmasının metni aşağıdadır:

⁵¹⁰TBMM ZC, D.1, C.2, ss.105.

Arkadaşlar! İstanbul ile Hükümeti Milliye arasında birtakım muhaberatın cereyan etmiş olduğunu Muhterem Reisimiz Paşa Hazretleri burada izah buyurdular. Hükümeti Milliye'nin teklifatı arasında gayet mühim bir madde var: Zati Şahanenin Meclisimizin meşruiyetini ve milletin mukadderatına bizzat hâkim olduğunu ilân etmesi talep ediliyor. Zati Şahane Hükümeti Milliye tarafından bihakkın talep buyurulan bu ilânı yapmadığı takdirde ona karşı vaziyetimiz ne olacaktır? (Eskiden ne ise yine o sadaları), (Gürültüler). Şimdiye kadar vaziyetimiz, arkadaşlar biliyorsunuz, gayet kapalı idi ve hiç kimse bu noktaya temas etmeğe cesaret edemiyordu. Hepimiz diyorduk ki; Padişahımız ecnebilerin elinde esirdir. Binaenaleyh, yapılan şeylerin hiç birisinden razı değildir. Onun için daima Padişahımızın bizimle beraber olduğunu ve fakat ecnebiler elinde esir bulunduğu için irade-i şahanelerini izhara muktedir bulunmadığını söylüyorduk. Nasıl düşünürsek düşünelim, bu mesele Heyeti Umumiye'mizce ve hepimizce böyle görülmek isteniyordu. Fakat bugün Zati Şahanenin bize karşı olan vaziyetini açık ve sarih söylemesini teklif ediyoruz. Buna karşı Zati Şahane, vaziyetini açık ve sarih olarak, yani bizim meşruiyetimizi, milletin mukadderatına hâkim olduğumuzu tasdik edecek kadar vaziyetini açık söylemediği takdirde ne vaziyet alacağız? Ona karşı ne düşünüyoruz? Bu nokta hakkında izahat verilmesini istiyorum⁵¹¹.

İsmail Safa Bey 8 Şubat 1921 tarihinde 147. içtimada, "1336 senesi Müdafaa-i Milliye bütçesi" münasebetiyle söz almış ve "Şurasını da arz edeyim ki: -Paşa Hazretleri de tabî cevap vereceklerdir- oraya tahsis edilen elbise, maatteessüf, daha gözü açık olan ve yol üzerinde, güzergâhta; bulunan kumandanlar tarafından alınmıştır." diyerek cephe'deki askerlerin sıkıntılarını dile getirmiştir.⁵¹²

İsmail Safa Bey 10 Şubat 1921 tarihinde 148. içtimada, "1336 senesi Maarif Vekâleti bütçesi" münasebetiyle söz almış bütçede gösterilenden fazla masrafların yapıldığını, harcanmış bir bütçeyi konuştuklarını söylemiştir. Konuşmasının tam metni aşağıdadır:

Bu feslin lehinde veyahut aleyhinde söyleyecek değilim. Yalnız elimizdeki bütçe tamamıyla sarf edilmiş bütçedir, binaenaleyh sarf edilmiş bütçe üzerine münakaşa yapıyoruz. Bütçe, biliyorsunuz ki, iki ay oldu Meclise verileli. Fakat bunun müzakeresi ve münakaşası uzadığı için Meclis birkaç kere arzusunu izhar etti. Hiç olmazsa Hükümet, Encümenin kabul ettiği erkamı tecavüz etmesin ve bu dairede masraflarını yapsın, fazlaya çıkmamasın. Bu hususu zannederim Maliye Vekili Beyefendi de vaid buyurdular ve Encümenin kabul ettiği rakamlardan harice çıkılmayacaktır. Hâlbuki şimdi Encümenin kabul ettiği erkamdan fazla masraflar var. Ben bu masraflar israf edilmiştir, beyhudedir ve lüzumsuzdur demiyorum. Yalnız Hükümet yine kendi bildiğini yapıyor ve bizim arzularımızı ihmal etmiş oluyor. Eğer bunlara lüzum ve zaruret varsa, bunu, daha evvel Encümenin kabul ettiği erkamla idare edilemeyeceğini Meclise bildirmek lâzım gelirdi zannederim. Binaenaleyh yalnız bu fasıl üzerine değil, daha birçok fasıllar üzerinde zühul edildiğini görüyorum. Yani arzumuzun ihmal edildiğini görüyorum⁵¹³.

⁵¹¹TBMM ZC, D.1, C.7, ss.413.

⁵¹²TBMM ZC, D.1, C.8, ss.142.

⁵¹³TBMM ZC, D.1, C.8, ss.180.

İsmail Safa Bey 12 Şubat 1921 tarihinde 149. içtimada, “*Mebde-i içtimain Mart 1337 tarihine alınmasına dair takrir*” münasebetiyle söz almış bütçe müzakeresinin uygun bir zamanda yapılması gerektiğini beyan etmiştir. İlgili konuşma metni aşağıdadır:

Arkadaşlar; devrei içtimaiyemizin Nisanda olması bir çok mahzurları dâidir. Bir kere devrei içtimaiye içerisinde şüphesiz arkadaşlarımızın hemen cümlesinin bulunmasını arzu ediyoruz. Fakat Nisan içerisinde olması bunu imkânsız kılıyor. Çünkü hepimizin, memleketlerimizde birçok işlerimiz vardır. Ve asıl işlerin ehemmiyet kesbettiği bir zamanda burada bulunmak, hem şahsen birtakım zararlara badi oluyor, hem de serveti umumiye itibariyle tabii bir noksan meydana gelir. Sonra arkadaşlar biliyorsunuz ki, 'Meclisin en büyük vazifelerinden birisi bütçeyi tetkiktir. Şüphesiz Meclisin en büyük vazifelerinden birisi, bütçeyi tetkik meselesidir ve şüphesiz Meclisin ne kadar çok âzası bütçeyi tetkik ederse memleket için o kadar fayda vardır ve bütçe doğru, sıhhatli bir surette çıkmış olacaktır. Halbuki bütçe malûmu âlinizdir ki, senenin son aylarında verilebilir. Binaenaleyh bütçe; daima âdet itibariyle az olan bir heyet tarafından, heyetimiz tarafından tetkik edilmiş oluyor. Bu- itibarla da (23 Nisan) iyi intihap edilmiş bir zaman değildir. Fakat bendeniz zannediyorum ki, devrei içtimaiyeyi tebdil meselesi düşünüldüğü vakit bunu Marta değil Teşrinisaniye almak daha doğrudur. Çünkü arkadaşlarımızın birçoğu uzak olan Vilâyatı Şarkıye mebuslarıdır ki, eğer biz Marta alacak olursak bu arkadaşların Marta yetişmesi hazır bulunmasının imkânı yoktur. Kışın oralardan gelmek imkân dâhilinde değildir. O halde bu arkadaşlarımız ya zaruret dolaysıyla ta teşrinden gelip marta kadar bekleyeceklerdir. Tabii bu arkadaşların bulunmasından müstağni değiliz. Yani Teşrinisaniye kabul edersek arkadaşlar zannedirim ki, ondan sonra olan aylara nispetle herkesin daha az işi olduğu aylardır ve sonra bu aylarda herkesin bulunabilmesi daha kolaydır. Bu aylarda hazır bulunurlar. Daha muvafık olur. Mutlaka Teşrinisani olması lâzımdır, Sonra bir nokta daha arzedeceğim: şimdi biz devrei içtimaiyeyi eğer Teşrinisaniye atarsak şüphesiz bu devre tahsisat devresidir. Birçok arkadaşlarımızın itiraf edelim ki, malî zaruretleri vardır. Yani bu devrei içtimaiyeye biran evvel girmeyi arzu ederler. Eğer biz bunu Teşrinisaniye kaldırırsak tahsisat devresini altı ay geriye atmış olacağız. İhtimal ki, bu birçok arkadaşlarımızın bütçesini sarsacaktır. Buna meydan vermemek için bir nokta vardır. Şimdi biliyorsunuz ki, biz bir senede tahsisat ve tazminat olmak üzere iki bin elli lira para alıyoruz. Eğer on iki ay burada herhangi arkadaşımız kalacak olursa bu meblâğı akacaktır. Şu hâlde ay başına ne düşüyor arkadaşlar? Mahiye yüz yetmiş lira para alıyoruz demektir. On iki ay burada bulursan arkadaşın gerek tahsisat devresinde ve gerek tazminat devresinde, aldığı paranın yekûnu bu kadar oluyor⁵¹⁴.

İsmail Safa Bey 26 Şubat 1921 tarihinde 157. içtimada, “*Adana ve havalisinde Fransızların kendi lehlerine rey topladıklarına dair bir sual takriri*” münasebetiyle söz almış Fransız işgaline karşı boyunca mücadele eden Adana ve çevresinde Fransız lehine oy toplama haberiyle ilgili yaptığı konuşma metni şudur:

Efendiler, iki sene evvel imza ettiğimiz o meşum mütarekeden sonra Avrupalılar büyük bir ümit ile bu memlekette hayatın bütün söndüğünü ve milletimizin bir daha belini doğrultamayacağını zannettiler. Bu itibarla sevgili memleketimizin en güzel kısımlarını aralarında taksime kalkıştılar. Türkiye'nin en

⁵¹⁴TBMM ZC, D.1, C.8, ss.197.

mümbit ve en feyizli bir parçası olan Adana ve havalisi de bu taksimde Fransızların hissesine düşmüş oldu. Fransızlar burayı işgal ettiler. Biz öteden beri Fransızları cidden medenî bir millet zannederdik. Maatteessüf içimizde bir çoğunluk da onların medeniyetini, hayatını taklit etmeyi bir yenilik zannederdi. Fakat arkadaşlar bütün Avrupa'nın ve memleketimize girmiş olan Fransızların zannı hilâfına olarak hiç beklenilmeyen bir saatte oradaki kardeşleriniz silâha sarıldı ve on aydır ki Fransızlara karşı târihimizin en şanlı bir kısmını yaratmış bulunuyorlar. Şimdi oradaki insanlar; Fransızların Adana ve havalisinde yerleşmek hususundaki emellerini nasıl boşa çıkarmışlardır. Yalnız arkadaşlar ben bundan katiyen endişe etmiyorum. Çünkü bir kere o havalî halkı memleketleri kurtuluncaya kadar silâhı bırakmayacaklardır. Yalnız arkadaşlar; o tarihi muhafaza etmek Heyeti Aliyenize aittir⁵¹⁵.

İsmail Safa Bey 15 Mayıs 1920 tarihinde 16. içtimada, “İzmir’in Yunanlılar tarafından işgalinin sene-i devriyesi hasebiyle miting yapan Ankara ahalisinin protesto namesi” dolayısıyla söz almışışgalden kurtulmanın ancak çok çalışmakla olabileceğini söylemiştir. Konuşmasının tam metni aşağıdadır:

Şu hâlde arkadaşlar İzmir faciası bize öyle acı bir ders veriyor ki ve bize o kadar doğru olarak bir yol gösteriyor ki, eğer bu doğru yoldan yürürsek ve acı dersten istifade edersek emin olmalıyız ki, hiçbir gün düşmanlar Anadolu'da kalamayacaktır. Yani Anadolu'nun vahdetini muhafaza edersek ve sefil zihniyetle Anadolu'yu mağlup etmezsek Anadolu'da bir tek yabancı kalmayacaktır. Fakat Allah göstermesin ki, bunu teessürle söylüyorum, biz yalnız bulada çalışıyoruz. Yani bugün o zihniyeti taşıyan insanlardan daha az düşünüyor Arkadaşlar onlar bizden fazla çalışıyorlar. Çünkü bu büyük dâvanın karşısında bir kısım insanları dönmeye mecbur edecek kadar çalışıyorlar. Onlardan daha fazla çalışamazsak emin olunuz ki, muvaffak olamayacağız. Yani bugün burasını katiyen zihnimize temerküz ettirelim ki, muvaffakiyet çalışanındır. Dâvanın yüksek ve mukaddes olmasında kıymet yoktur. Çünkü herkes propagandasını mukaddes kisveye buruyor. Onun için çalışırsak zafer bizindir. Hatta Allah da bizimle beraberdir.⁵¹⁶

İsmail Safa Bey 7 Mart 1921 tarihinde 4. içtimada, “Bayezid Mebusu Dr. Refik Beyle arkadaşlarının, Nisab-ı Müzakere Kanununun tadiline dair teklifi kanunisi” münasebetiyle söz almış, kanunların görüşülmesindeki yeter sayısına acele edilmeden tartışılması gerektiğini söylemiştir. Konuşmasının tam metni aşağıdadır:

Bu mesele hakkında müstacelen bir karar vermek doğru olamayacaktır zannındayım. Çünkü evvelce nisabı müzakere hakkındaki kararımızı bir tefsir ile baltaladık. Binaenaleyh birçok kararlarımız, evvelce verdiğimiz kararlar maatteessüf düşünmeyerek ve iptal ederek veriliyor. Bu meselede de aynı şeye düşmemek için daha ziyade tetkikatta bulunmak lâzım ve zaruridir. Sonra nisabı müzakereyi, İstanbul Meclisi Mebusanın intihap kanununa istinat ettirmek de bendenizce doğru değildir. Çünkü biz o kanunla buraya gelmedik ve zannederim bizden sonra gelecek meclisler de o kanunla buraya gelmeyeceklerdir. Onun için biz nisabı müzakeremizi kendi mahiyetimize uygun bir şekilde çıkarırsak herhalde daha mühim ve daha esaslı bir karar vermiş oluruz Bundan dolayıdır ki müzakerenin kıfayetini ve Hakkı Hami Bey kardeşimizin söylediği gibi, bu teklifin

⁵¹⁵TBMM ZC, D.1, C.8, ss.444-445.

⁵¹⁶TBMM ZC, D.1, C.1, ss.312.

bir encüme uzun uzadıya tetkikini ve ilmî esaslara istinat ettirilmesini teklif ediyorum⁵¹⁷.

İsmail Safa Bey 24 Mart 1921 tarihinde 11. içtimada, “Sekiz milyon liralık İkinci Avans Kanunu” münasebetiyle söz almış, kanunların dikkatli çıkarılması ve hükümetin harcamalardaki serbest hareketine izin verilmemesi gerektiğini söylemiştir. İlgili konuşma metni şöyledir:

Efendim verilen takrirlerin bir kısmında maddenin tayyı vardır. Maddede iki nokta vardır. Birisi Hükümeti takyit ve tahdit ediyor. Birisi de Hükümetin sarfiyatına izin veriyor. Eğer biz maddeyi tamamen kaldırırsak Hükümete daha çok serbesti vermiş oluyoruz. Onun için tay yalnız cetvellere hasredilsin. Bu madde kalmalıdır. Bu maddeyi kaldıracak olursak Hükümete serbesti vermiş oluruz. Yani doğrudan doğruya tay doğru değildir efendim, 1336 senesinde. Biz Hükümetin 1336 usul ve mevaddini takib ediyoruz. Bu fasıllar altında Hükümet 1336 senesinde yapmış olduğu şeyi yapabilir. Bunu yapmamak için bu konulmuştur⁵¹⁸.

İsmail Safa Bey 8-21 Kasım 1921 tarihlerinde 107. ve 114. içtimalarda, “İdare-i kura ve nevahi kanun layihası” münasebetiyle söz almış Meclis-i İdare-i Kaza’nın Nahiye Şûrası hakkında karar alamayacağını kanunun buna göre düzenlenmesini istemiş, azalığı düşenlere Nahiye Şûrası’nın bakmasına ayrıca Vilayet Şûrasındaki seçimlerin gözden geçirilmediğine dair düşüncelerini ifade etmiştir. Konuşmasının tam metni aşağıdadır:

Vilâyetin Şûrası karar verecek, bunun, tatbikinde çok müşkülât vardır. Efendim burada azalıktan iskatı mucip olan ahval muharrerdir. Arz ettiğim nokta vilâyet şûramın n bu hususta karar vermesi, tatbikatta çok müşkülâtı mucip olur. Encümen (meclisi idare-i kaza) yerine (vilâyet şûrası) diye karar vermiş tir ve meclisi idare-i kaza da olamaz. Meclisi idare-i kaza esasen nahiye şûrasına merci olamaz. Nahiye şûrasına ancak vilâyet şûrası merci, olabilir. Yollarımız yok, postalarımız yok, binaenaleyh ta vilâyet şûrasının iskata karar vermesi fiiliyatta birçok tehhürata, müşkülâta sebebiyet verecektir. Çünkü biz son kabul ettiğimiz teşkilâtla, bazı nahiyeler merkezi vilâyete kırk elli saat mesafede olabilir. Yollarımız yok, postalarımız yok, iskatı icap eden azanın iskatını ta vilâyet şûrasına kadar getirmek, her halde muamelâtı tehir eder. Onun için biz bu hakkı nahiye şûrasına verelim. Nahiye şûrası içerisinde sükûtu mucibolan azasının iskatına karar versin, nitekim biz de kendi içimizden iskatı icap eden azanın iskatına karar veriyoruz. Bu suretle nahiye şûrası haricî nüfuzlardan kurtulmuş olur. Bilfiil ve bizzat kendi azasını intihap etmiş olur. Onun için bunun tashihî çok doğrudur⁵¹⁹. Efendim, burada bir noktanın daha tenviri lâzım gelir. Yapılan intihabatı vilâyet şûrası tetkik ediyor. Hâlbuki vilâyet şûrasının münakit olmadığı zamana tesadüf eden intihabatı kim tetkik edecektir? O vakit denebilir ki; vilâyet şûrasının intihap ettiği dört kişiden mürekkep encümeni vilâyet bunlara baksın. Demek ki bu intihabi tetkik etmek dört kişinin elinde kalır. O halde bu dört kişinin eline kırılmak doğru mudur, doğru değil midir? İcra edilen intihabın mümkün olduğu kadar bitaraf bir surette tetkiki icabeder. Bu tetkiki dört kişinin eline bırakırsak o vakit birtakım mahazirin tevellüdü muhtemeldir. Bu maddenin daha

⁵¹⁷TBMM ZC, D.1, C.9, ss.34.

⁵¹⁸TBMM ZC, D.1, C.9, ss.202.

⁵¹⁹TBMM ZC, D.1, C.14, ss.135.

sarih bir şekilde yani suiistimale meydan verilmeyecek bir şekilde tesbit ve tâyini icabeder⁵²⁰.

İsmail Safa Bey 11 Eylül 1922 tarihinde 100. içtimada, “Memaliki müstahlasa için tedabir ittihaz edilmesine dair takrir” münasebetiyle söz almış, işgal edilmiş yerlerde halkın ihtiyaçlarının karşılanması konusunda hassas davranılması gerektiğini beyan etmiştir. İlgili konuşma metni şudur:

Efendiler yeni kurtarılan yerlerin hakikaten, bu takirde işaret edildiği gibi, Hükümet, bütün ihtiyacatına kâfi gelemiyor. Ben bunu yedi sekiz ay evvel kurtarılmış olan memleketimde gördüğüm için arz edeceğim. Adana'da ilk evvel bir alacak meselesi herkesi işgal etti. Fransızların işgali zamanında memleketi terk eden halkın bütün emvali içeride kalmış ve maatteessüf çok münasebetsiz ve hain harekette bulunan insanlarla beraber Ermeniler tarafından yağma edilmişti. Şüphesiz oraya girdiğimiz vakit, bu harekâtın cezaya taallük eden kısmını Hükümetimiz, bir Affi umumi Kanuniyle ortadan kaldırdı. Fakat hukuk meselesi, hukuku şahsiye meselesi tamamiyle baki idi Hükümetle beraber şehre girmiş, yani Adana'ya girmiş olan Adliye mahkemeleri maatteessüf halkın bu dâvalarından ve bu ihtiyaçlarından en küçüğünü bile halledememiştir. Meselâ nasıl, benim çiftliği basmışlar, yüz baş hayvanımı götürmüşler çiftliğimi basanlar malûm, götürülenler malûm, fakat, bunun hakkında Hükümet takibatı Adliyede bulunamıyor. Ben mahkemeye gideceğim. Yalnız hukukumu temin için, yüz baş hayvanımın bütün rengini, bütün eşkâlini mahkemede ispat edeceğim ve ondan sonra mahkemeden hüküm alacağım. Bir kere buna imkân yok. Binaenaleyh emval ve eşyası yağma edilmiş birçok insanların dâvaları mahkemelerden menfi bir surette çıktı. Saniyen mahkemeler ağır harç istiyor. Efendiler muhaceret görmüş, yangından çıkmış bir memleket halkı bu harcı verin ekten âcizdir ve vermek kudretinde değildir. Binaenaleyh her halde ben zannediyorum ki, böyle istihlâs edilen yerlerde teşkilâtı tabiiyei Hükümet haricinde halkın ihtiyacatını ve arzularını bihakkın ve âdilâne surette temin edecek tedabir almak lâzımgelir. Meselâ; hakem komisyonları, hakem heyetleri bu gibi mahallerde çok lâzımdır. Hükümet elindeki vesait ile ve teşkilâtı tabiiye ile bu işi temin edebileceğini düşünüyorsa ben derim ki, temin edemez. Arkadaşlar Bendeniz zannediyorum ki, takirde halkın menfaati için nazarı dikkate alınması lâzım gelen çok şeyler vardır. Ve bunun üzerinde. Hükümet de Meclis de çok düşünülmelidir. Halkı alacaklarının arkasında, dâvalarının arkasında ve uzun müddet aylarca mahkeme kapılarında süründürmeyecek bir şekilde çare aramalıdır. Öyle bir teşkilât yapmalıdır⁵²¹.

İsmail Safa Bey 3 Kasım 1922 tarihinde 132. içtimada, “Heyet-i Murahhasanın Lozan'da takip edeceği hattıhareket hakkında temennileri” hakkında söz almış; “Hulâsa arkadaşlar, ben Heyeti Murahhasamıza şunu arz etmek istiyorum ki, biz borçsuz, ekalliyetsiz, istiklâli tamam, hudutlarından mazlum ve zincir sesi olmayan bir vatan istiyoruz ve buna lâyük bir sulh muahedesi istiyoruz” diyerek azınlık, borç, sınır sorunları olmayan tam bağımsız bir ülke istediğini söylemiştir⁵²².

İsmail Safa Bey 18 Ocak 1923 tarihinde 176. içtimada, “Denizli Mebusu Mazlum Baba Efendi ile Siirt Mebusu Mustafa Sabri Efendinin Çal kazası masarifi

⁵²⁰TBMM ZC, D.1, C.14, ss.280.

⁵²¹TBMM ZC, D.1, C.22, ss.614.

⁵²²TBMM ZC, D.1, C.24, ss.372.

mecburiyesine dair suallerine” cevap vermiş, vergilerin ağırlığından bahsetmiştir. İlgili konuşma metni aşağıdadır:

Efendim, Siirt Mebusu Mustafa Sabri Efendi ile Denizli Mebusu Mazlum Baba Efendinin masarifi mecbure hakkında sul takrirleri vardır. Takrirlerinde; Çal kazası ahalisine masarifi mecbure tarh etmişler, halbuki burası bağıcılıkla uğraşan bir kazadır. Oradan vâki olan istida üzerine Denizli Mutasarrıflığına yazdık, masarifi mecburenin ağırlığından bahsettik, bunların mağduriyetine meydan vermeyiniz, dedik. Vekâletin vazifesi bundan ibarettir. Çünkü; masarifi mecbure hakkında memleketin her tarafından şikâyetler mevcuttur. Meclisi Âliniz belki iki seneden beri masarifi mecbure hakkında birçok şikâyetler almışsınızdır. Fakat masarifi mecbureyi almayın diye Maarif Vekâletinin bir emir vermesine imkân yoktur. Bu kararı ancak Meclisi Âliniz verebilecektir. Şurasını arz edeyim ki, bugün taşraların maarif vaziyetini göz önüne getirirsek öyle hepimizin düşündüğümüz gibi masarifi mecbureyi birdenbire kaldırmak imkân haricindedir. Çünkü taşra masraflarının en çokları masarifi mecbureye istinadetmektedir. Elimde bir cetvel vardır. Otuz beş livada masarifi mecbure olarak bir milyon üç yüz bin lira alınmaktadır. Şimdi otuz beş livanın masarifinden eğer bir milyon üç yüz bin lirayı kaldırmak istesek, taşralarda büsbütün maarif sönecektir, mektepler kapanacaktır. Mamefih bu masarifin, bu verginin esaslı suretle tadil edilmesi daha âdilâne, tdaha esaslı şeylere istinadedilmesi de lâzımdır. Binaenaleyh ben bu vesile ile üç encümeninde bulunan, Muvazenei Maliye, Maarif ve Dahiliye encümenlerinde bulunan arkadaşlarıma rica ederim, bu hususu tacil etsinler, bir an evvel Meclisin kabul edeceği bir esaslı kuralım ve şikâyetlerin de arkası durmuş olsun. Bu mecburiyet devam ettikçe şikâyat mütemadiyen devam edecektir. Maarif Vekâleti ve arkadaşlarımız daima bu şikâyet karşısında kalacağız.⁵²³

İsmail Safa Bey 14 Şubat 1923 tarihinde 192. içtimada, “Ziraatta müstamel olup hariçten ithal edilecek mevadın Gümrük ve İstihlak Resmine dair kanun” münasebetiyle söz almış Ziraat Bankasının çiftçilere tanıdığı ayrıcalık sonucu elde edilen kârlı kazancın miktarına göre ceza verilmesi gerektiğini söylemiştir. Konuşmanın metni aşağıdadır:

Mademki Ziraat Bankasının zürraa vereceği petrol ve bazı mevad Gümrük Resminden istisna ediliyor, mutlaka bir ceza vermek zaruretindeyiz. Çünkü suiistimalin önüne geçmek kabil değildir. Kanunda yüz liraya karar verilmiştir. Hâlbuki kâr bin, iki bin, üç bin lira ve daha fazla olabilir. Benim kanaatime göre alınacak gümrüğün iki misli ceza alınmalıdır. Faraza birisi petrol almıştır. Bunun Gümrük Resmi bin liradır. Aldığını hariçte satmıştır. Bu adam için iki veya üç misli ceza koyarsanız, yani o adamın sattığı eşyadan ettiği istifadeye göre ceza tayin olunursa daha doğru olur. Onun için bundan istifade edenlerin derecesine göre birtakım cezaya tâbi tutmak lâzımdır. Binaenaleyh bendeniz, alınan eşyanın Gümrük Resminin iki mislinin ceza olarak alınması suretiyle kabulünü teklif ediyorum⁵²⁴.

İsmail Safa Bey 28 Mart 1923 tarihinde 12. içtimada, “Tedrisatı iptidaiye kanununun 15. maddesinin tadiline dair kanun layihası” münasebetiyle söz almıştır. Konuşmanın metni aşağıdadır:

⁵²³TBMM ZC, D.1, C.26, ss.419.

⁵²⁴TBMM ZC, D.1, C.27, ss.334.

*Efendim, bu on beşinci maddenin yerine kaim olmak üzere Maarif Vekâleti uzun bir tetkikat yapmıştır ve tetkikatın neticesinde bu maddenin yerine kaim olmak üzere bir lâyiha-i kanuniye teklif etmiştir. Zannedirim, bu lâyiha-i kanuniye bir hafta evvel Heyeti Umumiyyede okundu. Maarif ve Muvazene-i Maliye encümenlerine havale edildi. Rica ederim, onu da celp etsinler, beraber müzakere edilsin. Efendim, bu madde müzakere edilirken tabii Hükümetin son teklif ettiği şeyin de okunması ve birlikte müzakere edilmesi lâzımdır. O da celbedilsin, müzakere edilsin*⁵²⁵.

İsmail Safa Bey 7 Nisan 1923 tarihinde 19. içtimada, “*İdare-i Vilayet Kanunu ile tedrisatı iptidaiye kararnamesinin tadili*” münasebetiyle söz almış, “öğretmen okullarının masraflarının Maarif Vekaleti bütçesinden ödenecektir” maddesinin kanuna eklenmesini istemiştir. Konuşma metni aşağıdadır:

*Müsaade buyurun efendim, bu idare-i hususiyelerin idaresinde bulunan darülmallimîn, darümuallimat ve idadi masarif atını biz 1339 senesi Eylülünden itibaren Muvazene-i Umumiyyeye koymuştuk. Onun için maddeye «1339 senesi Eylülünden itibaren Maarif Vekâleti bütçesinden tesviye olunur» diye bir kayıt koymak lâzımdır. Vekâlet, bu binaları aynı maksat ve aynı mektep için kullandığı müddetçe, bittabi bu levazım da muvakkaten Maarif Vekâletine verilsin. Aksi takdirde idare-i hususiyelerde kalsın*⁵²⁶.

3. Ahmet Muhtar Fikri Bey

3.1. Meclise Verdiği Takrirler

Ahmet Muhtar Fikri Bey’in 14 Aralık 1920 tarihinde 114. içtimada, meclise sunduğu takrir şudur:

“Mersin Mebusu Muhtar Bey ve rüfekasının Adana muhacirinine muavenet ifasına dair”. Bu takrir Muvazene Encümenine havale edilmiş⁵²⁷, daha sonra 21 Aralık 1920 tarihinde 118. oturumda tekrardan görüşülmüştür. Muavenet-i İçtimaiye ve Dâhiliye Vekâletlerine gönderilen bu takrir, meclis tutanağında bulunmaktadır⁵²⁸.

3.2. Ahmet Muhtar Fikri Bey’in Meclisteki Konuşmaları

Ahmet Muhtar Fikri Bey, 27 Ekim 1920 tarihinde 91. içtimada, “*Mazbatasının tasdiki hakkında bir karar itasına dair Mersin Mebusu Yusuf Ziya Bey’in takriri*” münasebetiyle söz almış I. Dönem Mersin Mebusu Emin Efendi yerine Yusuf Ziya

⁵²⁵TBMM ZC, D.1, C.28, ss.215.

⁵²⁶TBMM ZC, D.1, C.28, ss.416.

⁵²⁷TBMM ZC, D.1, C.6, ss.356.

⁵²⁸TBMM ZC, D.1, C.6, ss.458.

Bey'in seçilmesi üzerine Hüsnü Bey'in vekilliğinin onaylanmamış olduğuna dair açıklamada bulunmuştur. Konuşmanın metni aşağıdadır:

*Bendeniz zannediyorum ki, bu meselenin anlaşılmayacak bir noktası kalmadı. Bu kumandanın işarı üzerine bir mebus gelmiştir. Mazbatası yoktur. Hüsnü Beyin katiyen bir mazbata-i intihabiyesi yoktur ve intihap da yapılmamıştır. Mazbatası olmadığından gönderilmemiştir ve kendisi yazılan telgraf üzerine, kumandanın işarı üzerine buraya gelmiştir. Yalnız telgraf üzerinedir. Mesele böyledir. İsterseniz tahkik edersiniz. Cereyanı hali vilâyet resmen bildirsin. Bize kanaat gelsin. Hakikat budur.*⁵²⁹.

4. Yusuf Ziya Bey

4.1. Meclise Verdiği Takrirler

Yusuf Ziya Bey'in, 24 Temmuz 1922 tarihinde 79. içtimada, meclise sunduğu takrir şudur:

“Adana’da evvelce başadministratör tarafından kuyudu tasarrufiyede vukua getirilen gayrikanuni muamelatın keenlemeyekün addi hakkındaki kanun layihasının müstacelen müzakeresine dair”. Bu takririn oy çokluğuyla müzakere edilmesi kabul edilmiştir⁵³⁰.

Yusuf Ziya Bey'in TBMM'nin 24 Şubat- 9 Nisan 1923 tarihlerinde 21. ve 198. içtimalarda, meclise sunduğu takrir:

“İhtiyat zabitanının terfih ve ikdarları hakkındaki kanun teklifinin ruznameye alınarak müstacelen müzakeresine dair”. Bu takririn Encümeni Mahsusaya gönderildiği meclis tutanağında bulunmaktadır⁵³¹.

4.2. Yusuf Ziya Bey'in Meclise Sunduğu Teklifler

Yusuf Ziya Bey'in, 4 Aralık 1920 tarihinde 108. içtimalarda, meclise sunduğu teklif:

“At, araba, otomobil ve saireden vergi ahzi hakkında”. Bu kanun teklifi, Kavanin-i Maliye Encümenine gönderilmiştir.⁵³² Yusuf Ziya Bey'in 28 Aralık 1920

⁵²⁹TBMM ZC, D.1, C.5, ss.213.

⁵³⁰TBMM ZC, D.1, C.21, ss.487.

⁵³¹TBMM ZC, D.1, C.27, ss.454.

⁵³²TBMM ZC, D.1, C.6, ss.189.

tarihinde⁵³³. Oturumda, bu kanun teklifini geri aldığı meclis tutanağında bulunmaktadır⁵³³.

Yusuf Ziya Bey'in 9 Nisan 1923 tarihinde 21. içtimada, meclise sunduğu teklif:

“İhtiyat zabitlerinin terfihi hakkında”. Bu kanun teklifinin Heyet-i Umumiyyeye celbinin teklif edildiği meclis tutanağında bulunmaktadır⁵³⁴.

4.3. Yusuf Ziya Bey'in Meclise Verdiği İstizah Takrirleri

Yusuf Ziya Bey'in 10 Mart 1921 tarihinde 5. içtimada, meclise sunduğu takrir şudur:

İktisat Vekâletince Avrupa'ya gönderilecek olan heyeti ziraiye hakkında İktisat Vekilinin Meclise izahat vermesine dair” istizah takririnin müzakere edilmesi kabul edilmiştir.

“Büyük Millet Meclisi Rivaseti Celilesine iktisat Vekâletince iki gün sonra Avrupa'ya gönderilecek heyeti ziraiye hakkında bugün vekâleti müşarünileyhanın izahat ita buyurmasını teklif ederim.

19 Mart 1337
Mersin Mebusu
Yusuf Ziya⁵³⁵.

4.4. Yusuf Ziya Bey'in Tahriri Sualleri ve Bunlara Verilen Cevaplar

Yusuf Ziya Bey'in 6 Ocak 1923 tarihinde⁵³⁶. içtimada, “Davavekili Abdülhamid Efendinin katline dair Dâhiliye Vekâletinden sual takriri” Yusuf Ziya Bey'in, o gün izinli olduğu için sual sorulamamıştır⁵³⁶.

4.5. Yusuf Ziya Bey'in Meclisteki Konuşmaları

Yusuf Ziya Bey, 11 Kasım 1920 tarihinde 97. içtimada, “Adana vilayetinin işgalinden evvelki kazaları ihtiva etmek üzere yeniden tesisine dair kanun layihası ve Dâhiliye Encümeni mazbatası” münasebetiyle söz almış, Mersin ve Tarsus'un birlikte sancak merkezi olmasını istemiştir. Konuşması aşağıdadır:

Mersin ile Tarsus'un yekdiğerinden infikâk ettirilmemesi ve Mersin'in kırk seneden beri liva olduğu gibi tekrar liva halinde ipkası ve vaziyeti hazıraya nazaran Mersin livasına da Mersinlilerin ve Tarsusluların yaylası bulunmak ve üç bin haneyi havi bulunan (Gönez) gibi muntazam bir şehrin merkez ittihaz

⁵³³TBMM ZC, D.1, C.7, ss.61.

⁵³⁴TBMM ZC, D.1, C.29, ss.5.

⁵³⁵TBMM ZC, D.1, C.9, ss.53.

⁵³⁶TBMM ZC, D.1, C.26, ss.208.

*edilmesini arz ve teklif ederim. Maruzatım bu kadardır efendim. Buna dair bir de takrir veriyorum*⁵³⁷.

Yusuf Ziya Bey TBMM'nin 25 Kasım 1920 tarihinde 102. içtimada, “*Muallimin ve talebenin askerlikten tecilleri hakkındaki kanun*” münasebetiyle söz almış, bu kanuna Ziraat Mektebi öğretmenin de eklenmesini istemiştir. Konuşma aşağıdadır:

*Müsaade buyurun. Seferberlikte bu mektep için bir mevki verilmemiştir. Hatta bu mektebin mezun ve müdavimleri ihtiyat zabiti olacak mıdır, olmayacak mıdır gibi birçok tereddütlerden sonra nefer olarak cepheye sevk edilmiş, mevcudu esasen yüz seksen kişiyi geçmeyen Ziraat mektebi müntesibiyni bugün mahvolmuştur. Bugün elde pek az mevcut vardır. Binaenaleyh, ziraat mektebinin muallim ve müdavimlerinin de bu istisnaya dâhil bulunmasını rica ediyorum*⁵³⁸.

TBMM'nin 4 Aralık 1920 tarihinde 108. içtimada, “*İstiklal mahkemeleri dördüncü azalıkları için yapılan intihap dolayısıyla*” söz alan Yusuf Ziya Bey; “Esami okunmadan böyle rey toplanmak karışık olur. Göreceksiniz birçok mükerrer reyler çıkacaktır. Bu doğru değildir.” diyerek oylamanın usule uygun yapılmasını istemiştir⁵³⁹.

Yusuf Ziya Bey 18 Aralık 1920 tarihinde 116. içtimada, “*Konya, Akşehir, Seydişehir ve Karaman'ın elviyei müstakille şeklinde idaresine ve dört kaza teşkiline dair kanun*” münasebetiyle söz almış, Karaman ile coğrafi bağının olmaması dolayısıyla Ermenak kazasının İçel livasına bağlanmasını teklif etmiştir. Konuşma aşağıdadır:

*Bendeniz bu madde hakkında söz isterim efendim. Konya teşkilâtı hakkında esas itibariyle nazarı dikkate alman mesailden en mühimi inzibatı idari meselesidir. Hükümet bu noktai nazardan Ermenâk kazasını sabıkı misillü İçel'e ilhak etmiştir. Hâlbuki Dâhiliye encümeni Ermenâk kazasının Karaman'a raptı hakkında beyanı mütalâa etmiştir. Cümleden malumdur ki efendiler Ermenâk tamamıyla Toros dağlarının öbür tarafındadır. Hiçbir suretle gerek vaziyeti coğrafiye gerek iktisadiyat itibariyle alâka ve münasebeti yoktur. Bilhassa hemen diyebilirim ki Ermenâk ile Karaman arasında bir yol bile yoktur. Toros dağları karlarla mestur bulunduğu müddetçe Ermenâk ile Karaman arasında katiyen münasebet kalmaz: Onun için bendeniz Heyeti Vekilenin teklifini, Ermenâk kazasının İçel livasına raptını daha ziyade muvafık buluyorum ve aynen kabulünü teklif ediyorum*⁵⁴⁰.

Yusuf Ziya Bey 6 Ocak 1921 tarihinde 130. içtimada, “*Muhtacini zürraa tahsis edilen 300 bin liranın nerelere tahsis edildiğine dair sual*” münasebetiyle söz almış, ödemelerin çiftçilere yapılmasını, bu meseleyi takip ettiğini söylemiştir. Konuşma aşağıdadır:

Vekâlete muhtacini zürraa 300 bin lira tevzii hakkındaki sual takririni bendeniz verdim, ilk sözüm vardır, müsaade ederseniz. Efendim geçenlerde İktisat Vekâleti tarafından harp, istilâ, seylâp gören yerlerle muhacirine tevzi edilmek

⁵³⁷TBMM ZC, D.1, C.5, ss.358.

⁵³⁸TBMM ZC, D.1, C.6, ss.29.

⁵³⁹TBMM ZC, D.1, C.6, ss.188.

⁵⁴⁰TBMM ZC, D.1, C.6, ss.418.

üzere 300 bin lira tahsisat istenmiş tir. Bu Encümente tetkik edildi ve Ruznameye ithal olunmuştur. Fakat son iki aylık muvakkat bütçenin esnayı itasında iktisat Vekâleti namına beyanı mütalâa buyuran Nafia Vekili Bey tarafından bu üç yüz bin liranın bütçeye ilâvesi rica edilmişti ve Heyeti Umumiyyede müzakere etmiş olduğu için bu hususta müzakere edilemedi. Onun için benzeniz bu meblâğın muhtacini fukaraya gayri kâfi bulunduğuna kani olarak böyle bir sual iradına mecbur kalmıştım, İktisat Vekili Beyefendi buyurdular ki, memleketin, zürream muhtaç bulunduğu meblâğ hakkında her tarafla muhabereye giriştim ve bunu takip ediyorum. Alacağım malûmat üzerine tekrar Heyeti Umumiyyeden tahsisat isteyeceğim. Zaten esas maksat da bu idi. Binaenaleyh, benzeniz istirham ederim, İktisat Vekâleti bu muhaberatını tesri etsin ve çift zamanı, zeriyaat zamanı geçmeden evvel muhtacini zürraa lâzım gelen muavenet yapılsın. Sualden maksadım budur efendim. Eğer ihtiyacı hakikî varsa vermek mecburiyetindeyiz⁵⁴¹.

Yusuf Ziya Bey 21 Şubat 1921 tarihinde 154. içtimada, “1336 senesi Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumiyesi bütçesi” münasebetiyle söz almış, hükümet yazışmalarının parayla yapılmasına dair bir teklifte bulunmuştur. İlgili konuşma metni aşağıdadır:

Efendim, benzeniz bir şey söylemek isterim. Posta ve telgraf muamelâtının ıslâh ve tanzimi için müdüriyeti umumiye izahatta bulundular. Fakat benzeniz burada bir şey sormak isterim. Acaba Hükümet muhaberatının para ile keşidesini temin etmek mümkün müdür? Bunu soruyorum. Buna cevap versinler. Bu hususta maruzatım vardır⁵⁴².

Yusuf Ziya Bey 24 Şubat 1921 tarihinde 156. içtimada, “1336 senesi İktisat Vekâleti bütçesi” münasebetiyle söz almış İktisat Vekâletinin bir siyaset programının olup olmadığını sormuştur. İlgili konuşma metni şudur:

Efendim, her memleketin bir vaziyeti hususiyesi vardır. Bizim memleketimiz malûmu ihsanınız bir çiftçi memleketidir. Her devletin kendi vaziyetine göre bir programı olduğu gibi bizim de bir programımız olmak iktiza eder. Binaenaleyh benzeniz İktisat Vekili Beyefendiden sual ederim: Memleketin ziraatının ıslah ve inkişafı için siyasetleri programları nedir? Ye şimdiye kadar, Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşekkül edeliden beri İktisat Vekili işe vaziyet ettikten sonra, bu siyaset programlarından neler yapmıştır?⁵⁴³.

28 Şubat 1921 tarihinde 159. içtimada, “1336 senesi Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi bütçesi” münasebetiyle söz alan Yusuf Ziya Bey; “Peki diğer memurlara ne için verdik? Yoksa muhacirine gelince mi böyle oluyor? Reye tekrar koyunuz Reis Bey.” diyerek bu bütçeye memurlara ödenecek maaşların eklenmesine dair oylanmanın tekrar yapılmasını istemiştir⁵⁴⁴.

Yusuf Ziya Bey 29 Kasım 1920 tarihinde 105. içtimada, “Teşkilatı Esasiye Kanunu” münasebetiyle söz almış, memleketin yüzde seksenini çiftçilerin

⁵⁴¹TBMM ZC, D.1, C.7, ss.200.

⁵⁴²TBMM ZC, D.1, C.8, ss.349.

⁵⁴³TBMM ZC, D.1, C.8, ss.405-406.

⁵⁴⁴TBMM ZC, D.1, C.8, ss.535.

oluşturduğunu, çiftçilere gerekli hakların verilmesi gerektiğini söylemiştir. Konuşmanın metni aşağıdadır:

Bendeniz ilk köylü mebusu olmak itibariyle bu madde hakkında kendi kanaatlerimi izah etmek isterim. Fakat bu kanaatler leh ve aleyhte olmak üzere lâyiki veçhile tenevvür etmiştir. Yalnız kanaatıma göre halli icabeden birkaç nokta hakkında bazı mâruzâtta bulunmağı münasip görüyorum. Evvelâ: efendiler bizi korkutan bir cihet varsa o da memur meselesidir. Çünkü birçok seneler bu memleketin mukadderatıyla oynayan memurlardır. Tabiidir ki bu memurların ceffkalem bir tarafa atılması belki muhaldir. Bendeniz burada iddia ederek diyebilirim ki; bugün memleketin içerisinde en ziyade duçarî kahır ve mazlum olan bir halk var ki hepimiz onun mağdur ve masum olduğunu iddia ediyoruz. O da çiftçilerdir. İşte o çiftçiler kadar memurlar da masum ve zavallıdır diyebiliriz. Arz edeyim efendim. Sonra efendiler şunu da kemali teessüfle arz ederim ki eğer biz doksan üçte Meşrutiyet ilânını kabul etmiş olaydık bugün bu şekilde kalmayacaktık. Eğer bugün biz temsili meslekiyi kabul etmezsek nasıl ki Meşrutiyette geri kaldığımız gibi bunlarda da geri kalacağımızı bu kürsüde bağıra bağıra söylüyorum. Maruzatım bundan ibarettir⁵⁴⁵.

Bu konu 7 Aralık 1920 tarihinde 110. Oturumda da tartışılmış Yusuf Ziya Bey; “Efendim, dördüncü madde ne oldu? Onun yerine başka bir madde teklif ettim. Ne üzerine olduğunu Heyeti Âliye anlasın.” dördüncü maddenin tadilini istemiştir. Bu maddenin meclistutanaklarına girmediği görülmektedir⁵⁴⁶.

Yusuf Ziya Bey 10 Mart 1921 tarihinde 5. içtimada, “*İktisat Vekâletince Avrupa'ya gönderilecek olan heyeti ziraiye hakkında İktisat vekilinin Mecliste izah vermesine dair istizah takriri*” münasebetiyle söz almış, Avrupa'dan ithal edilecek malların aciliyetini sormuş, memleketin mali sıkıntıda olduğu günlerde dışarıya para çıkışının olmaması gerektiğini söylemiştir. İlgili konuşma metni şudur:

Efendim, İktisat Vekâleti iki gün sonra Avrupa'ya bir heyeti ziraiye gönderiyor. Bu heyeti ziraiye Avrupa'dan memleket için birtakım alâti ziraiye mubayaa edecekmiş. Tabii memleketin alâti ziraiyeye ihtiyacı vardır. Fakat bu mubayaa edilecek alâti ziraiyenin halen memlekete ne dereceye kadar lâzım olup olmadığını ve memleketin iktisadiyatından ne raddede olduğu Heyeti Celilenizce malûmdur. Bunun için bendeniz memleketin iktisadiyatının bozuk olduğu sırada Avrupa'ya para çıkmasına taraftar olmadımdan evvel beevvel bu bapta müzakere olunmak için ne gibi alâti ziraiye mubayaa edeceğini iktisat Vekâletinden soruyorum, izahat vermesini teklif ediyorum. Bendeniz Vekil Beyden soruyorum”: Ne gibi alât ve edevatı ziraiye getirtecektir? Esamisini söylesin, belki Heyeti Muhtereme buna ya lüzum görecektir veya görmeyecek. Efendim, Bendenizin İktisat Vekili Beyden sorduğum şey gayet basittir. Ne gibi alât ve edevatı ziraiye mubayaa edilecektir ve kendileri de bunu haber verecek idi. Binaenaleyh, İktisat Encümeninde mevzüubahis oldu. Kendilerine Ziraat Müdürü Umumisi malûmat vermiştir. Encümeninde böyle bir şey konuşuyoruz, bugün sormak mecburiyeti vardır, demiştim. İktisat Vekili Beyefendi diyorlar ki, bu sipariş etmiş olduğu alât ve edevat içinde öküz nalları vardır. Bundan daha acı, bundan daha elîm sukutu hayal olabilir mi! Efendiler, sonra bendeniz sorarım. İktisat Vekili Beyin

⁵⁴⁵TBMM ZC, D.1, C.6, ss.136.

⁵⁴⁶TBMM ZC, D.1, C.6, ss.258.

maksatları nedir? Müfit Efendinin buyurdıkları gibi, bugün zürram elinde bulunan buğdayları arparları, yapağuları harice sevk etmek imkânı yoktur. Alâti ziraiyeyi celpten maksat, istihsalâtı tezyit etmekse, bu da ancak iki sene sonra olacaktır. Ortada bir gazi vardır. Bunu ayağa kaldırmak lâzımdır. Ondan sonra... Bu da para ile olabilir. Bendeniz İktisat Vekili Beyefendiden tekrar rica ediyorum. Bunu tehir etsin, evvel emirde memleketin iktisadiyatını tanzim etsin. Bir mahreç tedarik etsin. Köylü buğdayını, satsın, ondan sonra alâti ziraiye celbine teşebbüs etsinler. Sonra efendiler; Vekil Bey buyuruyorlar ki; bundan evvel de yapılmış. Demek ki, biz hâlâ eski şeylerle uğraşıyoruz. Babîâli zihniyeti ile uğraşıyoruz. Belki efendiler bilirsiniz ki seferberlik zamanında on milyon liralık alâti ziraiye getirildi. Yalnız Konya Ovasında iki milyon liralık alâti ziraiye çürümektedir. Eğer İktisat Vekili Beyefendi memleketi kurtarmak istiyorsa; bu alâti ziraiyeyi toplatsın, tamir ettirsin; bunları tamir edecek ustalarımız vardır. Çiftçilere tevzi etsin, Binaenaleyh, bendeniz bu bapta Heyeti Celilenizi tasdi ediyorum. Memlekette para çıkmamak için bu heyeti ziraiyenin gitmemesini istîrhah ederim. Efendim; esas, maksat, gaye, endişe birdir. Celâl Beyefendi buyurdular ki, Harbi Umumide celbedilen alâti ziraiye sellemehüsselâm getirildi. Çifçilerin parası çürüyor, Mahvoluyor. Bendeniz bu endişe ile gelebilecek alâti ziraiyenin cins ve nev'ini bildirsın, diyorum. Yoksa itimat ve ademi itimat mevzuubahis değildir. Ne olursa olsun. Rica ederim, liste tetkik edilsin ve Avrupa'ya gidecek heyet ondan sonra gönderilsin. Zannedirim buna İktisat Vekili Bey de muvafakat ederler⁵⁴⁷.

Yusuf Ziya Bey 19 Mart 1921 tarihinde 9. içtimada, “Çorum Mebusu Haşim Bey’in, muntıklarından avdet eden İstiklal Mahkemeleri azalarının netice-i icraatları hakkında izahat verilmesine dair takriri” münasebetiyle söz almış; “Firari olup da istiklâl Mahkemesine teslim olunanların miktarı ne kadardır?” diye sormuştur⁵⁴⁸.

Yusuf Ziya Bey 19 Ocak 1922 tarihinde 147. içtimada, “İhtikârın mei'ine dair kanun teklifi” münasebetiyle söz almış, belediyenin uyguladığı narhın, satıcılar üzerindeki etkisini anlatmıştır. Narhın yapıldığı şeyde stokçuluğun başladığını gizli satışların çoğaldığını, her şeye narh uygulanmaması gerektiğini söylemiştir. İlgili konuşma metni şudur:

Efendim bendeniz İktisat Encümeninde bulunuyorum. Fakat bunun müzakeresinde bulunmadım. Anladığıma göre bir teklif vâki oluyor. Deniyor ki, lâalettâyin her şeye narh vaz edilsin. Burada belediye neye müdahale ederse o daha ziyadesine satılıyor. Bu emsaliyle tahakkuk etmiş ve anlaşılmış bir şeydir. Şimdi müdahale edildiğinde ne için fazla satıldığını arz edeyim. Çünkü o zaman esnaf bütün mallarını kaçırıyor. Gizli satıyor. Bu suretle belediye ihtikârın önünü alamıyor. Bütün piyasada bir buhran hâsıl oluyor. Halbuki havayıcı zaruriye için esasen narh vaz'î kavanin icabatındandır. Fakat öyle lâalettâyin eşyanın her kalemine narlı vaz'ı doğru değildir. Yoksa havayıcı zaruri yeden olan şeylere belediyenin narlı vaz'etmeye salâhiyeti vardır. Onun için ayrıca bir kanun vaz'ına da hacet yoktur. Binaenaleyh birtakım sebzevata, şuna buna narh vaz'ına mahal yoktur. Efendim, zatîâliniz de onun müzakeresinde bulundunuz. Gelip kendiniz cevap veriniz⁵⁴⁹.

⁵⁴⁷TBMM ZC, D.1, C.9, ss.53-63.

⁵⁴⁸TBMM ZC, D.1, C.9, ss.156.

⁵⁴⁹TBMM ZC, D.1, C.16, ss.84.

Yusuf Ziya Bey 15 Nisan 1922 tarihinde 27. içtimada, “İstihlak Resmî hakkındaki kanun” münasebetiyle söz almış, stok mallardan vergi alınıp alınmayacağını sormuştur. Konuşmanın metni aşağıdadır:

*Bendeniz tatilden sonra müzakeresini teklif ediyorum. Bu maddedeki mesele müzakereye değer efendim... Efendim; Mersin gibi mahallerdeki depolarda birçok stok mallar vardır. Şimdi bu stok mallardan resim alınacak mıdır? Yoksa yalnız gümrükten çıkan mallardan mı alınacaktır. Bu meselenin müzakereye değeri vardır. Bendeniz öğleden sonraki celsemizde bunun müzakeresini teklif ediyorum*⁵⁵⁰.

Yusuf Ziya Bey 16 Ağustos 1922 tarihinde 85. içtimada, “Hariciye Vekâletine bir vekil intihabı” münasebetiyle söz almış; “Efendim, herhangi bir vekil Meclisten izin aldığı vakitte yerine bir vekilin kanunen Meclisten intihabı lâzım gelir.” diyerek izin alan bir vekilin yerine meclisten bir vekilin kanunen seçilebileceğini söylemiştir⁵⁵¹.

Yusuf Ziya Bey 29 Kasım 1922 tarihinde 147. içtimada, “Ruzname hakkında” söz almış, “Müsaade ederseniz bir kelime söyleyeceğim. Geçen hafta Maliye ve Dâhiliye Vekâletlerine birer sual takriri vermiştim. Bunlar müstacel mevaddandır. Bir hafta kadar da vereli olmuştur. Rica ederim ait olduğu vekiller bunlara cevap versin.” diyerek bir hafta önce Maliye ve Dahiliye Vekaletlerine yönelttiği sorulara cevap alamadığını hatırlatmıştır⁵⁵².

26 Şubat 1923 tarihinde 199. içtimada, “Memaliki müstahlasada işgal müddetince mahkemelerden sadır olan hükümler hakkındaki kanun layihası” münasebetiyle söz almış, Yunan işgali altındaki mahkemelerin etki altında olduğunu oradan çıkan hükümlerin kabul edilip edilemeyeceğini sormuştur. Yusuf Ziya Bey’in konuşmasının tam metni aşağıdadır:

*İstanbul’da bulunan Mahkeme-i Temyizin tesirden azade olduğunu ve Yunan işgali altında bulunan mahkemelerin tesir altında bulunduğunu kabul ettik. Sonra bu mahkemelerden bir hüküm sâdır olmuş ve o hüküm temyize gitmiş, temyizen tasdik olunmuş, hâlbuki o hükmün esası tesir ile olduğundan dolayı bunlar hakkında ne muamele yapacağız? Temyizin vermiş olduğu kararı mı kabul edeceğiz, yoksa bidayeti hükmünde tesir olduğunu mu kabul edeceğiz? Ne diyorsunuz?*⁵⁵³.

⁵⁵⁰TBMM ZC, D.1, C.19, ss.159.

⁵⁵¹TBMM ZC, D.1, C.22, ss.172.

⁵⁵²TBMM ZC, D.1, C.25, ss.111.

⁵⁵³TBMM ZC, D.1, C.27, ss.499.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır. Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesini hemen uygulamaya koyan İtilaf Kuvvetleri, Anadolu topraklarını işgale başlamışlardır. Mersin, Fransız güçleri tarafından 21 Ocak 1919'de işgal edilmiştir. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgal edilmesi, Anadolu'da ayrıca büyük bir tepki uyandırmış, bu bağlamda işgale karşı yerel örgütlenmelerin oluşmasında önemli bir etken olmuştur. Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi olarak Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasıyla birlikte direniş hareketleri güç kazanmış, kongreler ve mitingler yapılmaya başlanmıştır. Havza Genelgesi, Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongreleri bu bağlamda en önemli gelişmelerdir.

Yapılan protesto ve direniş hareketleri, İtilaf Kuvvetlerini rahatsız etmiş Osmanlı Hükümeti'ne yapılan baskıları arttırmışlardır. Bu dönemde ülke içerisinde milli varlığa yararlı ve milli varlığa zararlı cemiyetler de kurulmuştur. Mustafa Kemal'in gayretleri ile sonuçta 12 Ocak 1920'de Osmanlı Mebusan Meclisi açılmış ve 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli kabul edilmiştir. Tüm bu gelişmelerin ardından İtilaf Devletleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal etmiş ve 18 Mart 1920'de de Meclisin faaliyetlerini sonlandırmıştır. 19 Mart 1920'de Mustafa Kemal olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara'da toplanmasına karar vermiştir. Bu kararını illere, bağımsız sancaklara ve kolordu komutanlıklarına gönderdiği bir telgrafla bildirmiştir. Bu olağanüstü bir dönemde oldukça demokratik kararlar alınmış ve ülke 66 seçim bölgesine ayrılmıştır. Her ilden 5 milletvekilinin seçilmesi talep edilmiştir. İlk meclisin milletvekilleri birçok sıkıntının üstesinden gelerek Ankara'ya ulaşabilmiştir. İlk meclis vekillerinin meslek ve yaş grupları göz önüne alındığında meclis yapısının oldukça demokratik ve renkli olduğu görülmektedir.

Meclisin toplanma yeri olarak İttihat ve Terakki tarafından Numune Mektebi ve Kulüp olarak yapılması planlanan bina belirlenmiştir. Büyük Millet Meclisi adının verildiği ilk meclis 23 Nisan 1920'de açılmıştır. Kurucu meclis niteliği taşıyan bu ilk meclis, aldığı olağanüstü kararlarla Yeni Türk Devleti'nin temellerini atmıştır. İcra Vekilleri Heyeti'nin oluşturulmasının ardından, ilk hükümet programı da hazırlanmıştır. İstiklal Mücadelesine yön veren kararlar da alınmıştır. Hıyanet-i Vataniye Kanunu, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ilk mecliste kabul edilmiştir. İstiklal Mahkemeleri bu dönemde kurulmuştur. Saltanat, Halifelikten ayrılarak kaldırılmıştır.

Bu ilk meclise Mersin'den de milletvekilleri seçilmiştir. Seçilen milletvekilleri; Fahrettin Paşa (ALTAY), Hüseyin Selahattin Bey (KÖSEOĞLU), İsmail Safa Bey (ÖZLER), Hüseyin Hüsnü Bey (KONAY), Ahmet Muhtar Fikri Bey (GÜÇÜM), Yusuf Ziya Bey (ERAYDIN), Emin Efendi'dir.

Fahrettin Paşa, Millî Mücadeledeki görevlerinden dolayı Meclis faaliyetlerine katılamamıştır. Batı Cephesi savaşlarına katılmıştır. Meclis faaliyetlerine II. Dönem İzmir Milletvekili olarak devam etmiştir. Hüseyin Selahattin Bey, Milli Savunma, Dışişleri, Bütçe ve Sayıştay Komisyonlarında çalışmıştır. İsmail Safa Bey, Kuvâ-yi Milliye Teşkilatında görev alması sebebiyle izinli sayılmıştır. 1920 Pozantı Kongresinde alınan karar üzerine, İsmail Safa Bey Adana Valiliğine getirilmiştir. Dâhiliye ve Maarif Vekilliği yapmıştır. II. ve VI. Dönem Adana'dan milletvekili seçilmiştir. Emin Efendi 6 Temmuz 1920'de Meclis çalışmasında bulunmadan istifa etmiştir. Emin Efendi'nin yerine Yusuf Ziya Bey'in seçildiğinin anlaşılması üzerine Hüseyin Hüsnü Bey'in vekilliği 27 Ekim 1920'de onaylanmamıştır. III. Dönem Konya, IV. ve V. Dönemlerde ise Tokat'tan vekil seçilmiştir. Yusuf Ziya Bey ise Mecliste Milli Savunma, Tasarı, İktisat Komisyonlarında çalışmıştır.

Hüseyin Selahattin Bey, İsmail Safa Bey ve Yusuf Ziya Bey, Mecliste faal olarak çalışmışlardır.

Mersin Milletvekilleri hem Mersin, Adana ve havalisinin iyileştirilmesi hem de ülkenin mali, zirai, siyasi meselelerinde tahrir, teklif sunarak mecliste söz almışlardır. Sunulan teklifler, ruznameye alınarak oylamadan geçmiş oy birliğiyle ya da oy çokluğuyla kabul edilmiştir. Milletvekilleri meclis faaliyetlerindedemokratik söylemler içerisinde meclis zabıtlarının nizami tutulması yönünde fikirlerini beyan etmiştir. Savaş döneminde mali sıkıntıların yaşanmaması için çalışan milletvekilleri gereksiz harcamaların önüne geçmek için tekliflerde bulunmuşlardır. Ülke savaş içindeyken çalışmalarına devam eden Meclis, savaştan etkilenmeden ülkeyi demokratik bir şekilde kanunlara uygun olarak yönetmeye çalışmıştır.

23 Nisan 1920'de açılan bu ilk meclis bir taraftan düşmana karşı milli bir mücadeleyi yönetirken diğer taraftan da yeni bir Türk devletini kurmak gibi iki önemli tarihi ve onurlu görevi başarıyla tamamlamışlardır. Tezin konusunu oluşturan I. Dönem Mersin Milletvekilleri de bu ilk mecliste ülke için önemli hizmetler vermenin gayreti içerisinde oldukları görülmektedir.

KAYNAKÇA

A. Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

- I. Dönem Mersin Milletvekilleri Seçim Mazbataları.
- I. Dönem Mersin Milletvekilleri Tercüme-i Hâl Kâğıtları.
- I. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri.

B. Kitaplar

- Akşin, Sina. *100 Soruda Jön Türkler ve İttihad ve Terakki*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1985.
- Akşin, Sina. *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.
- Altay, Fahrettin. *10 Yıl Savaş ve Sonrası (1912-1922)*. İstanbul: İnsel Yayınları, 1970.
- Arı, Kemal. *İstiklal Harbinde Türk ordusunun Yapılanması ve Düzenli Orduya Geçiş*. Türk İstiklal Harbinde Kuvâ-yi Milliye, Düzenli Orduya ve Cephele Paneli. Genelkurmay Basımevi. Ankara: 2014.
- Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınları, 2010.
- Artan, Gündüz. *İçel Tarihi (İşgalden Kurtuluşa)*. Mersin: Türk Kütüphaneciler Derneği İçel Şubesi Yayınları, 2001.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*. Derl. Nimet Arsan, Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara: 1991.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Atatürk'ün Anlatımıyla Kurtuluş Savaşı Nutuk*. Hazırlayan: Abdullah Özkan, İstanbul: Boyut Yayınları, 2008.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Medeni Bilgiler*. Ed. Mehmet Sabri Kılıç, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2010.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk I*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1934.

- Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Atatürkçü Düşünce El Kitabı I*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004.
- Aybars, Ergün. *İstiklal Mahkemeleri*. İzmir: Zeus Kitabevi, 2006.
- Bayar, Celal. *Ben de Yazdım: Millî Mücadeleye Giriş*. İstanbul: Baha Matbaası, 1967.
- Belen, Fahri. *Türk Kurtuluş Savaşı: Askeri, Siyasi ve Sosyal Yönleriyle*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı 1983.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik. *Atatürk Anadolu'da (1919-192)*. Kent Basımevi, 2. Baskı, İstanbul: 1981.
- Çiftçi, Ali. *Millî Mücadele Döneminde Mersin ve Havalisinde İz Bırakanlar*. Mersin: Uyum Ajans, 2002.
- Çoker, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)*. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1994.
- Çoker, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi ve TBMM I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri*. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1994.
- Demirel, Ahmet. *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Demirel, Ahmet. *İkinci Grup'un Kurucularından Salâhattin Köseoğlu'nun Millî Mücadele Hatıraları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Develi, Şinasi. *Dünden Bugüne Mersin: 1836-1987*. Mersin: y.e.y. 1990.
- Devletimizi Kuranlar (Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi 65. Yıl)*. Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık, 1985.
- Eraslan, Cezmi vd. *Millî Mücadele'de Pozantı ve Pozantı Kongresi*. Pozantı: Ankara Dizgievi, 2011.
- Erim, Nihat. *Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, C. I, 1953.
- Ertan, Temuçin Faik vd. *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2. Baskı, 2012.
- Ertunç, Ahmet Cemil. *Cumhuriyetin Tarihi*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2013.

- Eyicil, Ahmet. *Osmanlı'nın Son Döneminde Maraş'ta Ermeni Siyasi Faaliyetleri*. Ankara: Ertem Matbaa, 2008.
- Eyicil, Ahmet. *Siyasi Tarih (1789- 1939)*. Ankara: Gün Yayıncılık, 2005.
- Ezherli, İhsan. *TBMM (1920-1922) ve Osmanlı Meclis-i Mebusan (1877-1920)*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1992.
- Findley, Carter V. *Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik (1789-2007)*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Giritli, İsmet. *Bir Ulusal Modernleşme İdeolojisi Olarak Atatürkçülük*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004.
- Gül, Muhittin. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Ankara: Platin Yayınları, 6. Baskı, 2006.
- Güneş, İhsan. *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.
- Hanioğlu, M. Şükrü. *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Jaeschke, Gotthard. *Kurtuluş Savaşı İle İlgili Belgeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1971.
- Kansu, Mazhar Müfit. *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. 1, 1997.
- Kansu, Mazhar Müfit. *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. C. 2, 1986.
- Kaplan, Mehmet vd. *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Karabekir, Kazım. *Günlükler I (1906- 1948)*. Haz. Yücel Demirel. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.
- Karpat, Kemal. *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 3. Baskı, 2012.
- Karpat, Kemal. *Türk Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Kaynar, Mete vd. *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partiler*. Ankara: İmge Kitabevi, 2007.
- Kocatürk, Utkan. *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2007.
- Kolektif. *Türkiye Tarihi 1839-2010: Modern Dünyada Türkiye*. İstanbul: Kitap Yayınevi, C. 4, 2011.

- Kunt, Metin vd. *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti (1600-1908)*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1980.
- Kuran, Ahmet Bedevi. *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2000.
- Mardin, Şerif vd. *Osmanlı Mebusan Meclisi Halil Mentеше'nin Anıları*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1993.
- Özçelik, İsmail. *Millî Mücadele Anadolu Basınında Güney Cephesi (Adana, Antep, Maraş, Urfa) 1919-1921*. Ankara: ATAM Yayınları, 2005.
- Özkaya, Yücel vd. *Millî Mücadele Tarihi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2005.
- Özkaya, Yücel. *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2007.
- Öztoprak, İzzet. *Kurtuluş Savaşı İle İlgili Yunan Belgeleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2006.
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi, 27. Baskı, 2014.
- Saral, Ahmet Hulki. *Türk İstiklal Harbi IV. Güney Cephesi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009.
- Sarıhan, Zeki. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.
- Sarıhan, Zeki. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II Erzurum Konresi'nden TBMM'ye*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994.
- Sarıhan, Zeki. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III TBMM'den Sakarya Savaşı'na*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.
- Selek, Sabahattin. *Anadolu İhtilali*. İstanbul: Burçak Yayınevi, 5. Baskı, 1968.
- Shaw, J. Stanford ve Shaw, Ezel Kural. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. İstanbul: E Yayınları, 1983.
- Sılan, Necmettin S. *İlk Meclis Anketi: Birinci Dönem Milletvekillerinin Gelecekte Bekledikleri*. Haz. C. Gündoğdu Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2004.
- Şimşir, Bilal. *İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)*. Ankara: Bilgi Yayınları, 1972.

- Şimşir, Bilal. *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. 1, 1973.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 15. Baskı, 2011.
- Tanör, Bülent. *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)*. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1998.
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1978.
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. Ankara: Milli Eğitim Yayınları, 1977.
- TBMM Albüm 1920- 2010*. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, C.1, 2010.
- TBMM Birinci İlk Meclis Azası Kuramının Tasvirlerini Muhtevi Albüm*.1327.
- Toparlı, Recep. *Sivas Kongresi Tutanakları*. Sivas Vilayet Kitaplığı. Sivas: TBMM Matbaası, 2015.
- Toroğlu, Mithat. *Kurtuluş Savaşı'nda İçel*. İstanbul: Baha Matbaası, 1971.
- Turan, Refik. *İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Girenlerin Özellikleri, I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları- Bildirileri)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1994.
- Turan, Şerafettin. *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, 1999.
- Ûlman, Haluk. *I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*. İstanbul: İmge Kitabevi, 2. Baskı, 2002.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Velet. *İlk Meclis*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1999.
- Yalçın, Durmuş vd. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I-II*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, C.1, 2012.

C. Makaleler:

- Alptekin, Coşkun, “Erzurum Kongresi”, *Atatürk Dergisi*, 1978, S.1. ss.38-5-49.
- Bostancı, Mustafa, “Millî Mücadele’de Erzurum Kongresi ve Kararları”. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015, S.4. ss.184-203.
- Bozkurt, İbrahim, “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Mersin Milletvekilleri ve Faaliyetleri”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, C.41, S.2, ss.101.
- Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. “TBMM’nin Kuruluşu ve Gelişimi”. C.10, İstanbul: *İletişim Yayınları*, 1983.
- DİA, “Erzurum Kongresi”. İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, 1995, C.11, ss.335.
- DİA, “Mersin”. İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, 2004, C. 29, ss. 212.
- DİA, “Misak-ı Milli”, İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, 2005, C.30, ss.174-175.
- DİA, “Osmanlılar”, İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, 2007 C. 33, ss. 487.
- Ertan, Temuçin Faik, “Atatürk’ün Demokrasi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Atatürk Haftası Armağanı Dergisi*, 2012, S.39, ss.1-9.
- Gökbayır, Satılmış, “Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetinin 1908 Seçimleri Siyasi Programı”, *Çankırı Kocatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, S. 3.1. ss. 63.
- Güneş, Günver, “İzmir’in İşgali ve Aydın’daki Yankıları”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2007, S. 9, ss. 25.
- İslam, İbrahim, “Kurtuluş Savaşı’nda Milletvekili, Vali, Milli Eğitim Bakanı Bir İttihatçı İsmail Safa (Özler) Bey (1885- 1940)”, *Jasss The Journal of Academic Social Science Studies*, 2012. S.5, ss. 263-285.
- Kaştan, Yüksel, “Jön Türkler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C.3, ss.840.
- Kaya, Gökhan, “II. Meşrutiyet Dönemi Demokratları: Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbâd)”, *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 2011, S.31, ss. 97-147.

- Kılıç, Pelin İskender, “Samsun ve Çevresinde Pontus Çetelerinin Faaliyetleri ve Hükümetin uygulamaları”, *Türkoloji Araştırmaları*, 2011, S. 6/2, ss. 486.
- Kılıç, Selami, “Mustafa Kemal Atatürk ve Erzurum Kongresi”, *Atatürk Dergisi*, 1997 S. 1, ss. 77-97.
- Müderrişoğlu, Alptekin, “Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 1994, S. 13, ss.51.
- Şahingöz, Mehmet, “İzmir’de Yapılan Maşatlık Mitingi ve İzmir’in İşgale Tepkisi”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 1989, S.1. ss.53-60.
- Unat, Faik Reşit. “Mustafa Kemal Paşa’ya Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Sıfatıyla Verilen Vazife ve Salahiyetlere Dair Bazı Vesikalar”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, 1943, C.2, S.12, ss.407-408.

D. Tezler:

- Bozkurt, İbrahim, “*Salnamelerde Mersin*”, (Yüksek Lisans Tezi) Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2001.
- Okuklu, Mustafa, “*Fahrettin Altay*”, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2009.
- Özbeyli, Arif “*Mersin Mebusu Salâhaddin Bey’in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki Faaliyetleri*”, (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun 2015.
- Şavkılı, Cengiz, “*Atatürk Döneminde Parlamento Faaliyetleri (1920-1938)*”, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2011.

E. Gazeteler

- Hakimiyet-i Milliye. 23.04.1920. <http://gazeteler.ankara.edu.tr>. S.24. ss.1.
- Hakimiyet-i Milliye. 23.04.1920. <http://gazeteler.ankara.edu.tr>. S.24., ss.3.
- Hakimiyet-i Milliye. 28.04.1920. <http://gazeteler.ankara.edu.tr>. S.25., ss.1.
- Resmî Gazete. 22.06. 1984. Başbakanlık Yayınları. S.18439. ss.1.
- Resmî Gazete. 08. 04. 2016. Başbakanlık Yayınları. S.29678. ss.1.

EKLER

Heyeti Vekilenin tâyini vazife ve mesuliyetine dair olan bu Kanunu Esasi: geçen sene Heyeti Celilenizin emri üzerine teşekkül eden komisyonumuz tarafından tanzim edildi. Hazırlanan lâyihai kanuniye müsveddesi Hükümetle beraber çalışılmak üzere vekiller biddâve kendilerine verildi. Malûm olan ahvali saire dolayısıyla birleşilerek ayrıca görüşülemedi. Onun için beş altı aylık bir fasıladan sonra bugün huzuru âlinize geliyor ve bu kanunla icra makamatında doğru şüphesiz ve müdahalesiz bir kudreti icraiye ve ona müterafik ve mütekabil olan bir mesuliyeti sahiha vücuda getirmek encümeninizin umdei esasiyesi idi. Lâyihai kanuniyenin ruhu aslisini tekrar etmek istiyorum. Devletin hidematı umumiyesine hadim ve sağlam bir esas bulmak kaziyyesidir. Ve bunu taharri ettik. Malûmuâlıleridir ki, Devlet denilen şey bir manzumei kuvadır. Milletin efradından toplanıp alman kuvvet yine milletin hayır ve nefi için münasip şekilde tevzi olunur. Milletten aldığı kuvayı doğru surette elde etmek ve yine onun nef 'ine tevzi etmek hususunda meşruiyet ve mesuliyet esasları; en salim şüphesiz ve müdahalesiz mevcudolmalı ve milletin idaresini o kuvvet nasıl alabiliyorsa ona aynen, temiz bir surette geri vermelidir... İşte milletin selâmetinin ve maslahatı umumiyenin hüsnü cereyanının tekmil esası bu kuvvetlerin tanzimi meselesinden ibarettir. Devlet teşkilinin ruh ve esası bundadır. Heyetiniz tekmil bu lâyihai kanuniye mevaddi münderecesinin içerisinde mahiyeti hayatiye ve idariyeyi haiz gördüğü noktayı, milletten aldığı vekâlet hakkını milletin menfaatine doğru götürebilmek esasını bulmuş ve kendisi için hedef ittihaz etmiştir. Bu meyanda iki seneden beri tatbik olunmakta bulunan usullerin mahiyet ve kıymeti hakikiyesini de netayıcıyla beraber göz önüne almıştır. Çünkü mevcut olan şey bizim için iyi bir emsaldir. Meclisi Âlinizin 23 Nisan sene 1336 tarihli ilk içtimada Meclisi Millî mesalihi millîye vâzi-ülyed olmak suretiyle hidematı milliyenin teşriî ve icrai salâhiyetini nefsinde tecelli ettirmiş, istihlâs edeceği makamâtı âliyesinin istihlâsma ve gayei meşruasının husulüne kadar icmai ümmet dairesinde ve milletin iradei asliyesini milletin vahdetinden almak suretiyle çalışmıştı. Mahcur olan hilâfet ve saltanat makamına muhassas bir kuvvet vardır.

Hüseyin Selahattin Bey'in 24 Kasım 1921 tarihinde 116. içtimada, "Heyet-i Vekilenin vazife ve mesuliyetine dair" kanun teklifi ile ilgili meclis konuşmasının tam metni.

EK-1

Meclisi Millî bunların heyeti uraumiyesini şahsiyeti mâneviyesinde cemetmiş, binaenaleyh teşri ve icra arasındaki iki kuvvetin noktai tevazünü Meclisi Âlinin şahsiyeti umumiyesinde müntahi ve münceli bulunmuştur. Bu hak ancak ve ancak Meclisi Âlinin şahsiyeti mâneviyesine ve şahsiyeti umumiyesine münhasır bir haktır ve başka hiçbir suretle kabili tefrik değildir.

(Pek Doğru sesleri) Şimdiye kadar yani ahvali hazırada da Meclisi Âli bu hakkı heyeti umumiyesi ile hiçbir yere bahsetmemiş, nefsinde cemetmiştir. Bu hakkından ne kadar miktarını kendi Meclisinin Reisine vermekte bulunduğunu tetkik, bir meselei esasiye teşkil eder ve buna neden dolayı lüzum görüldüğü de izahatı âtiye ile anlaşılacaktır. Meclisi Âlinizin teferruatı umura kadar bilimum mesalihi ferden ferda idare edemeyeceği malûmu âlileridir ve daha ilk celsede dahi Heyeti Aliyenin kararıyla bu mesele tesbit olunmuştur. Binaenaleyh Heyeti Aliyeniz, kendisine karşı mesuliyeti tammeyi ve salâhiyeti kâfiyeyi haiz olmak üzere icra Vekilleri Heyeti marifetiyle binniyabe bu umurunu rüyet ettirir. Şu hâlde bu Heyeti icraiyenin Meclise karşı mesuliyeti nedir? Ve vazâifi nedir? Reise karşı vaziyeti nedir? Bu tabiatıyla çıkar bir noktadır. Görülüyor ki, efendiler Meclis, kuvvei teşriye ve icraiyenin sureti tevziinde kuvvei icraiyesini bilfiil ve bizzat heyeti umumiyesiyle idareye, ifaya imkân göremediği için, bu kuvveti bâzı zevata teffiz ediyor, fakat bu zevatın Meclisi Millî ye karşı olan mesuliyeti ve Meclisi Millîden aldıkları salâhiyetin derecesi ve Meclisi Millînin bunlara ait hukuk ve vazâifin murakabesi, şimdiye kadar kâfi bir vuzuhla tesbit edilmediğin-, den dolayı böyle bir kanun muhtacı tedvin bulunuyor. Bu baptaki bütün mülâhazatın esası, bizim için, vahdeti milliyeyi temin etmek, içtimai İslâmı tefrikadan kurtarmak ve makamı hilâfeti tahlis etmektir. Binaenaleyh bu gaye ile milletten vazâifini alan Heyeti Âliyenizin, kuvvei icraiyesine vereceği salâhiyeti hüsnüstimâl edebilmesi, birinci derece mühim ve matlup olan bir şeydir. Mesuliyet, icra mesuliyeti; murakabeye gayet müsait bir şekilde bulunmalıdır ki, Meclisi Âliniz, arzu ettiği makasatı âliyeyi hüsnü suretle ve suhuletle temin edebilsin, işte Heyeti Âliyenizin, yani Meclisi ve tabiîdir. Bu maksatla da Teşkilâtı Esasiye Kanununun 9. maddesine, Meclis Reisinin, kuvvei icraiyenin dahi Reisi tabiîsi olduğu kaydı konmuştur ki, bu Reisi tabiî kaydının ne olduğunu biz burada bu suretle yerine koymak istedik.

EK-1 (Devamı)

Efendiler Heyeti icraiye'nin Reisi, masalihi icraiye'den dolayı Heyeti Aliyene karşı mesuldür. Malûmdur ki; masalihi icraiye, icabatı ahval, mütebeddil veçhelere ve vasait derecesine göre daima mütehavvil istikametlere mâliktir. Binaenaleyh bu noktai nazardan icra kuvvetini bir kere Makamı Riyasetin murakabesi altında bulundurabileceği gibi, bizzat kendisi dahi bu hakkı ferden ve ceman istimal ederek, yani istizah ve sualler vasıtasıyla kendi hakkı tenkidini kullanarak gayesini tesbit ve istikametini tenvir ve tevhit eder.

Meclisi Âlinin Reisi, Heyeti İcraiye'nin de Reisi tabiisi bulunması demek, mesul icra âmiri olması demek değildir. Murakıp olması demektir. Yani icraya ait vazâifin mesuliyetini deruhte eden ancak İcra Vekilleri Heyeti Reisi olmak lâzımdır. Siyaseti icraiye malûmâlıleridir ki; daima mütebeddildir. Maddeten vesaitimiz ne ise ona göre hareket edebiliriz. Binaenaleyh siyaseti icraiye veçhelerinin bugün için böyle yahut yarın için böyle olması gibi esbaptan dolayı icabedecek her türlü hususat doğrudan doğruya bir Heyeti. Aliyei Milliye'nin Riyasetinde bulunan zatıâlinin mevkiini sarsmamalıdır, dışarı za'fetmemelidir. Binaenaleyh siyaseti icraiye mesuliyetinde bulunan zat, doğrudan doğruya Meclise karşı mesul kalmadı, fakat icraatı, Reis vasıtasıyla tahtı murakabede bulunmalıdır. Çünkü Heyeti Vekilenin mukarreratı doğrudan doğruya Reis tarafından imza olunabilir ve bu suretle mukarrerattan Meclisi Âlinin noktai nazarına göre muvafık olmayacak olan nokat hakkında Riyaset, Meclisi Âlinizi her an tenvir edebilir, işte bizim bulduğumuz budur. Yani Teşkilâtı Esasiye Kanununun dokuzuncu maddesiyle Reise verilen hak ve vazifenin ne olduğunu tâyin etmek, siyaseti icraiye'nin mesuliyetini, topluca, doğrudan doğruya mesul olmak üzere bilâkaydüşart muayyen olan bir zatın üzerinde cemetmektir.

Tekrar bir noktayı bir parça arz etmeme müsaade buyurunuz. Meclisi Âlinin makasadı âliyesini hayyızı husule getirebilmesi için karşısında kuvvei icraiye'yi şiddetle murakabe edebilmesi ve doğrudan doğruya murakabe edebilmesi elzemdir. Binaenaleyh icra noktai nazarından icraatın bir zatın uhdesinde bulunması ve icrayı deruhte eden heyetin her an murakabe olunabilmesi lâzımdır. Bu iş eğer Meclisi Âlinin Reisi üzerine tahmil olunursa onun mevkiini sarsmak vaziyeti hâsıl olur ki, böyle olması doğru değildir.

EK-1 (Devamı)

Binaenaleyh siyaseti icraiyeinin bütün mesuliyetini, ifayı vazife muktazi salâhiyeti kâfiye ile vücuda getirmek, encümeninizin burada noktai esasisi olmuş tur ve bununla heyeti aliyenize takdim etmek istediğimiz kanunun ruhu vücut buluyor. Malûmâtileridir ki; eğer biz bu arz ettiğim şeyi başka şekilde farz ile meselâ; Meclis Reisini, icra Vekilleri Heyetinin Reisi aslisi ve mesulü addedersek, Meclisin mesali için kendisini mesul göstersek, gayet yanlış bir şekil olur. Ve esasen icra Vekilleri Reisi namıyla bir Reise lüzum kalmaz. Hâlbuki bu lüzum daha geçen sene Meclisi Âlinize anlaşılmıştır. Makam ihdas edilince bu makamın ne olduğunu yolu ile ve tamamıyla meydana koymak lâzımdır. İşte bizim yaptığımız budur, efendiler, icra Vekilleri Reisini, bu yolda bir makamın bulunmaması veya icra Vekilleri umuruna doğrudan doğruya Meclisi Âlinizin Reisini vazifedar kıldığınız halde, icraat ve mukarreratın maksada muvafık olmaması halinde, icra Vekillerini ayrı ayrı mesul tutmak biasıl ve bif aide kalacaktır. Zaten bu zevat ayrı ayrı Meclisi Âlinizden intihap olunmakta ise de hakikatte, sureti tavsiyeleri itibariyle, kendilerini tavsiye eden makamın da mesuliyeti olmak lâzımdır ve bunun için bu gibi mesuliyetlerden o makamı tamamıyla müberra edebilmek ve mevkiini tamamıyla bitaraf tutabilmek için, icra umurunu tamamıyla deruhte edecek ve size karşı sağlam mesuliyetle ayrılmış bir Reisin karşınıza gelmesi, bütün bu mahazirin ortadan kalkması için yegâne esas görülmüştür.

Mâruzâtı acizanem; geçen sene çıkardığımız Teşkilâtı Esasiye Kanununda Heyeti Vekileden herhangi bir zat icra Vekillerinin Riyasetini deruhde eder suretiyle kabul olunan maddei Kanuniye, gerçi ondan evvelkine nispetle bir kademi terakki olduğunu gösteriyorsa da kâfili ihtiyaç olmadığını arz etmektir. Çünkü Büyük Millet Meclisinin on bir zattan mürekkep olan İcra Vekilleri bugün ancak tevkil olundukları ve mesulü umuru buldukları meseleler karşısında huzurunuzda geleceklerdir. Binaenaleyh siyaseti icraiyeinin reisi mesulü kimdir? Bunu bulmak lâzımdır. Bizim iddiamızca bu yoktur ve bunu iyi bir surette yapmak lâzım gelirdi. Yani bugün icra Vekilleri Reisi olan zat, siyaset ve umuru Devlet ve milletin doğrudan doğruya mesulüdür ve mesulü olmak lâzımdır. Fakat bu mesuliyeti bihakkın vücuda getirmek ve ona göre hukuk tâyin etmek lâzımdır ki mesul edesiniz.

EK-1 (Devamı)

Bugünkü vaziyette İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti; âdeta muvakkat bir reisi müzakere mahiyetinde bulunuyor ve kendisinin gerek Meclise ve gerek rüfekasına karşı muayyen mevkide vaz'ı siyasisi vücuda getirilmemiş ve tâyin edilmemiştir. Binaenaleyh bu lâyihai kanuniye bunu yapmaya çalışmıştır. Hâlbuki siyaseti umumiyei devlet bir küldür. Maliye umuru, Nafia umuru, Hariciye umuru,

Dâhiliye umuru diye yekdiğerinden ayrı ayrı istikamette giden umur olamaz. Belki bunlar bir iş vücuda getirebilmek için yekdiğerinin muavenetine ihtiyacı olan idare aksamından ibarettir. Binaenaleyh Devletin teknil mesaisi bir küldür bir küllü müçtemidir ve bu küllü müçtemiin heyeti umumiyesini bir maksada göre sevk ve idare etmek lâzımdır. Ve o maksadı ona göre huzuru âlinize arz edip itimat alacak bir heyeti müçtemiai mesuleye ihtiyaç vardır. Bu şekil kabul olunmadıkça ne bir bütçe tanzimi kabildir ne de Devlet için bir veçhe ve istikamet vermek kabildir ve ne de Heyeti Vekilede mütekebil bir mesuliyeti âmel tasavvur edebilmek kabildir ve bizim yegâne düşündüğümüz bu cihettir.

Malûmdur ki; bir devletin gayei idaresi, kendisini emvacı hâdisata bırakıp gitmek değildir. Her şeyden evvel vazâifini ve her hususu nazarı dikkate alarak, mümkün olan usul ve şeraiti mezç ve telif ederek, müspet bir hattıhareket almaya mecburdur. Yoksa böyle mazbut ve müspet bir istikameti siyasiyesi olmayan bir heyetin elinden ne gelir? Aşağı- yukarı yirmi, otuz senelik siyaset programı yaparak, bu milleti o gaye ve hedefe doğru idare ve o kuvvetleri o makasıda sevk için malî, adlî, ilmî mesuliveti haiz bir zatın karşınıza gelmesi ve mütaaddit hâil ve bütün mevaniin tedricen bu gayeye tebean ortadan kalkması, bir milletin yetişmesi için şarttır. Eğer böyle mütecanis bir şekil ortada yoksa mütesanit bir siyaset ortaya atmak lâzımgelir. Heyeti Vekilenin heyeti umumiyesi bugün mücerredat ile iştiğal ediyor demektir ve bundan hiçbir netice çıkmayacağı malûmuâlileridir. Gerçi ondan evvelki maddede böyle bir şey yoksa da yolunu ve yapacağı işi bilen bir insan her istikamette şaşırmas pusula gibidir. Binaenaleyh bir ibre nasıl mıknausa doğru gidiyorsa, o da milletin- selâmet ve saadeti için lâzım olan şeyleri önüne koymuş ve elindeki vesait ile ve heyetin çizeceği muayyen hutut ile hareket eden bir devletin idaresinde esas olabilir. Ve illâ vakit geçirmekten ibaret kalır; sefinei devlet bir sağa bir sola bocalar gider...

EK-1 (Devamı)

İşte müspet ve salim bir idare tesbit edebilmek için her şeyden evvel vazife ile mesuliyeti bihakkin tefrik etmek lâzımdır ve her nüfuzdan âzâde bir mesaiye imkân vermek lâzımdır. Bu da Devlet idaresinde Meclisi Âlinize karşı mesul olacak bir Heyeti Vekile Reisi tanımakla ve onun mazbut ve muayyen bir mesai programı ile Heyeti Aliyenize gelmesiyle bu program sizlerce şayanı kabul görülürse Reisin ona göre hututu idareyi çalıştırmasıyla kabildir.

Bize bildirilen bu programı göz önünde tutarak, icranın hututu umumiyeden nereye geldiğini bilir ve nereye doğru gidildiğini ve onun maksada tevafuk edip etmediğini görürüz. O zaman kuvvei asliye olan Meclisi Âliniz hakkı kararını istimal eder ve bu suretle sağlam bir esas ve bir şekil üzerinde yürünebilir. Meclisi Âliniz salâhiyeti icraiyesinin membaı aslisidir ve hâkimiyeti milliye neşinde meknuzdur. Heyeti icraiye vazifei eraiyesini ifa ettiği müddetçe, salâhiyeti teşriyesini ifa edip etmemesi meselesi muhtacı nazardır. Ve bendenizin kanaatimce salâhiyeti icraiyesini ifa ettiği müddetçe hakkı teşriini istimai edememesini daha ensep görürüm.

Bunu bendenizin kanaati olarak kabul buyurunuz efendim. Efradı ayrı ayrı ihtihabolunan bir heyetin usulü hâzıradan daha hafif olacağı tarzında bâzı arkadaşlarımızın fikirleri vardır. Zannediyorum ki, şimdiye kadar olan hâdisat bunu ispata kâfidir. Herhangi bir devlet işi vücut bulabilmek için Devletin umuru rabitasının temini tabiidir ve bugün sizin için Naftada, Maarifte ve sairede kabul edilecek olan Hususi programla vaziyeti umumiyenin icabına göre aşağı ve yukarı doğru oynar gider. Binaenaleyh Devlet umurunu parça parça, birtakım mesalihe ayırmak, doğru mülâhaza, etmek değildir. Bunların hepsi idare aksamıdır. Ve bunların mahiyeti ancak o kısımların yürümesindedir. Bu kısımların mecmuunun yani küllün, hayati, mahiyeti, maksadı olmalıdır. "Bunun için de mütesanit, murtabit, müspet bir program olması lâzûttır. Müspet bir program; bunu takibeden bir heyeti müçtemia ile olabilir. Binaenaleyh, bu mesele üzerinde iki nazariyenin bir kere daha tetkikine müsaade buyurmanızı rica edeceğim.

Bilûmum devletlerde mevcut olan eşkâli idariye iki şekilde oluyor. Biri kuvvei teşriîye ve kuvvei icraiye, yani alalûmum kuva tevhit edilerek kullanılır. Diğeri tefrik edilerek kullanılır. Tevhidi kuvvanın en büyük ruhu mutlakiyetle istipdattır.

EK-1 (Devamı)

Ve tevhidi kuvanın bugünkü misali mutlakiyet ve istipdattır. Ne isterse baştaki âmir onu yaptırır. Bu noktada daha ziyade izahatta bulunmayacağım. Çünkü bu, bedeheten sabit bir meseledir. Tevhidi kuva meşrutiyet değildir. Meşrutiyet tefriki kuvadır. Çünkü bir devleti teşkil eden kuvayı muayyenei esasiye, yani kuvveieraiye, teşriiye, adliye ayrı ayrı yürür, tekâmül eder.

Ayrı, ayrı çalışır ve bir noktadan kuvvetini alırlar. Şu gün bizde bittabi bu noktai vahdet yine Meclistedir ve bu bir faidedir. Bütün dünyanın devletlerinde ve bütün yaşlı gördüğümüz devletlerde hukukan dahi sabit olduğu veçhile kuvvei teşriiye, kuvvei ieraiye ayrı ayrı ve serbest vazifelerini ifa etmelidir. Ve zaten yapılan şey aşağı- yukarı buna yakındır. Yalnız eksikleri vardır. Ve biz bu lâyiha ile onu itmam ettik zannındayız.

Bundan Meclisi Âlinizin vaziyetine intikal ederek bir buçuk sene zarfında yaptığımız teşkilâtı siyasiyemizde yaptığımız terakkiyi derecesiyle göstermek isterim.

Meclisi Âlinin ilk toplandığı zaman yaptığı şey, kuvayı âliyi devleti esaslı teşkilâtle toplamak oldu, ilk kademei icraat ve teşkilât olmak üzere fazla merkeziyete gitti. O zaman ihtimal ki, zamanına mahsus bir lüzum idi. Bu noktada tafsilâta şimdilik lüzum görmüyorum. O zaman heyeti icraiyenin münferiden tâyini mevzu bahs oldu ve binaenaleyh müçtemian bunların külliyatından Meclise karşı mesul olacak ve diğer arkadaşlara muayyen bir programı göstererek o program için çalışacak bir zat orta yerde yoktu. Bunu Meclisi Âlinin Reisi deruhte etmişti. Bunun ayrılması meselesi Meclisi Âlinizde geçen senenin teşrinlerinde veya Eylülünde kabul olundu. Bu meselede biraz tekayyüt olmakla beraber bilahare zamanı gelirse bahsetmek istiyorum. Teşkilâtı Esasiye Kanununda bir kademei terakki yapılmış, İcra Vekilleri Riyasetinin vekillerden birisine verilmesi meselesi mevzu bahsolmuş ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun dokuzuncu maddesiyle bu sarahat meydana getirilmiştir. Bir şey eksik kalmıştı, İcra Vekilleri Reisinin Meclisi Âlinize karşı aldığı nasıl bir mesuliyet idi? Yani alelde bir devletin aksanı idaresinde bir şeyi mi uhdesine almıştı? Yoksa İcra Umurunun külliyatının mesuliyetini mi, üzerine almıştı? Yani ne iş yapacak? Yalnız, arkadaşlarını toplayıp konuşmak için mi?

İşte bu mesele huzuru âlinize deminden beli arz ve izah ettiğim noktadır ve bir kül olarak Meclisi Âlinin muvacehati dairesinde mesuliyeti deruhde edecek bir zat lâzım demektir. İşte kendi programına muvafık olan arkadaşlarıyla birlikte murtabit ve mütesanit bir surette vazaiye ieraiye deruhde edecek ve mesuliyet kabul edilecek zata ve rüfekasına bugün huzuru âlinize mutekaddim kanun İcra Umurundan dolayı mesuliyet ve vazife vermektedir. Yani mesulsün gel! Muayyen programınla ve şayanı itimat rüfekanla göreceğin işi bildir ve itimat al, çalış. Sonra Meclisi Âlinin Reisi bunların umurunu murakabe etmesi lâzımdır. Çünkü tekmil mukarrerat önünden, elinden geçecektir. Ve ondan sonra bu suretle murakabe neticesinde Meclisi Âlinin âmâl ve eskârına muvafık olmayanı da doğrudan doğruya Meclisi Âlinin huzuruna sevk edecek. Binaenaleyh şu suretle gerek İcra Vekilleri Riyaseti gerekse İcra Umurunu deruhde eden zat yekdiğeriyle aynı fikirde çalışacak. Meclisi Âlinin Reisinin bunlar üzerindeki vaziyet ve hukuku tamamıyla taayyün etmiş oluyor. Bu kanunun gerçi birçok nevakısı vardır, fakat heyeti aliyenizin içtihadıyla, tenviratiyle, bu şeyler arzu olunan Heyeti Umumiye nikatına göre ve ekseriyetin arzu buyurduğu şekilde ıslah olunabilir. Her şeyi cami bir kanun değildir. Encümen böyle bir iddiada bulunmak istemiyor. Yalnız kademati idare ve siyaseti içtimaiyede bir sağlamlık bulmak meselesi halledilmiştir. Teferruata ait olan bir noktayı daha kısaca geçmek istiyorum. Encümeniniz içtima ettiği zamanda bir noktai esasiyesinin tetkiki lâzım olup olmayacağını ve bunun vakti galip gelmediğini düşündü. Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyetini tâyin etmek sıfatını Heyeti Celiliniz bize teffiz buyurmuştu. Kuvayi Milliyeyi sureti tevzie esas olmak üzere acaba bu Heyeti Vekilenin mesulü olduğu Hükümetin şekli vaziyeti nedir? Tasrihi lâzım mıdır? Yoksa bu bir zaman meselesidir, onu zamanına mı, bırakalım demiştiler? Bir kısım rüfeka bunun tasrihi lüzumunu ve bir kısmı da bunun vazife harici olduğunu iddia etmişlerdir. Bu cihetin tasrihi lüzumunun dermeyanı şundan ibarettir: Bugün Meclisi Âliniz bizatahi hâkimiyeti milliyeyi kendinde, her türlü hâkimiyetin membaın kendisinde görmüş ve bu milletin kurtarılması saadetini kendi mücehedatiyle istihsale lehülhamt muvaffak olmakta bulunmuştur. Ve mühim kısmında da muvaffak olmuştur.

Binaenalyeh mademki, hâkimiyeti milliye vazifesi devresinde bulunuyoruz. Bu zamandan bilistifade millete âzami hukuku ve âzami menafii temin edecek veçhile esaslı bir şey yapmak hiç olmazsa şekli Hükümeti karanlıktan kurtararak vahdeti milliyeye hadim bir esas tâyin ve tesbit etmek lâzım mıdır, değil midir? Müsait midir, değil midir? Bir kısmı bu noktayı lâzımülifa görmüşler, diğer arkadaşlarımız da bize Heyeti Umumiyenin verdiği vazifeden yalnız Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyetine ait kısım bir dereceye kadar mühimdir.

Diğerinin zamanı değildir, talik edelim, dediler ve neticede, talik, bu mesele ayrıca Heyeti Celileniz tarafından arz Duyurulduğu şekilde tesbit edilmek üzere mevzuu bahsedildi. Bendeniz şu noktaya bilhassa gelmek isterim. Devlet makinasının güzel işleyebilmesi behemehâl Heyeti İcraiye salâhiyetinin ve Heyeti Celilenizin şekli esasının tâyini ile tevem esas bir meseledir ve idarei umumiyeden ve idarei devletten hayır ve mesuliyetten eser ancak bu suretle elde edilir. Binaenaleyh bu kanun salâhı idare için ilk temeldir. Belki noksanları vardır. Heyeti Aliye çalışır ve düzeltir ve ona göre çalışırız. Buna göre kanun kabulünü teklif ederim. Teferruata müteallik ve arkadaşlarımızın izah edecek nükata göre.

Efendim; bendeniz ruzname meselesinde bir şey söylemeyeceğim. Yalnız Meclisi Âliye hürmet, Meclisi Âlinin hukukunu kabul etmektedir. Meclisi Âliye şimdiye kadar kendi hukukuna kâfi derecede ve arzu ettiği derecede riayet edildiğini ve hürmet edildiğini görememiştir iddiasındayım ve bu noktada icap ederse çok açılırım. Fakat bırakıyorum. Meclisi Âlinin bu tarzı idaresinde gösterilmek istenilen silsilei muhassenatın arka tarafında bir silsilei seyyiat da görüyorum. Bu noktayı fazla açmak istemiyorum. Fakat şunu diyeceğim ki; artık burası baskın yeri olmayacaktır. Bunu yeni bir devre addetmek isterim. Meclisi Âlinin ruznamei mesaisini teşkil eden şeylerde azayı kiramın fikren mütecanis bulunması şarttır. Ve illâ bu vakayie temaşager olmaktan ibarettir. Gerçi bâzi mesail tahtaya yazılır ve görülür. Fakat Cemil Beyin buyurdıkları gibi, evrakı varide ve saire takrir gibi şeyler vardır ki, bunların içerisinde haizi ehemmiyet şeyler vardır. Hiç bilmeksizin bunlar Meclisten gelip geçerse bunlar karşısında imali fikredilemez. Hattâ Meclisin bugün ne müzakere edeceği malûm olmayınca azanın hikmeti vücudu dahi o meselede taallüle uğrar, gider. Bunun hilafı herhangi bir hareket meflûçtur. Çünkü ben encümeninde meşgul olurum. Burada Heyetin toplanmaktaki maksudolan gayesinin husulü için filân gün ne iş görülecektir. Bunun bilinmesi lâzımdır. İcap ederse Divanı Riyaset bu bapta bir karar versin. Heyeti Âliyeniz, önümüzdeki içtimada ruznamesini nasıl yapacak? Nasıl çalışacak? Bunu belli başlı anlayalım ve halledelim. Pazartesi müzakeresinde bu Meclis ruznamei müzakeratı nasıl yapacaktır? Ruznamesinin hâkmi midir, değil midir? Bunu halledelim. (Çok doğru, sesleri) Ruznameyi tertip etmekte birçok mühim mesail vardır. Evvelen şümül ve ihata meselesi vardır. Siyaset meselesi vardır, ilim-meselesi vardır. Bir kere vaziyeti maliye itibariyle bendeniz maalesef yüreğim yana yana söylemek istiyorum, efendiler nakliyatı zaruriye neticesi olarak en mühim levayihî kanunîyemiz şurada, burada sürünüp kalmış. Hazinei millet de pek çok şeyler zarar etmiştir. Her birimizin şahsi arzuları bir müşterek arzu olmadığı için, bir usule tâbi olmadığı için kuvvetten mahrum olabilir. Bilfarz zabita ve polisî tevhidî hakkındaki kanun müzakere ve kabul edilseydi beş yüz bin liralık bir tasarruf olacağı gibi aynı zamanda ordu" dört beş yüz tane ihtiyat zabiti, küçük zabit veya zabit namzeti kazanacaktı.

Hüseyin Selahattin Bey'in 2 Mart 1922 tarihinde 2. içtimada, "Ruznamenin tanzimi ve encümenler için bir bina temini mevzuunda" yaptığı meclis konuşmasının tam metni.

Sonra hapishanelerin ıslahı hakkında teklifi kanuni kabul edilseydi biz ümit diyorduk ki, aşağı- yukarı beş yüz bin lira bir kârımız olacaktı. Ta beş Mayıstan beri sıra bekliyor. Velhâsıl bunlarda kimsenin bir taksiri olmasa bile her halde tertibin noksanı vardır ki, yarım saatte hazırlanan ruznamelerle bu Meclis işgal ediliyor, memlekete nâfi olamıyor, müfit olamıyor. Ruzname meselesinde bendenizin teklifim; Divanı Riyaset bir usul bulsun, bize tevdi etsin. Saniyen rica ederim. Tekmil arkadaşlara... Hepimizin bu memlekete nafi olabilmekliğimiz için her halde cehdin mizanı budur ki; kendimizi bilmek ve bildirmektir. Bendenizin bâzı mâruzâtım daha vardır. Mu Meclisin Divanı Riyasetinin tanzim edeceği ruzname demek, Heyeti Vekilenin karşısında ve onunla beraber icabat ve ihtiyacı görecek tarzda bir mesai programı tanzim etmektir, zannederim. Yani Türkçesi encümenler rüesasmdan ibaret bir heyetin, Meclisin istikameti mesaisi hususunda bütüen encümenlerin hulâsai efkârını söylemesi fikrindeyim. İhtimal ki, başka fikirler de vardır. Bunun celsei âtiyede ruznamei mesaimize dâhil olması nı ve bu mesele hakkında esaslı konuşulmasını teklif ediyorum. Netice yarın ne - konuşulmasının bilinmesidir. Binaenaleyh yarın ne müzakere olunacak. Onu tâyin edip öyle ayrılmalıyız. Meclisin mesaisi meselesine gelince; efendiler bu vaziyette imkânı mesai yoktur. Riyaset Makamının teşkilinden maksut, Meclisi Âlinin mesaisine intizam vermek, nizam vermektir. Bir buçuk seneden beri iki tane oda ile bu Meclis yaşayamaz. Bu, Meclise hürmetsizliktir. 850 kişi nereye oturacağımızı bilmiyoruz. Bu, hürmetsizliktir, vazifesizliktir. Bu Meclise Riyaset edenler, bu Meclisi çalıştırmak için uğraşacaktır. Meclisin icrai salâhiyeti de vardır. Her encümenin, her şubenin çalışabilmek için vesait ihtiyacı vardır. Bunların hiçbirisi düşünülmemiştir. Şimdiye kadar nafîle şeylerle, lâfla Meclis işgal edilmiştir. Binaenaleyh şimdiye kadar her ne esbapla olursa olsun; yapılmamış olan şeyleri istemek borcumuzdur. Bize çalışacak yer lâzımdır. Onu Divanı Riyaset düşünür, bilahare müzakere ederiz.

EK-2 (Devamı)

Efendim, ruznamei müzakeratın tanzimi meselesi Meclisin mebdei mesaisi ve ilk işidir. Bu bapta, mevcut nizamname tatbik edilmediğinden dolayı bunu muntazaman tatbika çalışalım diyoruz ve mesele bir kararla Meclisten geçecektir. Heyeti Aliye bu hususta tamamıyla fikrini tesbit ederse yani, aynı hususu tamamen tasvibederlerse badema 'hiçbir şey tebeddül etmemek üzere 'hem Meclis mesaisini itanzim edecek hem de hâkimiyetini teyit ve irae edecektir. İşte teklifi âcizanem de surf bu noktadandır. Yani Nizamnamei Da'hilînin bir maddesinin değişmesi veya saire ile alâkadâr değildir. Filhakika ruznamei müzakerâtın muhit bir surette, yani Devletin muamelâtı umumiyesini ve Meclisin teşriî hususatını muhit bir vaziyette tanzim olunması lâzımdır. Heyeti Ali yenize bendeniz evvelce bu yolda mülâhazatta bulunmuştum. En ziyade muamelâtı umuniyei devlete temas etmesi lâzım gelen evraiki encü men reislerinden mürekikep bir heyet tetkik edebilirdi. Fakat bu Meclisin batkama tasaddi eder gibi bir şekil olduğu için, bunu dahi bendeniz gayricaiz gördüm ve nitekim Kanunu Esasi Encümeni de aynı fikirde bulunmuş. Binaenaleyh mesele gayet basittir. Bir kere Meclisi Âlinin muamelâtı 'Devleti muhit ve bunlardan malûmattar olabilmesi için Makamı Riyasete millet ve mebusanı kiram tarafından mevdu olan bütün evrak ve kâffe muamelat Divanı Riyasetimizce görülmelidir. Çünkü: Divanı Riyaset Heyeti Umumiyeimizce tâyin edildiği için onlardan gizli bir şey yoktur. Bu halde Meclisi Millî namına, yani Heyeti Umumiye namına Makamı Riyasete gelen bilcümle evrak, Riyaset Makamına tabî zata değildir ve müracaat evvelâ Divanca görülür. Hükümete ait olanlar Hükümete, encümene ait olanlar encümene verilir, maruzatım bu iki şeydir, belki böyle yapılıyor. İhtimal ki yapılmaması şıkkı da vardır. Bendeniz bu noktai nazarı tespit, teyit etmek isterim. Bendenizce bu nokta üzerinde tasrihâta bulunmak mümkündür.

Hüseyin Selahattin Bey'in 9 Mart 1922 tarihinde 5. içtimada, "Ruznamenin hüsnütanzimine, meclis zabıtlarının günü gününe tabı ve tevzi ettirilmesine, arzuhallere, suallere dair takrir" ile ilgili yaptığı meclis konuşmasının tam metni.

İkincisi: Meclise arzı icap eden evrakı varide teklif atı kanuniye ve sairedir. Bendenizin teklifi; en basit olarak ve her hafta nihayetinde perşembe günü evrakı varidenin listesi yapılır ve matbaada basılır ve ertesi günü önümüzde bulunur. Binaenaleyh bir hafta içinde tezekkür olunacak ve Meclise verilen evrakı varide ile zaten Meclis ruznamesinde gördüğümüz ve tahtada yazılı bulunan levayihî kanuniye gözümüzün önünde bulunduğu için Heyeti Aliye hem ittila peyda eder ve hem müstacel en müzakeresi lâzım gelen hususatı takdir ederek kendi ruznamesini tanzim ve tespit eder. Dahilî Nizamnamede her içtima nihayetinde ruzname Heyeti Umumiyenin kararı ile tespit edilir. Deniliyor. Bendenizce maddeten bunun imkânı olabilmesi için içtimai âtide görülecek mesailin elimizde matbu bir sureti olmalıdır. Buna imkân olamayacağı tabii olduğundan basit gördüğüm haftada bir defa elimize ufak bir cetvel vermekten ibarettir. Üçüncü mesele ki Meclisin müzakeratından millet ve memleketin malûmattar olması meselesidir. Propaganda için, meclis müzakeratının neşri için gazetelere para vermek ve saire suretleriyle birçok teşkilât yapmak gibi şeylere gidiliyor. Bütün bunlar surî ve zahirîdir. Hakiki maksattan çok uzaktır. En doğru, şey, meclis müzakeratının, millete doğrudan doğruya gitmesidir. Hâlbuki bizim bu meclisin müzakerat zabıtları anında neşrediliyor mu? Harice, vekâletlere gidiyor mu? Belediyelere gidiyor mu? Bidayette belki gidiyordu. Fakat bilâhara kesilmiştir. Meclis zabıtları âdeta celsei hafîye gibi kalmaktadır ve bunu hiç kimse bilmemektedir. Hâlbuki milletin Meclis müzakeratiyle alâ kadar olması, kendisini idrak etmesi ve meşrutiyeti anlaması, bir parça benliğine doğru gitmesi için en büyük bedrika olacağından Meclis müzakeratının zabıtlarının her tarafa meccanen tevzi olunması lâzımdır. Bunda da bir hudut vardır. Bendeniz bu hududu da şöyle görüyorum. Belediyelere meccanen gönderilir ve hariçte ucuz fiyatla satılır ve bunlardan posta ücreti alınmaz. Malûmualiniz ajanslardan ücret alınmıyor. Çünkü halkın malûmattar olması vardır milletin Meclis zabıtlarıyla de alâkadar olması lâzımdır. Bilhassa kendi mebuslarını takip etmesi ve bilhassa bu hususta lâzım gelen mesaili cariyei milliyede bir alâka peydah etmesi imkânı vardır. Bunu gayet ucuz bir fiyatla, kâğıdı pahasına tabettirecek olursak millet ve memleket için bihakkin bir vazife ifa etmiş oluruz. Onun için bendeniz bunu bilhassa teklif ederim. (500) veyahut (350) zabıt basmakla Meclisi millinin müzakeratından millet müstefit oluyor değildir.

EK-3 (Devamı)

Elimize bir kâğıt veriliyor. Bundan başka kimsenin haberi olmuyor. Dördüncü mesele; Meclisi Millîye halkın herhangi bir surette müstediya; şikâyet veya ihbaratı vâsıl olmaktadır. Zannedersem, bunlar istida Encümeninden usulen Hükümete havale olunuyor. Bendeniz diyorum ki eğer tensip buyurursanız, İstida Encümenindeki rüfekayı kıram bunların devairde intacını dahi temin ederse, meselâ her arkadaş bir iki daireyi üzerine alarak bize müracaat etmiş olan zevatın milletvekili olmak sıfatıylaşlerini devairde, takip ve intaç ederse, bu Meclisi Ali bu suretle ashabı mesaliha cevap vermek imkânını dahi bulmuş olur. Bunun mümkün olup olmayacağını amelî olarak bilemiyorum, istida Encümeni bu hususta bizi daha iyi bir surette tenvir edebilir. Bu mümkün olursa bihakkin millete karşı ibrazı feda kârı edilmiş olur. Ve bununla milletin yarasına bir merhem olmuş oluruz. Onun için İstida Encümeninden bendenizin temenni ettiğim; müracaatı milleti suhuletle intaç ederek doğrudan doğruya neticelendirmek keyfiyetidir. Bu da faideli olur zannındayım. Beşinci mesele ki; Bizzat Meclisi Millînin ruznamei müzakeratında birçok ikinci mesail ile uğraşmaması meselesidir. Bendeniz şunu görüyorum; sual takrirleri belki bizi fazla meşgul edebilir. Devairi Devletin herhangi birinden sualde bulunan arkadaşlarımızın evvelâ o dairenin mensup olduğu encümenlerin mazbata muharrirlerinden tahkik etmelerini ve mazbata muharrirleri Hükümet nazarında, zaten Meclisin bir murakıbu tabiisi olduğundan eğer Hükümet onları tenvir edebilirse pek âlâ, Meclisi Âliye gelmeye hacet kalmaz. Fakat tenvir ve ikna edemezse hiç kimsenin bir şey demeye hakkı kalmaz. Sahibi sual istediği gibi hareket eder. Bunu kendi aramızda bir sual yaparsak, kaide demiyorum, birçok hususatta evvelce tenevvür edebileceğimiz için iştigale mahal kalmaz. Bu olmazsa bendeniz de bundan sarfınazar ederim. Bendenizin tahmin ettiğim; ruznameye hâkim olabilmek için bir kere ruznamei müzakerata dâhil olacak evrakın malûm olması ve elimize bir matbu listenin haftadan haftaya verilmesi... ikincisi: Her celse nihayetinde bu evrak üzerinde ruznamei müzakeratımızı tâyin etmekteyiz... Üçüncüsü: Zabıtların intışarı. Dördüncüsü: Müstediyaı milletin intaç edilmesi keyfiyetidir. Tensip buyurulmazsa beşinci maddeden bendeniz de vazgeçebilirim.

EK-3 (Devamı)

Bugün cereyan eden müzakeratta not aldım. Hepsini birden cevap verecektim. Heyeti Aliye arzu ederse şimdi cevap vereyim. Zannediyorum ki, bu mesele gayet mühimdir. Ve belki söylenecek birkaç arkadaşımız daha vardır. Ne vakit bu mesele tamamen tenevvür ederse ve bana söz düşerse bendeniz söylerim. Mahmud Esad Beyefendinin dermeyeran ettiği mütalaat hakkında şimdiden bir iki söz söylemek lâzım gelirse diyebilirim ki; kendilerinin söyledikleri ve beyan ettikleri ancak nazariyatı hukukiyedir. Bizim huzuru âlinize takdim ettiğimiz meselenin esasından bahis buyurmadılar. Kendilerine şunu diyorum ki; acaba bizim teklif ettiğimiz kanun, Büyük Millet Meclisinin teşriî ve icrai hukukunu nakzediyor mu, etmiyor mu? Meclisin hukuku ve salâhiyeti mutlaka mevcuttur. Ye makamı hilâfet ve saltanata aidolan hukukun kâffesini birinci madde ile Meclisi Aliye tamamen nakletmiştik Binaenaleyh beyan buyurdıkları tefriki kuva ve sairenin hiçbiri yoktur. Biz, bugün mevcudolan Millet Meclisi namına ve bugün mevcudolan hukukumuzu yazmışızdır. Hukukumuzu feda etmeyi biz de kabul, (itmeyiz. Dermeyeran olunan mütalâa gayet kıymetlidir. Fakat; mabihilâsla ve usule ve matldei asliyeye ve huzuru âlinizde bulunan kanuna katiyen uymayan bir şeydir. Biz de hukukumuzu feda etmek istemeyiz. Fakat esası söylemek istemiyorum, buyurdıkları gayet mühim mesailendir. Yalnız kısaca bir iki nokta ile Heyeti Aliyenizi tenvir etmek isterim. Buyurdıkları şeylerin yekûnu ve bize dermeyeran ettikleri itiraz, tefriki kuvadan ibarettir. Biz, tefriki kuva yaptık, diye huzurunuzda gelmedik. Büyük Millet Meclisinin vazifesi nedir? Ve bunu ne için söyledik? Çünkü, Heyeti Vekilenin vazifesi şudur, budur, diye alelittlak yazmak için bir kitap yazmak lâzımgelir, Heyeti Vekilenin yapamayacağı şey nedir? Bunları tasrihan bildirmek lâzımdır ve mümkündür. İşte o Millet Meclisinin bizatihi yapacağı meselelerdir ve işte huzuru âlinize mütekaddim olan lâyihai kanuniyenin birinci maddesinde Heyeti Vekilenin yapamayacağı şey yazılmıştır. Bunun içerisinde hangi bir hak gasbolunmuş ve hangi bir hak kasrolunmuştur? Sorarım Mahmud Esad Beye. Binaenaleyh bu buyurdıkları nazariyedir, kıymetlidir ve müstefidoldum. Biz, demedik ki; Büyük Millet Meclisi kuvvei icraiyesini bildiklerine bıraksın, vekillerine serbestli tam versin ve teşriî salâhiyetiyle iktifa etsin.

Hüseyin Selahattin Bey 24 Kasım 1921 tarihinde 118. 119. ve 120. içtimada, “Heyet-i Vekilenin vazife ve mesuliyetine dair” kanun teklifi ile ilgili yaptığı meclis konuşmasının tam metni.

Efendiler, siz bize bir kanun verdiniz ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun herhangi bir maddesindeki vekillerin vazaiî ve mesuliyeti bir nizamnamei mahsus ile tâyin olunması hususuna bizi memur ettiniz. Biz onu nazarı dikkate alarak, düşündük vekillerin vazifesi ne olur? Mesul etmek için evvelâ bir vazife vermek lâzım gelir. Veremeyeceğimiz vazife nedir? Kendimizde kalacak olan hukuk nedir? Mahmud Esad Beyin o belagatle söylediği o hak nedir? Milletın kanından, dışından, tırnağından artırdığı hak nedir? İşte o hakkı biz kimseye vermek istemedik. O hukukun kâffesi sizin elinize verilmiştir. Bu Meclisi millinin kabul edeceği bu kanun, dünyanın, her yerinde cari olan kavaninden daha kuvvetli olan bir kanundur. Ve bunun ne eksigi varsa bunu söyleyiniz, anlayalım. Bendeniz anlamıyorum. Birtakım nazariyat bulutları önünde giderken, mevcudolan kanunu okumamış gibi duyuyoruz. Rica ederim efendiler, tenkid için bunu, bu kanunu bir kere okumak lâzımdır. Bir kere birinci maddesi, Heyeti Vekilenin yapamayacağı ve bize, şahsımıza yani şahsiyeti mânevîyemize tahsis ettiğimiz hukuktur. 2, 8, 4ncü maddeleri bizzat vekillerin vazifeleridir. Sonra 12nci maddesiyle 13ncü maddeleri kendilerinin ve müşterek yapacakları Vekiller Heyetinin vazaiîdir. Sonra bu vekillerin Millet Meclisinin Reisine karşı vaz ve mevkileri ne olacaktır? 5, 6, 1, 8nci maddelerde bunlar tavih ve tanzim edilmiş ve birbiriyle çarpışmaması temin edilmiştir. Teşkilâtı Esasiye Kanununun buna aidolan kısmı rüşeynı halindedir ve onlar burada hiç bozulmaksızın ve kanun ruhuna göre, açık ve şüpheye meydan vermeyecek surette tefrik edilmiştir. Bunun eksigi varsa beyan buyurulsun. Vekillerin mesuliyeti hakkında bir söz yok dediler. Rica ederim. 14, 15, 16, 17, 18nci maddeler % tevhidî mesuliyete hadim vesaiti irade eder. Vekillerin intihabı meselesi ki; Kabine diyorlar, efendiler, Kabine diye bir kelime yazdık mı? Ve böyle bir şey teklif ettik mi? Bir tesanüt, tecanüs lâzımdır, demedik mi? Ve bugünkü şekil, tecanüsü temin ediyor mu? Ederse arkadaşlarım ispat etsinler. Bilhassa Mazhar Bey bu hususta sarîh beyanatta bulundular. O mesele üzerinde konuşacağız. Bunu kabul ederiz. Yani bir tecanüs kabul etmek için usulü nevcude kâfi ise pekâlâ. Bizim esasen aradığımız budur. Ve biz size Kabine yapın diye ortada böyle bir fikir mevzuubahis değildir. Efendiler, biz diyoruz ki; Heyeti Vekile Reisi ile Seriyeye Vekilini siz intihabedin. Umuru Devlet bir küldür.

EK-4 (Devamı)

Mahmud Esad Beyin beyanâtı nazariyeleri ve beyanatı kıymettarileri her ikisi tamamiyle yerindedir. Fakat nazaridir. Bahsettikleri mesele tefriki kuvadır, parlamentarizmdir. Halbuki kanunda Meclisi Millî hiçbir zaman» hukukundan hiçbir şey kaybetmiyor. Terk -etmiyor. Bize itiraz eden ve fikirlerimize muhalif ifadatta bulunanların ruhu beyanatı bugün içinizden vekilleri intihabetmek suretiyle onları daha fazla takyidettiğimizi daha ziyade hukuku haiz olduğumuzu ve binaenaleyh bu tarzda, teşekkül edecek Heyeti Vekilenin bizim irademizden sâdır olmakla daha kuvvetli olduğu, yoksa iki kişinin intihabedeceği arkadaşların böyle kuvvetli olmayacağı meselesidir. Bunun için bahsi geldiği zaman konuşacağız. Ve tabii daha kıymettar bir şekli bulunursa kabul edeceğiz. Asla ait değildir. Münakaşasını yapmak bendenizce esastan tegafül etmek demektir. Teklifin eğer noksanı varsa ve usulü haziranın bir mahzura yoksa pekâlâ burada bana onu ispat 'eden hiçbir arkadaşım çıkmadı. Ve hiçbir kimse çıkmadı ki; bu mevcudolan usul doğrudur desin. Yalnız diyorlar ki; bu nedir? Efendiler, halen Heyeti Vekile mevcut değil midir? Ve bu namla toplanıp çalışmıyor mu? Teklif edilen şey, mevcudolana bir nesak ve nizam vermekten başka bir şey midir? Sonra efendiler, Mahmud Esad Beyin diğer beyanatları; diyorlar ki; biz Teşkilâtı Esasiye Kanununu kısıkmıyoruz. Burada hukuku milliye namına gönüllülüğü kadar tavzih vardır. Belki de suitefsir olunabilir. Eğer varsa tadil edilsin. Heyeti Aliyeniz onu ve bunu yanyana getirsin hangisi kısıkanacaktır. Yalnız bu; bizim dâvamız değil, memleketin davasıdır. Ve bunu ehemmiyetle hepimiz okuyalım. Mahmud Esad Beyin Teşkilâtı' Esasiye Kanununu ileri sürmekle takibetmek istedikleri noktai nazar iki şeydir. Biri istiklâli millive hâkimiyeti milliyenin bunun içinde müemmen olmasıdır. Buna muteriz hiçbir kimse var mıdır? (Hayır, sesleri) öyle ise bundan bahse mahal yoktur. Yalnız, kendilerinin çiğnemek istedikleri iki hukuk varızdır. Ve bunlar bugün lâzım mıdır, değil midir? Bunları tavzih etmek istemiyorum. Bu m ey anda temsili meslekî meselesini müdafaa buyuruyorlar. Meclisi Âliniz bu bapta vaktiyle kararını verdi ve bunun hakkında uzun uzadıya cereyan eden müzakerat ile Mecliste kiraren bunlar reddolundu. Encümeniniz nasıl bu cihete gidebilirdi? Müdafaa etmek istedikleri odur. Esaslı bir devlet, halk idaresine müstenit bir devlet, ancak sâyü amelin teşkilâtına müstenidolarak, vücuda getirilen kuvvetlerin Meclisi mebusanda tefevvuku ile ihrazı menfaat edebilir. Bu gayet esaslı bir meseledir.

EK-4 (Devamı)

1848 tarihinde Fransız'lar da bu mesele için iki büyük esaslı parti, yani ıslâhatı içtimaiye isteyenler, ıslâhatı siyasiye isteyenler birbiriyle çarpışmıştır. Kendileri tarihi gayet güzel bildikleri için çantalarına müracaat 'edebilirim. Onların o zamanki vaziyeti ile bu zamanki vaziyetimiz, yani 'bizdeki hazırlıksızlık ve teşkilâtsizliğe nazaran acaba bizde ıslâhatı içtimaiyenin zamanı gelmiş midir'? Ve Fransa'da bu meslek ne kadar müddet yaşayabilmiştir? Memleketin bünyesine ve istidadına göre müfidolan devayı vermek lâzımdır. Biz bugün siyasetimizi idare için lâzım gelen kuvvetleri daha hür ve serbest çalışacak bir vaziyette ve ona göre mesuliyetin tesiri altında tutmak gibi bir ufak tefriki vazâif ile iktifa ediyoruz. Bugün tefriki kuvvaya mahal var mıdır? Onun için kendilerinin buyurdukları gibi, milletlerin hâkimiyetini tesis lazımsa bu hususta tamamıyla müttehiz, mutabıkız. Millet hâkimiyeti umdei esasiyemizdir. Ve bundan zerre kadar kimseye birşey vermedik ve kanunumuzda eğer millete verilen hukuktan bir şey eksilmiş ise, tamamıyla geri alınır. Ve çarpın yüzümüze. Sonra milletvekilleriyle icra vekillerine verdiğiniz hukukta, kuvveti tefrikte çok fark var mı? Meselesi vardır, efendiler. Bu, bahsimizin çerçevesidir. Ve sırası geldiği vakit, 'maddesi geldiği zaman bunun üzerinde çok güzel görüşebiliriz. Yoksa biz Kabine diye bir şey söylemedik. Bunu biz zamanında etüd edebiliriz. Bize Heyeti Vekilenin vazifesini ve mesuliyetini gösteriniz, dediniz. Her halde evvelâ huzuru âlinizde takdim edilen kanun lâyihasının tetkik edilmesini muhterem arkadaşlarımdan rica ederim. Tarzı ifadesi belki 'biraz soğuk olabilir, temini maksada kâ'fil olmayabilir. Aczimizin derecesini (biliriz, kusurumuzu muterif adamlarız. 'Heyeti Aliyenizin müta'lâatiyle tenevvür etmek istediğimizi if ad atımla arz etmiştim Esas maksadımız; muntazam bir silsilei mesuliyet altında çalışmayı temindir. Başka hiçbir şey değildir. Bu kanunun tanzimine saik olan, (bize bu vazifeyi tavsiye ettiren hissiyat, vazâifin hüsnü tefriki ve taksimi meselesidir. Ve biz bunun için aklımızın erdiği kadar çalıştık zannediyorum. Bugün Meclisi Âlinizin Reisi ne suretle iş görüyor? Vekillerin tarzı intihapları ne olacaktır? Ve Millet Meclisi hangi hukuka maliktir? Tanzim ettiğimiz kanun lâyihasında bunların alelinfirat kâffesi vardır. Binaenaleyh yapılmış bir kanundur. Ve mesele budur. Mahmud Esad Beyin beyanatı gayet kıymettardır. Fakat benzenizce, nazariyelerden bâhsolunarak, nazariye ile lâyihamız yıkmak isteniliyor. Bendeniz diyorum ki; hiçbir nazariye kabul etmiyoruz.

EK-4 (Devamı)

Meclisi Millîmizin hukukunu muhafaza nazariyesinden ve metinde bundan başka bir şeyden bahsedilmiş ise söyleyiniz. Mütalâatı mufassalamı bilâhara beyan edeceğim. Müzakereye Heyeti Âliyeniz devam etmek isterseniz devam ederim. Mesele daha iyi tenevvür eder. Bizim dahi haddimiz değildir. Çünkü; biz bu maksatla buraya toplanmadık, onu millet bilâhara isterse iade eder. Bu noktanın halli lâzım gelirse de bu noktayı şimdilik açmayalım, bunun, zamanı değildir diyorum. Zamanı geldiğinde hallederiz.

Birinci maddede sarahat var efendim Muhterem arkadaşlar: ilhamatınızdan feyiz irşadatınızdan istifade, tenikidaitınızdan ibret alarak, tenevvür ettik. Dermeyan olunan mühim esasları 5- 6 nokta üzerinde icmal ötmek istiyoruz. Şimdiye kadar bunlar üzerinde gerek encümeninizin hâsıl ettiği kanaati ve gerek evvelce bizim için mevcudolan kanaatleri arz edeceğim, şurasını bilhassa arz edeceğim ki; Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyetine aidolan gayet mühim ve esaslı ve hayati devlet üzerinde en müessir ve nâzım olabilecek olan kanunun esasını münakaşa ve müzakeresinde daha müessir söylenecek sözler vardır. Binaenaleyh onları dahi dinleyerek; daha ziyade istifade ederiz ve icabederse encümen nikatı nazarını ona göre düşünecektir. Çünkü hiçbir zaman mutlak ve mukayyet., yani körü körüne bizim dediğimiz şeye göre hak budur demek istemiyoruz. Tenikidatımızdan istifade ediyoruz ve bâzı derm'eyan edilen mutalâât bunlara yatkındır. Fakat şurasını Heyeti Âliyelerine vâzılhan arz etmek mecburiyetindeyim iki; dermeyan olunan mutalââtın ve tekmili itirazatın pek büyük kısmı kanunun haricindedir, havada geziyor. Binaenaleyh hangi nikatı Heyeti Aliyeleri kendi kanaati ile muvafık bulmuyorsa, o muvafık olmayan noktaları sarahaten bize ispat ve ityan etsin ki onu anlayalım. Şimdi bizim dediğimiz şeyde kabine meselesi geçiyor, filân deniyor. Bilahare bunu tafsil edeceğim. Kabine nedir? Bizim söylediğimiz şeylerde kabine sözü yoktur. Temini tesanüt ve tecanüs, vahdeti zihniyet meselesi vardır. Heyeti Vekile Reisi ile Umuru Şer'îye Vekilinin veya 'Heyeti Vekilenin intihahı Meclisi Âlinize aittir. Meclisi Âlimizde görüyorum; meselâ münferiden intihaptan bahsolunuyor. Eski usulün muhafazası bize ne gibi menafî temin edeceğine dair hiç kimse bir şey ispat etmemiştir ve bunu kabul edip maddeyi ona göre tadil edebilmek için encümenden daha vazih birtakım malûmat 'bekliyoruz. Bundan sonra söylenecek sözler hakkında hatip arkadaşlarımdan rica ederim; istemedikleri nokta nedir?

Anlayayım ve nasıl istiyorlar niçin istiyorlar tenevvür edelim. Sonra Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerini bu müzakeratta hazır görmüyorum ve zannedirim Meclisin kanaatinden kendileri kâfi derecede haberdar olamıyorlar. Sonra burada bulunmayan Vekil arkadaşlarımız da vardır binaenaleyh bu külliyyatın mühimmâtı üzerinde bittabiî hepsi mühimdir. Onların dahi bu kadar zaman geçen tecrübelerinden hem Meclisi Âli hem de biz nüüstefid olalım. Onun için sureti umumiyede hâsıl ettiğimiz kanaati saymakla beraber, burada bu nıkatın tenvirini rica etmek istiyorum. Encümeniniz ona göre, imâl edilecek nıkat varsa imâl eder, ihmal edilecek noktalar varsa ihmal eder. Efendim, şimdiye kadar beyanı mütalâa buyuran zevatın bir kısmı ve kısmı mühimini esbabı mucibe mazbatası üzerine yüklenmişlerdir. Çok teşekkür ederim. Bu mesele ne kadar tenkil olunursa o kadar doğruya gider. Tenkidatı vaktâda hiçbir suretle recmedilecek nıfat gösterilmemekle beraber, bizim için bir vesilei istifade olmuştur. Efendiler; biz nasıl işe başladık? Meseleyi bendeniz bir keçe bizim vazife ve vaziyetimiz ve bu vaziyeti kafiyeyi sureti kabulümüz ve ona göre işe başladığımız, yani nasıl çıkardığımızı izah edeceğim ve ondan sonra rüflekayı kiramın bellibaşlı toplanan itirazlarına dair arzı malûmatta bulunacağım. Bir mesele vardır ki, ona ait mütalâatımı sona saklamak istiyordum. Arkadaşlarımızdan Yusuf Ziya Beyefendinin kemali belagatle saymış olduğu nıkat ki vaziyeti hazımdaki müphemiyeti hukukiye ve umuru muamelâtta, şahsiyetin asıl olmayıp kanaat ve programın şart bulunduğu ve mesuliyetle salâhiyetin ayrı intihaplarla tecezzi etmekte ve idarei haziranın müşkül hâdisatla yaşamakta bulunduğu nıkatıdır. Şimdiye kadar hiçbir arkadaşımız bu cihetleri teşrih ve dermeyeran etmemiştir. Ve vaz'ı hazırı tadil ve ıslâh lüzumuna bizi sevk eden de beyan olunan mutalâat bürünmüştür. Ve ekseriyet ile de bunda hemfikiriz. Meclisi Âliniz vaktiyle; birçok arkadaşlardan ibaret: ve tesanüt grubu unvanında bir kütlenin takririni nazarı mütalâaya alarak, Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyetini tâyin zammında bir lâyhâi kanuniye kaleme alınması için bir encümene havale buyurmuş idi. Bilâhara Teşkilâtı Esasiye Kanununun yedinci maddesinin müzakeresinde, vekillerin vazife ve mesuliyetinin tâyini meselesinde te'ekküdeden kanaat ile takarriri sabıkanın tevhibi zammında, bir encümeni mahsus teşkili Heyeti Umumiyede kabul buyuruldu ve evrak encümene verildi. Bilâhara rüfekadan zannedirim, Karahisari Şarki Mebusu Mustafa Bey'in Teşkilâtı Esasiye Kanununun tadil ve ıslahına dair; essalı bir takririni de bu encümeninize havale etmişti.

EK-4 (Devamı)

Encümen bu suretle dairei şümül ve salâhiyetinin derecesini nazarı dikkate alarak bidayeten işe o suretle mübaşeret etti ve Meclisin ne gibi hususâtı hal ve ne gibileri Heyeti Vekilenin ifa edebileceğini tefrik etmek istedi. Her halde Heyeti Âliyenizin tevdi buyurduğu işe başlamak için evvele mirde vazifeleri ve badehu mesuliyetleri tarif lâzım geliyordu. Vazife ve mesuliyeti koymak için bir kerre şekli Hükümet iledir, esasında aramızda bir şüphe ve tereddüt bulunmaması idi. İşte mazbatanın mukaddemesinde iki üç satırla hikâye olunan iş budur. Biz heyeti umumiyenin ilk içtimada ve ilk celsede kabul edilen esasen Meclisi Âlice kemakân müttefekün aleyh olduğu meselesinde birleştik ve zannederim, bunda muhalefetimiz yoktur. Yalnız bu noktanın zikri mi, lâzımdır? Meslaûtunanh geçilmesi mi lâzımdır, meselesinde aramızda ihtilâf vâki olmuştur. Bâzı arkadaşlarımız bunun zikri bir faide olduğunu ve bâzı arkadaşlarımız bunun vazife harici olduğunu söylediler. Tevzin olunacak veyahut tefrik olunacak- Kuvâ-yi Milliyenin- Kuvayı Âliye hükümet değil, bunda bir kelime hatası vardır. Bir arkadaşımız ihtar buyurmuştu. İşte ondan bizim umumiyetle kabul ettiğimiz şey, hepinizin malûmu olan noktadan ibarettir iki; o da makamı hilâfet ve saltanat mevcuttur. Düşmanların istilâsı dolayısıyla esir kalmıştır. Düşmanlarımızın istilâ ve tegallülünden onu kurtaracağız ve kurtardıktan sonra Meclisin tâyin edeceği esasa dairesinde mevkii mübecelini vereceğiz. Bu noktada, arada hiçbir ihtilâf yoktur. Bu nokta bir defa daha teyidi vâribeden olan bir nokta olmuştur. Neden vâribeden bir nokta olmuştur? Ve neden lüzumu olunmuştur? Efendiler, bunun pek ziyade lüzumu vardır. Meclisi Âlinin ortada muayyen ve müspet bir gayesi bulunması lâzım olacağı noktasında zannederim ki, menfaati ahime vardır. Nifak ve şikakın kalması, efkârın selâmeti elhasıl bizim ilk buraya geldiğimiz zamanki akidei teşekkül âtımız ve bu noktada içtimamızın sebebi ve hikmeti teşekkülümüz budur. Bu gayenin nazarı mülâhazada bulunduğuna ve bu esasattan rücu edilmediğine Meclisi Âliniz müttefe'kunalleyhdür ve bu noktanın yazılmasının sebebi budur. Yalnız bâzı hissiyata muvâfık bir tarzda yazılmamışsa; olabilir. Binaenaleyh esbabı mucibe mazbatasının o beş altı satırlık kısmın bendeniz şekli aharda, yani umumen arzu buyuracağınız şekil ve maksatta yazılmasını arkadaşlarımızla görüştük. Onu okuyorum ve bu esas üzerinde birleşeceğimize nazaran, bir daha bu meselenin tekrarına mahal yoktur, zannederim. Kanun esbabı mucibe mazbatasını tetkik buyurursunuz, efendim.

On üçüncü satırdan sonra birinci maddeye kadar olan dokuz satır kaldırılarak, ibarei âtiye yazılacaktır. Durudiraz münakaşadan sonra neticeten Türkiye Büyük Millet Meclisi; «Millî hudutlar dâhilinde temini vahdet ve istiklâl ve tahlisi makamı hilâfet ve saltanat ahdiyle», teşekkül ettiği ve makasıdı mezkûrenin hululünde Padişah ve Halifei rnüsliminin Meclisi Âliniz vaz'edeceği esasat dairesinde mevki mübecellini ahzedeceği tekrar ve Büyük Millet Meclisinin mesuliyeti kanuniyesinin tesbitine ibtidar olmuştur) şekli muaddel budur ve Heyeti Âliyenizin bu fikirde bekarar olup olmadığını sorarım. Zaten Meclisi Âlinin muhterem Reisi Paşa Hazretleri geçen gün burada o esasatın muhafaza edildiğini alenen beyan buyurmuşlardır. Hattâ kaydetmiştim. Notlarımda da vardır. Buyurmuşlardı ki: Meclisi Âlinin ilk içtima günlerinde kabul edilen bâzı esasat vardır. Bahsedilen husus; bu esas dâhilinde hallolunur. Bu hususta müttehidiz. Bu esasattan fazla hiçbir kimsenin bir istediği yoktur. Binaenaleyh müttefikiz. Onun için hatip efendilerin bu bahsi bırakmasını ve asla yani Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyetine dair serdi mütalâat etmelerini rica edelim. Bunu arzu ederseniz konuşabiliriz. Arzu eden arkadaşlarımız encümene müracaat etsinler, bunun üzerinde konuşalım. Artık kelime ve tâbir üzerinde değil, cümle ve ruh üzerinde konuşalım. (Maddelere geçilince sesleri) Beyefendiler; esbabı mucibe meselenin esası ve çerçevesidir. Binaenaleyh bunun etrafında mesele hallolmuştur. Madde üzerinde söyleyeceğimiz her şeyi madde bahsinde konuşuruz. Eğer zevait varsa hafz ederiz. Efendiler, bu nokta üzerinde Heyeti al iyenizi uzun uzadıya taciz etmek istemem. Bu hususta birçok arkadaşlar söz söylemiş olduğu için bendenize de müsaade edersiniz zannederim. Encümeninizin noktai nazarı olmak ve heyeti umumiyenin takibettiği büyük gaye üzerinde arkadaşlarıma kasredelim diye rica ettiğim noktayı tavzih etmek sadedinde bendenize müsaade edin, birkaç kelime söyleyeyim. Efendiler; biz neyiz! Neye geldik? Birçok arkadaşlarımız bunu söylediler. Bir kere tarih önünde vazifemizi düşünelim. Efendiler, Safeviye Âli Büveyhi hükümeti değiliz. Altı yüz senedir alemdarı îslâm olan hükümeti Islâmiyeyiz ve bizim büyük bir mazimiz vardır. (1 300) senedir dünyaya naşiri vahdet olanların; yani ilânı tevhidedenlerin, vahdaniyet akidesini ilân edenlerin alemdar ve mümessilleriyiz. Bu dinin bayraktarlarıyız. Ve bunu neslen; beneslen omuzlarımızda taşıdık. (Alkışlar) Efendiler; tabii bir Tavaifi Mülûk devri geçirmek istemeyiz. Biz muazzam gayelerimizin ve tarihin, dinin, milletin üzerimize tahmil ettiği vazifelerin önünde düşüneceğiz.

EK-4 (Devamı)

Bugün hükümetin kuvveti, hükümetin şahsiyeti noktai nazarından biz iki üç seneyi, beş seneyi değil, 600 seneyi ve 1800 seneyi, düşünüyoruz. (Yaşa, sesleri) Dünyada bir saadeti müştereke tesis etmek için; insanlar arasında sunufu muhtelif imtiyazatı, sunufu içtimaiye mücadclâti ilân olunurken ve hâlâ da hüküm ferma olurken, biz 1300 sene evvel dünyada müsavat akidesini ilân edenlerin evlâdıyız (Alkışlar) efendiler: Bir Fas, bir Mısır önünde Salıbiyunun emelleri onları çiğner, onları geçer, ona âlemi İslâm yetişemez, fakat İstanbul üzerine el atıldı mı, Hint, Çin, dünya ayağa kalkıyor. Neden bu? Çünkü, altı yüz seneden beri peygamber emanatını kanı pahasına muhafaza eden bu milletin yaptığı vakayii azîmenin mefahiri hâlâ üzerimizdedir ve onların hayalini, onların yaptığı fedakârlığın hayalini üzerimizde taşıyoruz ve onun için dünya bize, ümidi müstakbeli olmak üzere bakıyor. Binaenaleyh, bizim yalnız teşkil ettiğimiz Büyük Millet Meclisinin havzai idaresine dâhil olanları değil, dünyanın her tarafında bulunan islamların ümidi müstakbelisiniz. Hint'in, Mısır'ın, Efgan'ın tezahüratları bunu gösteriyor. Onların hayatınızla alâkai mâneviyesi var. Bunu isterse inkâr etsin düşmanlarımız: Fakat onlar bunu bildikleri için üzerimize yürümek istedikleri zaman, dünya bize dönüyor, bu alâkada yüzlerce senelik kanunuz, şanınız, mefahiri ecdadınız vardır. Binaenaleyh Meclisi Aliniz bir ihtilâl meclisi değildir. Bumeyandaki ifadatı bendeniz reddediyorum. Meclisimiz. İhyayı İslâm için, ruhu ecdaddan doğan ve buraya toplanan bir icmai ümmeti İslâmdır. (Alkışlar) Binaenaleyh, vazifemiz kısadar ve âni hedeflerde değildir. Maşeri ve daimî esaslardadır. Beşeriyet arasında, demin dediğim gibi, tekrar ediyorum, mefkûrei vahdaniyeti neşri temsile memursunuz. Siz, sünufu meratibi içtimaiye hâkimiyeti yerine seri ve kanunun hâkimiyetini, ilmü sâyin faziletini ilân eden bir akidenin hadimlerisiniz. Binaenaleyh, efendiler; siz hâkimlersiniz ve önünüzde duran tarihî ecdattır. Sizin hedefleriniz zevat değil, mâkamattır. Fâniler değil, esaslardır; bu nokta üzerinde deminden serdettiğim mütalâatı tekrar ederek diyorum ki, mâruz nukatı, bu kanuna temel gibi, çerçeve gibi yazmaya bizi sevk eden budur, bu iki faideyi yazmaya bazılarınca belki lüzum yoktur. Hissiyattır, fakat bu hissiyat ile biz kaybetmiyoruz. Belki üzerinde yükseliyoruz ve âdi muvakkat hedeflerden uzaklaşarak hükümetimizin şeklini tesbit ediyoruz. Bunun için bu bahsi artık kapanmış addediyorum. Şimdi metni kanuüta geçiyoruz. Muhterem arkadaşlarımızdan bir zatı âlikadir buyurdular ki; bu kanunun ismi ile metni arasında ne münasebet vardır?

EK-4 (Devamı)

Aynı şey üzerinde diğer bazı zevatı kiram dahi söz söylediler. Dün Mahmud Esad Beyefendi biraderimize cevaben arz ettiğim bâzı nukatı tekrar arz etmek ve burada kısaca kanunu heyeti umumiyesiyle gözden geçirmek isterim. Rica ederim, elinde bulunanlar takip buyursun. Elinizdeki kanunu bir kere daha okuyunuz. İstifadeli olacak. Efendim, Heyeti Vekilenin vazifei icraiyesini, dün dahi arz ettiğim veçhile, sırasıyle ber tafsil tadat ve ihata etmek bizim için gayrikabildir. Bu, kavanini devleti yeni baştan yazmak gibi olur ve noksan vukuu tabûdîdir. Behçet Beyefendinin demin buyurdıkları kanun, Esaside mevcuttur. Ve buraya sıkıştırmak zaittir. Binaenaleyh, Heyeti Vekilenin Meclisi Ali'nin karşısında neler yapması mümkün değildir? Ve onun haricinde olarak ve kavanini mevcudeye tevfikân ve binaen yapacakları şeyler nelerdir? Bunları ayırmak lâzımdır. O halde; had nedir? İki heyet arasındaki had Meclisi Millînin vazaiî âliyei icraiyesine Heyeti Vekilenin dokunamamasıdır ve dokunamaması için biz, bu haddi çizdik. Ve dedik ki, şu ve şu işler Meclisi Aliye aittir. Bunun haricinde ve bittabi kavanini mevcudei devletin ve yaptığımız nizamların tatbiki da onlara aittir. Heyeti Vekilenin vazifesi bu kanunda görülmüyor demek, kanunun birinci maddesini iyi okumamak demektir. Eğer arzu buyurulursa (Kavaninin ve nizamati mevcudei devlete tevfikân ifayı vazife ve icrayı hüküm etmek vazifeleridir.) cümlesini koyarız. Behçet Beyefendinin gayet güzel olan mütalâatlarından bâzularını zikrediyorum. Buyurdular ki; burada Heyeti Vekileye yalnız tevcihi mükâfat konmuş ve tevcihi cezaya ait hiçbir şey konmamış ve Heyeti Vekileye ait şeyler yalnız bunlar mıdır? Efendiler bu kanuna bizim aklımıza gelen mevât konmuştur. Daha başka neler konması lâzımgeliyorsa, muhterem arkadaşlarımızın tetkiklerine müstenit tekliflerine intizar eyleriz. Kanunun iki, üç ve dördüncü maddeleri; Heyeti Vekilenin vazaiîfine ve onuncu maddesi de Heyeti Vekilenin tarzı intihabına aittir. Ve kabine meselesi diye mevzuubahsettiğimiz nokta da budur. Velhâsıl kanunun 11, 12 ve 13ncü maddeleri vükelânın vazaiî umumiye ve hususiyelerinden mütevellit mesuliyetlerini söyler ki, bunda mesuliyeti maliye ve mesuliyeti cezaiye keyfiye n de sarahaten, mevcut ve dâhildir. Ama siz tafsil isterseniz tafsil olunabilir. Heyeti Vekilenin, her ne suretle teşekkül ederse etsin, Meclis Reisine karşı vâzı ve mevkii aradaki 5, 6, 7nci mevât ile tesbit edilmiştir ve zannederim hududu vazaiifte birbirinden ayrılmıştır ki, bu da, selâmeti muamele, her tarafın serbestçe işine yapışabilmesi ve salâhiyetlerin yekdiğerinden tamamen ve toplu halde tefriki içindir.

Biz bundan başka bir çare bulamadık. Daha iyi çare bulan varsa arz etsin. Bu mesele hakkında noksanlarımızı arkadaşlarımız söylediler. Ve bunlar üzerinde icabederse uğraşabiliriz. Bizi, bu kanunu müstacelen takdime icbar eden hususta, birçok arkadaşlarımızın bu nikat üzerinde mütalebatı müşterekede bulunmalarındır. Mesuliyete mütaallik olan ve bundan aşağıdaki mevadda yazıldığına göre; Heyeti Vekilenasıl iş görür ve nasıl intihabolunur ve ne gibi işler yapar ve Meclisi Âliye ve Meclisi Âli Reisine karşı vaziyetleri nedir? Keza Meclis Reisinin hukuku murakabesi ve salâhiyeti nedir? Heyeti Vekile mezuniyetleri haricindeki muamelâtlarından dolayı ne suretle tecziye edilebilirler? Bunlar hep alâkaderilimkân yazılmıştır. Tabîî basit ve iptidaidir. Fakat bizi tenvir buyurursunuz ve bahsinde ayrı ayrı konuşuruz. Arkadaşlardan diğer bir zat, bu kanun ile isim arasında münasebet var mıdır? diyorlar. O zata sorarım, rica ederim sualleri ile şu eser arasında bir fark ve münasebet var mıdır? Bu kanunun menbâi ilhamı nedir? Suallerine de cevaben diyorum ki; mahkemei tarih, hâtirai ecdat ve dînyanın her tarafından bize bakan maşerî İslâmdır. Müvekillerimden aldığımız hudut ve vezâiftir. Müfid Efendi hazretleri gayet kıymetli olan beyanâtı meyamında bir noktaya işaret buyurmuşlardır. Diyorlardı ki, evvelâ Meclis kendine ve ondan sonra Heyeti Vekileye kanun yapmalıdır. Bu, gayet güzel ve gayet mantıki bir noktadır ve bendeniz de itiraf ederim. Ve kendilerine cevabolarak birinci maddeyi takdim ediyorum. Hukuku hilâfet ve saltanata ait bütün hukuku Meclisi Âli üzerine almakla kendisinin kâffei kuvanın membaî ve külliyatı bulunduğunu söylemiş ve kendisi için olan bu kanunu ortaya koymuştur. Külliyatı olmayan cüzîyattan bahsedemeyeceğimizden bu mesele bizim için zaruridir. Teşkilâtı Esasiye Kanununun yedinci maddesinde Meclisi Âlinize teveccüh eden hukuk budur. (Ahkâmı Şer'iyenin tenfizi, umum kavaninin vaz'i; tadili, feshi, muahede ve sulh akdi ve vatan müdafaası ilânı gibi hukuku esasiye Büyük Millet Meclisine aittir.) bir kerre bunlar tamamen mazbuttur. Bundan fazla olarak (Ahkâmı Kanuniyeriin muhafaza ve icrası bilûmum kavaninin tefsiri, istikraz ve imtiyaz mukavelelerinin tasdiki, rütbe nişan ve menasib tevcihi, Heyeti Vekilenin teşkili, münferiden veya müçtemian ıskatı ve tâyini mesuliyeti kuvayı berriyeye ve bahriyenin kumandası umumî veya hususî seferberlik ilânı Hükümetçe akdolunacak mütarekenin tasdiki ilâh. Hukuk dahi Büyük Millet Meclisinin doğrudan, doğruya cümlei vezâifindedir. Bizim yaratmak iktidarımız yoktur.

Bâzi arkadaşlarımız diyorlar ki; fîlân yerden kopya etmişsiniz. Efendim biz bu kadar yaptık, Heyeti Aliyeniz tenvir ederler. Biz iddiayı fail için değil burada ancak zaruretleri ifade için geldik ve eğer bu zaruretlere ifadesinde birinin hakkı diğerinin hakkına geçmemişse maksat hâsıl olmuştur. Çok büyük şeyler hâsıl etmeye kendimizi muktedir göremiyoruz. Binaenaleyh bütün bu suallerin karşısında tekrar ve iddia ediyorum ki; kanun, ancak ve ancak Heyeti Vekilenin mesuliyetini camidir, cami değil hâmidir, yani havidir. Binaenaleyh bunun haricinde bana bir iddia ispat etsinler: Rüfekayı Kiramdan bâzi zevat mesuliyeti siyasiye maliye ve cezaiye hakkında birtakım ahkâm bulunmasını buyurmuşlardı. Şimdi biraz evvel arz etmiştim. Bu mesuliyetler tasrih edilmemiştir. Buyuran zannederim Trabzon Mebusu Muhteremi Hafız Mehmed Bey olacak. Evet Vükelânın mesuliyeti siyasi olur, malî olur, cezai olur. Siyasi mesuliyetler, sual ve istizah suretiyle taraflı âlinizden tevcih olunun ve vekilin nihayet iskatını mucibolur. Keza; Meclisi Âlinizin bir encümeni hesabi vardır. O bütçedeki sarfiyatı kavanini mevzuai maliyeye tevfikeye tebyin ve tenkid eder ve üzerlerine hükmeder ve bu iki madde kendilerinin mesuliyeti cezaiyelerini de istilzam edebilir. Yahut mesuliyeti cezaiyeyi mesaili âliye Devlet'in suveri halline ve idaresine nazaran doğrudan doğruya tevcih buyurursunuz. Fakat bunlar on üçüncü maddenin şu birinci fıkrası içinde yazılıdır. Encümeniniz bunun için tavzihe lüzum görmedi. Meclisi Âliniz isterse bahsinde zikrederiz. Muhterem arkadaşlar; yalnız şimdiye kadar serd ettiğim mâruzâtımın esasları üzerinde aramızda hiçbir fark olmadığından, bu esaslardan bir tanesi ki; kabine şekli diyorsunuz, biz mevcut Heyeti Vekilenin tarzı intihabında, evvelâ mecmuundan mesul olacak zatı tâyin ettikten sonra, diğerlerini yapmak lâzımdır, diyoruz. Bu veya şu şekilde hangisini isterseniz arzu ettiğiniz şekle ait temayülâtımızı sarahaten ve müdellen izhar buyurursanız ve nikatı sairesi hakkındaki kanaatinizi anladıktan sonra icabı veçhile muamelenin ifası tabî borcumuzdur. Efendiler, hayatı devlet ve memleket için bu kadar mühim olan bir meselenin bir anda geçilmesinin doğru olmadığını Heyeti Celileniz takdir buyurur. Bir haftadır bu mesele üzerinde birçok arkadaşlarımız söz söyledi ve bugün beş saat gayet belîğ bir nutuk dinledik ve bu nutukta çok faydalı nikat bulunmakta yani encümen tenevvür etmek istediği nikatı burada bulmaktadır. Bahsolunan şeylerin heyeti umumiyesinden bendenizin istifade ettiğim bir iki nokta vardır ki; belli başlı tekmil meselesinin esası bunda icmal ediliyor.

EK-4 (Devamı)

Ve encümene atfedilmek istenilen zihniyet, her ne olursa olsun, o kısmı almayacağım. Şahsi kısımları şimdi bertaraf ediyorum. Encümen bu hususta ilmi olarak cevap vermek mecburiyetindedir. Biliyorsunuz ki, bu iş için çalışan ve sekiz aydır muhassalâi mesaisini Meclisi Âlinin önüne koyan encümeniniz var. Bu mesele sekiz aydır encümende duruyor. Binaenaleyh sekiz gün daha bu mesele için encümenin son sözünü dinlemek lûtfunu diriğ buyurmayınız. Bundan tenevvür edecek heyeti umumiyei millettir. Milletın menafîi âliyesine hizmet etmek borcumuzdur. (Gürültüler) O gayeyi gözeterek encümen çalışıyor ve çalışacaktır. Binaenaleyh tekrar arz ve rica ediyorum, encümen son sözünü söylemedi. Hakikat hususunda eskârı muhalife ve müteakabile yekdiğeriyle anlaşmadan meseleyi örtmek doğru değildir. Onun için müsaadenizle tensibedeceğiniz bir gün ve arzu buyuruyorsanız Pazartesi günü encümen namına arzı izahat edeceğim. (Muvafık muvafık sesleri)

EK-4 (Devamı)

Şüphesiz efendim; paradır. Bu memleketin bütün evlâtlarını cepheye götürüp kollarından istifade etmek imkânı yoktur. Hem de doğru değildir. Memleketin cepheye giden mühim bir kısmının aynına müsavi olarak diğer bir mühim miktarı bâzı ahvalde dâima geride kalmaktadır. Bunların bir kısmı birtakım hidamat ve müstesna vazife ve memuriyetlerle tamamen madamülhayat hiçbir hizmeti askeriye ifa etmemektedirler. Birtakımları cephede kan dökerken, evlât ve iyallerini, ticaretlerini, kâr ve kisiplerini bırakarak vatan müdafaasında âzami fedakârlık ederken birtakımları da istisnaiyet perdesi altında geride kalarak, ancak o vazife ve o sıfatın altına sığındıkları halde diğerlerinin mesaisine muadil nakden muavenet etmemeleri doğru bir şey değildir. Bu kanunu neşirde biz çok geç kalmışız. Bu emri azîmde geri kalarak hidamatı devlet ve vazifei memuriyetlerine sığınanların veya kazançlarıyla, saileriyle meşgul olanların hükümete maddeten muavenet etmemeleri muvafık olmayıp bunların Müecceliyet Vergisi itasıyla kendi kazançlarından bir miktarını ayırmak suretiyle Müeahedei Müliyyeye işi tirak eylemeleri hem farzdır hem vaciptir. Bu noktai nazardan kanun bir kere vazifei devlet dolayısıyla müeccel olanları Müecceliyet Vergisi uamiyle bir vergi itasına mecbur ederek vazifei vataniyyeye lîâdim kılmıştır. Bundan başka muhtelit' esbaptan dolayı yani memleketin iktisadiyatını muhafaza ve idame etmek için muayyen değirmencilerin, muayyen fırıncıların, muayyen vesaiti nakliyei berriye ve denizlerde vesaiti nakliyei bahriye ashabının zaruri olarak memleket içerisinde müecceliyetlerini kabul etmek lâzımdır. Halbuki bu müecceliyeti kabul ettiğimiz zaman bu gibi kesai hem vazifei askeriyelerinden istisna etmiş hem de menafî şahsiyeleri için bizzat ticaret etmelerine, yaşamalarına meydan vermiş oluyoruz. Biannealeyli bunların kısmı âzami cihaddan çekilmiş bulunuyorlar. Hayatlarını kurtarmış oluyorlar. Bizzat kâr ve kisipleriyle meşgul oluyorlar. Hiç, olmazsa kâr ve kisiplerinden, temettularından kabiliyeti maliyeleri dairesinde müdafaai vatan için ufak bir vergi ile mükellef tutulmaları lâzimei adalete tamamen muvafıktır. Binaenaleyh istisna ve müecceliyet erbabının bilâkayı ve şart cephenin hizmeti için ve memleketin istiklâli için bir şey vermemesi hiç doğru değildir. İşte biz bu kanunla cephede fedakârlık ibraz edenlere hiçbir şey yapmıyoruz.

Hüseyin Selahattin Bey 1-2 Mayıs 1922 tarihlerinde 37. ve 38. içtimalarda, “Müecceliyeti Askeriye Vergisi hakkındaki kanun” ile ilgili yaptığı meclis konuşmasının tam metni.

Fakat o fedakârlık borcu olup da livazifetin ve limecburiyetin yapamayanlara bu noktada biraz çalışmayı temin etmiş oluyoruz. Bu sıfatla gerek müecceller, gerek müstesnalar hakkındaki yapılan muamele doğrudan doğruya bir adalettir, bir vecibedir, bir lâzimedir. Bugünkü halde bundan başka olarak memleketin müdafî kuvvetlerini teşkil eden efradın bir kısmını gerek memleketin geniş mintakalarında bulunması ve gerek icabı zaruret dolayısıyla Hükümet muvakkaten mezun bırakıyor. Bu halde emsalleri silâh altında iken kendileri lisebebin memleketin uzak yerlerinde işleriyle meşgul olmaktadırlar. Bu noktai nazardan da bunlardan ufak bir mikyasta olmak üzere bir mezuniyet vergisi almak gayet doğrudur. Çünkü diğerlerinin, kaniyle iştirak ettiği bu mücadeleye bunların da malen iştirak etmeleri lâzımdır. Bir memlekette buldukları müddetçe hem hayatları muhafaza olunmaktadır hem de ticaretleriyle sanatları ile iştigal etmiş oluyorlar. Yalnız bu efradı mezunenin verecekleri bu vergiler müstesna ve müeccellerin mükellef oldukları vergi nispetinde olmamak lâzımdır. Tabii bu noktayı da nazarı dikkate aldık. Hasta ve zayıf olmasından veya neşvünemayı bedeniyeden mahrum olmasından dolayı senei âtiyeye terk edilenler yahut ötedenberi kalb hastalığı ve saire suretiyle askere yaramaz diyerek kalanlar tanımiyle âzadei mükellefiyet kalmaktadır. Bunların fiilî bir mükellefiyetlerine mukabil hiç olmazsa nakdî bir mükellefiyete tâbi tutulması doğrudur ve kanun bunu zaruri görmüştür. Bütün bunlardan fazla olarak bir de Büyük Millet Meclisi Hükümetinin doğrudan doğruya tahtı idaresindeki mintakadan olup da bizaruretin taşrada bulunanlar vardır. Bunlardan da müdafaai vatan için istifade etmek lâzımdır. Gerek Müdafaai Milliye ve gerek Erkânı Harbiye dairelerinin mütalâalarıyla bunlardan şahsan değil nakden istifade daha münasib olduğu düşünülmüş, bunlar için kanuna bir vazifei nakdîye konmuştur. İşte huzuru âlinize takdim edilen Müecceliyet ve İstisnaiyet Vergisi Kanunu, vazifesi dolayısıyla müstesna ve müeccel olanlarla efradı mezune, ihraç veya süvari saire ile müeccel olup hariçte bulunanlar ve Devletin silâh altına celbettiği esnan dâhilinde olup da memleketlerinde bisebebin ve livazifetin bırakılmış olan efradın sâi zatîlerinden dahi müdafaai vatan hususunda istifade etmek esasına müstenidolan bir kanun ve bir vergiden ibarettir. Binaenaleyh âdildir, muhiktir. Maddelerdeki mekadir noksan veya fazla ise o başka. Heyeti Umumiye bu ciheti tetkik edebilir.

EK-5 (Devamı)

Onun için kanunun heyeti umumiyesinin aynen kabulünü rica ederim. Mühim ve muazzam hedefler karşısında, memleket için, gerçi bunlar varidatı cedide değildir, bir nevi varidattır. Fakat memleket için bir hasılat değildir. Bu hususatı ayrıca tetkik edeceğiz, önümüzdeki mesail hakkında bu gayet ehemmiyetli ve kıymetli bir şey olacaktır. Arz ettiğim veçhile yalnız oturanlardan alınmaktadır. Bunun için kabulünü rica ederim. Efendim üçüncü madde hakkında itirazda bulunan zevatın dermeyeran buyurdıkları noktalara birer birer cevap vereceğim: Müecceliyet suretiyle hizmeti askeriyeden istisna olunanlar. Bu tasnif üç noktainazarla yani üç esasla yapılmıştır. Birinci dereceyi teşkil eden zevat kamilen ehli servet olanlardır. Askerî erzak ve lâvazım mütaahhitleri, ziraat erbabı, mevaşi ve hayvanat ashabi, aşar ve rüsümü belediye mültezimlerinden muayyen depozito verenler, vesaiti nakliye ve posta mütaahhitleri, şirket adamları bunların hepsi muayyen bir kudreti maliye, istitaati maliye ashabıdır. Yalnız arkadaşlarımızdan bâzılara bunlar ne suretle müeccel oluyor, burada izahat yok diyorlar. Efendiler, mukarreratla muvakkaten müeccel olanlar Mükellefiyeti Askeriye Kanununun 95nci maddesinin vermiş olduğu salâhiyetle Müdafaa i Milliye Vekâleti tarafından tecil edilmiştir. O kanun mucibince Müdafaa i Milliye Vekaleti salâhiyettardır. Kanunen müeccel olanları da zaten siz 95nci madde ile tâyin ve tasrih etmişsiniz. Burada isimleri yazılmış bulunan zevatın hangi evsaf ve hangi kabiliyete malik olduğu kendi dairelerinde malûm ve mukayyettir. Burada Ahzi Asker Kanununun imaddelerini yeniden tekrar etmek suretiyle izahatı zaide itasına 'encümen lüzum görmemiştir. Zaten cetvele bakılırsa bu vergiyi verenler meselâ mültezim olarak muayyen para bırakanlar deniyor. Bunlar şimdiye kadar mukarreratı Hükümetle bilfiil bu vazifeyi ifa 'edenlerdir. Bunlar keza salâhiyeti kanuniyesine binaen Müdafaa i Milliye Vekâletince tecil edilmişlerdir. Sonra buyuruyorlar ki acaba birinci derece için konan mikyasa mâkul hir mikyasa mıdır? Ve encümen hangi nispetleri gözetmiştir! Efendiler! Bir defa önümüzde muayyen nispetler vardır. Bedeli nakdî için Heyeti Aliyenizce ortaya konmuş bir nispet vardır. Fakat; bedeli nakdî verenler tamamiyle serbesttirler. Halbuki müeccel olanlar muayyen şeraiti haiz olmak dolayısıyla Devletçe tecil edilenlerdir. Bunları onlar kadar mükellef tutmak zannederim, aklen, imarî, hikmet en muvafık değildir. Bu sebepten ondan biraz eksiktir. Bu sebeple encümenin tâyin ettiği miktar 300 liradan 600 liraya kadardır.

EK-5 (Devamı)

Bir şey vardır ve buna nazarı dikkati âlinizi celbetmek istiyorum. Esasen bizim için en büyük vecibe: On sekiz yaşından kırk beş yaşına kadar devanı edan mükellefiyeti nizamiye askeriyenin hududu dâhilinde bulunanların hiçbir yere sığmamasını temindir ve bizim maksadımız böyle sığıntıların önüne geçmektir. Bundan maksadım bir kimseye tarizdir değildir. Yalnız bunları bularak vazife askeriyelerini fülân ifa etmek isteyenlere müsaade etmemektir. Bunların hem hayatlarını kazandıkları ve hem de evlerinin başında oturdukları dikkate alınmıştır. Fakat miktar yani (50) lira ikinci derece için çok olabilir. Heyeti Aliyeniz bunu indirebilir ve umumi hastaneleri ayırabilir. Bendeniz muarız olmayacağım. Fakat esas itibariyle encümen bu miktarı muvafık bulmaktadır. Efendim, orak ve harman makası dediğimizin sebebi Mükellefiyeti Askeriye Kanununun müecceller hakkındaki tâbiratın aynen nakledilmesindedir. Ziraat makinisti de olabilir. Mahzur yoktur, efendim. Beşinci maddenin adalet noktasından muvafık olup olmadığı meselesi bâzı arkadaşlarımızın zihnini meşgul ediyor. Meselenin heyeti umumiyesi ve esasen kanunun birinci maddesini tetkik ettiğimiz zaman da bu bapta izahatı kâfiye verildiğini görürüz. Esas kabul edilmiş olmakla beraber zihinlerde yanlış bir nokta kalmasın, diye tekrar tavzih etmek mecburiyetindeyim. İhraçlardan alınacak vergi; nafakasını istihsale muktedir olamayan alil olanlar ve saireler hakkında katiyen cari değildir. Çünkü, o istisnalar meyanındadır. İsmet Bey biraderimiz Ahzi Asker Kanununun o meseleye mütaallik maddesini okudu. Vücutça za'fi dolayısıyla askerlikten ihraç edilmiş olanlar tabî milletin efradı sairesi gibi vergiye tâbidir. Binaenaleyh, eğer biz burada beşinci maddeyi yazmamış olsaydık, bunlardan belki mallarına nazaran daha fazla vergi alınabilirdi. Fakat bunları asgari miktarda bir vergiye tâbi tutmakla haklarında bir adalet göstermiş olduk. Bu şekil Heyeti Aliyenizin daha ziyade arzu ettiği bir şekildir. Yalnız burada bir şekil kalıyor ki, ihraçlardan acaba vergi alınacak mı? Alınmayacak mı? Efendiler, bundan kimse muaf değildir. Binaenaleyh, zannederim ki izahat kâfidir. Kanun maksadı temin ve eskârı tatmin edecek derecededir. Efendim mütalâa âliyeleri gayet varittir. Bir memleketin bütün efradına şâmil olan bir kanunun emri tatbiki ne kadar elâstiki olacağı malûmdur. Bunu hudutlarla tâyin etmek çok karışık ve çok uzundur. Ancak Temettü Vergisinde böyle mâkul esasat dâhilinde servetin miktarını tâyin etmek uzun müddet tahkika ve zamana muhtaçtır. Tetkika muhtaçtır. Binaenaleyh böyle hâdisat, verginin kabiliyeti umumiyesini kaybettirir.

EK-5 (Devamı)

Bendenizce bu havali halkından olup da İstanbul'a veyahut sair mahallere ticaret için, çalışmak için giden adamlar ya erbabi servettir veya ashabi emlaktır. Huzur ve istirahatini biraz daha temin için veya ticaretini tevsi için oraya gider. Yahut alelade memleketinde geçinemez. Ya çalışmak veya tahsili ilim etmek veya müktesebatından daha fazla kazanmak için oraya gider. Paralılar için mikyasa budur. Parasızlar için mikyasa da bunların servetlerinin derecatını tâyin ve o adamın memleketinde malûm olan kıymeti maliyesini takdir etmek lâzımdır. Bittabi mukim oldukları mahalde bu cihetler tahkik olunamaz. Binaenaleyh takrirden bu esas gözetilmiştir. Daha fazla derecat için memlekette emsal olamayacağından, yani memlekette emsal bulamadığımızdan, bu kadar zikrettik, zatâliniz bunu daha ziyade tavzih edecek bir şekil bulursanız encümen maalmemnuniye kabul eder efendim.

Bir şey sormaklığuma müsaade buyurur musunuz efendim? Efendim, bendeniz de zatiâlilerinin dermeyanı veçhile bütçenin şimdi elde bulunması dolayısıyla müzakere ve kabulü taraftarıyım. Yalnız anlayamadığım cihet şudur. Zabitanın yani polis ve jandarmanın tevhit ile ne için beş yüz bin lira veriliyor? Halbuki bu iki idamenin tevhit ve teşkili ile Zabıta Müdüriyeti Umurîyesini teşkil etmek için dört yüz bin lira kadar masraf tasarruf edildiği mazbatalarda mevcut idi, bu ne oldu? ikincisi; gönüllü miktarının yüzde elli- yüzde altmış olması takdir meselesidir. O encümende o zaman böyle düşünölmüştür. Halbuki bizim memleketimizin vaziyeti âtiyesinde, yani badessülh biz hiçbir zaman gönüllünün tezyidine gidemeyeceğiz. Zira paramız yoktur. Bu bir... ikincisi, bu memleket müsellâh bir memlekettir. Efradını silâh altında yetiştirmek, terbiye etmek mecburiyetindedir. Dahilî esnan olan efrat doğrudan doğruya tahtı silâha alınmadığından zabıtaya alınarak bir kısmı kıtaatta, bir kısmı zabıta mekteplerinde talim ve terbiye edilerek bu suretle, bunların talim ve terbiyeleri daima yükseltilecektir. Yani bizim için gönüllü efrat usulüne doğru gitmek katiyen hatadır. Binaenaleyh buyurdukları gibi, bu kanun dolayısıyla bütçede fazlalık olmayacaktır. Bu kanun Meclisi Âlide tetkik olunursa birkaç yüz bin lira istifade temin edebilir. Fakat bugün bendenizce müzakereyi tehir edersek her iki dairenin bütçeleri havada kalıyor. Onun için kanaatime göre pek çok zamanlar kaybedeceğimizi zannediyorum. Binaenaleyh bütçenin elden çıkmasına ve öbür kanunun, uzun uzadıya müzakeresine taraftarım. Bu iki daire boş durmasınlar. Bütçelerini ellerine yerelim. Bu vadide bendenizin kanaatim budur. Efendim 1337 bütçesini tertibeden Muvazenei Maliye Encümeninin huzuru âlinize mütekaddem olan mazbatasında, tasarruf at temin eden bütçelerin müstaeelen müzakeresi rica edilmişti. Bu meyanda jandarma ve polislerin tevhit hakkındaki kanunun müzakeresi de heyeti umumiye itibariyle teklif edilmişti. Bunun gibi hapishanelerde bulunan mahpuslara beyhude para verilmemesi ve bir hizmet gösterilmesi meselesi ki, encümeniniz Heyeti Aliyenize «onları bir teklifi umumi olarak tevhiderseniz bütçeden tasarruf edersiniz» diye teklif etmişti. Bu Tevhit Kanunu surf bütçenin menfaati noktai nazarından intaeolunmalıdır demiştim.

Hüseyin Selahattin Bey 4-5-11 Haziran 1922 tarihinde 47. 48. ve 52. içtimalarda, “1338 senesi Emniyeti Umumiye bütçesi” ile ilgili yaptığı meclis konuşmasının tam metni.

Yalnız bugün Meclisi Âlinizde mevzuubahsolması arzu olunan jandarma ve polisin tevhibi hakkındaki kanun eğer elimizdeki bu şekli matbudan ibaret ise bu hiç pişmemiş ve hazırlanmamış bir meseledir, iki seneden evvelki vaziyet, tasavvurat ve makasit üzerine kalmıştır. Çok işlenmeye muhtaçtır. Aynı zamanda bu kanunun müzakeresine geçerse, bu kanuna tevfikân kadro ve saire yapılmadığı için bir kere onun da encümenden geçerek gelmesi lâzımdır. Elhasıl bununun tatbikatı uzun zamana mütevakkıftır ve Meclisi Âlinizi uzun zaman işgal edecektir. Saniyen böyle encümenlerce esaslı surette işlenmemiş olan- yani Müdafaa-i Milliye Encümeninin de bu meseleyi görmesi lâzımdır. - Bu zabıta meselesi malûmuâliniz bir idarei Hükümet meselesidir. Esası Hükümete taallûk etmekle beraber, Müdafaa-i Milliye esası memleketin menabii kuvveti olduğu için bu, talim ve terbiye ihzar meselesiyle alâkadardır ve az çok askerî bir mesele olduğu için onun da görmesi lâzımdır. Halbuki mevzuubahsolan bu mesele o encümence de görülmemiştir. Salisen Nahiy Kanunu ve saire gibi Teşkilâtı Esasiye Kanununun taallûk ettiği hukuk v salâhiyetler orada mevcut değildir. Bugün bu meselenin karşısında nefsülemirde acaba bu mertebeye yani doğrudan doğruya mahallî idarelere verecek kabiliyete geldik mi? Gelmedik mi? Bunların kabiliyeti, kemiyeti değil, keyfiyeti o hale gelmiş midir? Jandarmayı ıslah ettik mi? Jandarma zabitlerimiz, polis memurlarımız mektepten geçmiş midir? Binaenaleyh tevsii salâhiyet meselesi şeklen gayet güzel olmakla beraber acaba fiilen onlar ifayı vazife edebilecek mi? Onlar bugün merkeze alındığı takdirde bu kuvvetler, teftiş, tetkik ve ıslah edilmeksizin ve arzu etmekte olduğumuz kemalât ve terakki görülmeksizin bütün bütün bir kısmının da idaresini elimizden çıkardığımız halde kendi kendilerini idare edebilmek bir halele midir, efendiler? Teşkilâtı Esasiye Kanunu öyle bir gayedir ki; bunun bizde zamanı tatbiki hayaldir. Uzun zamana mütevakkıftır. İnşallah o zamana geleceğiz, fakat maarifi umumiyeyi terakki ettirmek lâzımdır. Bendeniz bu mesailin esasatına geçmemekle beraber Heyeti Aliyenize bir esas noktayı söylemek mecburiyetindeyim. Efendiler; dünyada en ziyade muvafık olan kanun o milletin mizaç ve bünyesine, damarına göre tatbik olunabilecek kanundur. Binaenaleyh biz evvelemirde keyfiyeti ıslah etmek mecburiyetindeyiz. Biz keyfiyeti ıslah etmek için bugünkü polis ve jandarmayı mektepten yetiştirmemiz ve tasfiye etmemiz lâzımdır. Tevhit hakkındaki kanuna, çok iyi düşünerek geçmekliğimiz lâzımdır. Efendiler, bir sulha geçiyoruz.

EK-6 (Devamı)

Bugün memleketin sizden her şeyden evvel istediği şey, yalnız ve yalnız asayıştır. Bu arayış noktai nazarından ahaliye karşı Hükümet parlak bir veçhe ile çıkmazsa sulh müzakeratında Hükümetin vaziyeti nedir? Sorarım size... Halbuki bir jandarmamıza, polisimize, zabitamıza öyle bir şekil vermeliyiz ki, müsmir ve müfit olsun, bugünkü teşkilât ile ne temin ettik? Binaenaleyh Polis ve Jandarma Kanununun tevhidî hakkında bir kanun yapmadan evvel sulh masasında Devletin vaziyeti noktai nazarından ve zâbitanın ıslahı ve memleketin âtisi için herhangi bir kanun bizce şayanı kabul ise onu tesbit etmeliyiz. Ve kanunu ona göre yapmalıyız. Binaenaleyh bendenizce jandarma ile polisin tevhidî' hakkındaki kanun çok esaslı bir noktadır. Fakat Meclisin bunun üzerinde iyi çalışması lâzımdır. Bu işlenmeden pek nakıs olarak gelir, giderse iyice teşrih edilemez. Bendeniz o kanunun yalnız Dahiliye Encümeninde değil, Müdafaa-i Milliye Encümeninde tetkikini ve ona göre bu kanunun Maliye Encümenince yapılmasını ve hazırlanacak şeyin Meclise ondan sonra gelmesini temenni ederim. Acele etmeyelim. Efendiler, biz idareimizi; ancak kuvvetli bir temerküzi idare için hukuk noktai nazarından mahalli idarelere bugün veremeyeceğiz. Fakat münasip görürseniz tedricen tatbik ediniz. Halkı talim ve terbiye edin. Maarife ve matbuata en ziyade ha serbestiyi vererek halkı yetiştiriniz. Fakat idareyi katiyen öyle birdenbire ellerine vermeyiniz. Sonra ipi kopartırsınız ve elinizden kaçır. Bendeniz bunu, fikri âcizanemce, memleketin selâmeti âtiyesi için rehber ittihaz edilecek kanunlarda esaslı surette bir muhassala olmak üzere söylemek isterim. Onun için zabıta ve polisin tevhidî kanunu çok esaslı bir şeydir. Ve çok söyleyecek şeyler vardır. Bendenize nazaran; evvelâ halkı terbiye, sonra teşkilât... Binaenaleyh bu milletin en ziyade istediği şey, Meclisin ehemmiyet vereceği şey halkın huzur ve emniyeti için hepinizin istediği adalet ve emniyet için en birinci mesele, zabıta ve polis mekteplerini tesis ve bunları talim ve terbiye ettirmektir. Onun için bunun ikisini ayrı ayrı yetiştirelim. İkisi biraz yetiştikten sonra yani teşkil ve tevhit edelim. Kanun tetkik olunmalıdır, fakat arz ettiğim üzere, kanun çabukça müzakere edilecek bir şey değildir. Heyeti Aliyeniz bu bütçenin tetkikinden evvel kanunun müzakeresini arzu' ediyorsa, bu bütçeyi bırakarak başka bütçeye geçelim.

EK-6 (Devamı)

Bendeniz diyorum ki; mevzuubahsolan kanun bir gün içinde hazırlanacak bir kanun değildir ve bunu ideal ve cazip bir şekilde göstererek âlemi kelimât arkasından koşturmak için değil hakikati göstererek o suretle müzakere etmeli. Bendeniz diyorum ki; idareyi temerküz ettirmek lâzımdır. Halka terbiyede serbesti, matbuata serbesti bahsettikten, jandarma ve polis idaresini mümkün mertebe ıslah ettikten sonra tedricen mahallî idarelerin hukukunu vermek suretiyle bu teşkilâtı düzeltmeliyiz. Benim aklımın erdiği budur. İşte bendeniz bu kanunun bir iki encümünde veya alâkadar encümenlerde tetkik edilmesini ve şimdiden doğrudan doğruya bütçeye geçilmesini teklif edelim. Efendim bendeniz Emniyeti Umumiye bütçesi hakkında uzun bir şey söyleyecek değilim. Asayîşi memleket için ve yalnız şehirlerin asayîşi için yapılan bir teşkilâta yedi yüz bin lira bir para veriliyor. Bu teşkilâta istihdam ettiği vesaitin talim ve terbiyesi için, ıslahı için, tensiki için kaç para sarf ediliyor? Sualim budur. Bu temin edilmedikçe yani bugün polis diye Hükümeti Milliyenin aldığı ve istihdam ettiği zevatın kıymeti aldiye ve ilmiyesi olmadıktan sonra bunun istihdamında bir faide tasavvur eder misiniz? Tasavvur buyurunuz ki bir polis maaşı kırk lira yani bir zabıt maaşıdır. Sokaklarda duran ve tariki âma bakan bu memurların beherinin maaşı kırk liradır. Meseleye buradan başlıyorum. Biz acaba bu kadar zengin miyiz ki bu kadar çok parayı verelim? Birincisi; bu noktadan bu bütçenin heyeti umumiyesinden bir tasarruf lâzımdır ve bu mümkündür. İkincisi bu suretle istihdam olunan zevat lâalettâyin alınıp istihdam olunuyor. Bunun bir mektebi yok mudur? Yok muydu? Bu neden yapılmıyor? Ben polis sınıfının halen ve ât iyen ıslahı hususunda hiçbir tohum atılmadığından dolayı bu bütçenin heyeti umumiyesini noksan görüyorum. Bendeniz öyle arzu ederim ki bugün burada aşağı- yukarı bini müteceviz polis istihdam olduğu halde bunun mevcudundan yüzünü tasarruf ederek bu parayla bir mektep açıp bunların hiç olmazsa kırk, ellisini her neyse bir müddeti tadrisiyeye tâbi tutarak talim ve terbiye gösterdikten sonra bunları izam ve diğerlerini celb etmek ve bu suretle tedrici bir tasfiye yapmak bendenize mümkün gibi geliyor. Esası bir ilmî terbiyeye müstenidolmayan teşkilâim mekel olmaktan başka bir kıymeti yoktur. Gerçi o zevat hizmet eder ve ediyor. Fakat ıslâhat lâzımdır. Bilahare bu hidematı tevhidedeceğimiz zaman her birinin kendine göre lâzım olan terakkileri, terbiyeleri, tahsilleri yetişmiş olmalıdır. Ve vaktiyle 1324 ten sonra zabıta mesleğinde aşağı- yukarı bir terâkki görülmüştür.

EK-6 (Devamı)

Binaenaleyh hem polis ve hem jandarma mekteplerinde terbiye edilmelidirler. Rumeli'de ve saire'de Devlet ıslâhat yapmak için en evvelâ mekteplerden başladı. Her şeyin esası mekteptir. Polis gibi en nazik ve emniyete taallük eden esasta mektep olmayınca fayda yoktur. Binaenaleyh bu bütçede onların tâlim ve terbiyesine ait hiçbir imkân temin edilmemiş olduğundan dolayı ben bunu eksik görüyorum ve Vekil Beyden soruyorum. Hiç zam olmayarak bizzat bunun dâhilden temini mümkündür. Sonra polis, Emniyeti Umumiyenin muhafızıdır. Aynı zamanda kavanini Devlete muvafık olmıyan icraatın, muamelâtın mahiyetini tetkika mükellefiyeti var mıdır, yok mudur? Bunu soruyorum. Eğer kavanini Devlete muvafık olmayan birtakım icraatın cereyanını polis murakabe ediyorsa mâni olacak yine o değil midir? Meselâ bir Nakliye Kanunu çıkardık ve badema tekâlif icrasının men'ini tavsiye ettik. Bu gibi muamelâtın hepsi şehirlerin içerisinde vuku buluyor. Bunun hilâfında olarak yine vesaiti nakliye şehirlere getiriliyor ve bunu burada polis de görüyor. El'ân tekâlifi millîye yahut tekâlifi nakliye her ne şekilde ise alınıp tarh olunuyor. Şimdi aldığım bir mektupta bizzat istilâ ve işgalden kurtulan Mersin'de aşağı- yukarı yapılan şeyi okuyorum. Yazan zat, Tekâlifi Millîye Komisyonu âzasındandır. Bir taraftan nakliye mükellefiyeti için kanunen para alıyorlar, diğer taraftan kanunun men'ine rağmen memleketten yeni bir vergi toplanıyor. Bir de Emniyeti 'Umumiye var. Arz edeceğim. Ezcümle Mersin kasabası 25 beygir, 15 tek atlı nakliye arabası ve şimdi bendeniz soruyorum: Ali giderken yanbastı, beriki giderken başım çevirdi, bir lakırdı söyledi diye eşhasın ahvali hususîyesini tetkik etmeye memur olan bir heyet, mahsus olarak buradan gönderilen bir kanunla, yeni bir vergi tarh edeceğiz, kimseden bir şey istemeyeceğiz dediğimiz halde bu heyet kanunsuz yapılan bu şeyleri görmüyor mu? Görüyorsa merciine haber vermiyor mu? Veriyorsa mercii ne yapıyor? Dahiliye Vekili Bey izah etsinler. Efendim, bendenizin polis teşkilâtında nazarı dikkatimi celbeden şey, polise muadil olan jandarma teşkilâtında yekdiğerine karşı olması icabeden tesavinin az- çok olmadığı, jandarmanın en mühim memuriyeti ve en mühim gayesi olan ve elinin altında oldukça büyük bir teşkilâtı bulundurmaya ve harcî asayîşi at üzerinde takibe memur olan birinci sınıf jandarma memurunun maaşı yirmi yedi liradır. Merkezi vilâyette istirahatle oturmakta olan polis memurunun maaşı otuz liradır. Binaenaleyh bu muktazayı adalete muvafık mıdır? Ama hangisi az, hangisi çok? Onu Meclisi Âliniz takdir etsin. Bendeniz bu noktaya nazarı dikkatinizi celbederim.

EK-6 (Devamı)

İkincisi, bu teşkilât evvelce Hükümeti Osmaniye'nin birçok memaliki bulunduğu zamanda yaptığı teşkilâtın bakiyesi olarak elimizde kalmış teşkilâtın bir şeklidir. Yani vilâyetlerdeki teşkilâta aşağı- yukarı doksan kûsur ser komiser var. Yüz elli muavini var. Bunlar biraz büyükçe rakamlardır. Lüzum gösterdiğiniz kadar lâzım olur fakat tasarruf gözetmek istiyorsanız adeden tasarruf mümkündür. Keza bin aded polis besliyoruz ve bunlara bin kuruş maaşı asli veriyoruz ki, zammı fevkalâdeleri ile aşağı- yukarı yüzde yirmi tenkisatla otuz dört lira tutuyor. Yani beheri bir jandarma zabitanın maaşına muadil demektir. Menabii maliyemizin derecesine göre bu miktar az mıdır, çok mudur? Efendiler, şehirlerde huzur ve rahatı şahsiyesini temin eden zabıtaya bu kadar para veriliyor. Fakat zavallı kura ahalisine yedi lira maaşlı jandarma veriyorsunuz ki, ekmek parası bile değildir. Otuz yedi lira ile yedi lira arasındaki farka bakınız ve sizin, bu şehirlerde sokaklar üzerinde bırakacağınız herhangi bir jandarma neferi daima o polis neferinin vazifesini tamamen ifa edemezse bile bu farkı düşünerek bundan memleketin müteessir olduğu dereceyi de düşünerek bu hususta bir karar ittihaz buyurun. Polis ve jandarma maaşat miktarı ve adedi, ne muktazayı adaletle ve ne nasafeti adaletle gayrikabili teliftir. Bunların tadil olunmak üzere encümene iadesini teklif ederim. Çünkü burada bir karar verilemez. Faslı âtiye geçilmesini teklif ederim. Bunda istifade vardır ve ben buna kaaniim ki, 6 da bir, 5'te bir istifade vardır. Encümen namına heyeti umumiyesinde söyleyeceğim. Encümen bunun heyeti umumiyesini tetkik etmemiştir. Ve tetkikatından malûmatım yoktur. Bu 1337 bütçesidir. 1338 için Hükümetin teklif ettiği tarzı, encümen heyeti umumiyesiyle tetkik etmemiştir. Eğer encümen tetkik etmiş ise, arkadaşlar, ben o zaman zabıta bütçesini tetkik ediyorum, bulunmadım, malûmatım yoktur. Yani müştereken içtima edilip encümende bu tetkik edilmemiştir. Bunun tetkikinden malûmatım yoktur. Benim bulunduğum zamanlar başka kısımlar tetkik edilmiştir. Binaenaleyh memleketin hali malisi itibariyle bu miktar zaittir. Fakat aded üzerine dokunulabilir. Bu nokta muhtacı teemmüldür efendiler. Bunu tetkik ettiriniz. Müsaade buyurun efendim. Beyefendinin mütalâaları varittir. Fakat bendeniz diyorum ki; bunların elbiseleri ordu elbiselerinde olduğu gibi yeknesaktır. Binaenaleyh ordu da kabul ettiğimiz fiyatlara nazaran verilsin. Tabii bunlar hariçten getirmeyecek, getirilse bile imaliyesi vardır. Bunları kendileri yapsınlar. Yani buradan ufak bir tasarruf imkânı vardır.

EK-6 (Devamı)

İlk Meclis Binası

EK-7

İlk Meclis'in Açılışı

EK-8

Meclis Başkanı Mustafa Kemal

EK-9

Eski Mersin'den Görüntü

EK-10

Eski Mersin'den Görüntü

EK-11

Eski Mersin Kışlası

EK-12

- c -

مستندك معارف خوديه هسا بيه تقريبا جكي مقدا اونده مكو شتر بجا نامه اولاه جقه
 ۱۱ - اتقا بانه نهانیه اورده کوه خورخ آتیه اینه نامه ایه بیت اونده انام اولوه به
 ا هتا سرکون و نتیجه ا هتا نت اسدیم برکده و دهان استه ایم جکده
 ه اجتهوندتک سینه سول بیدیه جکده
 نامه - هول ایدو اینه نامه و دهان سندر لراره بیخ اونده
 هتیه شمیه نامه
 عطفه کتر

۱۱۸۸
 ا هتا نتک بقده
 عطفه

100 01		34	141 2
--------	--	----	-------

TBMM, 23 Nisan 1920 Günü İlk Oturumun Orijinal Metni

EK-14

DEVRE : I

İQTİMA SENESİ : 1

T. B. M. M.

ZABIT CERİDESİ

CİLD : 1

Birinci İçtima

23.4.1336 Cuma

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — Nutuklar	2	dair beyanâtı	2
1. — Reisi Sin Sinob Mebusu Şerif Beyin Meclisi açma nutku	2	2. — İntihaplar	2
2. — Mustafa Kemal Pş. (Ankara) nun, Meclisin hangi âzadan teşekkül edeceğine		1. — Mazbataları Tetkik Encümeni intihabı	3
		2. — Muvakkat kâtib intihabı	2

TBMM, 23 Nisan 1920 Günü İlk Oturumun Yeni Türk Harflerine Çevirisi

EK-14 (Devamı)

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Fahrettin Paşa

TBMM Albümü, TBMM Yayınları, C.I, Ankara, 2010, ss.51

EK-15

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Hüseyin Selahattin Bey

TBMM Albümü, TBMM Yayınları, C.I, Ankara, 2010, ss.52

EK-16

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili İsmail Safa Bey

TBMM Albümü, TBMM Yayınları, C.I, Ankara, 2010, ss.52

EK-17

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Hüseyin Hüsnü Bey

TBMM Albümü, TBMM Yayınları, C.I, Ankara, 2010, ss.52.

EK-18

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Ahmet Muhtar Fikri Bey

TBMM Albümü, TBMM Yayınları, C.I, Ankara, 2010, ss.52

EK-19

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Yusuf Ziya Bey

TBMM Albümü, TBMM Yayınları, C.I, Ankara, 2010, ss.52

EK-20

349

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Mersin Milletvekili <u>Salahattin Hüseyin Köseoğlu</u> hakkında olmuştur.			
Adı ve Soyadı [*]	<u>Salahattin Hüseyin Köseoğlu</u>	Eserleri	<u>basılmış yoktur.</u>
Babasının ve anasının adı	<u>Ahmed Zeki Ayar Sırtka</u>	İlim rütbesi	<u>Kurmay mektebinde hocalık</u>
Doğum yeri	<u>İstanbul</u>	Seçimden evvelki mesleki ve işi	<u>II. Koloza Komutanı idris</u>
Doğum tarihi	<u>1298</u>	Milletvekilliği zamanında evli olup olmadığı ve kaç çocuğı bulunduğı	<u>bekar idris</u>
Öğrenimi	<u>Kurmay tahsili</u>	Osmanlı Meclisi Meclisinde Milletvekilliğı varsa seçim yerleri	
Bildiğı diller	<u>Fransızca Ağ. Arnavutça, Farsça.</u>	İddia ise ilim tarihi	
Neden uzmanlığı olduğı	<u>harp tarihi</u>		
Hayatının türlü değışikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler			
<p>(1326-1910) Harran m. K. o. Kurmay başkanı idris. (Koruk) nişanı m. İstidat idris. (1918-1919) Balkan harbinde Çatalca'da İ. K. o. cephesinde Kerem tabyada yaralandı. (1914-1918) Birinci Balkan harbinde Çanakkale, Kocayay, Elog, Korkut, Rumca Cepheslerinde İstidat m. K. o. Komutanlığı etti. (1919) Sivas'ta II. K. o. Komutanı idris. Sivas Kongresi ve I. B. M. H. intihabi Jürisinde İstidat ve Mersin'den meclise aya geçti. İstidat m. K. o. İstidat m. K. o.</p>			

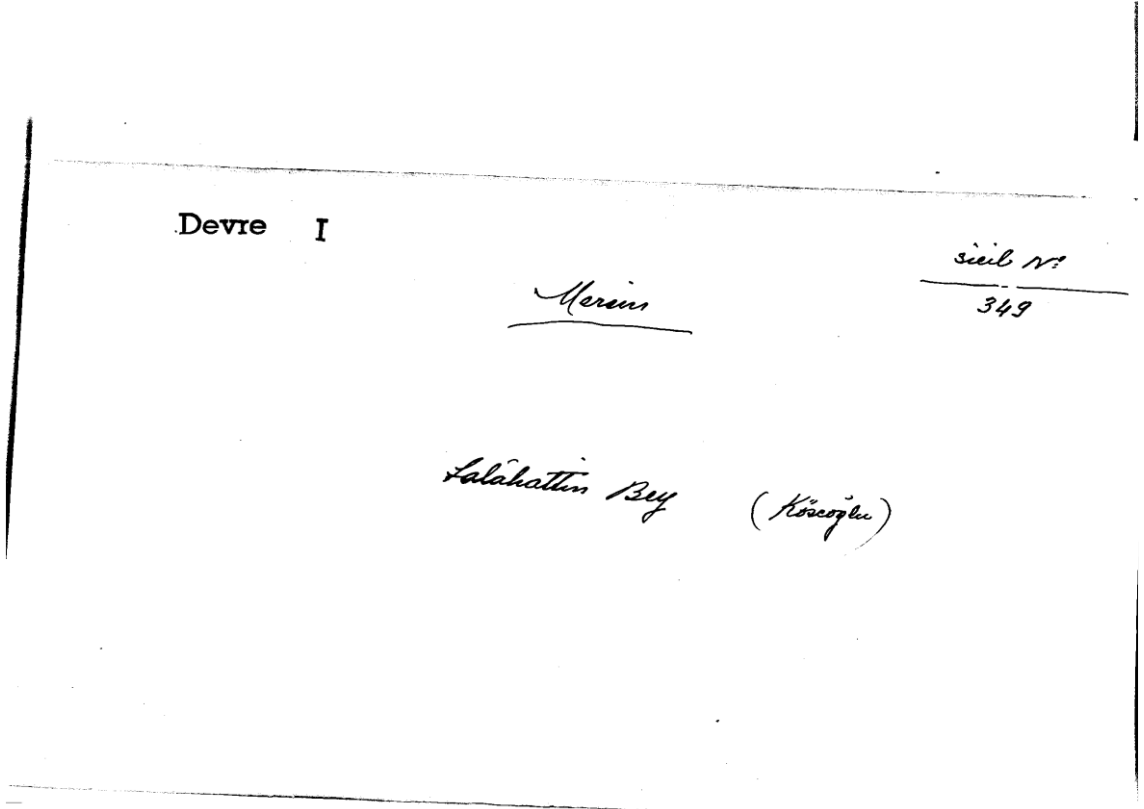
[*] Soyadı Konusundan evvel üyelerin ailelerinin adlarını soyadı koymaları lazımdır.

Salahattin Hüseyin
Köseoğlu
10.11.1947

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Hüseyin Salahattin Bey'in Tercüme-i Hâl Kâğıdı

TBMM Arşivi, Hüseyin Salahattin Bey'in Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

EK-21

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Hüseyin Selahattin Bey'in Seçim Mazbatası

(TBMM Arşivi dosyasındaki bulunan şekli)

EK-22

53 Devre I

Mersin

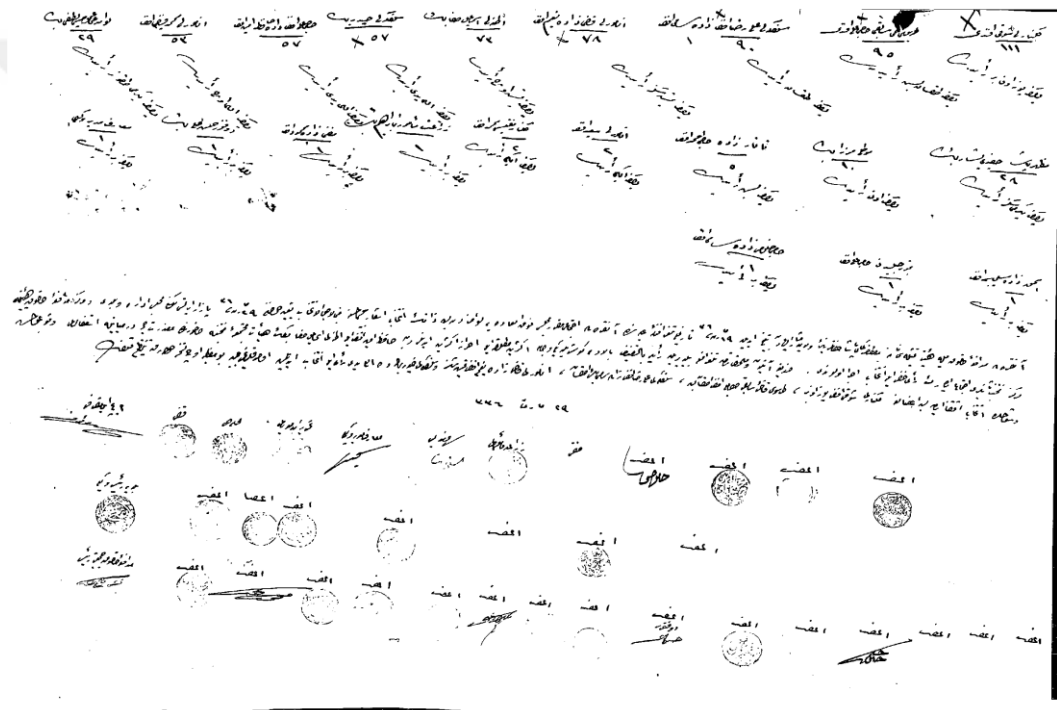
Sayı N°
347

İsmail Safa Bey

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili İsmail Safa Bey'in Tercüme-i Hâl Kâğıdı

(TBMM Arşivi dosyasındaki bulunan şekli)

EK-23

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili İsmail Safa Bey'in Seçim Mazbatası

TBMM Arşivi

EK-24

Devre I

sicil N°

346

Mersin

Hüseyin Hüsnü Bey

(Meburлығы taahhüt edilmiştir)

**I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Hüseyin Hüsnü Bey'in Tercüme-i
Hâl Kâğıdı**

(TBMM Arşivi dosyasındaki bulunan şekli)

EK-25

Devre I

sicil N°

346

Mersin

Hüseyin Hüsnü Bey

(Meburлығы tasdik edilmiştir)

**I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Hüseyin Hüsnü Bey'in Seçim
Mazbatası**

(TBMM Arşivi dosyasındaki bulunan şekli)

EK-26

Devre I

sicil №

Mersin

346

Alişir Paşası Bey

(Meburîye tertib edilmiştir)

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Fahrettin Paşa'nın Tercüme-i Hâl Kâğıdı

(TBMM Arşivi dosyasındaki bulunan şekli)

EK-27

Devre I

Mersin

sicil №

345

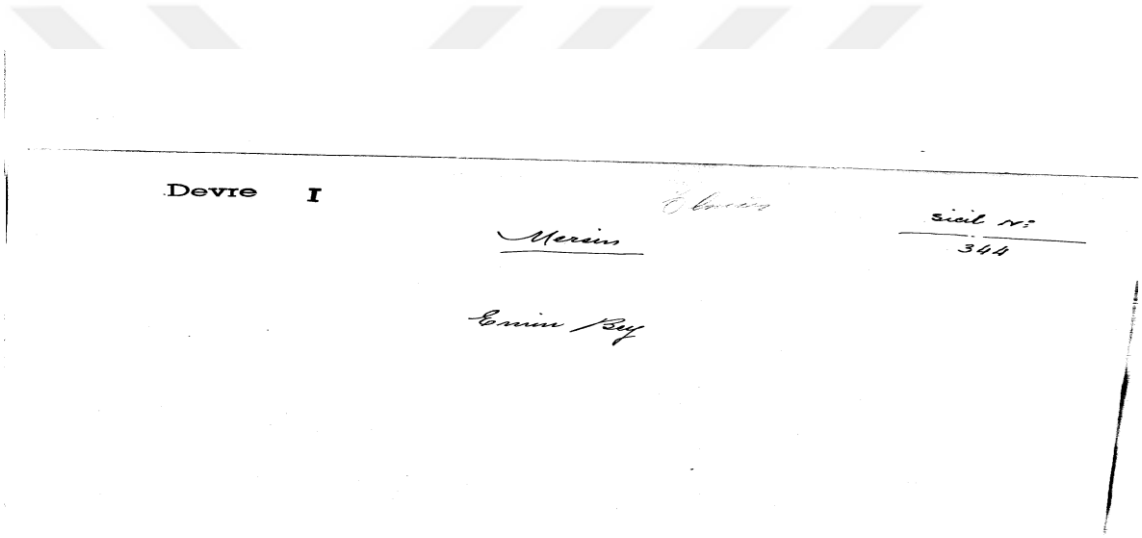
Fahrettin Bey (Paşa) (Altay)

53

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Fahrettin Paşa'nın Seçim Mazbatası

(TBMM Arşivi dosyasındaki bulunan şekli)

EK-28

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Emin Bey'in Tercüme-i Hâl Kâğıdı

(TBMM Arşivi dosyasındaki bulunan şekli)

EK-29

748

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Mersin Milletvekili Ahmet Fikri in kısa özümüzdür.

Adı ve Soyadı [*]	AHMET MUHTAR FIKRI GÜÇÜM	Eserleri	
Babasının ve anasının adı	MUSTAFA İFFET	İlim rütbesi	
Doğum yeri	MUŞ	Şeyinden evvelki mesleki ve işi gücü	Çiftçilik
Doğum tarihi	1295	Milletvekilliği zamanında evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	Evlü Altı Çocuk
Öğrenimi	Orta	Osmanlı Meclisi Mebusanında Milletvekilliği varsa seçim yerleri	Hayır.
Bildiği diller	Türkçe	Şifâ ile şifâ tarihi	17-6-1930
Neden uzmanlığı olduğu			

Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler

Melâkîyet aleyhinde bulunduğundan, Şubat 315 tarihinde Diyarbakırdan Payas kalesine sürülmüş, Orada bir müddet kaldıktan sonra Adana'ya sevk edilmiş ve meşrutiyet ilânına kadar Adana'da menfi hayat yaşamıştır. Bu müddet zarfında Çanay mektebinde muallimlik ve müdür muaviniği yapmıştır. Mütârika istidatında Adana'ya terk ederek Unadölye ilhica etnis ve satar müdafası için bütün beşeriyetinde çalışmıştır. Cumhuriyet ilânından itibaren kadar geçen zaman içerisinde bir çok satar figürlerinde bulunmuştur.

[*] Soyadı Kanunundan evvel adınların ailelerinin adlarını soyadı konular.

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Ahmet Muhtar Fikri Bey'in

Tercüme-i Hâl Kâğıdı

TBMM Arşivi

EK-31

Devre I

Mersin

Seil N°

348

Muhtar Fikri Bey (Quium)

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Ahmet Muhtar Fikri Bey'in Seçim Mazbatası

(TBMM Arşivi dosyasındaki bulunan şekli)

EK-32

350

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Mersin Milletvekili Yusuf Ziya Braydan'ın kısa özümüştür.			
Adı ve Soyadı	Yusuf Ziya Braydan	Eserleri	Yoktur
Babasının ve anasının adı	Mehmet Braydan Fatma Braydan	İlim rütbesi	Yoktur
Doğum yeri	Mersin, Çopurlu köyü	Seçimden evvelki mesleki ve işi	İstiklal savaşında Manisa, Niğde, Kilikya teşkilat ve cerehanelerinde bilfiil çalışmakta iken 27/10/339 da mebus seçildi.
Doğum tarihi	1309	Milletvekilliği zamanında evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	Millet vekili olduğum zaman evli değildim. 338 senesinde evlendim, .çocukum vardır.
Öğrenimi	Adana Ziraat lisesinden mezun Halkalı talebesi (iken askere hizmete alındım)	Osmanlı Meclisi Mebusanında Milletvekilliği varsa seçim yerleri	Yoktur.
Bildiği diller	Türkçe, Fransızca	öldü ise ölüm tarihi	Çok şükür hayattayam.
Neden uzmanlığı olduğu	Ziraat ve ticaret işleri		
Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler			
<p>Halkalı Ziraat okulu talebesi iken birinci genel savaş dolayısıyla askeri hizmete ve harp okuluna alındım. Yedek subay namzedi olarak Numune istihkam taburunda hizmet gördükten sonra Edirne kale istihkam Ta. BL.2 ile Çanakkale harbine iştirak ettim. Sadedilbahir, Kirevizdere, Kirte, Kanlıdere'nin her iki tarafında ve Kanlıdere'nin sağ cephesinde İngilizlerin merkez istihkamlarına yardım eden cepheyi istirdat ederken şereflile yaralandım. Bu kaza ferahiyetli hizmetimden yarıktan geçen ve takdir eden Ordu komutanı, 30 bin yaralı içinde beni buldurdu ve süratle İstanbul'a gönderdi, kangren olmaktan kurtuldu ve Çapa hastanesinde tedavi edildim. Cepheye döndüğümde Kanlıdere'den tearruza memur edildim ve düştüm denize kadar sürdüm. Sonra Edirne'de 76. ci kol ordu istihkam yaverliğine tayin edildim. Nuy, Bitlis cephesinde bulunduğum zaman 2. ci ordu istihkam memurluğunda bulundum ve geniş miktarda istihkam müfrezelerinde ziraat fermanında Karata iken yüksek tahsil talebesine gösterilen fazla kolaylıktan faydalanarak terhis edilmiş isemde vapur bulamadığımdan 30 ay Trabzon'da kaldım. İstanbul'a geldiğim zaman işgal kuvvetleri ile karşılaştım. Ziraat nazırı Mustafa Şeref beyin nasırlığının son günü bir memuriyet olarak Manisaya gittim. Çeğirge mücadelesi için Kulaya gönderildim. Orada vazife görmekte iken</p>			

[*] Soyadı Kanunundan evvel üyelerin ailelerinin aldıkları soyadı konulur.

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Yusuf Ziya Bey'in Tercüme-i Hâl Kâğıdı

TBMM Arşivi

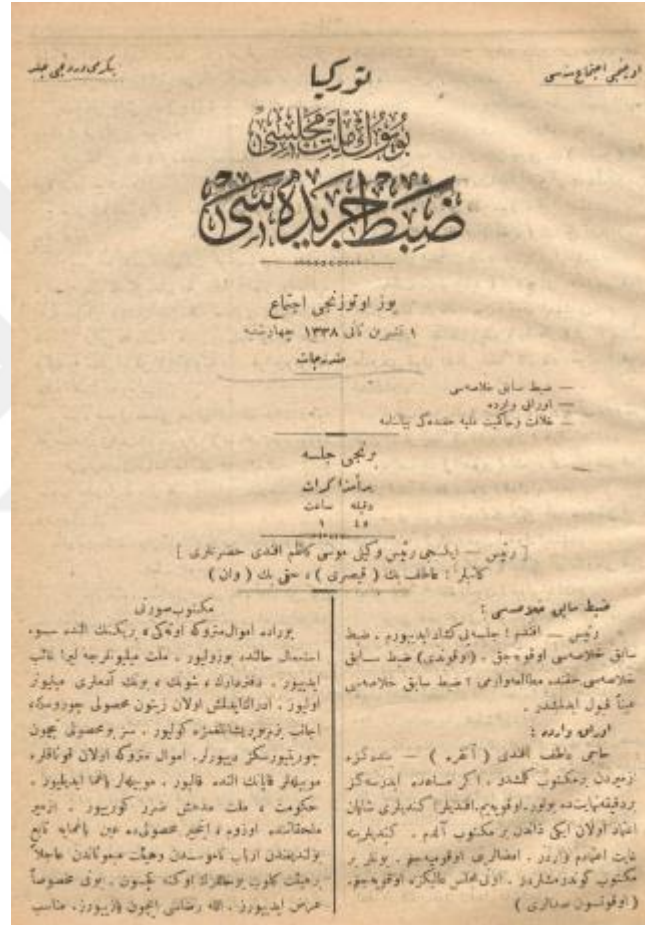
EK-33

16/10/1919 da Yonanalilarin ismiri isgal ettigi haberini aldik. Yuzbas Basim Altug ile anlasarak derhal mufereze teskiline bagladim. 40 Aydin tarafina ben de Manisa istikametina yurdum. Salihli ilerisinde Ahmetlide Yonanalilarla ilk musademeyi yaptim. Ve Alasehir mufrezesini de bize iltihak ettirdim. Alasehir mudafai hukuk hey'eti Usga da iltihak ettirmekligini teklif etti ve ben de bu vazifeyi kabul ve ifa ettim. Afyondan cebhane ve silah temin ettim. Daha fazla silah temin edebilmek umidiyle Konyaya geldim. Konya mudafai hukuk heyeti, Karapinaradan daha cok silah temini mumkin olacagini bildirdi ve bana da bir ziraat muallimligi temin ettiler ve Karapinara gittim. Bir muddet sonra Konyaya dundum. Kilikya ya gidecek Milli mufrezeye bir er olarak kayd oldum. Ve Eregliye geldim. Ereqli milli mufreze komutanligina alarak mufereze ile Ulu kizla ve Bora gittim. Niğdede bulunan Kilikya hey'eti merkeziyesi ve kilikya komutani ile istisare ederek beni Pozanti sosasin dan Silifke ye kadar olan mantakamin idaresine ve Fransizlari Pozantiya gondermeye memur ettiler. Fransizlari Pozantidaki kuvvetlerine yardım etmek üzere yapmak istedikleri huruc hareketini akim biraktirdim. Mersin ve Tarsus cebhesindeki milli kuvvetler arasında ahenk ve is birligi esasini sagladiktan sonra tekrar Niğdeye dundum ve silah cebhane olarak Tarsus ve Mersin cebhelerine getirdim. Pozantidaki Fransiz kuvvetlerinin esir edilmesine , daha önceden tartip edilen plan gereginde, yardım ettim. Kilikya cebhesinde milli kuvvetler tam vazife görmeye başlayınca ben de Mersin cebhesinde ve Mersin kurubunda vazife aldım ve buraki vazifemi ifa ederken (25/10/1920 de Mersin millet vekili seçildim ve 11/8/1923 tarihine kadar birinci devre büyük millet meclisi üyesi olarak çalıştım. Milli müdaf ve İktisat emremlerinde vazife gördüm. 27/2/341 de kısmi seferberliğe yedek subay olarak iştirak ettim ve 15/3/341 terhis edildim. Memleketim olan Mersinde sosyal cemiyetlerin hemen hepsinde elinden geldi kadar çalıştım ve çalışıyorum. C.H.Partisinden ayrılmadım ve en önemli devirlerde aldığım ödevimi iyi bir şekilde başarmışa çalıştım. Partimin üyelerine sadık ve altı oka bağlı olarak çalışmaya kendim için bir borç ve ödev bilmekteyim.

Mersin Eski millet vekili
Nusratiye mahallesi 64.sokak No 16
Yusuf Ziya Eraydın

Y. Eraydın

EK-33 (Devamı)

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili İsmail Safa Bey ile 63 arkadaşının Türkiye'nin Güney Sınırlarına dair bir takrir vermiş olmaları hakkında meclis tutanağının orijinal metni.

T. B. M. M.

ZABIT CERİDESİ

Yüz otuzuncu İqtima

1.11.1338 Çarşamba

Münderecat

	Sayfa	Sayfa
1. — Zaptı sabık hükmüne	300	10 63 vekilinin, Türkiye'nin Üsüp hofat
2. — Anayı kıram meselesi	301,302	terhis dair takriri
1. — Burdur Mebusu İsmail Sobhî Be-		2. — Sinob Mebusu Dr. İhsa Nur Beyi-
ye mezanîyet verilmesine dair Divanı Ri-	301	arkadaşlarının, Hilâfetin Hamedanı Ali O-
yasat kararı		man'ın öldüğüne ve halifelin bu han-
2. — Mebuslardan bânlatına mezanî-	301	yet verilmesine dair Divanı Riyaset kararı
yet verilmesine dair Divanı Riyaset kararı	301	
	302	3. — Niğde Mebusu Ali Bey'e mezanî-
3. — Niğde Mebusu Ali Bey'e mezanî-		yet verilmesine dair Divanı Riyaset kararı
yet verilmesine dair Divanı Riyaset kararı	302	
4. — Balıkesir Mebusu ve Maarif Veki-		4. — Balıkesir Mebusu ve Maarif Veki-
li Vahidî Bey'e mezanîyet verilmesine dair	302	li Vahidî Bey'e mezanîyet verilmesine dair
Divanı Riyaset kararı		Divanı Riyaset kararı
3. — Lâyiha	301	
1. — Tâminat ve Yem Kanununun birin-		ci maddesine tezyil edilecek mernâ bah-
lunda kanun lâyihası	301	
4. — Teklifler	301,302	
1. — Sird Mebusu Mustafa Sabri Efen-		dinin mensûbî müstahsada İhsa çürüm-
edenler hakkında kanun teklifi (2/585)	301	
2. — İsparta Mebusu İhsa Tahir Efen-		dinin, Damsa Kanununa mühalafetten mü-
tevevâli özneyi nakilliletin affına dair kanun	302	teklifi (2/586)
5. — Takrirler	301,304	
1. — Mersin Mebusu İsmail Safa Bey.		10 63 vekilinin, Türkiye'nin Üsüp hofat
		terhis dair takriri
		2. — Sinob Mebusu Dr. İhsa Nur Beyi-
		arkadaşlarının, Hilâfetin Hamedanı Ali O-
		man'ın öldüğüne ve halifelin bu han-
		dandan Büyük Millet Meclisine utihabolu-
		naoğuna dair takriri
		394,305
		6. — Masbatalar
		303,308
		1. — Cebelibereket Mebusu İhsan Beyin,
		Şehit Tevrik Sülküti Beyin valide ve hem-
		şiresine bin kuraş maş tabesine dair ka-
		nun teklifi ve Lâyiha Enrîmeni nazbatası
		(2/580)
		2. — Van Mebusu Haydar Bey'e rü-
		fekasının, Vilyatı Şarkıye muhacîleri
		için bütçeye 100 buçuk milyon lira bîvâ-
		ze dair kanun teklifi ve Lâyiha Enrîmeni
		na nazbatası (2/578)
		302
		3. — Konya Mebusu Kâzım Hüsnü
		Beyin, Konya Darüleytanı için bütçeye
		on bin lira bîvâzeine dair kanun teklifi
		ve Lâyiha Enrîmeni nazbatası (2/581)
		303,304
		7. — Mühakere edilen maddeler
		305
		1. — Sinob Mebusu Dr. İhsa Nur
		Bey'e arkadaşlarının, Hilâfetin Hamedanı
		Ali Osman'ın öldüğüne ve halifelin bu
		hanesından Büyük Millet Meclisine ut-
		ihabolunacağına dair takriri
		305,310

TBMM KÜTÜPHANESİ

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili İsmail Safa Bey ile 63 arkadaşının Türkiye'nin Güney Sınırlarına dair bir takrir vermiş olmaları hakkında meclis tutanağının yeni Türk harflerine çevirisi.

EK-35 (Devamı)

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Ahmet Muhtar Fikri Bey'in Mazbatasının tasdiki hakkında bir karar itasına dair Mersin Mebusu Yusuf Ziya Bey'in tavrı münasebetiyle sözlerinin orijinal metni.

EK-36

T. B. M. M.

ZABIT CERİDESİ

Doksan Birinci İçtima

27 . X . 1336 Çarşamba

MÜNDERCAT

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABEK HULASASI	201/202	3. — Mersin Mebusu Yusuf Ziya Beyin Mîzâî inşâp bir hâli olmadığundan mazbatasına tasdikine dair şube mazbatası.	217
2. — AZAYI KIRAM MUAMELÂTI	202/204, 205,206,214,215,217	3. — İCRA VEKİLLERİ MUAMELÂTI	210
1. — Bayanz Mebusu Atif Bey hakkındaki İhtar cezasının ref'i.	202	1. — Karahisarı Sahip Mebusu Mehmet Şukri Beyle rüfukasının, mezar bulucusu Adıyve Vekili Cahidîdin Arif Beyin avdeline kadar yerine bir vâcî intihabına dair tahriri.	210
2. — Azadın 10 zata meraniyet işarı hakkında Divanı Riyaset karar.	204/205	4. — LÂYİHALAR	202
3. — Siverek Mebusu Rauf Beyin, mütafi addolunması.	205	1. — İdarî Uzmanıyê Vîhiyat Kanununun 102 nci maddesi fıkralı ahresinin ilgasına dair kanun hükmü.	202
4. — Sivas Mebusu Ziya Beyle Mustafa Taki Efendinin mezanîyetlerinin temdidî hakkında Divanı Riyaset karar.	205/206	5. — TEKLİFLER	204,207,208,210
5. — Karsî Mebusu Vehbi Beyin, budeme İcraatından gelecek mebluğuna kabul olunmasına dair tahriri ve Divanı Riyaset karar.	206	1. — Kütahya Mebusu Besim Atalay Beyin, halk ve avam gazeteleri neşri hakkında teklifi kanunisi. (2/127)	204
6. — Maniçe Mebusu Rifat Efendinin Ankara Müfettişini tevâhan meblağının istifa ettiğine dair Şerhi ve Evkaf Vekâleti teklifleri.	206	2. — Adana Mebusu Zekki Beyin, İttihâdî mahkemeleri ana adedinin dâire ihlâfına dair teklifi kanunisi. (2/126)	207
7. — Mazbatasının tasdikî hakkında bir karar istina dair Mersin Mebusu Yusuf Ziya Beyin tahriri.	211/215	3. — Bile Mebusu Yusuf Ziya Beyin Posta ve telgraf memurlarına mücazâtı hakkında teklifi kanunisi. (2/129)	208
		4. — Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Beyin Posta ve telgraf memurlarının tayyidi hakkında teklifi kanunisi. (2/130)	208

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Ahmet Muhtar Fikri Bey'in Mazbatasının tasdiki hakkında bir karar itasına dair Mersin Mebusu Yusuf Ziya Bey'in tahriri münasebetiyle sözlerinin yeni Türk harflerine çevirisi.

EK-36 (Devamı)

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Yusuf Ziya Bey'in, İktisat Vekaletince Avrupa'ya gönderilecek olan heyeti ziraiye hakkında İktisat Vekilinin Meclise izah vermesine dair istizah takriri ve İktisat Vekili Mahmut Celal Bey'in cevabının orijinal metni.

EK-37

T. B. M. M.

ZABIT CERİDESİ

Beşinci İqtima

10. III. 1337 Perşembe

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — Zaptı sabık hükaası	46:47	4. — Palu namıyla bir liva teşkiline dair kanun lîyhâası	49
2. — İera Vekilleri muamelesi	47,53:54	5. — Merzifan - Çorlu - Çalaltı yolu- na taruku umumîye meydanına ithaline dair kanun lîyhâası	49
1. — İetifa eden Dr. Adnan Beyin ye- rine Şikhiye Vekâletine bir zatin İttihabı hakkında Büyük Millet Meclisi Riyaseti tezkeresi	47,54,55	6. — Muhasebî Hususîye müdürleri- nin keyfiyeti tayinine dair kanun lîyhâ- ası	49
2. — Measin Mebusu Yusuf Ziya Be- yin, İktisat Vekâletine Avrupa'ya gön- derilecek olan heyeti ziraiye hakkında ist- tizah takriri ve İktisat Vekili Mahmut Celal Beyin cevabı ve usulîyeye itimat beyan edilmesi	53:54	5. — Tezkereler	49,50
3. — Asayî Kiran muamelesi	51	1. — İzinî muharebesinde fedakâr- lıkları görülen ofrat, zabitan ve ümeraya Meclis namına teşekkürname yapılmasına dair İera Vekilleri Riyaseti tezkeresi	49:50
1. — Emurun Mebusu Hüseyin Avni Beyin, İera Vekillerinin vacife ve salâ- hiyetini tesbit edecek olan Encümeni Mahbusun senel devriye mühasabesiyle vacifesine nihayet verilip verilmediği- nin tahtı karara alınmasına dair takriri	51:52	2. — Yozgad Mebusu Süleyman Sırrı Beyin, Yozgad Sultanîsinin 1337 senesin- de İeyliye tahviline dair temenni takri- rine Maarif Vekletinden gelen cevabı tez- keresi	50
4. — Kıyâhlar	48	3. — Düğman tarafına firarından do- layı gıyaben idama mahkûm edilen zabit- vekili Münir Feyzi Ef. hakkındaki hü- kûm tasdikına dair İera Vekilleri Riya- seti tezkeresi	50
1. — Hukuke Aile Kararnameinin yeniden meşyetine dair kanun lîyhâası	48:49	6. — Takrirler	50,51
2. — Umumî askerîlikte silâh altına almış ve hayat ve namatı meçhul olan muallimlerin yetine mealeten muallim tâ- yisi hakkında kanun lîyhâası	48	1. — Silâh Mebusu Salih Efendinin, Kadro İncelemeleri mukarresatının be- nası tatbiki hakkında takriri	50
3. — İfkinhanı Kazası namıyla bir jeza teşkiline dair kanun lîyhâası	49		

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Yusuf Ziya Bey'in, İktisat Vekaletince Avrupa'ya gönderilecek olan heyeti ziraiye hakkında İktisat Vekilinin Meclise izahat vermesine dair istizah takriri ve İktisat Vekili Mahmut Celal Bey'in cevabının yeni Türk harflerine çevirisi.

EK-37 (Devamı)

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Hüseyin Selahattin Bey'in, Mersin Mebusu Selahattin Bey'in, Adana ve havalisinde işgalden mütevellit zarar ve ziyanın tesbiti için mali bir komisyon teşkiline dair tavrının orijinal metni.

EK-38

T. B. M. M.

ZABIT CERİDESİ

Yüz otuz yedinci İqtima

31.12.1337 Cumartesi

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — Zaptı sabık hülâsaat	264:265	4. — Kütahya Mebusu Ragıb Beyin, Ziraat makinelerinde istimal edilmiş üzere harıçten celbolunacak benzin, petrol, mazot, maden kömürü ile makina yağları ve damızlık ve çift hayvanatı ve sairinin Gümrük Resminden muafiyetine dair kanun teklifi (2/416)	279
2. — Asayî kiraz muamelâti	266	4. — Takrirler	268
1. — Mesuniyet müddetlerini teavüz ettirmiş olan bazı mebuslara bu seneki mesuniyetlerine mahsuben izin verilmesine dair Divanı Riyaset kararı	266	1. — Mersin Mebusu Salâhaddin Beyin, Adana ve havalisinde işgalden mütevellit zarar ve ziyanın tesbiti için mali bir komisyon teşkiline dair takriri	268
2. — Mebuslardan bazılarına izin verilmesine dair Divanı Riyaset kararı	266	2. — Aydın Mebusu Esad Efendinin, Aydın ve Nazlı'deki Yunan mezalimine karşı Dahiliye ve Hariciye Vekâletlerinde tedbir ittihaz edilmesine dair takriri	268
3. — Erzinca Mebusu Osman Fevzi Efendinin teavüz ettirdiği mesuniyet müddesinin hizmeti vataniye sayılmasına ve tahsisatının tam olarak verilmesine dair Divanı Riyaset kararı	266:268	3. — Erzurum Mebusu Nusret Efendinin, Harbi Umumi esasında Erzurum'da Ordu Kumandanı bulunan Mahmud Kâmil Paşa tarafından yıktarılan vakıf mebanî hakkında takriri	268
3. — Teklifler	265,275,279	4. — Burdur Mebusu Mehmed Âkif Beyle arkadaşlarının, İstanbul'daki fesahati ahlâkâya karşı Büyük Millet Meclisince bir beyanname negredilmesine dair takriri	268:271
1. — Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Beyin, Meclisi Âliide bulunan bütün enclimen rüessesından bir Heyeti Vekile teşkiline dair kanun teklifi (2/417)	265:266		
2. — Lâsistan Mebusu Esad Beyin, Memurin Muhakemat Kanununa bir maddeli müseyyole ilâvesine dair kanun teklifi (2/419)	275		
3. — Canik Mebusu Nafiz Beyin, Şûrayı Devletin Memurin Muhakematına mütsellik vazifinin sureti ifası hakkındaki 4 Temmuz 1337 tarihli Kanuna bir zeyil yapılmasına dair kanun teklifi (2/418)	275		

I. Dönem TBMM Mersin Milletvekili Hüseyin Selahattin Bey'in, Mersin Mebusu Selahattin Bey'in, Adana ve havalisinde işgalden mütevellit zarar ve ziyanın tesbiti için mali bir komisyon teşkiline dair takririnin yeni Türk harflerine çevirisi.

EK-38 (Devamı)

MONDROS MÜTAREKENAMESİ ¹

(30 Ekim 1918)

İNGİLİZLERİN İLK TEKLİFLERİ

METN-i KAT'İ

İngiltere hükümetinin mütefikleriyle bilitilâf Selâhiyet-tar kıldığı İngiltere hükümeti Bahr-i Siyah Donanması Başkumandanı Ferik Amiral Arthur Calthorpe hazretleri ile hükümet-i Seniye Canibinden haz-i salâhiyet Bahriye Nâzırı devletlû Rauf Beyefendi hazretleri, Hariciye Müsteşarı Utu-fetlû Reşat Hikmet Beyefendi hazretleri, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Kaymakamlarından Sadullah Beyefendi arasında kararlaştırılıp akdolunan mü-tareke şeraiti :

Aynen

Madde 1 — Bahr-i Siyah'a mürur için Çanakkale ve Bahr-i Siyah Boğazlarının küşadı ve Bahr-i Siyah'a mürurun temini Çanakkale ve Bahr-i Siyah istihkâmatının mütefikler tarafından işgali.

Aynen

Madde 2 — Osmanlı sularındaki bilcümle torpil tarlaları ile torpido ve kovan mevazii ve mavani-i saire mevakii gös-

¹ Bu metin Âli Türkgeldi'nin (Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, Ankara 1948) adlı eserinden aynen alınmıştır s. 69.

Mondros Mütarekesi Maddeleri

Nihat Erim, Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1953

Aynen

terilecek ve bunları taramak veya refetmek için talep vukuunda muavenet edilecektir.

Madde 3 — Karadeniz'de mevcut torpil mevkileri hakkındaki malûmat-ı mevcude ita edilecektir.

Aynen

Madde 4 — İtilâf hükûmatına mensup üsera-yı harbiye ile Ermeni üsera ve mevkufini İstanbul'da cemedilecek ve bilâkaydü şart itilâf hükûmetlerine teslim olunacaktır.

Madde 5 — Hudutların muhafazası ve asayiş-i dahilinin idamesi için lüzum görülecek askerden maadasının derhal terhisi (miktarı bilâhare itilâf hükûmeti tarafından tekarrür ettirilecektir).

Madde 5 — Hudutların muhafazası ve asayiş-i dahilinin idamesi için lüzum görülecek kuva-yı askeriyeden maadasının derhal terhisi (işbu kuva-yı askeriyenin mikdar ve vaziyetleri itilâf hükûmeti tarafından Devlet-i Aliye ile müzakere edildikten sonra tekarrür ettirilecektir).

Madde 6 — Osmanlı kara sularında veya Osmanlı kuvvetleri tarafından işgal edilen sularda bulunan kâffe-i sefain-i harbiye teslim ve işbu sūfünü harbiye gösterilecek liman veya limanlarda enterne edilecektir.

Madde 6 — Osmanlı kara sularında zabıta ve buna mümasil hususat için istihdam edilecek sefain-i sagire müstesna olmak üzere Osmanlı sularında veya Devlet-i Aliye tarafından işgal edilen sularda bulunan kâffe-i sefain-i harbiye teslim olup gösterilecek Osmanlı liman veya limanlarında mevkuf bulundurulacaktır.

Madde 7 — Mühim sevkulceyş nokatı itilâf kuvvetleri tarafından işgal edilecektir.

Madde 7 — Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi sev-

